

OTROK
IN KNJIGA
112

Proletarske pravljice se posvečajo sistemski obravnavi sodobnih, perečih socialnih problemov in so pomenile inovativen odmik – tako v vsebinskem kot oblikovnem smislu – od kanoniziranih in konservativno naravnanih pravljic (na čelu s pravljicami Charlesa Perraulta in bratov Grimm). Da bi razgalile sistemske vzroke revščine in pokazale na strukturno neenakost, s tem pa senzibilizirale in ozavestile tako mlajše kot starejše bralstvo, so vse od začetka temeljile na spoju magičnega in prosvetljeno analitičnega: magično kot tudi govoreče predmete in živali spajajo s sociološko analizo, da bi prispevale k družbenokritični pismenosti in zavesti bralstva.

Liljana Burcar, *Pozabljene proletarske pravljice Hermynie zur Mühlen: Včeraj je biló ... jutri bo*

V besedilih za najstnike se fokus usmeri iz družinskih odnosov na medvrstniške, pri čemer avtorica na eni strani predstavlja krutost medvrstniškega nasilja, veliko več pa je iskrenih, globokih prijateljstev, ki v nekem trenutku odraščanja pomenijo varnost. Ob veri so močno izpostavljene še nekatere druge vrednote, npr. strpnost, prijaznost, odkritost. Komična perspektiva pa daje literarnim likom in zgodbam iz vsakdanjega življenja neizbrisljiv pečat radoživosti in srčnosti.

Dragica Haramija, *Otroška in mladinska dela Nataše Konc Lorenzutti*

Nagrado Hinka Smrekarja za življenjsko delo je prejel Daniel Demšar. Zaradi obsežnega in kakovostnega ilustratorskega opusa, inovativnosti pri iskanju novih tehnoloških procesov tiskanja na papir ter brisanja meje med ilustracijo in sliko, predvsem pa zaradi globokih sledi, ki jih pušča za sabo v svetu knjižne avtorske ilustracije.

Tatjana Pregl Kobe, *14. Slovenski bienale ilustracij*

Na naslovnici je ilustracija Daniela Demšarja za knjigo *Roža v srcu* (Bina Štampe Žmavc), Založba Mladinska knjiga, 2010. Na zadnji strani ovitka je ilustracija Daniela Demšarja za knjigo *Ljubi me kot sonce sije* (Feri Lainšček), Založba Mladinska knjiga, zbirka Sončnica, 2019.

OTROK IN KNJIGA

REVIJA ZA VPRAŠANJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI,
KNJIŽEVNE VZGOJE IN S KNJIGO POVEZANIH MEDIJEV
*The Journal of Issues Relating to Children's Literature,
Literary Education and the Media Connected with Books*

112

OTROK IN KNJIGA izhaja od leta 1972. Prvotni zbornik (številke 1, 2, 3 in 4) se je leta 1977 preoblikoval v revijo z dvema številka na leto; od leta 2003 izhajajo tri številke letno.

The Journal is Published Three-times a Year in 700 Issues

Uredniški odbor/*Editorial Board*: dr. Meta Grosman, mag. Darja Lavrenčič Vrabec, Maja Logar, Tatjana Pregl Kobe, dr. Gaja Kos, dr. Barbara Pregelj, dr. Peter Svetina in Darka Tancer-Kajnih; iz tujine: Gloria Bazzocchi (Univerza v Bologni), Juan Kruz Igerabide (Univerza Baskovske dežele), Dubravka Zima (Univerza v Zagrebu)

Glavna in odgovorna urednica/*Editor-in-Chief and Associate Editor*: Darka Tancer-Kajnih

Sekretar uredništva/*Secretar*: Robert Kereži

Redakcija te številke je bila končana decembra 2021

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Prevodi sinopsisov: Marjeta Gostinčar Cerar

Lektoriranje: Darka Tancer-Kajnih

Izdaja/*Published by*: Mariborska knjižnica/*Maribor Public Library*

Naslov uredništva/Address: Otrok in knjiga, Rotovški trg 6, 2000 Maribor, tel. (02) 23-52-100, telefax: (02) 23-52-127, elektronska pošta: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si in revija@mb.sik.si spletna stran: <http://www.mb.sik.si>

Uradne ure: v četrtek in petek od 9.00 do 13.00

Revijo lahko naročite v Mariborski knjižnici, Rotovški trg 2, 2000 Maribor, elektronska pošta: revija@mb.sik.si. Nakazila sprejemamo na TRR: 01270-6030372772 za revijo *Otrok in knjiga*

Vse številke do letošnjega letnika so v celoti dostopne v Digitalni knjižnici Slovenije oz. na portalu dlib.si

Vključenost v podatkovne baze:

MLA International Bibliography, NY, USA

Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA

EBESCO Publishing, Inc.

ČLANKI – RAZPRAVE

Lilijana Burcar

POZABLJENE PROLETARSKÉ PRAVLJICE HERMYNIE ZUR MÜHLEN: *VČERAJ JE BILÓ ... JUTRI BO*¹

V prispevku obravnavamo zbirko proletarskih pravljic *Včeraj je biló ... jutri bo* Hermynie zur Mühlen, ki je v slovenskem prevodu izšla pri založbi Cankarjeva družba leta 1933 in je obsegala tri pravljice: *Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijatelji*, *Hlapec* in *Roževca*. Proletarske pravljice podajajo v mladinski literaturi redko videno sistemsko analizo delovanja kapitalističnega sistema, mehanizmov izkoriščanja in okoriščanja peščice na račun večine ter strukturnih vzrokov revščine in sistemske bede. Nastopajo kot izrazito intenzivna oblika družbeno angažirane otroške književnosti, cilj katere je kar najbolj poglobljeno krepiti kritično pismenost in družbeno ozaveščenost. Zato so v obdobju restavracije kapitalizma in poglobljajočih se kriz, razraščajoče se sistemske revščine in strukturnih neenakosti, ki neposredno vplivajo na možnosti obstoja otrok in odraslih, ne le ponovno relevantno, ampak temeljno branje.

The article focuses on the collection of zur Mühlen's fairy tales titled *Once upon a time ... and it will be* (Es war einmal... und es wird sein), translated into and published in Slovene in 1933 by the publishing house Cankarjeva družba. The translated pieces in the collection at the time included *What Little Peter's Friends Told Him*, *The Servant and the Rose-bush*. Proletarian fairy tales offer a systemic analysis of the capitalist system and its mechanisms of systemic exploitation and expropriation by the few, and by extension, an invaluable insight into structural causes of poverty. They constitute an intensive form of socially engaged children's literature, the aim of which is to foster social awareness and critical literacy among the young. As such, they represent not just a relevant but an essential reading in the times marked by the restoration of capitalism, deepening crises and growing systemic poverty and structural inequalities.

V zahodnoevropskem prostoru se literarna zgodovina in kritika vključno z njeno feministično vejo posvečajo predvsem kanoniziranim klasičnim literarnim pravljicam Charlesa Perraulta, bratov Grimm in Hansa Christiana Andersena. Sestavni del tega so tudi številne modernizirane priredbe, predelave in nadgradnje osrednjih kanoniziranih pravljic. V polju avantgardne literarne kritike v zadnjih nekaj

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalne dejavnosti, financirane v sklopu odobrenega bilateralnega projekta BI-ME/18-20-014, za katerega je sredstva prispevala agencija ARRS.

desetletjih v ospredje stopata predvsem prevpraševanje patriarhalnega simbolnega reda in razklepanje konstruktov maskulinosti in femininosti, kot so jih naturalizirale kanonizirane pravljice bratov Grimm in Charlesa Perraulta. V kontekstu kapitalističnega družbenoekonomskega sistema in njemu pripadajočega ideološkega aparata ostaja, ob redkih izjemah,² popolnoma spregledana in zamolčana enako progresivna in prebojna vrsta pravljič, ki je izšla iz delavskega revolucionarnega vrenja po koncu prve svetovne vojne. Gre za t. i. proletarske pravljice, katerih podlaga sta dialektični materializem in znanstveni socializem. To je družbeno angažirana oblika pravljичnega žanra, ki ga je porodil upor proti kapitalističnemu izkoriščanju, strukturni neenakosti in sistemski revščini. Temelje so mu postavili družbeno angažirani pisatelji in pisateljice v Nemčiji takoj po prvi svetovni vojni. To je obdobje proletarskega upora, ki je po zgledu oktobrske revolucije zajel zlasti osrednji del Evrope. Obdobje med letoma 1918 in 1919 je obdobje ustanavljanja delavskih republik, vojaških, delavskih in kmečkih sovjetov ter komun v Nemčiji (Berlin, Hamburg in München), v Italiji (Milano, Torino, Genova), na Madžarskem vključno s Prekmurjem ter ne nazadnje v novooblikovani Državi SHS, kasneje Kraljevini Jugoslaviji. Proletarske pravljice so vzniknile iz družbenega angažmaja pisateljic in pisateljev, ki so bili/e sami/e podpornice in podporniki socialističnega boja za boljši jutri oziroma so v njem neposredno sodelovali/e kot vodilne ali priključene članice in člani v takratni madžarski ali nemški revoluciji sovjetov (npr. Béla Balász). V njihovem pogledu na svet in strukturno neenakost jih je vodila želja po sistemski družbeni pravičnosti, po odpravi izkoriščanja človeka po človeku. Proletarske pravljice so kot svojevrstna oblika pravljичnega žanra posvečene temu cilju in zato delujejo internacionalno: iz Nemčije so se v prevodih in predvsem v opusu osrednje nosilke tega žanra, Hermynie zur Mühlen, prelile tudi v naš prostor, čemur posvečamo drugo polovico prispevka. V prvi polovici poudarek najprej velja orisu danes izbrisane zgodovinskega konteksta, iz katerega so izšle, tj. nemški in madžarski revoluciji sovjetov v obdobju po prvi svetovni vojni, in nato razčlenitvi nekaterih temeljnih značilnosti žanra. Proletarske pravljice so ponovno relevantne v kontekstu poglobljajoče se sistemske revščine, s katero imamo v našem prostoru opravka po letu 1991, tj. od restavracije kapitalistične družbene ureditve.

Družbenopolitični kontekst vznika in razvoja revolucionarnih proletarskih pravljič

Za uradni začetek nemške novembrske revolucije ali revolucije sovjetov leta 1918 velja upor nemške vojne mornarice, ki se je 3. novembra v severnem obmorskem mestu Kiel postavila na stran stavkajočega delavstva (Collotti 1971: 9). Stavkovni val je Nemčijo pretresal že od leta 1916; po uporu mornarice in ustanovitvi vojaških in delavskih svetov pa so ti začeli množično prevzemati oblast tudi v drugih delih Nemčije. Temeljni preobrat je sledil 9. novembra 1918, ko se je tudi v Berlinu vojska aktivno postavila v bran delavskih sovjetov in ustanovila še svoje vojaške sovjete,

² Npr. Jack Zipes (ur.), *The Castle of Truth and other Revolutionary Tales* (Princeton UP, 2020), *Fairy Tales and Fables from Weimar Days* (Palgrave Macmillan, 2018); Michael J. Rosen (ur.), *Workers' Tales: Socialist Fairy Tales, Fables, and Allegories from Great Britain* (Princeton UP, 2018).

namesto da bi zatrla delavsko revolucionarno gibanje (Collotti 1971: 11). Nemška elita, ki so jo sestavljali industrialci, bankirji in veleposestniki, je zato na čelo parlamentarne vlade prvič v zgodovini postavila reformistično Socialno demokratsko stranko v upanju, da bo v svoji kapitalu podporni drži zajezila in nevtralizirala moč vojaških in delavskih sovjetov. Socialdemokratska vlada Karla Eberta je zavrnila zahteve sovjetov po podržavljenju veleposestev, industrijskih kompleksov, rudnikov in bank (Collotti 1971: 20). Ker se je vojska razen oficirske kaste postavila na stran delavstva, je hkrati na pobudo starega vojaškega vodstva, povezanega z veleposestniki in industrialci, Ebertova vlada podprla ustanovitev t. i. prostovoljnih odredov, zametkov kasnejše nacistične SS. To so bili plačanci, rekrutirani iz skrajno desničarsko (antikomunistično in nacionalistično) usmerjenih pripadnikov demobiliziranih enot nemške imperialistične vojske (Comack 2012: 51). S temi paramilitarističnimi enotami je reakcionarna elita ob podpori večinske socialdemokratske vlade prešla v neposreden fizični spopad in sistematičen obračun z vojaškimi in delavskimi sovjeti. Med drugim je dala na skrivaj usmrtiti ključni vodji Spartakove zveze, Roso Luxemburg in Karla Liebknechta. V Berlin je 11. januarja 1919 vkorakalo 30.000 paramilitarističnih plačancev, da bi dokončno uničili tamkajšnje delavske in vojaške sovjete – pobitih je bilo okrog 2.000 delavcev, ranjenih pa jih je bilo najmanj 10.000 (Frederiksen 2009). Kot zadnja je padla Bavarska sovjetska republika, ko je v noči na 30. april v München vkorakalo 100.000 paramilitarističnih pripadnikov, ki so v pouličnih bojih 3. maja 1919 krvavo zadušili še zadnji odpor vojaških in delavskih sovjetov (Collotti 1971: 42). Sledilo je obdobje belega terorja, represalij, sodnih in zunajsodnih čistk. V temeljih Weimarske republike, njenega nastanka in obstoja sta vpisana krvavo zatrtje revolucionarnega delavskega gibanja in sistematični pregon vseh njegovih ostankov.

V nasprotju z nemško novembrsko revolucijo je revolucija sovjetov na Madžarskem marca 1919 potekala povsem drugače. Lahko bi se tudi obdržala, če je ne bi zadušile in likvidirale sile antante (Južnič 1985: 133). Te so ob nemoči in razpršenosti domače madžarske kontrarevolucije najprej sprožile ekonomsko blokado države, nato pa ob pomoči romunskih in češkoslovaških enot, na čelu katerih so stali italijanski in francoski oficirji, vdrle v državo in krvavo obračunale z delavskimi, kmečkimi in vojaškimi sovjeti (Santarelli 1971: 69, 73). Ker novoustanovljena madžarska buržoazna republika ob zaključku prve svetovne vojne ni mogla zadušiti revolucionarnega vrenja, je tudi ta v celoti predala oblast madžarski Socialdemokratski stranki v prepričanju, da bo s to potezo po že preizkušenem nemškem modelu politično onespособila sovjete in izpodkopala revolucijo. Vendar je v madžarski SD vajeji prevzelo njeno levo krilo, ki se je povežalo z vodstvom KP. Prišlo je do sporazuma o ustanovitvi Madžarske sovjetske republike brez prelitja krvi (Santarelli 1971: 65). Sledila sta odloka o podržavljenju vseh rudnikov, industrijskih in trgovskih podjetij, če so imela več kot 20 zaposlenih (Santarelli 1971: 66; Južnič 1985: 135; Titl 1970: 9), in o razlastitvi veleposestnikov ter prenosu zemlje na delavske zadruge (Santarelli 1971: 67). Madžarska sovjetska republika je bila vse od nastanka trn v peti zahodnim imperialističnim silam, zmagovalkam prve svetovne vojne, saj je posegla v povojno delitev plena in njihove kapitalske interese v vzhodnoevropski regiji, predvsem Francije in Velike Britanije (Lojkó 2006: 17). Zato sta ta dva imperialistična centra sprožila neposredni vojaški napad, pri čemer sta se naslonila na vojaški aparat buržoazne Romunije in Češkoslovaške. Invazija, ki se je začela 10. aprila 1919, je dosegla vrhunec 1. maja 1919. Na ta dan so se na

Tisi združile češke in romunske invazijske enote, ki so delovale kot podaljšana in dobro financirana roka britanskih in francoskih interesov v regiji. Romunska vojska je 1. avgusta 1919 z madžarskimi kontrarevolucionarji ali belogardisti pod vodstvom admirala Hortyja vkorakala v Budimpešto, kamor so še istega dne prispeli tudi britanski generali, diplomati in bančniki (Sakmyster 1992: 72). Madžarska sovjetska republika, ki je obstajala od 21. marca do 1. avgusta 1919, je bila uničena. Sovjeti so bili brutalno zatrti in demontirani, veleposestva so prešla nazaj v roke plemstva, industrijski obrati pa velekaptalistom. Fašistični režim, ki ga je nastavila in financirala antanta, je odprl vrata britanskim ekonomskim interesom v regiji (Sakmyster 1992: 77), kar pa je bilo odvisno od popolnega uničenja sovjetskih revolucionarnih idej in njihovih nosilcev. Med letoma 1919 in 1921, ko se je britanska misija na Madžarskem že udomačila, je zavladalo obdobje belega terorja. Do leta 1921 je bilo, kot navaja Južnič, ubitih najmanj 5000 delavskih voditeljev, revolucionarjev in političnih aktivistov, medtem ko je bilo kar 70.000 ljudi zaprtih ali interniranih v koncentracijska taborišča, kjer so bili izpostavljeni surovemu nasilju (1985: 137). Zaradi belega terorja in represalij je državo zapustilo 100.000 ljudi vključno z inteligenco, npr. Georg Lukács (prav tam). Med njimi so bili tudi kulturni delavci, vključno s književnicami in književniki, ki so se zatekli v Sovjetsko zvezo ali pa, ironično, v Weimarsko republiko.

Glavnino kulturnikov, ki so se zatekli v Weimarsko republiko, so predstavljali že uveljavljeni pisatelji in pisateljice za mladino, npr. Béla Balász (*Sedem pravljic*, 1917), Jozsef Lengvel, Béla Illés in Maria Szucsich (Zipes 2018: 13). Po prihodu je ta skupina z nemškimi somišljeniki predvsem zaradi progresivne kulturne politike KP Nemčije dobila nov zamah: njeni člani (npr. Edwin Hoernle) so začeli leta 1920 s socialistično usmerjenimi nemškimi pisateljicami in pisatelji, kot so bili Oskar Maria Graf, Kurt Schwitters, Eugen Lewin-Dorsch, Felix Fechenbach, Lisa Tetzner, Berta Lask in predvsem Hermynia zur Mühlen, objavljati t. i. proletarske pravljice. Socialistične proletarske pravljice so bile povsem nova oblika pravljичnega žanra s poudarkom na razčlenjevanju kapitalističnega reda, mehanizmih izkoriščanja in osvetljevanju strukturnih vzrokov sistemske bede in revščine. Hkrati pa so poudarjale solidarnost in nujo po revolucionarnem boju proti okovom nacionalistične in rasistične ideologije, proti kolonializmu in imperialističnim vojnám. Proletarske pravljice, v ospredju katerih je poudarek na realnem življenju in težkih življenjskih in delovnih razmerah večine, so bile nova oblika doprinosa k razrednemu boju (Zipes 2018: 8). Brutalno zatrtje nemške in madžarske sovjetske republike je namreč pomenilo, da so bile nosilke in nosilci razrednega boja v weimarski Nemčiji pod neprestanim policijskim nadzorom in so ga bile/i zato prisiljene/i nadaljevati tudi z drugačnimi, posrednimi oblikami. Taktiko boja za boljši jutri po letu 1919 se je zato med drugim preneslo in razširilo na kulturno polje, še posebej književnosti in kasneje drame (Zipes 2018: 4). Pravljичni žanr, katerega naslovnik je praviloma ali pa zlahka vedno dvojen, je bil zato idealna rešitev. Hkrati je šlo za žanr, ki je bil v Nemčiji že udomačen in razširjen, saj so bile klasične literarne pravljice bratov Grimm, Berchsteina in Andersena vse od sredine sedemdesetih let 19. stoletja predpisano šolsko čtivo (Zipes 2018: 10). K prestižu in dokončnemu zakoreninjenju tega žanra pa so na prehodu v 20. stoletje prispevale še najrazličnejše avtorske pravljice mednarodno uveljavljenih piscev, namenjene predvsem odraslim, še zlasti pravljичne pripovedi domačih avtorjev Hermana Hesseja in E. T. A. Hoffmanna kot tudi Oscarja Wilda in Anatola France (Gossman 2018: 3). Zavaljo tega so pravljice ob nastopu

Weimarske republike že veljale za osrednji žanr otroške književnosti (Wallace 2009: 31). Progressivno krilo KP Nemčije s Claro Zetkin, Karlom Liebknechtom in kasneje Edwinom Hoernlejem na čelu je zelo zgodaj prepoznalo socializacijsko moč, ki jo ima književnost ne le pri gledanju na svet, ampak tudi pri njegovem razumevanju in delovanju v njem, še toliko bolj med najmlajšimi. Clara Zetkin, Karl Liebknecht in kasneje Edwin Hoernle so si bili enotni v tem, da borbe za boljši jutri ni mogoče voditi brez čvrstih »čustvenih in intelektualnih temeljev«, ki jih lahko prispeva dobra in hkrati prosvetljena literatura, saj je ta ključnega pomena pri oblikovanju zavesti in s tem pogleda na svet ne le odraslega, ampak predvsem mladega človeka, začenši z otroki (Wallace 2009: 29).

Temeljne značilnosti proletarskih pravljic

Proletarske pravljice se posvečajo sistemski obravnavi sodobnih, perečih socialnih problemov in so pomenile inovativen odmik – tako v vsebinskem kot oblikovnem smislu – od kanoniziranih in konservativno naravnanih pravljic (na čelu s pravljičami Charlesa Perraulta in bratov Grimm). Da bi razgalile sistemske vzroke revščine in pokazale na strukturno neenakost, s tem pa senzibilizirale in ozavestile tako mlajše kot starejše bralstvo, so vse od začetka temeljile na spoju magičnega in prosvetljeno analitičnega: magično kot tudi govoreče predmete in živali spajajo s sociološko analizo, da bi prispevale k družbenokritični pismenosti in zavesti bralstva. Na ta način modernizirajo in preoblikujejo pravljični žanr, saj zavestno in sistematično združujejo kriterije »realističnega, teoretično podkovanega in informativnega« pisanja z elementi magičnega (Gossman 2018: 14). Slednji so nujno potrebni za vzpodbujanje čustvenega doživetja in kompleksnega nagovarjanja otroške domišljije; na ravni simbolizma in alegorije pa tudi pri spodbujanju čustvenega odziva in mišljenja odraslih. Ta inovativni, družbeno angažirani in sociološko teoretično podkovani pristop nadgrajuje tudi sistematično in preiščeno dodelana estetska raven pripovedi, zaradi česar proletarske pravljice nastopajo kot oblika »umetnosti v malem« (King 1988: 131). Posebna pozornost namreč velja tudi dodelani grafični opremi in takrat najbolj sodobnemu, modernističnemu likovnemu izrazu, s katerim vsebina podanega ni le podprta, temveč je vzporedno razširjena in analitično poglobljena ter doživljajsko konkretizirana. Proletarske založbe so zato pri izdaji zbirk proletarskih pravljic enako pozornost posvečale likovni estetski kakovosti. Okrog njih so se v weimarski Nemčiji zbirali najbolj prodorni, eksperimentalni ilustratorji, ki so spadali v sam vrh umetniške in družbeno angažirane avantgarde. Zgovoren je npr. primer založbe Malik, ene od osrednjih socialističnih avantgardnih založb, ki sta jo leta 1917 ustanovila brata Wieland Herzfelde in John Heartfield. Prvi je bil znani družbeni kritik in levičarski intelektualec, drugi pa priznani dadaistični umetnik, čigar specializacija je bila za takratne čase napredna tehnika fotomontaže (Gossman, 2010a: 279; German expressionism). Ta založba je v sklopu serije Pravljičice revnih (*Märchen der Armen*) objavila štiri zbirke proletarskih pravljic: in sicer dve izpod peresa Herymine zur Mühlen (*Was Peterchens Freunde Erzählen*, 1921; *Ali, der Teppichweber*, 1923) in po eno avtorja Eugena Lewina-Dorscha (*Die Dollarmännchen*, 1923) in avtorice Marie Szucsich (*Silavus*, 1923). Vsako zbirko so opremili najbolj prepoznavni avantgardni ilustratorji v Nemčiji, ki so enak ugled uživali tudi v širšem evropskem prostoru. Zbirki pravljic Hermynie zur Mühlen

sta ilustrirala že omenjeni dadaistični umetnik John Heartfield in Georg Grosz, ki je bil član berlinskega dadaističnega in ekspresionističnega gibanja – zanj so bile značilne predvsem analitično prodorne in družbenokritične karikature berlinskega malomeščanstva in kapitalističnega reda. Preostali dve zbirki pa sta ilustrirala Otto Schmalhausen in Heinrich Maria Davringhausen, prav tako uveljavljena člana berlinskega ekspresionizma (Zipes 2020: 17–18). Njihova dela danes hranijo številne prestižne galerije in grafični muzeji ter univerzitetni depoji, večinoma v ZDA.

Osrednje mesto med ustvarjalkami in ustvarjalci proletarskih pravljic pripada Hermynii zur Mühlen (1883–1951),³ »rdeči grofici«, ki se je odrekla svojemu aristokratskemu poreklu in se aktivno postavila na stran oktobrske in nato nemške novembrske revolucije, s tem pa na stran pravic izkoriščanih in boja za socializem, kateremu je posvetila večji del svoje literarne poti. Njeno prvo avtorsko delo je bila proletarska pravljica *Was Peterchens Freunde erzählen* (*Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijatelji*), ki je leta 1921 izšla pri avantgardni založbi Malik. S to pravljico, ki je sestavljena iz več posamičnih pripovedi in je v izvirniku obsegala 35 strani, je založba odprla serijo Pravljičice za revne. Zbirka, ki jo je ilustriral Georg Grosz, ni doživela le vrste ponovnih objav, ampak svetovni uspeh. Že v prvih nekaj letih po izidu je bila prevedena v najmanj osem jezikov, med drugim v esperanto, kitajščino, ruščino, španščino, francoščino in islandščino (Wallace 2009: 1, 274–276). Enako je veljalo za vse ostale zbirke njenih revolucionarnih proletarskih pravljic. Med te spadajo *Märchen* (*Pravljičice*, 1922), *Ali, der Teppichweber* (*Ali, tkalec preprog* 1923), *Das Schloss der Wahrheit* (*Grad resnice*, 1924), *Es war einmal, ... und es wird sein* (*Včeraj je bilo ... jutri bo*, 1930) in *Schmiede der Zukunft* (*Kovačnica prihodnosti*, 1933). Tudi teh zbirki niso izdale le proletarske in levičarske založbe v weimarski Nemčiji in Evropi, ampak so bile objavljene tudi v Ameriki (New York, Chicago) in Aziji. Prevedene so bile v francoski, poljski, češki, norveški in španski ter angleški jezik pa tudi v japonščino (Gossman, 2018: 62; Gossman 2010b: 11). Pri tem buržoazna cenzura in represivni aparat weimarske Nemčije kot tudi drugih držav nista mirovala. Ob prevodu in objavi zbirke *Was Peterchens Freunde erzählen* v Budimpešti leta 1926 je Hortyjev režim še istega leta obsodil na leto dni zapora novinarja in prevajalca zbirke Paula Vadorja (Wallace 2009: 34). Enakega preganjanja je bila deležna tudi H. zur Mühlen po prihodu iz Švice v Frankfurt leta 1919. Vrsto let je po tovarnah brala svoje revolucionarne proletarske pravljice in spise, že leta 1921 pa je bil zanj odrejen policijski nadzor (Gossman, 2010a: 285). Njena socialistično naravnana literatura, zlasti proletarske pravljice, naj bi nevarno prispevala k politični pismenosti in kritični ozaveščenosti delavstva, zato je bila leta 1924 pozvana pred sodišče in obtožena »literarne veleizdaje« (King 1988: 131). Leta 1926 je po sprejetju zakona weimarske Nemčije o zaščiti mladine pred »obscenimi in nedostojnimi publikacijami« – s to dikcijo se je merilo na socialistično literaturo za mlade, nikakor pa ne na nacistično – policija v zvezni državi Hessen sprožila preiskavo proti H. zur Mühlen zaradi njene proletarske pravljice *Ali, der Teppichweber*, vendar jo je opustila (Wallace 2009: 40, Gossman 2010b: 16). Nekatero druge lokalne oblasti pa so že pred sprejetjem tega zakona dosegle prepoved oziroma konfiskacijo njenih proletarskih pravljic (Gossman 2018: 16). Vse to priča

³ Njen opus je poleg več kot trideset avtorskih del obsegal še vsaj sedemdeset prevodov romanov in dramskih del, od tega jih je več kot dvajset napisal Upton Sinclair, eden najproduktivnejših ameriških socialističnih pisateljev takratnega obdobja (Gossman, 2018: 61).

ne le o prebojni naravi proletarskih pravlji zaradi njihovega korenitega odmika od kanoniziranih in politično konservativnih pravlji, ampak tudi o njihovem udarnem potencialu. Kajti oblasti, ki so ščitile svoje kapitalske interese, so se dobro zavedale, da gre za literarni program KP Nemčije, katerega cilj je doseči kar se da visoko stopnjo ozaveščenosti med izkoriščanimi množicami. In sicer prav z razkrivanjem strukturnih vzrokov za sistemsko bedo in širjenjem razredne analize v žanru, ki je po formi in sporočilnosti ter ne nazadnje ceni⁴ posamičnih publikacij dostopen in razumljiv tako za otroke kot odrasle. Njegova moč je bila neizmerna, saj je bil torej dosegljiv za vse.

To so dobro razumele tudi delavske založbe v našem prostoru v obdobju med obema vojnama. Zbirko pravlji *Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijatelji* je nemška založba Verlag der Jugendinternationale leta 1930 vključila v obsežnejšo zbirko pravlji Hermynie zur Mühlen *Es war einmal ... und es wird sein (Včeraj je bilo, jutri bo ...)* z ilustracijami Heinricha Vogelerja. V tej obliki je našla tudi pot v slovenski prevod leta 1933 pri Cankarjevi družbi, ustanovljeni 1929. V nemškem izvorniku je obsežnejša zbirka poleg *Petrčkovih prijateljev* vsebovala še pet pravlji, in sicer *Warum? (Zakaj?)*, *Der Knecht (Služabnik/Hlapec)*, *Der Rosenstock (Roževca)*, *Die Brillen (Očala)* in do takrat še neobjavljeno pravljico *Die Rote Fahne (Rdeča zastava)* (Gossman 2010b: 10). Vendar je slovenska izdaja leta 1933 v prevodu Angela Cerkovnika in ilustratorski opremi Nikolaja Pirnata vsebovala le tri pravljice. V izdaji Cankarjeve družbe z naslovom *Včeraj je bilo, jutri bo ...: Pravljice* najdemo poleg cikla *Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijatelji* le še *Služabnika* (prevedenega pod naslovom *Hlapec*) in *Roževca*, medtem ko sta ostali dve izpuščeni. V izvorniku se nanašata na ideološki aparat kapitalistične države (npr. *Očala*) ali pa neposredno na oktobrsko revolucijo (*Rdeča zastava*), zagovarjajoč nujno po politični akciji delavstva, ki naj v drugih delih sveta sledi zgledu oktobrske revolucije in delavskemu prevzemu oblasti. Dejstvo, da zbirka v slovenskem prevodu vsebuje le tri pravljice, izpušča pa tisti, ki kličeta k revoluciji po zgledu SZ, lahko pripišemo (notranji ali zunanji) cenzuri. Domača buržoazija je namreč že leta 1920, takoj po vzpostavitvi Države SHS in lastni konsolidaciji (to pa je med drugim potekalo na račun istočasne odprave tukajšnjih kmečkih in delavskih sovjetov ter na zatrtju množičnih stavk), prešla v fazo neposrednega spopada z delavskim razredom. To je najprej naznanila z veliko in kasneje malo obznanom, ki je prepovedala delovanje KPJ in v krvi zatrla veliki stavkovni val, nato z zakonom o zaščiti države (1921) in ne nazadnje z uvedbo šestojanuarske diktature in belega terorja, z zplembo številnih naprednih delavskih časopisov in revij, ukinitvijo naprednih sindikalnih organizacij in zapiranjem članic in članov KP ter vodij naprednih sindikalnih central v posebej ustanovljene politične zapore (npr. Kresinac, Glavnača, Lepoglava) in tik pred izbruhom druge svetovne vojne v koncentracijska taborišča (Baloh 1966: 58).

Tudi Cankarjeva družba je morala ob ustanovitvi marca 1929 svoja pravila najprej – kot je določal zakon, s katerim je buržoazija vodila nadzor nad delovanjem sindikatov in delavskih izobraževalnih organizacij – poslati oblasti v pregled. Kajti Cankarjeva družba je nastala v okviru »socialistično-delavske kulturno-prosvetne

⁴ Cena posamezne zbirke je znašala le sedem mark, zaradi česar je bila dostopna tudi delavstvu z nizkimi mezdami (Wallace 2009: 34).

zveze Svoboda«,⁵ njeno vodilo pa je bilo povsem jasno: dati »delavcu pravo, dobro knjigo« in ga ustrezno izobraziti, saj »lahko le razredno in marksistično ozaveščen delavec učinkovito poseže v družbeno dogajanje in spremeni svojo usodo« (v Čepič 1992: 64). Da bi izpolnila ta kriterij in cilj, je založba, v uredništvu katere je na začetku deloval tudi Prežihov Voranc (Čepič 1992: 64), vodila pretanjeno politiko izbora letnih publikacij. V dvanajstih letih obstoja je izdala 18 tujih in 19 izvirnih domačih književnih del socialneorealistično usmerjenih avtorjev, kot so bili Tone Seliškar, Karel Grabeljšek, Bratko Kreft in Angelo Cerkenik (Čepič 1992: 65). Leta 1933 sta bila poleg zbirke proletarskih pravljic Hermynie zur Mühlen v letno kvoto uvrščena še Grabeljškov roman *Sirene tulijo* in *Dva svetova* Ivana Moleka. Cankarjeva družba je sicer poleg knjižne zbirke izdajala tudi letni koledar oziroma zbornik, ki ga je odlikovala kakovostna likovna oprema najbolj prodornih predstavnikov in predstavnic socialnega slikarstva, začeni s Kathe Kollwitz in Georgom Groszom iz tujine, od domačih, če omenimo le nekatere, pa so pri nastajanju likovne podobe sodelovali France Mihelič, Drago in Nande Vidmar, Ljubo Ravnikar, Ivan Kos, Hinko Smrekar in Nikolaj Pirnat (Čepič 1992: 67). Slednji je likovno opremil tudi prevod zbirke pravljic Hermynie zur Mühlen *Včeraj je biló, jutri bo ...: Pravljičice z desetimi ilustracijami*. Zbirka je bila edina v celotni seriji objavljenih književnih del, ki je bila v skladu z idejo o kulturno-estetskem prosvetljevanju delavstva kakovostno likovno opremljena. O tem, za kako visok standard gre, priča dejstvo, da je požela najvišjo oceno tudi v nasprotnem katoliškem taboru, saj je revija *Beseda* »v svoji oceni tega letnika knjig Cankarjeve družbe postavila kvaliteto ilustracij na najvišje mesto med 'sodobnimi publikacijami v Sloveniji'« (Čepič 1992: 69). V nadaljevanju se posvečamo razčlenitvi treh pravljic, objavljenih v slovenskem prevodu *Včeraj je biló, jutri bo ...: Pravljičice* leta 1933, ki podajajo redko videno analizo delovanja kapitalističnega reda in strukturnih vzrokov sistemske bede; nastopajo kot oblika družbeno angažirane otroške književnosti.

Hermynia zur Mühlen: *Včeraj je biló ... jutri bo*

Pravljica *Kaj pripovedujejo Petrkovi prijatelji* je postavljena v urbano, industrijsko okolje takoj po prvi svetovni vojni. Deček, ki je zaradi vojne ostal brez očeta, mati pa dela od jutra do večera v tovarni, saj očitno velja dvanajsturni delovnik od ponedeljka do sobote, si sredi zimske poledice zlomi nogo in je prisiljen počivati, da bi lahko okreval. Njun dom je »ozka izbica« (zur Mühlen 1933: 3), v kateri osamljeni otrok, čakajoč ves dan na mater, prezeba, saj njena mezda kljub celodnevni garanci ne zadostuje za kritje osnovnih življenjskih stroškov. O organiziranem otroškem varstvu za delavke seveda ni govora, saj je to za kapitalistično družbo nedopusten izdatek in privilegij peščice. Izba, ki služi kot kuhinja in spalnica, ni le majhna, ampak skromno opremljena, saj si tako kot druge delavske družine mati in otrok ne moreta privoščiti kaj več kot preluknjan pisker iz zastavljalnice in še nekaj osnovnih predmetov, ki so prav tako počeni ali dotrajani. Odeja, pod katero se stiska deček v neogreti sobi, je zgolj »kup zakrpanih lukenj, skoraj tenka mrena, skozi katero ga mráz zbada s

⁵ Oblast je leta 1935 z dekretom razpustila Delavsko kulturno in telovadno zvezo Svoboda in ukinila revijo *Svoboda*, vendar je to delavsko-prosvetno društvo že naslednjega leta nasledila »Vzajemnost« (Čepič 63, 69), Cankarjeva družba pa je delovala vse do leta 1941.

šiljastimi iglami« (24). V tem pogledu je pripoved realistično in historično specifično umeščena. Otroka v tej goloti revščine obkroža le prgišče razpršenih predmetov, ki so njegova edina družba. Zlasti pod večer, ko lega mrak in se sence vse bolj daljšajo, otroka pa je strah, predmeti drug za drugim oživijo in spregovorijo: najprej koščki premoga, nato škatlica vžigalic, steklenica, odeja, železni lonec in nazadnje še cvetlica, zvonček, ki ga je mati dobila v dar od sodelavke v tovarni. Vsak predmet posebej otroku in s tem mlademu bralstvu pove svojo zgodbo – opiše, kako in predvsem v kakšnih razmerah so ga ustvarile človeške roke. Pred otroškimi očmi se razpre peklenški svet systemskega izkoriščanja, pri čemer nekateri predmeti opisujejo nevdružne delovne razmere, nesreče pri delu in brezbriznost lastnikov kapitala in posestnikov do zdravja in življenja delavcev. Drugi, s škatlico vžigalic in steklenico na čelu, povezujejo in postavljajo te izkušnje in opažanje o systemski nepravilnosti in krivicah, katerim so bili prvi predmeti priča, v analitično luč. Povežejo jih v makrookvir, tj. družbenoekonomski sistem kapitalizma, razkrivajoč mehanizme okoriščanja peščice na račun izžemanja in degradiranega življenja večine. Koza-rec, ki se tišči steklenice, pride do spoznanja, da se v takem sistemu neizogibno »[v]sakega predmeta, ki ga človek rabi, [...] drži beda in trpljenje kakšnega drugega človeka« (29). Predmeti, ki pripadajo vsakdanjiku slehernika oziroma delavske družine, v svoji pričevalski in analitični vlogi nastopajo kot veristični opazovalci in družbeni razčlenjevalci, a hkrati združujejo prvine magičnega, tj. antropomorfizma in magičnih objektov, značilnih za pravljичni žanr (Wallace 2009: 36).

Prvega dne oživijo koščki premoga, katerih pričevanje nas vpelje v svet nevdružnih delovnih in življenjskih razmer rudarjev pod zemljo, pričevanje drugih predmetov pa v enako težke razmere v drugih delovnih okoljih tako urbanega kot podeželskega sveta. Gre namreč za iste mehanizme izkoriščanja in s tem prisvajanja rezultatov dela večine s strani peščice v zameno za odstopljene drobtinice, ki ne omogočajo preživetja. V tem procesu dodaten, še povečan dobiček lastnika, ki že tako izhaja iz nizkih mezd, temelji tudi na systemskem zanemarjanju skrbi za delavca in razmere, v katerih dela. Prvi košček premoga spregovori o rudarjih, ki morajo v ozkih rovih sključeni prečepeti večino delovnika in hkrati prenašati vročino, saj ni poskrbljeno za zračenje niti za druge ustrezne delovne razmere, ki bi omogočale varovanje zdravja delavca. Čudi se in ne more pozabiti trpljenja »človeka, ki ni mogel v rovu stati pokonci, moškega, ki ga je tako zelo bolel hrbet« (4). Drugi je, kot pravi sam, priča še hujšemu, in sicer delovni nesreči s smrtnim izidom, ki je posledica nevlaganja lastnikov rudnika v prezračevalni sistem in hkrati siljenja k delu tudi ob nevarno zvišani stopnji metana v zraku. Pri tem so delavci nemočni in se diktatu ne morejo postaviti po robu, saj jih v tem primeru čakata takojšnja odpustitev z dela in še večja revščina. Nesreča je neizogibna, preživi jo en sam, starejši rudar. Ob izhodu iz jame, kjer med ihtečimi otroki in ženskami stoji tudi lastnik, ves »velik in ves gosposki« (8), je košček premoga, ki ga po naključju s starcem prinesejo na površje na nosilih, priča ostri in bridki resnici, ki jo izreče oslabei starec: »Vedel si, da je bil rov v nevarnosti, a tvoj denar ti je ljubši nego naše življenje.« (8)

Enako velja za lastnike tovarn in enakemu sistemu izkoriščanja je priča dečkova nova odeja, ki je njena barvna paleta in lepota cvetličnega vzorca ne navdajata s ponosom, ampak z žalostjo. Za lepoto njenih barv se skriva trpljenje ljudi, ki so pri izdelavi te pisane palete primorani vdihovati »smrdljive, plinovite [anilinske] pare« (27). Zato ob »njenem prebujenju« ali nastanku odeja ugleda nekaj, kar jo za vedno

pretrese. Prvi in edini prizor so namreč »bled[i] ljudsk[i] obraz[i], rdeče trepalnice, solzne oči, ki najbrže prav slabo vidijo, deklice, ki se prijemajo z rokami za boleče glave. Semtertja prebledi kateri delavec. Revez je bel kakor kreda. Naenkrat omahne ter se zgrudi, kakor da je umrl.« (27) Na pomenljivo vprašanje škatlice, »zakaj se prostori ne zračijo s svežim zrakom« oziroma »zakaj ne skrbijo, da bi prihajal v delavnice svež zrak, ki bi izganjal strupene pline!« (28), odeja odgovarja tako, kot ji je povedala stena v tovarni:

Rekla je, da mislijo tvorničarji, ko zidajo tvornice, samo na to: vse mora biti, kolikor je mogoče po ceni. Vse kaže, da je, verjetno, bolj po ceni poslopje, ki ima manj oken in manj vetril. Zato se okna in vetrila ne vzdavajo. Saj tovarnar ne stoji ure in ure v soparičnem prostoru, saj ne vdihava strupenih plinov. Zato mu je prav vseeno, ali delavcem takšen zrak škoduje ali ne. (28)

Ko pa delavec opeša in predčasno zboli in je gospodar iz njega iztisnil še zadnjo kapljo v zameno za mezdo, ki je ne glede na njeno višino le drobec tega, kar je dejansko ustvaril delavec, se ga lastnik reši in ga zavrže, kot da bi šlo za predmet in ne za človeka. Pravljica na koncizen in nazoren, a hkrati nedidaktičen način v nekaj potezah zajame in razgali enega od osnovnih operativnih principov kapitalističnega reda in s tem akumulacije zasebnega kapitala na račun izkoriščanja večine. Ta je povezana z izmikanjem in zanikovanjem socialne odgovornosti kapitala do delavstva, na delu katerega parazitira, in s prelaganjem te odgovornosti na pleča posameznika. Pripoved nadalje slikovito podpira vzporednico s popredmetenjem človeka z izkušnjo in pričevanjem železnega lonca. Ta zbrani družini pripoveduje, da ga je enaka usoda kot ljudi, ki delajo za svoje gospodarje in ne zase ter za splošno dobro, doletela v gospodinjstvu bogate družine industrialcev, tj. družine, ki živi in se gosti na račun dela drugih: »V tisti ugledni rodbini [kot cinično pripominja] sem ostal približno dve leti ... Potem se mi je naredila luknja. Tisti ljudje pa niso zame prav nič skrbeli, čeprav sem pošteno zanje delal. Niso me poskušali ozdraviti, marveč so me zavrgli.« (36). Končna postaja v tem procesu izkoriščanja človeka po človeku in s tem razčlovečenja in popredmetenja izkoriščanih je zavržba, kot da bi šlo za neživi predmet in ne za človeka z dušo in telesom, zgolj za sredstvo v rokah nekoga drugega, ki ga lahko izkoristimo in nato kadarkoli odvržemo. To še pogloblja stisko sistemsko izkoriščanih, ki so v delovnem ciklu podvrženi med seboj strukturno podpornim mehanizmom izkoriščanja, ko pa obnemorejo ali ostarijo, so hipoma odpuščeni in prepuščeni sami sebi. Analogija med človekom in predmetom nazorno ponazarja delovanje tega sistema in njegove posledice za večino, čemur smo v našem prostoru ponovno priča po letu 1991. Zato je pravljica ponovno aktualna – današnjim otrokom pomaga približati realnost, s katero se sooča veliko njihovih staršev, pa naj si gre za vse bolj krčeno skupino redno zaposlenih za nedoločen čas, še zlasti ko se približajo starostnemu pragu 50 let in so, izžeti, pod evfemistično postavko nizke storilnosti prvi odpuščeni, ali pa za agencijske delavke in delavce v proizvodnih halah in storitvenih dejavnostih in prekarne in začasno zaposlene ter navidezno samozaposlene v sicer trajnem delovnem razmerju pri delodajalcih, ki na ta način ne prevzemajo odgovornosti za izplačilo socialnih prispevkov, kot so zdravstveno zavarovanje in pokojninski prispevki. Gre za ranljive skupine zaposlenih, ki jih delodajalec s takšnimi vsiljenimi delovnimi pogodbami in oblikami dela ustvarja sam in ki jih lahko brez odškodnine ali drugih prispevkov, zatem ko jih je dodobra izkoristil, kar najhitreje odpusti in zavrže.

Zato vsi predmeti drug za drugim govorijo o sistemu izkoriščanja, ki ga je ustvaril človek in ne bog. Steklenica, ki nastopa v vlogi aktivistke, njihova pričevanja postavlja v političnoekonomski kontekst. Pripoved sistemsko poveže in zajame v makrookvir navidezno razpršenega pričevanja. Na Petrčkovo vprašanje, kdo so tisti, ki ljudi pošiljajo v pekel, steklenica odgovarja:

»Bogatini, ljudje, ki uživajo v lepih vrtovih prijetno hladen zrak, medtem ko venejo reveži v neznosni vročini. V tem pogledu je imela tista bedasta gospa popolnoma prav, kajti hudiči živijo zares, hudiči, ki ščipljejo z razbeljenimi kleščami uboge obsojence. Ti hudiči pa niso črni, nimajo niti rogov niti repov, marveč se oblačijo lepo in v svilo, klešče pa, ki jih imajo, se imenujejo: beda in pomanjkanje.« (22)

Peščica, v last katere so na navidezno zakonite načine prešla naravna bogastva in proizvodna sredstva, drži zaslužnjeno večino v pasti. Razlaščena in obsojena zgolj na prodajo svojega dela v zameno za (pod)minimalno plačo in zgolj simbolno ali pa nikakršno socialno oskrbo večina životari v začaranem krogu bede in siromaštva. Ta jo žene, da privoli v še slabše razmere dela in še nižja plačila. To so goreče klešče izkoriščanja ali strukturni primež, v katerem peščica drži večino. V kapitalističnem redu, ki ga je ustvaril človek in ne bog, tako, kot izpostavlja košček premoga, »[na] svetu živi dvoje vrst ljudi: bogati in revni. Vse, kar je, vse je od bogatih, revni nimajo nič,« (8) pa čeprav delajo, bogati pa počivajo, okoriščajoč se z delom drugih. Peščica živi lagodno na račun dela in sistemskega izčrpavanja večine. Za razmere, v katerih dela in živi večina drugih, obsojena na bedo in životarjenje, gospodi ni mar, kajti ta strukturna beda je, kot pokaže pravljica, podstat in izvor njenega bogastva in lagodnega življenja. Bogatim, katerih premoženje temelji na sistemskem prisvajanju sadov dela večine in ustvarjanju izžetih in izmučenih drugih bodisi na podeželju bodisi v mestu, in kar vse naturalizirajo njihovi zakoni in postave, ni mar nesreč pri delu in še manj peklenskih delovnih razmer in bednih življenjskih okoliščin, v katere so vkleščeni tisti, ki dejansko bogastvo ustvarjajo, a nimajo pravice, da bi ga uživali.

To je svet sistemskega izkoriščanja in strukturne neenakosti, ki ga kapitalistični družbeni red in njegovi ideološki apologeti, vključno s cerkveno elito, kot izpostavlja pripoved, slikajo za naravnega ali pa za odraz božje volje. A kot izpostavlja aktivistka škatlica vžigalic, ki je bila nekoč drevo, narava takšnega reda na pozna. Še več: »Pri nas v gozdu bi kaj takšnega nihče ne dovolil.« (36) Kapitalizem je, kot izpostavlja pripoved, nenaravni red. V naravi ne obstaja. Narava ga zavrača in se mu, prepoznavajoč njegovo strukturno neenakost in sistemsko krivičnost, aktivno postavlja po robu. Ali kot pojasnjuje škatlica vžigalic:

Nikdar se ne zgodi, da bi imel kakšen droban tiček sam zase veliko hišo z mnogimi sobanami, medtem ko bi se morali drugi, ki bi jih bilo pet ali šest, zadovoljiti z eno samo ozko izbico. [...] Pri nas v gozdu bi bilo kaj takšnega nemogoče; pri nas bi tisti, ki ne bi imeli stanovanja, takšne, ki imajo kar po dvoje prebivališč, vrgli iz enega prebivališča. Ljudje pa vzdihujejo in tarnajo pa vse to mirno prenašajo. (12)

Prav tako, in to je ključnega pomena, škatlica izpostavlja naslednje:

Drevje ne bi nikoli dovolilo, da bi eno samo drevo zagospodovalo vsemu gozdu, čeprav so tudi med nami, kakor pri ljudeh, velika in mala, močna in šibka drevesa. Mi vemo, da je dobro pognojena zemlja, zrak, sonce, dež in rosa naša splošna lastnina. Zakaj pri ljudeh, ki se imajo za tako pametne, tudi ni tako? (15)

Narava pozna skupno lastnino, saj je narava sama skupna lastnina vseh živečih bitij, ena vrsta drugi ne preprečuje dostopa do naravnih dobrin, zato imajo od njih koristi vse. Pozasebljanje je nenaravno in vodi v koncentracijo lastnine v rokah peščice, ki sama in edina razpolaga tako z naravo kot z ljudmi, jih popredmeti, njihovo delo pa instrumentalizira za svoje potrebe na račun dostojanstva večine.

To problematiko in vse mehanizme izkoriščanja še bolj razčlenjeno, a hkrati mojstrsko preprosto in pretanjeno izpostavlja tretja pravljica *Rožavec*. Vrtnica želi vrtnarju v zahvalo za njegovo delo pokloniti svoje najboljše cvetove, da bi jih odnesel bolni ženi. A ta tega nikakor ne sme storiti, pa čeprav se »trudi in ubija« (60) z vrtnico, saj vrt in vse njegovo delo pripadata gospe v veliki beli hiši. To pa cvetočemu grmu ne gre v račun: »To ni mogoče!« je pripomnil rožavec. »Te gospe nisem še nikdar videl. Ni me zalivala, ni rahljala zemlje okrog mojih korenin, ni privezovala mojih vej – kako bi mogel biti njen?« (60) Na tej prelomni točki pravljica podobno kot že prva začne odvijati navidezno zamotani klobčič mehanizmov akumulacije kapitala peščice na račun dela in žuljev drugih, da lahko ta proces systemskega izkoriščanja v njegovi srčki v celoti razgali in denaturalizira. Na vrtnarjevo pojasnilo, da ga je gospa kupila in zato pripada njej, rožavec sočustvuje z gospo, zmotno misleč, da je »morala zelo naporno delati, da si je prihranila toliko denarja« in si je lahko kupila tako veliko posestvo s čudovitim vrtom. Vendar se vrtnar le »otožno« nasmehne, pojasnjujoč: »«Gospa ni za ves svoj denar niti z mezincem ganila. [...] Gospa ima veliko tvornico. V tvornici gara nešteto delavcev. Delo vseh teh delavcev je vir njenega bogastva.« (60) Dejstvo, da gospa lagodno živi od dela drugih, raztogeni rožavca, ki vrtnarju sprva ne verjame, da je kaj takega mogoče, saj je takšna družbena ureditev v nasprotju z naravnim redom, ki mu je priča: »Poznam življenje ravelj in čebelic ter vem, da je vse, kar si mravlje ali čebelice pridelajo, njihovo.« (60). A človeška družba v primežu kapitalističnega družbenega reda ima nelogično in nenaravno ureditev:

»Nemara je pri mravljah in čebelah res tako,« je vrtnar globoko vzdihnil, »pri človeku pa je drugače. Delavci prejemajo za svoje delo komaj toliko plače, da od gladu ne poginejo, kar ostane, pa si pridržijo gospodarji. S tem si zidajo krasne hiše, urejajo lepe vrtove, kupujejo mnogovrstne cvetlice.« (60)

Na ta navidezno enostavni, a dejansko analitično pretanjeni način pravljica razgali osnovni operativni sistem kapitalističnega reda, t. i. akumulacije kapitala na račun prisvajanja rezultatov dela ali t. i. presežne vrednosti, ki jo ustvari delavec. Temu ni dano, da bi užival sadove svojega dela, saj si večino prilašča peščica, ki v delovnem procesu sploh ni udeležena. Slednja se predaja brezdelju in lagodno ter razkošno živi v svojih dvorcih, zgrajenih na izkoriščanju nevidenih drugih. Te preganja proč od svojih domovanj in jih obravnava kot razčlovečene druge, ki ogrožajo »njeno lastnino«, pa čeprav parazitira na njihovi bedi, ki jo sama proizvaja, a jo z odganjanjem revežev od svojih vrtov individualizira in pometa pod preprogo kot nerazložljivo težavo, ki ne zadeva sveta bogatih. Navidezno enostavna alegorična ponazoritev rožavcu in tudi bralstvu odpre oči. Tako je pozorneje »podnevi opazoval belo, svetlikajočo se hišo. V beli hiši so prebivali ljudje, ki so imeli vsega v izobilju. Od hiše je obrnil svoj pogled na cesto. Po cesti so hodili ljudje, ki niso imeli nič. Njihova bleda obličja so bila žalostna in izmučena.« (65)

Pozasebljanje, ki vodi v systemsko razlastitev večine in posledično v koncentracijo lastnine v rokah ozke skupine posameznikov, je, kot izpostavljata obe pravljici,

nenaravni red in vir tegob. Sistemsko pozasebljenje rezultatov dela in proizvodnih sredstev ter naravnih virov je vir razčlovečenja in trpljenja, je vir sistemske revščine in sistemskega suženjstva. Ali kot pravi škatlica vžigalic v Petrčkovih prijateljih, šele ko je prišla v tovarno, kjer je prisluhnila pogovorom delavcev, je »izvedela, da je vsemu kriv sistem, ki koristi samo majhnemu številu ljudi, velikim množicam pa škoduje«. (15) Problematiki pozasebljanja skupne lastnine je v celoti posvečena pravljica *Hlapec*, ki je umeščena med *Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijatelji* in zaključno pravljico *Roževac*. Pravljica je svarilo pred posledicami privatizacije: nazorno prikaže, kaj se zgodi, če ljudje izgubijo skupno lastnino oziroma nimajo več v lasti proizvodnih sredstev, tj. če na račun razlastnitvenja večine te preidejo v zasebne roke peščice. Na eni strani popisuje procese in načine, na katere prihaja do odtujitve skupnega, kolektivnega dobrega in individualnega grabeža, na drugi strani in kot dopolnilo pa posledice tega grabeža in sistemske razlastitve večine. Zato je lahko ilustrativno nazorna tudi za razumevanje družbenoekonomskega sistema in položaja ljudi v našem prostoru po letu 1991 oz. po razgradnji socialističnega sistema.

Pravljica se odvija v oddaljeni vasi, bogati z lesom, kjer je življenje težko. Vaški čarovnik, mehanik, vse življenje posveti izumu stroja, s katerim bi olajšal delo ljudem na vasi. Razvije žago, s pomočjo katere odpravi naporno ročno delo, ki je vaščanom odvzelo dneve in dneve dragocenega časa, hkrati pa jih pustilo telesno izmozgane in duhovno omrtvičene. Ko jim preda napravo, jih trikrat posvari, da mora stroj ali služabnik (kot tudi gozdovi), kot ga poimenuje, ostati v skupni lasti, sicer se bodo nad skupnost zgrnili težki časi:

»Dokler bo ta naprava vaša skupna lastnina, bo dober hlapec, ki vam bo pomagal. Če bi se kdaj zgodilo, da bi postal lastnina posameznika, bo neizpros in hud gospodar!« [...] [Zato mi morate obljubiti, da bo hlapec vedno pripadal vsem v vasi [v Zipes 2018: 73], sicer bo »žrl vaše življenje in življenje vaših otrok. [...] Če bo hlapec prišel kdaj [...] v oblast posameznika, bo[ste] prekleti [vi], [vaši] otroci in otroci [vaših] otrok!« (47).

Vaščani in vaščanke svarila ne vzamejo resno, čarovniku in njegovim nasvetom se celo posmehujejo. V sistemu, ki ga zaznamujeta kolektivno lastništvo in blagostanje, ki iz njega izhaja za vse v vasi, namreč ne razumejo, o čem starček govori in pred čim jih dejansko posvari, preden umre. In sicer vse dokler sami ne izkusijo novega, kapitalističnega sistema, kateremu so v svoji naivnosti, neupoštevajoč nauk starega in sedaj že preminulega čarovnika modreca, na široko odprli vrata. A takrat je že prepozno. Nekega dne namreč vas obišče korpulenten neznanec, oblečen v elegantna oblačila, čez porejen trebuh pa mu binglja zlata ura. Na vsak način želi za drobiž »kupiti« služabnika in pravico nad koriščenjem lesnega bogastva, čemur se skupnost sprva upira, a jo premamijo njegove sladke in zapeljive besede. Ko mu predajo služabnika oziroma lastna proizvodna sredstva, nad katerimi nimajo več nadzora, se pokaže pravi obraz neznanca oziroma sistema, ki ga uteleša. Zaslepljeni z drobtinicami so ljudje sprva veseli in zadovoljni:

Prejemali so pač vsak teden stalno plačo. Kmalu pa so uvideli, da jim ta plača ne zadostuje za življenjske potrebe. Tujec [pa si je medtem] dal zgraditi v vasi prelep grad. [...] Ko je bil tujčev grad dograjen, je stopil neki delavec pred tujca ter mu dejal: »Bogatin si. Nedvomno si prodal les trikrat dražje, nego smo ga prodajali prej. Drugače si ne bi mogel zgraditi takšnega gradu. Naša plača pa je še vedno enaka. Povišaj tudi naše dohodke, daj nam trikratno plačo.« Tujec se je silno razsrdil. Poklical je svojih dvanajst oboroženih služabnikov, ki jih je bil

dovedel iz mesta. Ukazal jim je, naj delavca, ki si je predrznil nasproti njemu tako govoriti, obesijo na drevo. Drugi delavci so vse to videli ter se silno prestrašili. Niti besedice s[i] niso več upali ziniti [...]. (53–54)

Tako skupnost sprevidi, da je ostala brez vsega in da sta se uresničila prerokba in svarilo starega mojstra, vidca, kateremu so se vaščanke in vaščani posmehovali: »Služabnik je postal naš gospodar! Služabnik je postal naš gospodar!« Pravljica nato pod lupo postavi zakonitosti systemskega izkoriščanja in načine, na katere ta in s tem kapitalistična družbenoekonomska ureditev v času konjunktore in gospodarskih kriz vedno deluje v korist peščice in v škodo razlastnjenjene večine. Pravljica sama nastopa kot ozaveščevalno orodje in svarilo, da človeštvo ne sme nikoli dopustiti, da bi skupna lastnina, ki služi dobrobiti in dostojnemu življenju vseh, prešla v roke peščice posameznikov, saj se v tem skriva osnovni, strukturni vzrok systemske bede in trpljenja.

V pravljici *Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijatelji* na dečkovo vprašanje, ali bo ta sistem večer, škatlica zanosno odgovarja, nagovarjajoč tudi bralstvo: »Ne, ne bo! [...] Na svetu živijo dobri in pametni ljudje, ki se borijo proti takšnemu sistemu in zahtevajo, naj delajo vsi ljudje, naj vsako delo prinaša toliko plače, da more človek od svoje plače dostojno živeti. Ti dobri in pametni ljudje se imenujejo socialisti. Zpomni si to besedo!« (23). V pravljici *Roževec* pa izvemo, da vrtnica, ki doume vzroke systemske revščine, kateri je priča, ne želi več cveteti za bogate, ampak le še za revne. Zato začne svoj boj odmiranja na vrtu tovarnarke, da bi se lahko preselila v domovanje revnih in se pod vplivom revolucionarnega vetra, ki že veje širom sveta, pridružila njihovemu boju za drugačen jutri.

Kapitalistični svet, v katerem peščica živi razkošno na račun dela in systemske bede drugih, prilščajoč si vse dobrine in postavljajoč se za lastnike in nadzornike vsega bogastva, je, kot konsistentno izpostavljajo pravljice v zbirki, nenaraven in nesprejemljiv red. Narava se mu upira in postavlja po robu, upreti se mu mora in zmore, kot pretanjeno poudarja škatlica vžigalic v *Petrčkovih prijateljih*, tudi človek. Otresti se mora strahu in prepričanja, da je nemočen, s tem pa vere v trdnost in večnost izkoriščevalskega sistema. Solidarnost poteptanih in skupen boj sta ključ do uspeha. Temelj pa je ozaveščenost in s tem prepoznavanje in razumevanje vzorcev zatiranja namesto njihovega slepega sprejemanja kot naravne danosti. Škatlica pripoveduje, kako je bila kot še mogočno drevo priča takemu upor in složnosti bitij v gozdu, ki so premagala ujedo. Ta si je namreč omislila, da je »gozdna vladarica! Vsi mali ptički pa naj bi bili njeni tlačani in sužnji!« (31) Združeni so ptički napadli ujedo: »Vedno več ptičkov je bilo, ki so s svojimi ostrimi kljunčki udrihali po ujeti ter jo kavsali po očeh,« dokler se ni »mrtva zgrudila v globino« (31), in od takrat so se te »nevarne«, složne pokrajine vse ostale ujede za vedno izogibale, saj so izvedele, kaj se je dogodilo z njihovo sestro. Kot zaključuje škatlica: »Česar ne bi bil mogel nikdar storiti en sam droban ptiček, je izvršilo sto in sto malih ptičkov, ki so bili složni.« (32) V medsebojni pomoči in solidarnosti malega, poteptanega človeka, kot alegorično izpostavlja pripoved, leži njegova moč. Te skupne in enotne fronte pa ni mogoče doseči brez organiziranega delovanja med ljudmi, saj je to tudi prvi pogoj, da se ljudje ozavestijo, da pride do nastanka kritične mase. Za to so potrebni številni napor in vrsta ptičkov aktivistov, katerih življenje bo prej presahnilo. A kljub temu bo nekega dne, kot zaključuje pripoved s pričevanjem zvončka, tudi za ljudi, in ne le za številne drobne cvetlice, »nekoč prišla vigred, le

priporiti si jo morajo!« (44) Takrat otroci ne bodo več umirali »v rdečih, peklenskih glažutah« in takrat ne bo več nikogar, »ki bi zmrzoval, stradal in bi bil brez strehe nad glavo« (42). Polaganje upov v novo pomlad za človeštvo je poziv k revoluciji, ta pa je glede na dane razmere poziv k utopičnemu, ki v proletarski pravljici dobiva povsem drugačno obliko in vsebino kot v klasični.

Tudi v pravljici *Roževce* smo priča podobni solidarnosti, ki jo podpira narava. Vzornik in učitelj roževca postane veter, ki pred »zasmrajenimi kletnimi stanovanji« reveže širom sveta drami z besedami: »Svoboda, pravica!« in jim naroča: »Bodite srčni, bodite složni, borite se, zmagali boste!« (62) Na razkošna spalnična okna bogatunov ali »postopačev«, kot jih imenuje, pa uporno piha z besedami: »Vaš čas je minil. Umaknite se delavcem vsega sveta.« To je veter, ki bi ga izkoriščevalci radi na vsak način »vtaknili pod ključ«, saj jim ni prav, da »od dežele do dežele« (62) izkoriščanemu proletariatu nosi sporočilo o pravici, solidarnosti, združenem uporu in svobodi. Gre seveda za alegorijo in iluzijo na internacionalo, na politično gibanje delavstva, in še natančneje na Tretjo internacionalo pod vodstvom Kominterne (Komunistične internacionale), ustanovljene marca 1919 na kongresu v Moskvi, na katerem so se zbrali predstavniki in predstavnice komunističnih partij in levo usmerjenih socialističnih združenj in organizacij iz kar trideset držav (*Mala politička enciklopedija* 1966: 398). Gre za nov veter, za novo združeno in zato opolnomočeno fronto nereformističnih delavskih gibanj po svetu, katerim so tuje nacionalistične kletke, s tem pa za novega duha upora in borbe za sistemsko pravičnost. Pesmi o složnosti in borbi za boljši jutri, ki ga nauči veter – ta »prijatelj revežev« in tretet bogatunov –, roževce ponese v stanovanja revežev, saj si ti v nasprotju z bogatimi tisto malo dobrin, ki jih imajo, vključno s cvetovi vrtnice, med seboj delijo. In kamorkoli pridejo njegov rdeči cvetovi, cvetovi borbe in revolucije, tam pojejo in širijo svojo »tiho pesem: Bodite složni, borite se, zmagali boste!« In medtem ko »duh teh rož« odraslim daje »novih moči«, da se lahko »skupno borijo za boljši svet«, otrokom prepeva drugačno pesem. To je pesem o že izpeljani revoluciji: »Otročiči, otročiči, ko boste zrasli, ne boste več žalostno stali pred [vrati bogatašev]. Tedaj bo svet, ves široki svet, od tistih, ki delajo!« (67). Je pesem o izpeljani revoluciji, za katero se družno, z ramo ob rami, borijo izkoriščani vsega sveta, in je pesem o revoluciji, ki jo bodo izpeljali današnji otroci, jutrišnji odrasli. Pravljica se tako ponovno obrača k otroku kot nosilcu revolucionarne ideje, ki ga je treba kultivirati in ozaveščati, kajti boj za boljši jutri se ne začne z odraslimi, ampak z otroki, sestavni del tega pa sta tudi prosveta in poslanstvo, ki ga opravlja estetsko dovršena in analitično preišljena literarna predloga.

Na to neposredno opozarja tudi zaključek pravljice *Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijateljčki*, posredno pa tudi zaključek *Hlapca*. Hkrati je za vse tri pravljice Hermynie zur Mühlen v prevodu Cankarjeve družbe značilno, da se v zaključku vedno obračajo k otroku, kar je sicer ena od temeljnih žanrskih zakonitosti revolucionarnih proletarskih pravljic. Škatlica vžigalic, ki je bila priča solidarnosti in slogi ptičkov, lahko to izkušnjo prenaša in širi najprej. In še več, iz enega drevesa je, kot alegorično pripominja, mogoče narediti nešteto škatlic, tako kot lahko eno samo, a odločilno pripoved, s katero je mogoče razpreti oči, v svet ponese nešteto izvodov iste knjige, prav tako pa tudi nešteto parov oči njenih najmanjših bralk in bralcev. Škatlica vžigalic, aktivistka, ki prižiga luč ali iskro spoznanja, zato pomenljivo pravi:

Bila sem res orjaško drevo. Kdo bi mogel prešteti vse škatlice, ki so jih iz istega drevesa naredili? Vse te škatlice bodo otrokom, s katerimi se družijo, pripovedovale to zgodbo. Čež nekoliko let bodo otroci dorasli ter bodo modrejši od starejših. Vedeli bodo, kako se je treba boriti, da se doseže pravica. (32)

Zaključek

Pripisovanje osrednje vloge mladini kot nosilki revolucionarne borbe, ne pa odraslim, je značilno tudi za vse druge pravljice Hermynie zur Mühlen, vključno s tistimi, ki jih slovenski prevod Cankarjeve družbe iz leta 1933 izpušča. Njene pravljice se v duhu osrednjega vodila proletarskih pravljič – tj. prosvetljevanja otrok in mladine, kar se opira na neposredno razčlenjevanje težkih socialnih okoliščin in strukturnih vzrokov zanje – obračajo k otrokom in mladim kot nosilcem revolucionarne zavesti in akcije. V ospredje postavljajo otroka kot zanesljiv in trden most med generacijami, v moči katerega je, da se zaradi ozaveščenosti, ki se začne že v otroštvu, v odraslosti zrelo postavi na čelo organiziranega boja za sistemsko pravičnost. V tem se skriva osnovno vodilo proletarskega pravljličnega žanra, ki zato posebno pozornost in zaupanje namenja najmlajšemu bralstvu. Kajti v nasprotju z odraslimi otrok, ki je sicer družbeno bitje, še ni povsem ujet v mreže prevladujoče ideologije, ki sistemsko izkoriščanje in spremljajočo bedo slika kot del naravnega sistema, ki ga velja tiho sprejeti in se mu podrediti ali pa vanj slepo verjeti in mu sekundirati. Proletarske pravljice z opusom svetovno znane nosilke tega žanra, Hermynie zur Mühlen na čelu, po drugi svetovni vojni na Zahodu v kontekstu restavracije kapitalističnega družbenoekonomskega reda niso doživele ponovnega ponatisa, še manj pa vključitve v kanon otroške književnosti (Wallace 2009: 3). Obratno je veljalo v socialističnem bloku, predvsem v Nemški demokratični republiki, vse od poznih 60. let pa do konca 80. let prejšnjega stoletja (Gossman 2010a: 272). V jugoslovanskem prostoru je bila pravljica *Kaj pripovedujejo Petrčkovi prijatelji* leta 1957 vključena v zbirko *Vjeverica*, ki jo je zasnoval Grigor Vitez, eden od legendarnih urednikov mladinske literature v povojni Jugoslaviji. Po uničenju socializma in ob restavraciji kapitalističnega reda so bile proletarske pravljice tudi v nekdanjem socialističnem bloku izrinjene iz kanona in bi lahko potonile v pozabo. In sicer prav v trenutku njihove ponovne vsestranske relevantnosti. Sistemska revščina in legalizirano izkoriščanje, na katerem temelji novi stari svet, kličeta po obuditvi proletarskega pravljličnega žanra, saj na današnjih mladih in jutrišnjih odraslih stoji novi svet.

Literatura

Pavel Baloh, 1966: *Po poteh revolucije*. Ljubljana: Zavod Borec.

Enzo Collotti, 1971: *Nemška revolucija. Zgodovina revolucij XX. stoletja*. Ljubljana: Komunist.

Martin Comack, 2012: *Wild Socialism: Workers Councils in Revolutionary Berlin, 1918–21*. Lanham: University Press of America.

Taja Čepič, 1992: Založniška dejavnost Cankarjeve družbe (1929–1941). *Prispevki za novejšo zgodovino XXXII*, 63–73.

Marie Frederiksen, 26. 2. 2009: »Foreward without forgetting – 90 years after the German revolution«, <https://www.marxist.com/forward-without-forgetting-german-revolution.htm> (24. 12. 2020).

German expressionism, https://www.moma.org/s/ge/collection_ge/artist/artist_id-11705_role-3_thumbs.html (17. 1. 2021).

Lionel Gossman, 2010a: 4. Remembering Hermynia Zur Mühlen: A Tribute. *The End and the Beginning: The Book of My Life*, ur. Lionel Gossman. Cambridge: Open Book Publishers, 271–295. <http://books.openedition.org/obp/454>. ISBN: 9781906924294 (24. 12. 2020).

Lionel Gossman, 2010b: »Fairy Tales for Workers's Children.« Zur Mühlen and the Socialist Fairy Tale. *Online supplement V to The End and the Beginning*. 1–17. <https://www.openbookpublishers.com/resources/End&BeginningOnlineSup5.pdf>

Lionel Gossman, 2018: The Red Countess: Four Stories. Translated with an introduction and notes by Lionel Gossman. *The Red Countess: Select Autobiographical and Fictional Writing of Hermynia Zur Mühlen (1883–1951)*, ur. Lionel Gossman. Cambridge, UK: Open Book Publishers. 59–91. <http://books.openedition.org/obp/5973>

Stane Južnič, 1985: *Politična zgodovina 20. stoletja*. Ljubljana: DZS.

Lynda J. King, 1988: From the Crown to the Hammer and Sickle: The Life and Works of Austrian Interwar Writer Hermynia zur Mühlen. *Women in German Yearbook* 4, 125–154.

Miklós Lojkó, 2006: *Meddling in the Middle Europe: Britain and the 'Lands Between' 1919–1925*. Budapest: CEU Press.

Mala politička enciklopedija. Savremena administracija: Beograd, 1966.

Hermynia zur Mühlen, 1933: *Včeraj je bilo, jutri bo ---: pravljice*. Ljubljana: Cankarjeva družba.

Thomas Sakmyster, 1992: Great Britain and the Establishment of the Horthy Regime. *Eastern Europe and the West*, ur. John Morison. London: St. Martin's, 71–80.

Enzo Santarelli, 1971: Madžarska revolucija. *Zgodovina revolucij XX. stoletja. Knj. 2, Evropa*, ur. Edo Rasberger et. al. Ljubljana: Komunist.

Julij Titl, 1970: *Murska republika 1919*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Jack Zipes, 2018: Recovering the Utopian Spirit of Fairy Tales and Fables from the Weimar Republic. *Fairy Tales and Fables From Weimar Days*, ur. Jack Zipes. Cham: Palgrave MacMillan, 2018, 3–26.

Jack Zipes (ur.), 2020: *The Castle of Truth and Other Revolutionary Tales: Hermynia zur Mühlen*. Princeton in Oxford: Princeton University Press.

Ailsa Wallace, 2009: *Hermynia zur Mühlen: The Guises of Socialist Fiction*. Oxford: Oxford UP.

Dragica Haramija

OTROŠKA IN MLADINSKA DELA NATAŠE KONC LORENZUTTI

Nataša Konc Lorenzutti je doslej izdala petindvajset del, osemnajst jih sodi v književnost za otroke in mladostnike. Dela se večinoma umeščajo v realistično prozo (kratke zgodbe, povesti in romani) z otrokom ali mladostnikom kot glavnim literarnim likom, tri sodijo v poezijo. Glede na obliko je osem slikanic, sedem del sodi med ilustrirane knjige, trije romani so brez ilustracij. Glavni liki v proznih delih so obdani z družinskimi člani, hkrati pa vstopajo v različne odnose z vrstniki izven svojega doma (vrtec, šola, tabor); odnosi so odvisni od dinamike odraščanja, večinoma so ljubeči in podporni.

Nataša Konc Lorenzutti has published twenty-five works so far, eighteen ranked as children's and juvenile literature. Her books are mostly classified as realistic prose (short stories, tales and novels) with child or teenager as the main literary character, only three belonging to poetry. Regarding the form there are eight picture books, seven illustrated books and three novels without illustrations. The main characters in her prose are surrounded by family members, at the same time entering into diverse relationships with peers outside their home (kindergarten, school, camp); relationships depend on the dynamics of growing up but are mostly loving and supportive.

1 Uvod

Nataša Konc Lorenzutti (1970) je diplomirala na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani, na oddelku za dramsko igro in umetniško besedo, kjer je leta 2010 končala tudi magistrski študij umetniške besede z nalogo *Plasti ustvarjene besede v pisni in govorni podobi avtorske proze*. Med letoma 1993 in 1999 je bila kot igralka angažirana v dveh slovenskih poklicnih gledališčih, od leta 1999 pa se posveča pisanju za otroke in mladostnike. V obdobju 2006–2020 je bila delno zaposlena na umetniškem oddelku Gimnazije Nova Gorica, kjer je kot profesorice gledaliških predmetov z dijaki uprizorila več predelav in avtorskih dramskih del. Doslej je izdala 25 knjig, od tega eno strokovno delo *Dih in govor: mala šola diha in glasu za veliko govorno šolo* (1995) ter pet leposlovnih del za odrasle, in sicer zbirko kratke proze *Jezik molka in druge zgodbe* (2009) ter romane *Bela, bela lilija* (2006), *Kava pri dišečem jasmínu* (2013), *Bližina daljave* (2017) in *Beseda, ki je nimam* (2021). Že od leta 1999 ima status samozaposlene v kulturi, najprej kot igralka in kmalu tudi kot pisateljica, scenaristka in pedagoginja v kulturi. Je predsednica Sekcije za otroško in mladinsko književnost pri Društvu slovenskih pisateljev.

Doslej sta bili dve avtoričini deli izbrani kot darilni knjigi v nacionalnem projektu za spodbujanje branja Rastem s knjigo, in sicer za sedmošolce v šolskem letu 2018/19 roman *Avtobus ob treh* in za dijake prvih letnikov srednjih šol v šolskem letu 2021/22 roman *Gremo mi v tri krasne*. S projektom skuša Javna agencija za knjigo RS »osnovnošolce in srednješolce motivirati za branje mladinskega leposlovja slovenskih avtorjev ter jih spodbuditi k obiskovanju splošnih knjižnic.«¹

Za tekmovanje učencev s področja slovenščine za Cankarjevo priznanje v šolskem letu 2021/22, ki ima skupni naslov *Vedre bližine med nami*,² sta izbrani kar dve avtoričini knjigi, in sicer za 4. in 5. razred *Kakšno drevo zraste iz mačka*; za 8. in 9. razred pa *Gremo mi v tri krasne*.³

Po številu izposoj sodi Nataša Konc Lorenzutti med najbolj brane literarne ustvarjalke in ustvarjalce: v letu 2020 je bilo v javnih knjižnicah izposojenih več kot 8.000 njenih del, kar jo je uvrščalo na 23. mesto; najbolj bran je bil, s skoraj 2.500 izposojami, roman *Avtobus ob treh*, sledil je roman *Gremo mi v tri krasne* s 787 izposojami, več kot petstokrat so si bralci izposodili še dela *Zvezek in brezvezek*, *Nisem smrklja*, *Kdo je danes glavni* in *Enajstnik*. V letu 2021 je do vključno 24. 11. 2021 na 14. mestu z 12.284 izposojami, pri čemer beležita romana *Avtobus ob treh* in *Gremo mi v tri krasne* okrog 2.500 izposoj za posamezni naslov, *Kakšno drevo zraste iz mačka* pa več kot 1.700 izposoj.

1.1 Nagrade in priznanja

Avtorica je prejemnica dveh priznanj, in sicer je leta 2016 prejela zlato hruško za delo *Kdo je danes glavni*, leta 2020 pa mednarodno priznanje IBBY Častna lista (IBBY Honour List) za delo *Zvezek in brezvezek*.

Za svoja otroška in mladinska literarna dela je bila večkrat nominirana:

- večernica: 2017 *Avtobus ob treh*, 2016 *Kdo je danes glavni*, 2013 *Kakšno drevo raste iz mačka*;
- desetnica: 2021 *Gremo mi v tri krasne*, 2019 *Nisem smrklja*, 2018 *Kdo je danes glavni*, 2017 *Lica kot češnje*, 2015 *Enajstnik*, 2014 *Kakšno drevo raste iz mačka*;
- nagrada Kristine Brenkove za najlepšo slovensko slikanico: 2007 *Ravno prav velik*;
- znak za kakovost zlata hruška: 2021 *Gremo mi v tri krasne*, 2019 *Zvezek in brezvezek*, 2018 *Nisem smrklja*, 2017 *Avtobus ob treh*, 2013 *Kakšno drevo raste iz mačka*;
- Levstikova nagrada: 2019 *Nisem smrklja*.

¹ Cilji projekta Rastem s knjigo so (<https://www.jakrs.si/bralna-kultura/rastem-s-knjigo>): »spodbujati dostopnost kakovostnega in izvirnega slovenskega mladinskega leposlovja, promovirati vrhunske domače ustvarjalce mladinskega leposlovja, spodbujati bralno motivacijo šolarjev in njihov obisk splošnih knjižnic, motivirati založnike za večje vključevanje sodobnih slovenskih piscev v založniške programe za mladino ter povečevanje deleža izdanega izvirnega slovenskega mladinskega leposlovja.«

² Koordinatorica tekmovanja in strokovna tajnica tekmovalne komisije s področja slovenščine za Cankarjevo priznanje za učence in dijake na Zavodu Republike Slovenije za šolstvo je Ljiljana Mićović Struger, predsednik državne tekmovalne komisije je dr. Igor Saksida. Več na <https://www.zrss.si/tekmovanja/slovenscina-cankarjevo/>.

³ In še delo Janje Vidmar Elvis *Škorc, genialni štor*.

1.2 Bibliografski podatki

1995

Dih in govor: mala šola diha in glasu za veliko govorno šolo. Ljubljana: Pravljичno gledališče (Zbirka Šola retorike).

2004

Lučka. Ilustrirala Ana Zavadlav. Ljubljana, Založba Družina (Zbirka Mavrična knjižnica).

Pod Marijinim plaščem: šmarnice za otroke. Celje: Mohorjeva družba.

2006

Bela, bela lilija. Celje: Mohorjeva družba.

Ravno prav velik. Ilustrirala Ana Zavadlav. Ljubljana: Založba Družina (Zbirka Mavrična knjižnica).

2007

Skrivališče. Ilustriral Matjaž Schmidt. Ljubljana: Mladinska knjiga založba (Knjižnica Čebelica; 419).

Mi smo slike. Ilustrirala Ana Zavadlav. Ljubljana: Založba Družina (Zbirka Mavrična knjižnica).

2009

Jezik molka in druge zgodbe. Celje: Mohorjeva družba.

2010

Krilate in kosmate basni. Ilustriral Marjan Manček. Radovljica: Didakta. Tudi elektronski vir, 2014.

2011

Poleti letim. Neda Rusjan Bric: *Eda in Pepi.* Ilustrirala Kristina Krhin. Murska Sobota: Založba Ajda, IBO Gomboc (Zbirka Midva: Znameniti Slovenci).

Nihče ne ve. Ilustriral Peter Škerl. Ljubljana: Založba Družina (Zbirka Mavrična knjižnica).

2012

Kakšno drevo zraste iz mačka. Ilustrirala Ana Zavadlav. Dob: Miš založba. Ponatis 2021 (Zbirka Miškolinke).

Enajstnik. Ilustrirala Suzi Bricelej. Ljubljana: Mladinska knjiga založba (Zbirka Deteljica).

Cufkova podeželska pustolovščina. Ilustriral Marjan Manček. Ljubljana: KUD Sodobnost International (Gugalnica: zbirka najboljših slikanic).

2013

Društvo starejših bratov. Ilustrirala Tanja Komadina. Dob: Miš založba.

Kava pri dišečem jasmínu. Ljubljana: Mladinska knjiga. Tudi elektronski vir, 2013.

2015

Lica kot češnje. Ljubljana: Mladinska knjiga založba (Zbirka Odisej). Tudi elektronski vir, 2015.

Kdo je danes glavni. Ilustrirala Tanja Komadina. Dob: Miš založba.

2016

Avtobus ob treh (ali društvo mlajših starejših bratov). Dob: Miš založba (Zbirka Zorenja).

2018 2. in 3. izdaja, tudi elektronski vir. Braillova pisava; zvočni posnetek.

2017

Bližina daljave. Ljubljana: Družina (Zbirka Pretakanja; 5). Tudi elektronski vir, 2020.

Nisem smrklja. Ilustrirala Ana Zavavlav. Ljubljana: Mladinska knjiga založba (Zbirka Deteljica).

2018

Zvezek in brezvezek. Dob: Miš založba.

2020

Gremo mi v tri krasne. Dob: Miš založba. 2021 2. natis; Tudi elektronski vir, 2021. Darilna izdaja JAK, 2021.

2021

Tronci. Ilustrirala Ana Zavavlav: Ljubljana: Mladinska knjiga založba.

Beseda, ki je nimam. Dob: Miš založba. Tudi elektronski vir, 2021.

2 Metodologija

V prispevku je najprej uporabljena deksriptivna metoda (bio- bibliografski podatki o avtorici), v osrednjem delu je uporabljena metoda analize (snov, tema, motivi, literarni liki, književni prostor in čas, pripovedovalec, zgodba, zgradba), metoda komparacije za ugotavljanje skupnih značilnosti literarnih del in metoda sinteze v sklepnem delu.

Analizirana so vsa leposlovna besedila Nataše Konc Lorenzutti, ki jih je avtorica napisala za mlade bralce, dela so razvrščena:

- glede na zvrstno-vrstni princip, v okviru posamezne književne vrste po letnici izida,
- glede na starost naslovnika: otroška književnost (do 8. leta starosti), mladinska književnost (do 15. leta) in književnost za mlade (srednješolsko obdobje in naslovniško odprta književnost),
- glede na oblike knjig: slikanice, ilustrirane knjige, knjige brez ilustracij,
- glede na tematologijo v sklepnem delu prispevka.

3 Analiza besedil

Pisateljica in pesnica Nataša Konc Lorenzutti je od leta 2004 izdala devetnajst literarnih del za otroke in mlade. Pri obravnavi je izpuščeno avtoričino prvo izdano delo *Pod Marijinim plaščem: šmarnice za otroke* (2004), v njem je avtorica podala 31 zgodb (za vsak dan branja v maju) o poklicanosti za različne poklice; ob koncu vsakega poglavja je zastavljena naloga. Zgodbe povezuje deklica Marija, radovedna, zvedava in poštena; ime je dobila po devici Mariji, ki so ji šmarnice namenjene.

Besedila so razvrščena po književnih vrstah, v okviru posamezne vrste po letnici izida literarnega dela.

3.1 Poezija

Zbirko *Krilate in kosmate basni* (2010), v katero je uvrščenih deset basni (*Kozel, Konj in vol, Lisica in golobica, Osel in psiček, Oven in bik, Pes, mačka in volk, Prepelica in njeni mladički, Riba in pastirica, Kokoš, Volk pastir*), je ilustriral Marjan Manček. Avtorica je motive zanje črpala iz ljudskih basni in jih predelala v pesniško obliko ter posodobila. Vsaka basen se razteza čez dve ali štiri strani slikanice položnega formata, ilustracije osvetljujejo najpomembnejše motive v posamezni basni (živali na ilustracijah so prikazane večinoma realistično, v svojem naravnem okolju, ilustrator ohranja velikostna razmerja med njimi). Napisane so v štirivrstičnih kiticah (izjemoma se pojavljajo dvovrstičnice) in imajo končne rime (večinoma zaporedna ali pretrgana), veliko je dialogov. *Krilate in kosmate basni* so različno dolge, obsegajo od šest do dvanajst kitic, v zadnjih kiticah je izražen nauk, npr. o požrešnosti, ki se hitro maščuje, spretnosti in pogumu, ki premagata moč, ošabnosti, ki je na koncu zasmehovana. Mestoma avtorica vplete rahlo modificirane stalne besedne zveze in pregovore, npr.: »Konj je volu jamo kopal,/ a je padel vanjo sam:/ z oslom bo še težje delal,/ z oslom ga bo še bolj sram.« (Konc Lorenzutti 2010: 9) To ustreza določilu didaktičnosti, kakor ga navaja Janko Kos (1995: 167). Pri basnih je oblika (v tem primeru epska poezija) glede na vsebino drugotnega pomena, najpomembnejša lastnost basni je namreč njen alegoričen karakter. V obravnavani zbirki basni nastopajo avtohtone živali, domače (npr. pes, mačka, vol, kozel, konj) in divje oz. prostoživeče (npr. medved, volk, lisica, ptice). Konc Lorenzutti upošteva standardizirane, v naprej določene vloge živali (lisica je zvita, volk krvoločan, zajec strahopeten, pav je ošaben, mačka potuhnjena, pes zvest). Vsaka basen ima dve plasti, eksplicitno in implicitno (Blažetin 2003:10), na prvi gre za zgodbo o živalih, na implicitni ravni pa govorijo basni o ljudeh in človeški družbi.

Delo *Nihče ne ve* (2011a) z ilustracijami Petra Škerla ima podnaslov Prilike v stripu in verzih, kar natančno opredeljuje obliko, zgradbo in vsebino. Prilika ali parabola »posreduje prek prispodob, alegorij in tudi personifikacij kak idealno moralen nauk, ki presega življenjsko stvarnost.« (Kos 1995: 167) Gre za slikaniški format knjige, ki vsebuje deset svetopisemskih prilik (npr. O dveh hišah, O nespametnem bogatašu, Prilika o talentih, O usmiljenem Samarijanu). Posebnost knjige je, da je razdeljena v dva dela, drugi del je ponovitev prvega, le multimodalnost je različna: v prvem delu so stripi, v drugem se besedila iz stripov ponovijo v obliki dramske pesnitve, dodane so vinjetne ilustracije. V desetih dvostranskih stripih (in

v drugem delu) je vsaka zgodba zaokrožena celota in se navezuje na eno svetopi-semsko zgodbo, kot primer navajamo priliko *O usmiljenem Samarijanu*. Samarijan pomaga okradenemu in ranjenemu človeku, pred njim sta šla mimo umirajočega že dva človeka, a nista nudila pomoči. Avtorica v zadnji sličici zaključí: »Ljubi bližnjega kot sebe,/ iz te prilike izvem,/ nauči naj tudi tebe,/da boš bližnji vsem ljudem.« (Konc Lorenzutti 2011a: 9) V drugem delu so primarnemu besedilu dodane osebe, ki so v dialogu, in didaskalije.

Cufkova podeželska pustolovščina (2012b) je slikanica o prepoznavnem psu Cufku.⁴ Na vsaki strani ima dve štirivrstični kitici in dve ilustraciji, ki z obrobo spominjata na strip; z združevanjem vseh ilustracij dejansko delujejo te kot stripovske pasice. Štirivrstičnice tvorijo akrostih, začetne črke kitic se povežejo v naslov dela. Kitice imajo prestopno rimo, vsaka kitica sodi k eni ilustraciji; skozi besedilo in ilustracije je opisan Cufkov dan, njegovo srečevanje z živalmi na kmetiji (ovce, kokoši, bik, krava, konj) ali v bližnji okolici (npr. žabe, ptice, jež). V približno polovici primerov gre za simetrično interakcijo (kar je v besedilu, je tudi ilustrirano), drugje je odnos med besedilom in ilustracijo komplementaren, npr.: »Sem in tja cvetlice trga,/ da na paši dolgčas ni./ Ena pa se ne utrga/ in prav čudno mu diši ...« (Konc Lorenzutti 2012b: 13) Na ilustraciji je prikazana krava, ki jo Cufek vleče za rep in ga vonja. Na sprednjih in zadnjih veznih listih so pasje šape; na platnicah so izseki iz notranjih ilustracij (kot neke vrste sestavljanke), na zadnji platnici je dodan oglas o oddaji Cufka (za branje).

3.2 Proza

3.2.1 Kratke zgodbe

Lučka (2004), slikanico s podnaslovom zgodba o rojstvu, je ilustrirala Ana Zavadlav. Prozno besedilo in ilustracije v začetnem delu predstavljajo idilično vaško okolje, pogled na večerno zarjo, spanje Tina in Tona v eni sobi in staršev v drugi. Sledi niz vinjetnih ilustracij družin, v besedilu se kot refren (umeščen še na konec zgodbe in na zadnjo platnico) pojavi kitica: »Ta zgodba se ponavlja in ponavlja: / Ko deklica odrašča, se pripravlja – / za pot ljubezni, potrpljenja, / za lučke novega življenja.« (Konc Lorenzutti 2004:13, 18, platnica) Tin in Ton na koncu zgodbe dočakata rojstvo sestrice.

Ravno prav velik (2006) je slikanica z ilustracijami Ane Zavadlav. Deček Tin je glavni literarni lik; včasih ima težave, npr. da bi sam ostal v vrtcu (stiska, strah), čeprav si predstavlja, da je to majhen vrt, ki ga zalivajo otroci (domišljjski prostor je odlično predstavljen na ilustraciji). Star je skoraj tri leta, a bi bil včasih rad starejši, star toliko kot brat Ton, ki hodi že v prvi razred, včasih pa mlajši, podoben sestri Lučki, ki še ni stara dve leti. Kar naprej niha med tem, da hoče biti že velik ali v naslednjem hipu majhen. Na Tinov tretji rojstni dan pride babica, za darilo mu prinese plišastega osla, potem pa pokaže še čudovit pulover, za katerega pravi, da ga

⁴ Lik prikupnega psa je Marjan Manček upodobil že v dveh slikanicah Ferija Lainščka (*Cufek v živalskem vrtu*: slik-slik zloženka, 1989, *Cufek v živalskem vrtu*: slik-slik zloženka, 1990), nato v stripih (zlasti v revijah Ciciban in Cicido) in v avtorskih slikaniških izdajah (npr. *Cufek*, 1995, *Cufek in prijatelji*, 1996).

bo podarila tistemu, ki mu je prav. Tinu je pulover takoj všeč in si ga želi; Tonu je pulover premajhen, Lučki prevelik, Tinu pa je ravno prav. Tin ugotovi, da je ravno prav velik, zato gre naslednji dan tudi brez težav v vrtec, kajti tam so vrstniki in vsi so približno enako veliki in stari kot on. Na ilustracijah je veliko podrobnosti, mestoma so poudarjena Tinova čustvena stanja (žalostno stoji na skiroju, z nasmeškom opazuje vrtec, ki si ga je zamislil, zaskrbljeno sedi v oblačilnici, prestrašeno se skriva za mamo ...). Ko se Tin opogumi, da bo šel v vrtec, je ta naslikan realno; v celotni slikanici je uporabljeno tudi intraikonično besedilo.

Slikanico *Skrivališče* (2007) je ilustriral Matjaž Schmidt; interakcija med ilustracijami in besedilom je simetrična (o čemer govori besedilo, je naslikano). Že na naslovnici je upodobljen deček (Tin, glavni literarni lik), ima velike oči, nagajivo se smeje; na notranji naslovnici se ilustracija dečka ponovi, a z drugega zornega kota, kar je napoved za igro in povezava z naslovom. Otroci se igrajo skrivalnice, Tin najde odlično skrivališče. Ko manjka le še on, ga začnejo iskati vsi otroci, a ga ne najdejo, zato so v skrbeh zanj. Nato ga pomagajo iskati odrasli, starša, sosedje, policist, Tin pa jih opazuje, saj še kar misli, da se vsi igrajo (na ilustracijah so poudarjena mesta, kje vse iščejo Tina). Samo zato, ker ga močno tišči na stranišče, pride iz skrivališča, vsi so ga neznansko veseli. Tudi Tin je vesel, saj je prvič zmagal v igri skrivalnic.

Mi smo slike (2007a) je slikopis, izdan v slikaniški obliki, avtorica ilustracij je Ana Zavadlav. V slikopisu se kaže poseben oblikovni odnos med besedilom in ilustracijo, v njem so namreč nekateri deli besedila nadomeščeni z ilustracijo (Batič in Haramija 2017: 34). Na veznih listih je abeceda, že naslovnica in notranja naslovnica predstavljata petčlansko družino, na zadnji platnici mama bere otrokom, oče pa manjka. V delu je zbranih devet slikopisov (Tole naša je družina, Nesi me, Piščanci in korenje, Televizor, Dragi Miklavž, Vijolična, Poroka, Materina dušica, Ko bo Lovro ata) in sedem ugank. Prvi in zadnji slikopis ter uganke so napisani v verzih. Vsak slikopis je zaokrožena celota (en dogodek, kratek književni čas, en osrednji prostor), v vseh je glavni literarni lik deklica Kristina, drugi družinski člani so stranski liki. Besedila je treba brati zaporedno, ker so v prvi zgodbi predstavljeni liki (sličica, torej upodobljeni lik + ime), ki jim bralec ne more slediti, če jih ne spozna. Opisani in naslikani so drobni družinski pripetljaji, npr. Kristina in Lovro se igrata poroko, Kristina noče sama iz avtomobila, nesti jo mora očka.

Slikanica z ilustracijami Kristine Krhin in z dvojnimi besedilom *Poleti letim* (2011) je leposlovno besedilo, ki ga je napisala Nataša Konc Lorenzutti, *Eda in Pepi* je informativni del slikanice, napisala ga je Neda Rusjan Bric. Na sodih straneh je večinoma informativna zgodba o bratih Rusjan (začne se s stranjo 8; ter dvojne strani 10–11, 16–17 in 24–25), na prvih dveh dvojnih straneh in na dvojnih straneh 12–13, 20–21 in 22–23 ter na ostalih lihih straneh je leposlovna zgodba o Tinetu in prvoosebni pripovedovalcu Nacetu. Na zadnji dvojni strani so upodobljeni Tine, Nace in Sibila, v besedilu pa sta epiloga obeh delov: na sodi strani o pomenu bratov Rusjan, na lihi strani tretjeosebni pripovedovalec zaželi srečo vsem, ki letijo, in vsem, ki imajo krila. Za preglednost in otrokovo lažje razumevanje principa branja je v spodnjem delu vsake strani navedeno, za katero besedilo gre – leposlovni (*Poleti letim*) ali informativni (*Eda in Pepi*) del. Informativni del zgodbe osvetljuje pomembne dogodke iz življenja Josipa in Edvarda Rusjana, najpomembnejši med njimi so naslednji trije: prvi poskus poleta z letalom EDA 1 na travniku Male Rojce pri Gorici (takrat se je Josip odločil, da nikoli več ne bo letel); prvi polet na

Slovenskem 25. 11. 1909, opravil ga je Edvard; Edvardova smrt ob strmoglavljenju letala 9. 1. 1911 v Beogradu.

Naslovnica je navezana na leposlovni del, v letalu sta dečka, na zadnji platnici Eda iz letala pozdravlja bralca, pod ilustracijo je pesem Nataše Konc Lorenzutti, posvečena je poletju. Vezni listi so poslikani, predstavljajo načrte petih letal, na vrhu je upodobljena ptica v letu, na dnu veznega lista pa kokoš, po veznih listih so upodobljene tudi žuželke (metulji), balon, črtkano so predstavljene smeri gibanja (kokoši, metulja, letala). Nad kolofonom je naslikano papirnato letalo in črtkano smer njegovega gibanja; na notranji naslovnici pa sta v letalu (igrački) psička Bela in sivi maček Mic (njuni imeni lahko preberemo na repu letala, kar sodi v intrakonično besedilo). V leposlovnem delu brata, starejši Nace, ki je prvoosebni pripovedovalec, in mlajši Tine, po zgledu bratov Rusjan izdelata letali. Ob sestavljanju letala Nejc ves čas premleva, kam vse je že letela sošolka Sibila (ki se vedno baha z letalskimi kartami). Z letali oz. bolj s krili iz papirja in lesenih deščic se nekajkrat spustita po precej položnem bregu. Zvečer sta njuni letali uničeni, ostanke vržeta na ogenj, ki ga kuri oče na vrtu, pečejo si krompir. Takrat Nejc tako premišljuje (Konc Lorenzutti 2011: 23): »Dobro mi je, kot da letim, sem pomislil. Zadovoljen sem takole ob ognju, z bratom in očetom, ko se ne prepiramo. Letenje je lahko marsikaj, me je prešinilo ... Recimo zmaga na tekmovanju iz logike ali mamina pohvala za nastop v glasbeni šoli ali prijazen pogled najlepše sošolke ...«

3.2.2 *Povesti*

Vse avtoričine realistične povesti sodijo po obliki med ilustrirane knjige, pri čemer ilustracije osvetljuje posamezne prizore in so sestavni del vsakega poglavja. Barvne ilustracije in kratka poglavja, ki vsebujejo malo vrstic na posamezni strani in levostransko poravnava, so izvrstna motivacija za bralce začetnike in/ali za oklevajoče bralce.

Kakšno drevo zraste iz mačka (2012) je realistična pripoved z ilustracijami Ane Zavadlav. Delo vsebuje enajst poglavij, v katerih je predstavljena petčlanska družina, ob koncu pa se družina poveča še za novorojenko. V tej navadni družini se dogajajo čisto navadne reči: na primer kaj se zgodi, ko se Tomažu (sedmošolec) ne ljubi pisati domačih nalog, Janez (tretješolec) ne mara barvanja slik, Mojca (drugošolka) pa pri tem uživa, mama rada peče palačinke, ker s tem razveseli družinske člane, oče pa se nekega dne odloči, da bodo samooskrbni. Vsako poglavje pripoveduje eden od otrok, izmenjujejo se torej trije prvoosebni pripovedovalci, iz njihovih zgodb ugotovimo, da so – čeprav živijo v isti družini – precej različni, saj si vsak od njih stvari razlaga malce po svoje. Zanimivo je, kako si dečka v fantovski sobi ustvarita svojo državo, kako živijo uši na otroških glavah ali pa to, kako se napiše voščilo za materinski dan. Delo je zelo zabavno, kajti iz drobnih mozaikov spoznamo družino, v kateri živi tudi maček Tigi, ki ima navado, da nikoli ne leže tja, kamor se zdi ljudem, da bi moral, s čimer je povezano tudi vprašanje iz naslova tega literarnega dela, ki je hkrati tudi naslov drugega poglavja (Konc Lorenzutti 2012: 17): »Oče pravi, da bomo letos namesto rož sadili mačke. Saj je lepo videti, pravi. Seveda se šali. Jaz pa si vseeno skušam predstavljati, kako bi bilo, če bi maček v koritu pognal korenine. Res me zanima, kakšno drevo bi zraslo iz njega!« Humorno obarvana pripoved že v naslovu nakazuje situacijsko komiko, ker maček

rad poležava na nenavadnih krajih (v košari za drva, na stolu, v koritu za rože). Tigi ima med vsemi družinskimi člani najraje mamo ali kakor pripoveduje Tomaž (Konc Lorenzutti 2012: 16): »Seveda, ona je glavna pri hladilniku! /.../ Kadar mama kuha, o, takrat jo ima pa še posebno rad.« Septembra pridejo v šolo skupaj z učenci seveda tudi uši. Pogosta je tudi besedna komika, npr. da se bodo vrgli v predelavo krompirja, pri čemer se izkaže, da s pridelavo krompirja nimajo ravno krompirja.

Enajstnik (2012a), ilustracije za knjigo je prispevala Suzi Bricelj. Nace je star enajst let, zato je enajstnik. Živi v šestčlanski družini, saj ima še mlajšega brata, dve mlajši sestrici, očeta in mamo. V tako veliki družini je vedno zabavno, včasih pa bi Nace rad bil malce sam, čeprav ima brata in sestri nadvse rad. Nacetovo življenje je povezano s šolo, ki je ne mara preveč, čeprav ve, da je k pouku pač potrebno hoditi. Rad hodi na košarkarske treninge pa tudi igranje kitare mu je zelo všeč. Če bi bilo po Nacetovo, bi ves dopoldan igral kitaro in košarko, popoldan pa bi za kakšno uro šel v šolo ... Nace živi na Primorskem, družina se pogosto odpravi kam na izlet, na primer k reki Soči, kjer Nace neznansko uživa, ali pa k dedku in babici na Gorenjsko. Že v prvem poglavju lahko preberemo Nacetov spis z naslovom *Kdo sem jaz?*, v katerem izvemo, kako enajstnik vidi samega sebe. Nanizane so zanimive in zabavne dogodivščine, na primer o njegovem skakanju ali o tem, kako je naredil herbarij. Nekateri pripetljaji so manj prijetni, sploh kadar mora ponosno odigrati vlogo starejšega brata (npr. pogumno skriva solze, ko izgubi pri igri Človek, ne jezi se). Z bratom in sestrama, malce pa tudi z očetovo pomočjo, naredijo nekega dne imenitnega snežaka, saj je sneg na Primorskem redkost. Mama mu razloži, kaj pomeni in od kod izvira fraza zavrteti telefon. Ugotovi tudi, da je brati zemljevide lažje, kakor jih zlagati. Ko gredo dolge poletne počitnice h koncu, čisto majčkeno pogreša šolo, hkrati pa tudi ne bo več enajstnik.

Društvo starejših bratov (2013) ustanovi Nace Lavrenčič, prvoosebni pripovedovalec realistične pripovedi, ki jo je ilustrirala Tanja Komadina. Zelo povedni naslovi so povezani s temeljnim motivom posameznega poglavja, npr. Nanizanka o živcih, Nanizanka o lenobi, Primož Kravanja, Učitelj Viljem, Rojstvo ideje itd. Nace ima mlajšega brata Tineta, ob koncu pripovedi se družina poveča še za sestrico Niko. Nacetovi razmisleki o družinskih in medvrstniških odnosih so pisani z otroške perspektive, pri čemer pa deček vendarle ves čas opazuje dogajanje in revidira svoje vedenje, kadar spozna, da je njegovo ravnanje napačno ali za koga žaljivo. Npr. ko sošolki in sosedi Marjetki zabrusi, da je bajsa, razume, da žaljenje (tudi žaljenje sošolcev priseljencev) ni primerno. Največji Nacetov problem je brat Tine, česar se zave, ko jim za domačo nalogo učitelj slovenščine Viljem Miška naloži pisanje spisa Imam brata. O mlajšem bratu ne napiše nič dobrega, nasprotno pa prijatelj Primož napiše o svojem bratu Petru same dobre stvari, ker je nalogo pregledala mama, v resnici pa ima tudi on z mlajšim bratom težave. Nace se spomni, da ustanovita Društvo starejših bratov, borila se bosta za svoje pravice in zaščito, ozaveščala druge o težavah starejših bratov ipd., v društvo povabita tudi Matica Pahorja (ki ima prikupno sestrico, ta je še v vrtcu, in problematično Melito, ki hodi v prvi razred). Dogovorijo se, da bodo mlajše sorojence ignorirali, a se ne izteče dobro (ko Tine zaradi Nacetovega ignoriranja pobegne, si zlomi roko). Ko njuna mama rodi sestrico Niko, Nace sprejme Tineta v društvo starejših bratov. Zgodba o družinskih odnosih (npr. mamini slabi živci, nosečnost, porod, očetova avtoriteta) je prepletena s spoznanji o prvi zaljubljenosti; Nace je zaljubljen v Hano, Primož pa v Valentino. Dogajanje je postavljeno v šolo in Nacetov dom, omenjena je Soča; zaradi dialektizmov (nona,

tata) smemo sklepati, da je književni prostor nekje na Primorskem. Književni čas je le nekaj mesecev v času šolskega leta, pri čemer se Nace precej pritožuje (Konc Lorenzutti 2013: 15): »Šola me bo enostavno uničila! Takšne zahteve niso za preobčutljivega otroka! Še posebno, če ima slabe živce že po starših ...« Skozi pripoved, ki časovno zajema nekaj mesecev, je bralec pravzaprav opazovalec Nacetovega odraščanja. Ta med drugim spozna, da ob pravicah obstajajo tudi dolžnosti, da je nekatere stvari treba narediti, četudi mu niso všeč (npr. pospravljanje sobe) in da so družina, prijatelji, prva ljubezen in glasba v življenju najpomembnejši.

Kdo je danes glavni (2015a) je realistična povest, delo je ilustrirala Tanja Komadina. Glavni literarni lik je štiriletna Nika, ki živi v veliki družini z mamo, očetom, starejšima bratoma in starejšima sestrama. Tudi to je najbrž razlog, da si želi postati velika in starejša. Realistično pripoved o vsakdanjih pripetljajih, skozi katero pelje mladega bralca tretjeosebni pripovedovalec, sestavlja dvaintrideset kratkih naslovljenih poglavij. Naslov posameznega poglavja je hkrati tudi njegov temeljni motiv, zgodbe prikazujejo en temeljni dogodek, Nika pa je v povesti predstavljena razvojno, saj skozi poglavja bralec zlahka opazi njeno »rast«. Književni prostor je Nikin dom z bližnjo okolico, kamor hodi družina na izlete; omenjeni so realni geografski prostori, npr. Sabotin, Soča. Književni čas zajema eno leto, in sicer se zgodba začne na Nikin četrti rojstni dan, konča pa se s praznovanjem njenega petega rojstnega dne. Tanja Komadina je za osvetlitev pripovedi izbrala temeljne motive in jih prikazala humorno, zelo usklajeno z besedilom. Avtorica je vzpostavila zanimivo strukturo literarnega dela skozi mesece in zgodbo tistega družinskega člana, ki praznuje rojstni dan; opiše en dogodek iz njegovega življenja, ko je bil star štiri leta. Tako je predstavljen niz zgodb družinskih članov v enaki starosti, hkrati pa teče skozi vse leto zgodba o njihovem vsakdanjem življenju in drobnih pustolovščinah. Nika, najmlajša, in Ton, najstarejši, imata rojstni dan oktobra. Nika ve, kaj vse bo počela, ko bo malce starejša: iz deklice bo postala dekle in potem ženska; znala bo izgovoriti črko r; hodila bo v šolo, pisala domače naloge in lahko bo govorila carske besede (npr. ful fajn); imela bo izpit za kolo in vedno se bo vozila s čelado; lahko bo rezala z nožem; nosila bo modrc in škornje z visoko peto in lahko se bo šminkala.

Nika pogosto komentira dejanja starejših bratov in sester ter staršev, s svojimi otroškimi izkušnjami marsikaj poenostavi, kar učinkuje humorno. Dogodki in Nikini komentarji nikakor niso banalni, temveč nasprotno: humor je vzpostavljen z otroško logiko, ki ni nagnjena h kompliciranju. Zgodba ves čas ostaja realna, torej mogoča ali celo realistična, tudi na tistih mestih, kjer se zdi na prvi pogled fantastična: gre npr. za otroško pretiravanje (mamina roka, ki govori) ali za domišljjsko igro (v poglavju Konji). Humorni elementi so povezani z deklčinim kognitivnim razvojem in tudi psihološko ustrezajo njeni starosti, mestoma gre za dobesedno razumevanje dogajanja oz. antropomorfno preslikavo njenih izkušenj, npr. v gozdu, kamor gre Nika z očkom, zagleda mravlje, očka ji pojasni, da sta prišla k njim na obisk, ko pa deklica zagleda mravlje doma, v kopalnici, si misli, da so mravlje obisk vrnile; zimski veter naslika rdeče barve, ker imajo ljudje pozimi rdeča lica; ob božiču skrbi za figurico Jezusa, kot da je pravi dojenček; o sestavini omake zna povedati, da je iz mesnih kvadratkov, krogcev iz korenčka in zelenih smeti. In pri skoraj petih letih je deklici povsem jasno: »Ah, odrasle je zmeraj treba čakati!« (Konc Lorenzutti 2015a: 72), zato je knjiga lahko v poduk tudi odraslim, da male Nike ne bi preveč vzdihovale.

Nisem smrklja (2017) je realistična pripoved z ilustracijami Ane Zavadlav. Glavni literarni lik je prvoosebna deklica Polona Bukovec, ki je na začetku pripovedi stara osem, v zadnjem poglavju pa enajst let. Delo ima petindvajset naslovljenih poglavij, naslovi se navezujejo na temo posameznega poglavja (Polona Bukovec pri telefonu, Nisem smrklja, Sitnarim za dodatke, Šestnajsti avgust itd.). Dom in šola sta temeljna književna prostora: v domačem okolju so v ospredju predvsem družinski odnosi, Polona ima starejša brata Andreja in Jošta, na koncu dobi še sestrico; v šolskem okolju pa so ob obveznostih izpostavljeni tudi medvrstniški odnosi, zlasti prijateljstvo z Metko in Milo. Že v prvem poglavju Polona vadi, kako se bo predstavljala, ko bo odrasla, po drugi strani pa je simpatična prav njena otroška logika (Konc Lorenzutti 2017: 9): »Za rojstni dan sem si želela sestro, ampak sta tata in mama rekla, da se otrok ne da kar tako naročiti, zato sem dobila uhane.« Sestrico Sonjo sicer dobi malce pozneje, za enajsti rojstni dan pa si želi pametni telefon, dobi pa limonovec (in spet ni zadovoljna). Polona živi vsakdanje življenje in ima težave, ki se odraslim ne zdijo velike, njej pa, kajti odraščanje je prav to: vsak dan se otrok srečuje z rečmi, ki jih vidi in doživi prvič. Vsako poglavje ima en izpostavljen motiv, npr. o darilih (da se uhane *ustreli* v ušesa); o simpatiji do sošolca Nejca in o smrti sošolke Leile; o strahu, ki se zaleze v družino ob očetovi bolezni; o brskanju po maminih rečeh, pri čemer odkrije vsa pisma, ki so jih ona in brata napisali Miklavžu; o prvem srečanju z *drugačniki*. Naslov literarnega dela je posredno povezan z njenim imenom; kadar jo kdo pokliče Polonca, se ne odzove. Ko jo je mama poklicala s pomanjševalnico, jo je deklica hote preslišala, zato ji je mama rekla, da je smrklja, pri čemer Polona modruje (Konc Lorenzutti 2017: 12): »Odrasli nasploh premalo pazijo na besede.«

Zvezek in brezvezek (2018) z ilustracijami Tanje Komadina je pripoved, ki je časovno uokvirjena v šolsko leto glavnega literarnega lika, prvošolke Nike. Prvo poglavje se začne 1. septembra, zadnje ima naslov Spričevalo in se dogaja zadnji dan šolskega leta. Nikini sorojenci so starejši: Ton bo postal študent, Tin hodi v prvi letnik gimnazije, Lučka v deveti razred, Lija v šestega. Prvi šolski dan je nadvse pomemben v življenju slehernega otroka, Nika ni izjema – hkrati je prijetno vznemirjena, polna pričakovanj, a jo je tudi strah. Njena največja opora je Ton, ki jo potrpežljivo poslušaja in ji daje nasvete, ki se jih sam sicer ni držal, npr. da je domačo nalogo najbolje napisati v petek, ker je učenec potem čez vikend prost; razloži ji, da se študentje (za razliko od njenih sošolcev) na fakultetah ne derejo, so pa glasni na zabavah. Niko začnejo zanimati tudi odnosi med vrstniki in odnosi staršev in otrok, npr. mamo sprašuje, če obstajajo slabi starši, in ta ji pritrdi; sorojenci in starša ji pripovedujejo različne dogodivščine, ki so se njim zgodile v šoli. V njihove opise dogodivščin so vpletene zanimive besedne zveze, ki so skozi zgodbe razložene (npr. da so se fige ponujale, po župi priplavati, uporabljene so tudi stalne besedne zveze roj muh, čreda ovac, jata golobov), rekla (vzeti pamet v roke), mestoma nerazumevanje izhaja iz večpomenskosti besed (v šoli so se pogovarjali o konjičkih kot hobijih) ali pa so te osnova za šalo (juha – posoda: jušnik, župa – posoda: župnik), nekatere besede, ki jih Nika še ne pozna, so ji zelo všeč (npr. beseda oblast, ki jo spremeni kar v priimek – Nika Oblast – ko pa izve njen pomen, ji ni več všeč). Skozi celotno pripoved se Nika uči novih stvari: o končnih ločilih poslušaja enako zavzeto kot o tem, kako je treba naviti špagete na vilice. In da je mami najbolje odgovoriti *Jamami!* (Konc Lorenzutti 2018: 51) in zahtevano opraviti s čim manj napora; da lagati ni lepo (z lažjo dobi milne mehurčke). Pozno pomladi ima Nika

nalog že vrh glave, čeprav je pred vstopom v šolo komaj čakala, da jih bo imela in jih je starejšim sorojencem prav zavidala (Konc Lorenzutti 2018: 120):

»Ne maram zvezkov,« vzdihne Nika sama pri sebi. /.../ Dnevi so dolgi in sončni, zvezki so ji začeli presedati. Raje ima brezvezke. Vanje riše in piše, kar ji je všeč. Z njimi se igra šolo. Seveda je v svoji šoli učiteljica, in ne učenka. V enem izmed brezvezkov ima redovalnico za medvede, zajce, opice, želvo, kamelo in punčke. V drugega si zapisuje, kdo je priden in kdo ne. Njeni učenci nimajo zvezkov, samo brezvezke, zato lahko v šoli in doma rišejo ali pišejo, kar hočejo. Razen kadar so kaznovani. Takrat morajo delati, kar ukaže Nika. Njihovi brezvezki za kazen postanejo zvezki.

In zadnji dan pred počitnicami, ko dobi svoje prvo spričevalo, je razočarana, saj je mislila, da bo dobila ocene (seveda petice), dobila pa je pisne ocene, ki jih ne razume.

Tronci (2021) je namišljeni prijatelj glavnega literarnega lika Izidorja. Književni čas je konec dečkovega tretjega razreda, počitnice in začetek četrtega razreda. Izidor je edinec, ki večkrat potarna, da je osamljen. Rad izdeluje naprave iz kartona (npr. kosilnico), med njimi sta najpomembnejša pametni telefon, prek katerega se pogovarja s Troncijem, in avto, ki ga izdelata za Troncija. Izidor si Troncija precej natančno predstavlja: trebuh ima kot lubenico, nima staršev, sam skrbi zase, ne hodi v šolo – torej je najbrž že starejši, včasih je zaspan, govori v rimah, na trebuhu ima ekran, na katerem se izpišejo njegove besede. Tronci nikoli ne govori oz. odgovarja. Izidor ima – kadar telefonira Tronciju – pravzaprav dolge monologe o dogodkih iz svojega življenja, odgovora ne pričakuje ali pa ga poda sam. Zgodba, ki z naslovnim literarnim likom na prvi pogled sodi v fantastiko, se ves čas giblje v mejah realnega in mogočega. Izpostavljene so tri teme: spontani splav, medvrstniško nasilje in osamljenost sodobnega otroka. Izidor si je zelo želel brata, tudi s sestro bi bil zadovoljen, zato vsa družina žaluje, ko mama doživi spontani splav; o tem se oče, mama in Izidor veliko pogovarjajo in se morda še bolj navežejo. Drugi problem je medvrstniško verbalno nasilje, ki ga doživljata Peter in Izidor v šoli (Konc Lorenzutti 2021: 69): »Pri nas je glavni Janko. Ne družim se z njim, ker imam Petra. Janko me kliče budala.« Še bolj pereče je zbadanje na košarkarskem treningu (kadar trener ne sliši), kjer je Kevin zelo nesramen do Izidorja in njegovega soseda Simona (Konc Lorenzutti 2021: 80): »S Simonom sva šla na trening. Nič bolje ni bilo kot zadnjič. Slabše. Spet nesramni štoski na račun *male ščetke*, meni pa so tudi že dali ime: *grinta*.« Zbadanje Izidorja tako razjezi, da porine Kevina, ta omedli, njegovi starši zahtevajo sestanek. Na sestanku pove vsak svojo resnico, Kevin prizna verbalno nasilje, drug drugemu se opravičijo. Izidor ugotovi, da je spoznal drugo Kevinovo plat (Konc Lorenzutti 2021: 106): »Takega Kevina, ki mu je, prav tako kot meni, kdaj težko in ni vedno samo močen, pogumen in nesramen. Videl sem ga s sklonjeno glavo. To je bil *drugačen* Kevin. Ni vedno slabo, če si drugačen.« Izidorjevi monologi s Troncijem so okvir dogajanja, v katerega so vloženi dečkovi pogovori z namišljenim prijateljem. Na koncu je z bonboni, ki jih odkrije Izidor v omarici in so enaki, kakor je on dobil enega za plačilo od Troncija, razkrito, da ne obstaja. Izidor se odloči, da bo Troncija delil z najboljšima prijateljskima, Petrom in Simonom, a ga v tistem hipu, ko se zave, da ni več osamljen, v bistvu ne potrebuje več.

3.2.3 *Mladinski romani*

Lica kot češnje (2015) je realistični mladinski roman o prvi ljubezni, ki je postavljena v srednješolsko okolje. Na prvi pogled gre za vsakdanje okoliščine, vendar imajo te globlje korenine. Prvoosebna pripovedovalka Kristina iz Vipave je srečna, ko izve, da je bila sprejeta na srednjo glasbeno šolo, saj ji pomeni igranje klavirja vse na svetu. Že na prvi uri klavirja ji je učiteljica Milena rekla: »Veš, če boš imela glasbo rada, boš zmeraj srečna. Glasba ti ljubezen vrača.« V novem okolju iz zadrege kar naprej zardeva, kar je izpostavljeno tudi v naslovu romana. Takoj ji je všeč sošolec David, kmalu postaneta par. Zanimiv je opis njunega odnosa – nežnih dotikov, držanja za roke, prvega poljuba. Deloma njun odnos spoznavamo preko Kristininega zapisa v dnevniku; mestoma ga opisuje tretjeosebni vsevedni pripovedovalec; nekateri dogodki so podani skozi dialoge. V razvijajočo se ljubezen med Davidom in Kristino so vpletene tri zgodbe: Davidov odnos z (odsotnim) očetom Doretom, smrt Kristininega strica v prometni nesreči, Kristinina negotovost glede lastnih čustev in odnosa z Davidom. Roman je razdeljen na pet delov: Žvižganje in klavir, Poloneza, Bil je lep, sončen dan, Trdnjava sladke žalosti in Ni treba vrečke; deli ustrezajo zapletu, vrhu in razpletu romana. Odnos med Davidom in njegovim očetom, ki ne živi z mladostnikom in mamo, je zelo zapleten. Prehaja od popolne odtujenosti (oče je bil tudi zaprt, še vedno je alkoholik) do Davidove skrbi za očeta. Izkaže se, da je smrt Kristininega strica povezana z Davidovim očetom – ta je do smrti povozil desetletnega Kristijana (po katerem je dobila glavna junakinja tudi ime), zato je bil v zaporu. Kristina ne ve več, ali je lahko z Davidom; ali je zaupanje med njima podrt, ali bosta zmogla – kljub zaznamovanosti z nesrečo Davidovega očeta in Kristinine mame (torej prejšnjega rodu) – ohraniti bližino, ki sta jo ustvarila. Zaradi Davidovega odtujevanja, ki je povezano s skrivnostno preteklostjo njegove družine, se Kristina spogleduje z odličnim pianistom Vasilijem, ki pa se kmalu izkaže kot vzvišen, vsiljiv in ponižujoč. Takrat Kristina spozna, da je David poštenjak, ki ga ima neskončno rada; njuna ljubezen se ima čas razvijati. V romanu so večkrat omenjena znamenita klavirska dela, zato ga deloma lahko označimo tudi kot glasbeni roman: glasba je tista, ki ustvarja vzdušje (seveda ob poznavanju klasične glasbe).

Avtobus ob treh (2016), na notranji naslovnici je v oklepaju dodan podnaslov *ali Društvo mlajših starejših bratov*, s katerim izpostavlja družinska razmerja med sorojenci. Realistični roman ima dva dela, prvi, obsežnejši, ima naslov Kadar breg švigne mimo čolna, drugi (kot epilog) je naslovljen Kako je kaj v šoli. Krajevno je postavljen na Primorsko in deloma v Ljubljano. Prvi del se dogaja v času počitnic med osmim in devetim razredom osnovne šole, drugi del v začetku devetega razreda prvoosebnega pripovedovalca, štirinajstletnega Tineta Lavrenčiča. Ta se s svojim razmišljanjem obrača na bralca, npr. (Konc Lorenzutti 2016: 5): »Verjetno poznaš to lajno.« Pripovedovalec z bralcem na tak način vzpostavlja svojevrsten dialog in občutek pripadnosti ter razumevanja težav, s katerimi se srečujejo mladostniki iste generacije; na koncu bralcu obljubi, da se bo oglasil, ko bo kaj novega. O starših, očetu Andreju, inženirju elektrotehnike, in mami Barbari, profesorici slovenščine, pove, da sta še kar znosna, čeprav mama (Konc Lorenzutti 2016: 6) »[v]elik del pedagoškega talenta porabi v šoli.« Starejši brat Nace se ukvarja z glasbo, mlajša sestra Nika pa ni zanimiva, ker je pač mlajša. Avtorica se z izbiro imen in karakterizacijo likov medbesedilno navezuje na povest *Društvo starejših bratov*, kar v

romanu utemelji Tine, ko pove, da se z Nacetom še kar dobro razumeta (Konc Lorenzutti 2016: 88): »Pred tem pa sem mu šel tako na živce, da je z dvema sošolcema ustanovil društvo za zaščito starejših bratov, ki se je lotevalo zarot proti mlajšim. /.../ od takrat naprej se nisva več toliko kregala. Navadil sem ga, da je popustil.« Tine opiše še sestavo svoje širše družine, sošolcev (med njimi sta pomembna dva Petra, Šorli in Šinigoj), dotakne se različnosti družin (zlasti sestavljenih), pri čemer poudari, da živi Uroš Zajc v enostarševski družini. Uroševa mama je prijateljica njegove mame, s sinom pa živita v Ljubljani. Poleti prideta Uroš in njegova mama na obisk k Lavrenčičem, česar se Tine prav nič ne veseli. O Urošu, edincu (in to je po Tinetu privilegirana vrsta) si v naprej ustvari negativno mnenje, a se kmalu izkaže, da je odličen prijatelj. Tinetu pomaga pri vsakdanjih opravilih, zalomi pa se, ko pogine koza. Uroš se počuti krivega (čeprav ni) in želi takoj domov, naslednji avtobus pelje v Ljubljano ob 15.05 (povezava z naslovom romana), vendar Uroš ostane pri Lavrenčičevih. V čas skupnega preživljanja počitnic je vpletenih veliko humornih dogodkov, čudenja nad lepotami narave (Soča, Sveta gora), prisrčnost odnosa do domačih živali, mestoma pa je zgodba zaradi očetove hude boleznitrpka. V besedilu je veliko besedne komike, npr. ko mama pokliče mamo sošolca Petra Šinigoja namesto Petra Šorlija (v imeniku piše mama od Petra Š.); pomočnik režiserja se piše Lešnik, Tine se domisli, da bi postal, če bi ga razneslo, nutela,; Tinetova simpatija Ivana ima mačke z imeni Bor, Jelka in Brin, Tine pa izjavi, da ima raje listavce; Tine in Uroš si izmišljata *besedne akrobacije* (npr. nebo se zbira na oblakih, ohladje se je ozračilo, čelo mi lije s potu, namizaj štimo za posladek). Zanimive so razlage in raba besed, ki se jih je Tine pred kratkim naučil, npr. patetično, melanholično, transformacija; njegovi premisleki o pisateljskem poklicu: npr. pol prazne strani v knjigi kot slikovit prikaz za težo pisateljskega molka (Konc Lorenzutti 2016: 138); zaradi Ivane ugotavlja, da je »čisto izmučen od srčnih bojev, kot kak trpeč pesnik« (Konc Lorenzutti 2016: 170); ko pride oče z bolnišnice in so vsi zaskrbljeni za njegovo zdravje, Tine pravi: »Počutil sem se, kot da sem se začel starati.« (Konc Lorenzutti 2016: 174); namesto branja vadi vprašanje, namenjeno Ivani: »A bi ti hodila z mano?« (Konc Lorenzutti 2016: 121), pri čemer pričakuje pozitiven odgovor.

Včasih si privoščita tudi kakšno pustolovščino, a Tine po pravici pove, da je težko pregovoriti Uroša (Konc Lorenzutti 2016: 82), »ki je očitno še bolj skrbno vzgojen kot jaz. Meni včasih uspe narediti kaj po svoje, odtrgati se od navodil in mnenja staršev, on pa je bolj zadržan in se oklepa maminih zapovedi, kot da so božje.« Grenka izkušnja je nenadna bolezen Tinetovega očeta, ki pa raka na srečo premaga. Šele takrat se Tine zave, kako težko je moralo biti Urošu, ko je njegov oče zaradi raka umrl, ob boleznitinetovega očetu pa je marsikaj podoživljal. Uroš ne verjame v Boga, Tine pa včasih verjame, drugič ne, čeprav se mu zdi, da bi bilo dobro imeti nekoga, ki rešuje stvari (Konc Lorenzutti 2016: 68). Pridejo tudi dnevi, ki niso prijazni, še posebej dan, ko operirajo Tinetovega očeta (Konc Lorenzutti 2016: 131): »To ni bil navaden ponedeljek. Imel je bodice.« Največja težava, s katero se mora Uroš spoprijeti, je mamina nosečnost in sprejemanje njenega prijatelja Miloša Jazbeca. Zdi se mu, kakor da je izdala očeta, vendar Uroš kmalu ugotovi, da Miloš ni slab človek. Na koncu se zmore celo šaliti na njegov račun, saj se bo mama po poroki pisala Zajc Jazbec. Vsi turbulentni dogodki, ki so se zgodili čez poletje, se nekako umirijo, le Tinetovo vprašanje Ivani ostane odprto, saj Ivana steče na avtobus in ne odgovori, ali bi bila njegovo dekle.

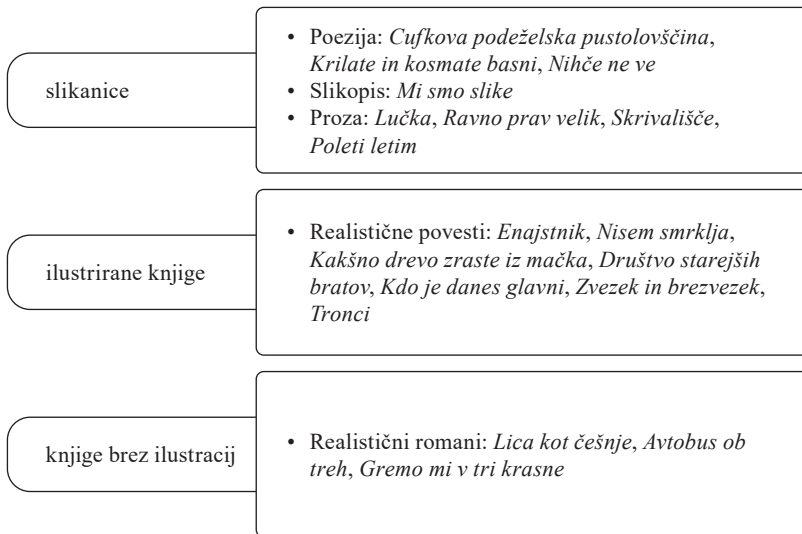
Gremo mi v tri krasne (2020) je realistični roman o problemu sodobnih (neke-mičnih) odvisnosti, zaradi katerih starši skupino mladostnikov pošljejo na *Poletni tabor za otroke in mladostnike ali kako dvanajst dni preživeti v naravi brez tehnologij*. Ker so mladostniki umaknjeni iz domačega okolja na tabor v hribih, kjer ne smejo imeti telefonov ali računalnikov, so izolirani od družbe, kar Uroš komentira (Konc Lorenzutti 2020: 11): »Če sem brez telefona, sem izključen, nimam stika s prijatelji, kot da sem zaprt v samici.« Tabor je namenjen promociji zdravega življenja, hkrati pa so se – zaradi odsotnosti interneta – na nek način prisiljeni družiti in slediti dnevni rutini. Lepoto narave sicer opazijo, vendar to ni njihov fokus. Roman ima kratek čas dogajanja, in sicer čas, ki ga mladostniki preživijo na taboru v planinah. Naslov pojasni Uroš že na začetku romana (Konc Lorenzutti 2020: 8): »Včasih so šli fantje v vojsko, zdaj, ko je naborništvo ukinjeno, pa te pošljejo v tri krasne, če se ne strinjajo s tvojim načinom razmišljanja. Torej izgnanstvo v tri krasne organizira nekakšna komuna, ne vem točno, kako se ji reče, *Odklopi se* ali nekaj takega, sploh me ne zanima, itak so me v ta turistični paket stlačili na silo.« Poglavlja so naslovljena z dnevi, v najširšem smislu bi lahko bil to dnevnik tabor-skih dogodkov; začne se v petek, tabor se konča naslednji torek; zadnje poglavje se odvija v petek, pripovedovalec je Uroš; v bistvu je epilog razmišljanje o taboru in mladostnikih, ki jih je tam spoznal. V zaporedno predstavljene sprotne dogodke so vložene retrospektivne zgodbe mladih udeležencev tabora, zorni kot pripovedi sledi dvema prvoosebna pripovedovalcema, Urošu in Valentini. Vodja tabora je Peter Janežič, z njim sta še Janja in Meta; vsi se z mladostniki trudijo navezati pristni stik, a jim pri nekaterih (Pavlina) ne uspe. Udeleženci tabora so ob prvoosebni pripovedovalci še Rok, Jernej, Lucija, Miha, Kim, Tilen, Blaž, Žan, Nina in Pavlina. Uroš je lik, ki ga je avtorica ustvarila že v romanu *Avtobus ob treh*, ohranjene ima vse karakterne značilnosti, njegova zgodba se do neke mere nadaljuje. Navezava na omenjeni roman je tudi obisk Tineta in njegove družine – čeprav je Uroš najprej zelo zadržan, kmalu ugotovi, da ga družina Lavrenčič podpira in da je prijateljstvo med njim in Tineto trdno. Valentina je imela anoreksijo (vedno je štela vse na pet: pet žlic juhe, pet grizljajev ...); pred taborom se je zdravila v bolnišnici in zdi se, da uspešno. Skupina mladostnikov, ki se znajde na taboru, nikakor ni homogena skupina mladih ljudi: vsak ima svojo zgodbo, svoj pogled nase in na svojo prihodnost, svoje težave (odvisnost od interneta, anoreksija, napadi panike ipd.), a so iz dneva v dan bolj povezani. Večinoma imajo težave s samopodobo (npr. Valentina se sama sebi ne zdi lepa), tega ne povedo naravnost, pač pa je razvidno iz njihovih pripovedi in njihovega molčanja (Konc Lorenzutti 2020: 249): »Nič se nismo pogovarjali, pa smo si vse povedali.« Gre za socialno-psihološki roman, ki v ospredje postavlja odnose. Skupinska dinamika je odvisna od razporeditve omejenega števila mladostnikov, umaknjenih v mirno okolje. Pogojno bi smeli govoriti o robinzonadi⁵ kot posebnem tipu avanturistične proze, kjer se zaradi omejenega književnega

⁵ Martin Green je v študiji *Seven types of adventure tale* (1991) obravnaval svetovno nemladinsko avanturistično prozo (ne deli je na realistično in fantastično). Posamezne tipe in njihove značilnosti je predstavil na izbranih primerih; v tovrstno prozo prištevava dela, ki vsebujejo/opisujejo avanturo, ki je po njegovem »nevaren in nepričakovan dogodek« (Green 1991: 1). Prvi tip so robinzonade (po Robinsonu Crusoeju), katerih bistvo predstavlja boj za preživetje na samotnem otoku. Tovrstne zgodbe imajo enega pripovedovalca in se razvijajo okrog ene spletke.

prostora (v osnovi je prostor otok, ki sam po sebi pomeni oddaljenost od drugega/ drugačnega življenja) ustvarijo posebni življenjski pogoji. Čeprav se roman *Gremo mi v tri krasne* ne dogaja na otoku, ima vse druge značilnosti pustolovščine, ki si je literarni liki ne izberejo sami, saj na taboru niso prostovoljno.

4 Sklep

Analizirali smo vsa leposlovna besedila Nataše Konc Lorenzutti, ki sodijo v otroško ali mladinsko književnost. Pri tem je upoštevan zvrstno-vrstni princip umeščanja besedil, v okviru posamezne književne vrste po letnici izida (literarnozgodovinski princip), hkrati pa je pri vseh besedilih upoštevana oblika knjige (slika 1).

Slika 1: Avtoričina dela glede na oblikovne značilnosti ter zvrstno-vrstno delitev besedil

Iz analize besedil je razvidno, da vse slikanice in nekatere ilustrirane knjige sodijo v otroško književnost, zlasti vsi trije romani in nekaj povesti (npr. *Društvo starejših bratov*) pa v mladinsko književnost.

Literarni liki so pogosto predstavljeni tudi skozi notranje monologe ali premisleke, npr. v delu *Kdo je danes glavni* štiriletna Nika ve, kaj vse bo počela, ko bo malce starejša: iz deklice bo postala dekle in potem ženska; znala bo izgovoriti črko r; hodila bo v šolo, pisala domače naloge in lahko bo govorila carske besede (npr. ful fajm); imela bo izpit za kolo in vedno se bo vozila s čelado; lahko bo rezala z nožem; nosila bo modrc in škornje z visoko peto in lahko se bo šminkala. Ali v *Društvi starejših bratov*, kjer naj bi bil Nace, ker je starejši, tudi vedno razsodnejši od mlajšega brata Tineta.

V delih se kažejo medbesedilne navezave, npr. v delu *Nisem smrklja* se Polona in deklica Mija igrata simbolno igro, v kateri je Polona knjižničarka (Konc Lorenzutti 2017: 101): »/.../ se igrava izposojo knjig in ure pravlje, berem ji o plaščku, ki je našel Barbaro in o Piku Dinzavru in o klepetavi želvi.« V istem delu so omenjene

tudi knjige o Polleke (Guus Kuijer), *Lonček na pike* (Anja Štefan) in *Brata Levjesrčna* (Astrid Lindgren). V delu *Zvezek in brezvezek* hodi Nika v prvi razred in prebrati mora pravljico o Vidku (Levstik); niso ji vseč učiteljčina vprašanja o dogajalnem času, revščini ipd. (ker si misli, da je vse to že prebrala in ne vidi razloga, zakaj jih učiteljica o tem sprašuje). Medbesedilnost najdemo tudi v delu *Društvo starejših bratov* (Konc Lorenzutti 2013: 28): »Videl sem Hano, ki je s sošolkami čepela na klopici tam blizu, in upal, da me bo slišala, kako dobro poznam Prešerna in njegove pesnitve o ljubezni in trpljenju. Saj tudi jaz čutim podobno kot Prešeren, če me ona cel teden ne pogleda!« Nace se ob ignoriranju brata, ko mu ta reče, da je gnoj, spomni na Butalce, ki so gnojili cerkev, da bi zrastle. Dramski krožek odigra delček *Čarovnika iz Oza*. V vseh avtoričinih delih literarni liki tudi berejo.

Velikokrat je v literarnih delih omenjena glasba, literarni liki hodijo tudi v glasbeno šolo in igrajo različne instrumente, pojejo v zboru, najstniki pa poslušajo glasbo. Še posebej pomembna je glasba v romanih *Lica kot češnje*, kjer je glavni lik pianistka Kristina, ki hodi v srednjo glasbeno šolo. V *Avtobusu ob treh* prvoosebni pripovedovalec Nejc pove o starejšem bratu Nacetu, da se ukvarja (Konc Lorenzutti 2016: 7) »v glavnem z glasbo. Kadar ne posluša glasbe, izvaja glasbo, in ko jo neha izvajati, jo spet posluša.« V romanu *Gremo mi v tri krasne igra* Blaž violino, Valentina pa klavir.

S staljšča tematologije sodijo skoraj vsa besedila v realistične prozne vrste, ukvarjajo se z odnosi. V delih za mlajše bralce gre predvsem za družinske odnose, zlasti so predstavljeni odnosi med sorojenci, veliko komentarjev literarnih likov se dotika tudi staršev. Čeprav se jim zdijo ti včasih malenkostni, zadrti, celo vzkipljivi, otroški liki razumejo, da odrasle potrebujejo, ne nazadnje si celo priznajo, da potrebujejo tudi omejitve in usmeritve. V okviru odnosov velja izpostaviti tudi krščanstvo, saj je pogosti motiv molitev (še posebej v stiski) ali udeležba pri maši kot skupen družinski obred. V besedilih za najstnike se fokus usmeri iz družinskih odnosov na medvrstniške, pri čemer avtorica na eni strani predstavlja krutost medvrstniškega nasilja, veliko več pa je iskrenih, globokih prijateljstev, ki v nekem trenutku odraščanja pomenijo varnost. Ob veri so močno izpostavljene še nekatere druge vrednote, npr. strpnost, prijaznost, odkritost. Komična perspektiva pa daje literarnim likom in zgodbam iz vsakdanjega življenja neizbrisljiv pečat radoživosti in srčnosti.

Viri

- Nataša Konc Lorenzutti, 2004: *Lučka*. Ljubljana, Založba Družina.
- , 2006: *Ravno prav velik*. Ljubljana: Založba Družina.
- , 2007: *Skrivališče*. Ilustriral Matjaž Schmidt. Ljubljana: Mladinska knjiga založba.
- , 2007a: *Mi smo slike*. Ilustrirala Ana Zavadlav. Ljubljana: Založba Družina.
- , 2010: *Krilate in kosmate basni*. Ilustriral Marjan Manček. Radovljica: Didakta.
- , 2011: *Poleti letim*. Neda Rusjan Bric: *Eda in Pepi*. Murska Sobota: Založba Ajda, IBO Gomboc.
- , 2011a: *Nihče ne ve*. Ilustriral Peter Škerl. Ljubljana: Založba Družina.
- , 2012: *Kakšno drevo zraste iz mačka*. Dob: Miš založba.

- –, 2012a: *Enajstnik*. Ljubljana: Mladinska knjiga založba.
- –, 2012b: *Cufkova podeželska pustolovščina*. Ilustriral Marjan Manček. Ljubljana: KUD Sodobnost International.
- –, 2013: *Društvo starejših bratov*. Dob: Miš založba.
- –, 2015: *Lica kot češnje*. Ljubljana: Mladinska knjiga založba.
- –, 2015a: *Kdo je danes glavni*. Dob: Miš založba.
- –, 2016: *Avtobus ob treh*. Dob: Miš založba.
- –, 2017: *Nisem smrklja*. Ljubljana: Mladinska knjiga založba.
- –, 2018: *Zvezek in brezvezek*. Dob: Miš založba.
- –, 2020: *Gremlini v tri krasne*. Dob: Miš založba.
- –, 2021: *Tronci*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- Janja Batič, Dragica Haramija, 2017: Slikanica kot posebna oblika knjige. Haramija, D. (ur.): *V objemu besed: razvijanje družinske pismenosti*. Maribor: Univerzitetna založba, Pedagoška fakulteta. 31–37.
- Stjepan Blažetin, 2003: O basnama. Pintarić, A. (ur): *Zlatni danci 4: Basne*. Osijek: Pedagoški fakultet. 9–14.
- Cankarjevo priznanje, predstavitev: <https://www.zrss.si/tekmovanja/slovenscina-cankarjevo/>.
- Martin Green, 1991: *Seven types of adventure tale: an entiology of major genre*. Pennsylvania: Pennsylvania State University press.
- Janko Kos, 1995: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS.
- Rastem s knjigo*, predstavitev projekta: <https://www.jakrs.si/bralna-kultura/rastem-s-knjigo>.

Gaja Kos

»ODBITE/IGRIVE« SLIKANICE IN KAJ Z NJIMI POČETI

V prvem delu prispevka poskušam opisati, kakšne slikanice pojmem kot »odbite/igrive« in se hkrati ustavim tudi ob slikanicah brez besedila in naslovniško odprtih slikanicah, saj je vse troje včasih tesno prepleteno. V drugem delu nanizam več primerov domačih in prevedenih, leposlovnih in poučnih »odbitih/igrivih« slikanic, spotoma pa namignem tudi, kaj vse ponujajo mladim bralcem ali poslušalcem, pa tudi odraslim posrednikom ali ljubiteljem.

The first part of my article focuses on my particular understanding of certain picture books as "quirky / playful", which also includes textless and target open picture books, the three types being closely intertwined at times. The second part brings several examples of domestic and translated, literary and educational "quirky /playful" picture books, also hinting at their possible appeal for young readers, listeners as well as adult readers and fans.

Igriva knjiga = igriv bralec?

Večkrat se mi primeri, da iščem strokovni termin za kakšno besedilo, ki je polno hecnih in zvitih miselnih premetov in pristopov, tudi nesmislov, ki kombinira navidez nezdružljivo, ki je res daleč od vsega bolj ali manj običajnega in pričakovanega, pa ga ne najdem. Vedno znova se mi v takšnih slučajih pred očmi prikaže zgolj beseda »odbito«. V pričujočem članku se bom ukvarjala z »odbitimi« ali »igrivimi« slikanicami; besedi sta v narekovajih, ker sta zasilni, ustrezen termin se torej še išče. Kdo bo ob v nadaljevanju opisanih lastnostih takšnih slikanic verjetno pomislil na termin postmoderna slikanica, a menim, da s predstavljenimi knjigami ni povsem prekriven. Poskušala bom torej opisati njihove lastnosti, predvsem pa postreči s številnimi domačimi in tujimi primeri, tako leposlovnimi kot poučnimi. Ko govorim o »odbitih/igrivih« slikanicah, pa skoraj neizogibno pritegnem v razmislek še dve vrsti slikanic, in sicer slikanice brez besedila ali t. i. tihe knjige in naslovniško odprte slikanice, saj je lahko vse troje tesno prepleteno znotraj enih samih platnic. Zanimajo me torej nekonvencionalne slikanice, ki temeljijo na netradicionalnih, inovativnih narativnih in/ali likovnih in/ali oblikovnih prijemih, torej na zelo izvirnih idejnih zasnovah; odbitost ali igrivost sta vezani predvsem na avtorjevo izhodiščno idejo, pri čemer je sama zgodba večkrat v drugem planu ali pa je zelo

zreducirana. Njihov značaj je pogosto hudomušen (ni jim tuja duhovitost, pa tudi ironija in parodija ne), v njih večkrat poteka večsmerna komunikacija (avtor – pripovedovalec – literarni liki – bralec), pogosto so zastavljene interaktivno in zahtevajo aktivnega bralca, lahko se poigravajo z mejami med fikcijo in realnostjo, nekatere prevzemajo oz. posnemajo druge forme (npr. katalogov, slovarjev ipd.). Včasih znajo biti recepcijsko nekoliko zahtevnejše; seveda ne na način, kot so recepcijsko zahtevne problemske slikanice, ki se lahko lotevajo zelo kompleksnih, celo kontroverznih vsebin, pač pa imam v mislih predvsem morebitne zagate (odraslega), kako knjigo z okrnjeno zgodbo predstaviti otrokom ali kaj z njo sploh početi. Povedano bolj preprosto – igriva knjiga terja vsaj malo igrivega bralca (tako otroškega kot odraslega). Pa ne samo igrivega, pač pa tudi aktivnega, saj takšne knjige pogosto odpirajo oz. omogočajo zanimive debate z bralci in poslušalci ali pa so celo, kot že omenjeno, zastavljene interaktivno. Drži, da s strani odraslega posrednika včasih terjajo kakšen »podnapis«, torej dodatno razlago, sploh če gre za mlajše poslušalce, in pogosto bolj aktiven pristop kot kakšna knjiga z enostavno linearno zgodbo, a po drugi strani so ravno to knjige, ki pokažejo mnogotere razsežnosti literarne in likovne ustvarjalnosti, opozorijo na to, da se ob knjigah lahko zabavamo, da je pisanje neke vrste igranje in izumljanje novega, in demonstrirajo, kako je lahko avtorjeva domišljija sprožilka naše lastne. Ravno takšne knjige so po mojem mnenju najboljša reklama za knjige in branje nasploh. Informacije s terena kažejo, da se nekateri knjižničarji/vzgojitelji/učitelji (to gotovo velja tudi za nekatere starše) s takšnimi knjigami ne znajdejo najbolje, kar je seveda povsem razumljivo, saj imajo nekateri do njih posebno afiniteto in so kratkomalo navdušenci, drugi pač ne in zato je povsem logično, da se prvi v praksi z njimi znajdejo bolje kot slednji. Ravno zato so ob tovrstnih knjigah, ki omogočajo bolj igriv in odprt pristop, zelo dragocene izmenjave izkušenj, denimo, kaj ob branju funkcionira, v katere smeri lahko razvijamo pogovor ali aktivnosti po branju, kje se pojavijo morebitne težave pri razumevanju itd.

Slikanice brez besedila

Slikanice brez besedila so bile v našem prostoru razmeroma dolgo zelo redek pojav (prva je *Maruška Potepuška* iz leta 1977, ki jo je ustvaril Marjan Amalietti, leto kasneje je Marjan Manček izdal slikanico *Bruno se igra*, leta 1983 je Marija Lucija Stupica ustvarila slikanico *Dvanajst mesecev*), v zadnjih letih pa smo dobili kar nekaj odličnih, tudi mednarodno odmevnih primerkov, ki so jih ustvarili Damijan Stepančič (*Sidro, Svetilnik*), Maja Kastelic (*Deček in hiša*), Andreja Peklar (*Ferdo, veliki ptič*), Marta Bartolj (*Kje si?*), Andreja Gregorič (*Darilo*) in Tina Volarič (*Črta*), napoveduje pa se tudi nekaj novih izdaj že omenjenih ilustratork.

Knjige, v katerih ni besedila, že same po sebi sprožajo vrsto izhodišč za debato z otroki – je to sploh še knjiga? Konec koncev je ena od definicij slikanice sledeča: »Slikanice so posebna oblika knjige, ki združujejo besedilo in ilustracijo v enovito celoto; slikanica ima torej tri pomembne sestavine: besedilo, ilustracije in vsebinsko-oblikovni odnos med besedilom in ilustracijo.« (Haramija in Batič, 2013: 23) Po drugi strani pa obstaja tudi slikanica brez slik. Pravzaprav knjiga brez slik, ki pa razen tega, da nima slik (kar je sicer bistveno formalno določilo slikanice), po prelomu oz. oblikovanju – paradoksalno – sumljivo spominja prav na slikanico. V

mislih imam *The Book with no pictures* ameriškega stand-up komika, igralca in režiserja B. J. Novaka. Mimogrede, zanimiv je njegov odgovor na vprašanje, kje je dobil idejo za knjigo – izhajal naj bi iz tega, da so starši »prisiljeni« prebrati, kar piše v knjigi (torej tudi neumnosti); izkoristil je torej *moč* knjige in otrokom pokazal, da je knjiga na njihovi strani ... Ob slikanicah brez besedila otroke seveda povabimo, da na podlagi ilustracij sestavijo zgodbo. Lahko jih vprašamo, kaj pomeni rek, da slika pove več kot tisoč besed. Razložimo jim, zakaj rečemo slikanice brez besedila in ne slikanice brez besed – ker je v njih lahko cel kup besed, »podatknjenih« na različna mesta, ki jih lahko uporabimo kot nekakšne namige ali oporne točke pri sestavljanju zgodbe, lahko pa jih pustimo, kjer so – in tudi v tem se skriva čar slikanic brez besedila: da smo torej sami gospodarji (svoje) zgodbe. Opozorimo jih tudi na univerzalnost oz. dostopnost slikanic brez besedila, ki s podobami presegajo meje jezika. Ni naključje, da zbirka slikanic brez besedila nastaja ravno v knjižnici na Lampedusi, ki je namenjena begunskim otrokom oz. družinam. Slikanice brez besedila so seveda lahko bodisi zelo enostavne in premočrtne ter primerne že za najmlajše otroke bodisi precej kompleksne, zagonetne in polne namigov ter simbolov, ki jih bodo znali nekateri spretno, drugi pa z več truda povezati v celoto.

Primer zelo enostavne slikanice brez besedila je npr. južnokorejska slikanica *Val* Suzy Lee, ki je motivno preprosta in zelo izčiščena, kljub temu pa z minimalnimi sredstvi ustvari igrivo, celo malo napeto in zaokroženo zgodbico o srečanju deklice z morjem, ki lepo demonstrira tudi pomen obrazne mimike in telesne drže likov pri razbiranju vsebine oz. predvsem vzdušja. Kot takšna je odlično izhodišče za raziskovanje bolj »odbitih/igrivih« tihih knjig, kakršna je npr. izjemno zanimiva portugalska slikanica Bernarda P. Carvalha *Trocóscpio*. Začetno ilustracijo (na levi strani) sestavlja več kot sto koščkov različnih barv in različnih geometrijskih oblik. Desna stran je prazna. Nato se vse več koščkov z leve strani z vsakim obratom strani seli na desno stran, kar pomeni, da se ilustracija na levi pred našimi očmi razgrajuje, tista na desni pa izgrajuje. Poanta knjige pa ni samo v prikazu konstrukcije/dekonstrukcije/transformacije, pač pa hkrati tudi v močnem sporočilu – na prvi ilustraciji namreč uzremo tovarne, na (pred)zadnji pa iz natanko istih elementov sestavljeno ilustracijo narave (živali in rastlin).

Naslovniško odprte slikanice

Naslovniško odprtih slikanic je zadnja leta tudi v našem prostoru vse več, po drugi strani pa se s tem pojavom pravzaprav vračamo v čas, ko so si otroci in odrasli delili iste zgodbe. Sama terminologija in klasifikacija »crossover literature« še zdaj povzročata teoretikom nekaj preglavic; z naslovniško odprtimi slikanicami se sistematično ukvarja Sandra Beckett v monografiji *Crossover Picturebooks*, v kateri obravnava knjige (vizualnih) umetnikov/umetniške knjige, slikanice brez besedila, slikanice z aluzijami na (likovno) umetnost, slikanice z medgeneracijsko tematiko in slikanice zvezdnikov. Slikanice nasploh pojmuje kot »/.../ »superžanr«, »/.../ živahen, okreten žanr, ki ne pozna meja.« (Beckett, 2012: 316) Nekatero izmed slikanic, ki jih omenja, tudi s starejšimi letnicami in predvsem iz prve kategorije obravnavanih, lahko prepoznamo tudi kot »odbite/igrive« slikanice. Z neobičajnimi, čudnimi ipd. slikanicami se kot urednica zbornika *Challenging*

and *Controversial Picturebooks* ukvarja tudi Janet Evans, a njo in ostale avtorje zanimajo predvsem kontroverzne, tabujske, šokantne, vznemirljive, filozofske itd. slikanice, ki so (lahko) torej predvsem naslovniško odprte, niso pa hkrati tudi v kategoriji »odbitih/igrivih«. V zvezi z njimi Evans zapiše sledeče: »Mnogi odrasli so prepričani, da izzivalne in kontroverzne slikanice niso primerne za otroke, toda težave s spoprijemanjem s takšnimi besedili imajo sami odrasli, ne pa otroci.« (Evans, 2015: 5) Zakaj to omenjam? Ker podobno velja tudi za »odbite/igrive« slikanice – odrasli so tisti, ki včasih ne vedo, kaj početi s knjigo, v kateri tako-rekoč ni zgodbe, medtem ko se otroci prepustijo listanju, se zabavajo ob sprotnih domislicah, sodelujejo pri avtorjevih pobudah in v knjigi ne iščejo »nekaj več«; nenazadnje pa je »nekaj več« vsekakor že prijeten občutek, ki se poraja ob branju in bo otroka vedno znova vlekel med nove in nove platnice, prejkoslej tudi bolj »resnih« knjig. V domačem prostoru se je naslovniško odprtim slikanicam pred nekaj leti posvetila Larisa Javernik v magistrskem delu *Raziskovanje fenomena »crossover« slikanic na podlagi izbranih slovenskih in čeških slikanic*, kjer jih definira takole: »Crossover slikanice so večravninska, večplastna, večpomenska dela, ki so primerna za vse starosti, ker odpirajo različne vrste in načine branja, ki so odvisna od starosti in izkušenj tistega, ki jih bere.« (Javernik, 2015: 31) Izpostavi tudi razliko med postmodernimi in crossover slikanicami: »»Crossover« slikanica je torej predvsem širša časovna oznaka za netradicionalne slikanice, ki pa so se nedvomno pojavljale tudi pred obdobjem postmodernizma, in hkrati zajemajo tudi dela, ki so lahko označena kot postmoderne slikanice.« (Javernik, 2015: 35) V poskusu celostne klasifikacije crossover slikanic omenja naslednje kategorije: problemske slikanice, slikaniške predelave in priredbe, simbolne slikanice (npr. *Slavček in granatno jabolko* Tjaše Koprivec in Polone Lovšin), art slikanice (npr. *Modro ne bo* Tomaža Šalamuna in Arjana Pregla), biografske slikanice (npr. slikanice Huiqin Wang) in slikanice brez besedila. Tudi Kristina Picco v članku *Slikanice za mladostnike in odrasle* omenja več tipov slikanic, ki so namenjene tudi ali celo predvsem mladostnikom in odraslim, in sicer: »/.../ problemske slikanice, slikaniške predelave, simbolne slikanice, art slikanice in darilne slikanice« (Picco, 2012). Nekatere slikanice iz omenjenih kategorij se ujamejo z »odbitimi/igrivimi«, marsikatera pa tudi ne.

Ko govorim o naslovniško odprtih slikanicah, ne morem zaobiti Shauna Tana, dobitnika nagrade Astrid Lindgren, in njegovih del. Ena takšnih je, denimo, izjemno misteriozna slikanica *Izgubljena stvar*, ki odpira več vprašanj, kot ponuja odgovorov, ob čemer lahko otrokom pojasnimo, da nekateri avtorji pač zelo radodarno puščajo prostor naši domišljiji. Hkrati da misliti tudi odraslemu, saj kritično spregovori o nesenzibilnost odraslih, njihovem omejenem zaznavanju okolice, podleganju pragmatičnosti itd. Seveda ne moremo mimo bogatega vizualnega dela, ki poskrbi za to, da je *Izgubljena stvar* polnokrvna umetniška slikanica ne samo za otroke, ampak za vse knjižne sladokusce. Ob njej (in vseh ostalih slikanicah, seveda) se lahko pogovarjamo tudi o prednostih in slabostih avtorskih slikanic in slikanic, ki jih ustvarjata dva umetnika, pa tudi o sodelovanju med besedilom in ilustracijo. *Izgubljena stvar* je torej odličen primer naslovniško odprte slikanice, vendar pa ni izrazito »odbita/igriva« slikanica, kar pa vsekakor velja za naslednjo – *Velika knjiga portreta* Svjetlana Junakovića je koncipirana kot (kvazi) razstavni katalog; kot takšna je odlično izhodišče za umetnostno vzgojo oz. za pogovor o galerijah, razstavah, umetnosti portretiranja itd., s starejšimi otroki pa lahko spregovorimo

tudi o parodiji, ki je v knjigi vir zabave in navdušenja za odraslega oz. starejšega bralca/opazovalca.

»Odbite/igrive« leposlovne slikanice

Ob tej skupini slikanic sem izbrala več primerov, saj bom ob njih najlažje pokazala raznolikost avtorskih pristopov, inovativnost konceptov, drznost »eksperimentov«, skratka čim več odbitih in igrivih idej. Takšne slikanice so med drugim vsekakor tudi odličen dokaz za to, da knjige niso le dolgočasno postrojene črke in besede, ampak se lahko na straneh knjig odvija popolna zmešnjava (npr. junaki uidejo avtorju izpod nadzora itd.), marsikateri ustvarjalec pa najde tudi nepričakovane povezave med vsebino in izrabo samega fizičnega prostora (strani ali knjige), ob čemer marsikdaj pomislimo: kako dobra in odbita ideja! Tudi znotraj skupine »odbityh/igrivih« slikanic pa seveda obstajajo bolj in manj »klasične«, kar bodo pokazali izbrani primeri.

Beck in Matt Stanton: *To je žoga*

V tej zabavni slikanici v ospredju ni zgodba (je praktično ni), pač pa interakcija med odraslim bralcem in otroškim poslušalcem. Knjiga je torej v vlogi nekakšnega družabnega elementa, ki ponuja zabavno preživljanje skupnega časa, hkrati pa otroka postavi v položaj, ki v vsakdanjem življenju ni običajen: otrok namreč popravlja odraslega, ki govori vse narobe, saj tako pač piše (ob sličici kocke npr. piše, da gre za žogo itd.). To, da odrasla oseba govori neumnosti, se zdi otrokom strašno zabavno in prav na tem temelji ideja knjige. Dejstvo, da v njej ni ene same neumnosti, ki se je pomotoma znašla tam, pač pa jih je vedno več in so vedno večje, otroka vleče naprej in ga drži v pripravljenosti, da bo kritično (in bržkone slej ko prej tudi argumentirano) oporekal, kar pomeni, da je vseskozi aktiven in ne le pasiven poslušalec. Založba se je odločila, da bo knjigo med odrasle bralce pospremila kratka spremna beseda psihologinje, družinske in vedenjske terapevtke Eve Hrovat Kuhar, ki med drugim zapiše: »Smisel za humor je dragocena zadeva in se lahko priuči. Razširja obzorje, pomaga pogledati na enake stvari z različnega zornega kota in včasih prav ta spremenjeni pogled prinese novo strategijo. Če vam na glavo obrnjene zgodbice lahko pomagajo do dodatnega odmerka smeha, jim je uspelo.« (Hrovat Kuhar: 2017) Torej – razvijanje smisla za humor, ki ga spodbuja marsikatera »odbitya/ igriva« slikanica, je nadvse dragoceno in je lahko še en argument ZA tovrstne knjige.

Melanie Watt: *Vilibald*

Avtorska slikanica kanadske avtorice domiselno temelji na sporu med avtorico knjige in literarnim likom – avtorica želi napisati zgodbo o miši, a maček Vilibald hoče, da bi bil glavni junak on, zato se ves čas vmešava in z rdečim flomastrom dopisuje svojo zgodbo in črta avtoričine ilustracije in dele besedila. Avtorica na koncu sprejme njegovo igro in ugodi njegovi želji, da bi napisala zgodbo o njem, pri

čemer pa ga ... malce potegne. Gre torej za slikanico, ob kateri se otrokom odpre povsem nov vidik – glej, glej, avtor si lahko izmisli tako poredne like, da celo njemu samemu nagajajo! *Vilibald* je tudi dober primer knjige, ki jo je treba skrbno brati od naslovnice naprej, saj so že na njej signali, da se dogaja nekaj nenavadnega, kar se nadaljuje na veznih listih in nato na notranji naslovnici itd.; tudi konča se ne na zadnji strani notranjosti, niti na veznih listih ne, ampak šele na zadnji strani ovitka, kjer se z Vilibaldom poigra še miška.

Kate in Jol Temple in Terri Rose Baynton: *Prostor na skali*

Ta avstralska knjiga je videti kot precej klasična slikanica (in je med izbranimi primeri v resnici najbolj resna), dokler ne pridemo do konca, kjer nas avtorja spet pošljeta nazaj; pa ne na začetek, pač pa nas povabita, da zgodbo še enkrat preberemo od konca proti začetku. In zgodi se – malodane čarovnija. Popolnoma enake besede in ilustracije nam zdaj sporočajo nekaj povsem drugega, celo diametralno nasprotnega – prej izključujoča zgodba o dveh tjujnjih, ki iščeta varno zavetje, nenadoma postane vključujoča. Imenitna zasnova in odlična knjiga za pogovor o sprejemanju in strpnosti, predvsem pa o tem, da ima vsaka stvar dve plati in da je na vsako stvar mogoče pogledati z različnih zornih kotov. In kako malo je treba, da se nam stvari pokažejo drugačne, kot se zdijo na prvi pogled – samo z druge strani je treba brati!

Richard Byrne: *Primer tatu, rdečega od prahu*

Angleški ustvarjalec je celotno zgodbo, ki je pravzaprav mini detektivka, zgradil na *lastnostih* svojih likov – to so krede, ki se jih da seveda zelo enostavno izbrisati oz. se da zelo enostavno izbrisat vse, kar krede narišejo. Na tej enostavni, a učinkoviti ideji zasnuje preprosto, toda zabavno in celo malo napeto zgodbico o iskanju tatu, ki kredam krade risbice. Knjiga kar kliče po dejanski tabli, kredah in gobi, na kateri lahko dajo otroci duška svojim lastnim idejam in domišljiji.

Richard Byrne: *Ta knjiga je pojedla mojega psa*

Byrne je avtor še ene domiselne slikanice, ki zbudi radovednost že s samim naslovom. V njej se »prostorsko« poigra – tokrat pes, avtomobili in ljudje izginjajo med stranmi, bralec pa jih na koncu reši sam, tako da knjigo prime v roke in jo tresе, da »popadajo« iz nje. To pomeni, da je aktivno vpleten v zgodbo, kar je otrokom praviloma zelo všeč.

Isabel Minhos Martins in Bernardo P. Carvalho: *Nihče čez črto!*

Tudi portugalska slikanica *Nihče čez črto!* se poigrava s fizičnim prostorom knjižne strani – nek siten general se spomni, da odslej nihče ne sme na desno stran knjige, zato na rob leve strani postavi stražarja. Ta prvemu, ki hoče na drugo stran,

razloži takole: »Gospod general si pridržuje pravico, da tistole stran pusti prazno, da bo lahko vkorakal v to zgodbo, kadarkoli se mu zahoče.« Leva stran je vedno bolj polna likov, desna pa ves čas prazna ... dokler nekemu otroku na drugo stran ne pobegne žoga ... Gre za zabavno slikanico, ki nudi izhodišče tudi za bolj resen pogovor – o spoštovanju/nespoštovanju ukazov, pravičnosti, svobodi, o tem, kdo je (kdaj) glavni ... Na koncu general reče: »To je to, v tej zgodbi me ne vidijo več! Konec koncev, komu pa je do tega, da bi bil junak otroške zgodbice?« Bralci ob tem skoraj zagotovo pomislimo: kakšen neumnež!

Leo Lionni: *Mali modri in mali rumeni*

Ta preprosta slikanica, ki je že desetletja slikaniška klasika (izšla je že leta 1959), je odličen primer, kako lahko takorekoč iz nič ustvarimo zgodbo. Ideja se je namreč porodila kot izhod v sili na potovanju z vlakom, kjer sta avtorjeva vnuka postajala vedno bolj razposajena. Dedek je iz neke revije pričel trgati koščke rumenega, modrega in zelenega papirja in sestavil simpatično zgodbico o prijateljstvu, ki temelji na likovni zakonitosti mešanja barv, hkrati pa si bralec ob njej lahko zastavlja pomembna vprašanja o sebi in drugih.

Nina Mav Hrovat in Ivan Mitrevski: *Ne misli na slona!*

Osnovna ideja te zabavne in igrive slikanice izhaja iz psihologije, iz t. i. vsiljivih misli (gre za ironičen nadzor naših možganov, ki mrzlično iščejo ravno tisto misel, ki jo želimo zatreti). Knjiga nam z vsako stranjo prepoveduje misliti na slona, a bolj ko to počne, bolj mislimo nanj, za kar so seveda »krive« tudi ilustracije, na katerih so sloni v različnih barvah, vzorcih in velikostih, in sicer od enega samega slona do slonje družine. Otroci se ob pikčastih in črtastih slonih, njihovih pozah in smešnih stvareh, ki jih govorijo, zabavajo, odraslemu pa bo najverjetneje zanimivo spremljati njihove (pa tudi svoje lastne) odzive. S tega vidika je branje te slikanice lahko pravi mali eksperiment.

Daniil Harms in Arjan Pregl: *Si videl leva?*

To drobno slikanico sem uvrstila zaradi nonsensa – slednje je namreč nekaj, s čimer marsikdo ne ve, kaj početi ... Nekaterim odraslim je blizu, drugim ne, ne smemo pa pozabiti, da je otrokom praviloma zelo naraven (otroške zgodbice ali scenariji za igro so pogosto polni nonsensa), zato bi bil moj odgovor na vprašanje, kaj početi z nosensnimi besedili – nič! Oziroma – nič posebnega! Berimo jih, se jim čudimo in se ob njih zabavajmo. Včasih pač ni treba čisto vsega razčlenjevati, ampak se moramo le prepustiti. Valizanski ilustrator Huw Aaron je v zvezi z nonsensom lepo zapisal, da ob njem lahko vsaj za hip uživamo v pobegu od dolgočasne realnosti in njenih pravil, ki so v nosensnih besedilih kršena in da njegova privlačnost izhaja predvsem iz *samega okusa besed v naših ustih*. To seveda velja predvsem v primeru mlajših bralcev, v primeru bolj izkušenih je lahko nonsens tudi vse kaj drugega: »Zdi se, da je nonsens sam po sebi svojevrsten nosens, saj

omogoča več različnih razumevanj in razvozlavanj svojega smisla. A v trenutku, ko bralec odkrije njegov smisel glede na realnost zunaj besedila, nonsens ni več humorna, vase zapredena igra besed, ampak provokativna, absurdna ali celo groteskna, rušilna podoba sveta. Kot taka ni nič nesmiselnega, ampak nadvse resno in prav nič igrivo (samo)spraševanje o povsem realnih pasteh človeškega sveta.« (Saksida, 2015: 34)

Izbranim izvornim slovenskim in v slovenščino prevedenim primerom (med doslej omenjenimi sta izjemi *Velika knjiga portreta*, katere prevoda nimamo, in tiha knjiga *Trocoscópio*) bom v nadaljevanju dodala še nekaj zanimivih, zabavnih in domiselnih neprevedenih slikanic:

Anthony Browne: *A Walk in the Park, Voices in the Park*

Ti dve starejši slikanici, ki z velikim časovnim zamikom na različni način pripovedujeta isto zgodbo, morda ne sodita povsem v kontekst »odbite/igrivih« slikanic, a sta zanimivi prav zaradi dvojnega pristopa k isti temi, pri čemer je novejši precej bolj igriv kot prvotni. Pripovedujeta o sprehodu v park, kamor gospa in gospod pripeljeta svoja otroka in psa. Psa in otroka se igrata skupaj, odrasla pa kontakta ne vzpostavi (njuno različno poreklo oz. družbeni status na koncu prve knjige razkrije tudi način/jezik, v katerem pokličeta svoja otroka, že prej pa ga nakaže tudi ilustracija: gospa živi v razkošni hiši, gospod v stolpnici). V prvi knjigi (prvič izšla 1977) je zgodba podana tretjeosebno, v novejši (prvi izid 1998) pa skozi štiri različne oči oz. glasove – gospe, njenega sina in gospoda ter njegove hčere – pri čemer avtor uporabi različne jezikovne registre, razlike med njimi pa so ponazorjene tudi vizualno, z izbiro različnih tipografij (elegantna, robata, igriva ...). Poleg tega vsak glas dobi tudi svojo barvno paleto in nekoliko različno ilustracijo (te so v obeh knjigah polne presenetljivih, surrealističnih elementov), ne samo po slogu, pač pa tudi po poudarkih oz. izbiri motivov. Slikanici britanskega avtorja sta torej odlični primeri, kako lahko na različne načine (tradicionalno/bolj izvorno) podajamo zgodbe, delamo poudarke in predajamo sporočila.

Amy Krouse Rosenthal in Tom Lichtenheld: *Duck! Rabbit!*

Tokrat izjemoma predstavljam kartonko, ki zelo lepo pokaže, kako se lahko ena žival dvema opazovalcema kaže kot dve različni živali. Na ilustraciji vidimo zelo poenostavljeno narisane zajca – ali pa je nemara raca?! Skozi celotno knjigo se dva glasova prepirata o tem, kaj vidita, in navajata argumente, zakaj bi naj šlo ravno za zajca ali za raco ... Zabavna, a tudi zgovorna knjižica.

Mo Willems: *We Are in a Book!*

Gre za slikanico iz serije knjig o slonu in pujsu, v kateri se slonu zazdi, da ju nekdo opazuje. Kmalu ugotovi, da gre za bralca in da sta se očitno znašla v knjigi, kar se jima zdi imenitno. Sploh potem, ko ugotovi, da lahko bralca prisilita, da

izgovori določene besede, v kolikor seveda bere na glas. Sledi precej zabave, dokler se slon ne zave, da se vse knjige enkrat končajo, kar ga spravi v silen obup. A pujs se domisli rešitve – prosita bralca, naj knjigo še enkrat prebere! *We Are in a Book!* je sikanica z malo elementi, ki temelji na izpostavljenem odnosu med opazovalci (bralci) in opazovanimi (liki), pri čemer na zabaven način pokaže, kako imajo lahko vpliv eden na drugega.

Mo Willems: *Goldilocks and the Three Dinosaurs*

Med »odbitimi/igrivimi« slikanicami skoraj gotovo ne moremo mimo priredb, ki seveda niso vse takšne, nekatere pa vsekakor. Predpogoj, da se nam zdi določena priredba odbita, zabavna, zabavno nesmiselna itd., pa je seveda poznavanje predloge. V naslovu *Goldilocks and the Three Dinosaurs* prepoznamo pravljico *Zlatolaska in trije medvedi*; nekaj elementov ostaja podobnih, vir zabave pa je denimo že dejstvo, da eden od dinozavrov prihaja iz Norveške in govori norveško oz. izgovarja besede, ki vsaj zvenijo kot norveščina, dejstvo, da dinozavri očitno poznajo izvorno pravljico, nasmejita pa nas tudi oba eksplicitno izpisana nauka na koncu, ki je za Zlatolasko vsekakor srečnejši kot za dinozavre.

Autumn B. Heath in Tom Brannon: *The Monster at the End of this Book*

Glavni junak te interaktivne knjige, ki od bralca terja, da vleče, razpira, vrti itd. različne elemente na knjižnih straneh, je modri kosmatinec z roza smrčkom iz Sezamove ulice (v izvirniku Grover). Zaradi naslova, ki opozarja, da je v knjigi pošast, je prestrašen in bralca roti, naj ne obrača strani. Ker ta to seveda vztrajno počne, si junak izmišlja različne načine, kako bi mu to preprečil, a slednjic le pride do zadnje strani, kjer se izkaže, da je naslovna pošast – on sam. Zabavna ideja in spet tiste vrste slikanica, ki bralca postavlja v aktivno, skorajda glavno vlogo in med njim in likom vzpostavi komunikacijo.

Adam Lehrhaupt in Matthew Forsythe: *Do not open this book!, Please, open this book!*

Slikanic, ki temeljijo na podobnem konceptu, je kar nekaj, med njimi tudi *Do not open this book!* in *Please, open this book!*, ki bralcu že z naslovom eksplicitno povesta, kaj pričakujeta od njega; v eni je bralec naprošen, naj knjige ne odpira, da ne bi iz nje spustil objestnih opic (ko se to vendarle zgodi, je nagovorjen, naj jih poskuša ujeti), v drugi pa opice bralca najprej prosijo, naj knjigo odpre in jih reši iz ujetništva med platnicami, v drugi polovici pa ga rotijo, naj strani ne obrača več, saj jih bo to pripeljalo h koncu in k ponovno zaprti knjigi. V slikanicah, ki ju je najbolje brati eno za drugo, obračanje strani in zapiranje/odpiranje knjige torej postane ključno za razvoj dogajanja, s čimer je dana bralcu v roke velika moč, hkrati pa knjigi zelo nazorno demonstrirata, kako že minimalno ustvarjanje napetosti in skrivnostnosti budi bralčevo radovednost in ga priganja k obračanju strani.

Carson Ellis: *Du Iz Tak?*

Odlična slikanica ameriške ilustratorke je napisana v izmišljenem jeziku, v katerem se sporazumevajo žuželke. Na ta način podobno kot slikanice brez besedila presega jezikovne omejitve, hkrati pa bralca prisili, da pri razbiranju zgodbe, pa tudi besed in stavkov, ki si jih izmenjujejo liki, izhaja iz ilustracije. In res – čeprav ne moremo biti prepričani, kaj žužki govorijo, si lahko precej dobro zamišljamo. Slikanica sicer govori o letnih časih in naravnih ciklih, poleg tega, da pokaže, kako ob vizualni govorici celo neznani jeziki niso tako tuji, pa je strašno zabavna, v kolikor jo beremo na glas.

Patrick McDonnell: *A Perfectly Messed-up Story*

Avtor pripoveduje o malem Louiju, ko nenadoma na njegovi strani pristane malo marmelade, kar glavnega junaka zelo razburi. In to še ni vse. Marmeladi sledijo arašidovo maslo in prstni odtisi in ... Loui pove, da se to ne dela, saj so knjige pomembne, in prosi avtorja, če lahko nadaljuje z njegovo zgodbo. Toda uničevanje se nadaljuje, avtor želi nadaljevati, a Loui obupa in se vda, da je pač v knjigi, ki je tako ali tako nihče ne bo želel brati. Toda ravno, ko ugotovi, da je vse v redu in da še vedno beremo, je ... knjige konec. Še ena igriva slikanica takorekoč brez zgodbe, katere zabavnost izvira iz prepletanja različnih ravni in neprestanega prekinjanja toka pripovedi zaradi vdiranja »zunanjih« elementov.

Kenn Nesbitt in Troy Cummings: *More Bears!*

V slikanici *More Bears!* naletimo na pisatelja, ki želi napisati zgodbo, v kateri ni nobenega medveda, a se v njej iz offa pojavijo otroški glasovi (v oblakih), ki zahtevajo medvede. Pisatelj nadaljuje, a zahteva po medvedih vztraja, zato vtakne v svojo zgodbo malega medvedka. In nato še drugega. Pa tretjega in četrtega ... Vmes poskuša zgodbo z vedno novimi liki vsakič znova nadaljevati, a ga pri tem ves čas prekinja zahteva po še več medvedih. Na koncu jih je toliko, da prično drug drugega izrinjati, ves ta kaos pa avtorja tako ujezi, da jih slednjič izžene iz svoje zgodbe in tako končno dobi – zgodbo brez medvedov. Simpatična slikanica, v kateri pisatelj »podleže« zahtevam bralcev/poslušalcev na koncu pokaže, da so pisatelji vendarle gospodarji svojih zgodb, njena zabavnost pa izhaja tudi iz principa kopičenja.

LeUyen Pham: *The Bear who wasn't there*

Še ena medvedja knjiga, ki jo je ustvarila v Vietnamu rojena in v Ameriki živeča umetnica Pham. To naj bi bila torej knjiga o medvedu, vendar medveda v njej ni. Bralce se sprehaja od strani do strani (na vsaki je kak posrečen jezikovni ali situacijski hec), srečuje vrsto živali (pogosto naleti na vsiljivo raco, ki želi povedati *svojo* zgodbo) in nekajkrat že misli, da je le našel medveda, a se vsakič izkaže, da gre za koga drugega. Pripovedovalec slednjič zahteva ustvarjalko, ki

zagotavlja, da je medveda gotovo narisala ... Še ena posrečena slikanica, v kateri je ustvarjena večsmerna komunikacija: pripovedovalec nagovarja like in avtorico, liki nagovarjajo pripovedovalca in bralca, izhodiščna ideja pa je ponovno zelo enostavna, a velik vir zabave: ustvariti knjigo o liku, ki se v njej sploh ne pojavi. No, skoraj ...

Julie Falatko in Tim Miller: *Snapsy the Alligator*

Slikanica temelji na dialogu med pripovedovalcem in glavnim junakom, ki mu, kot lahko preberemo na naslovnici, sploh ni do tega, da bi nastopal v knjigi. Temu primerno je čemer in se ob pripovedovalca neprestano obreguje. Zgodba je zasnovana, kot da se razvija pred našimi očmi in nastaja iz interakcije med pripovedovalcem in aligatorjem; slednji prireja zabavo, a samo zato, da bi bilo dogajanje, če ga je pripovedovalec že začel opisovati, bolj zanimivo. Na koncu knjige se pripovedovalec celo razkrije kot eden od likov. Slikanica se torej živahno poigrava z različnimi ravnmi in je vseskozi duhovita.

Deborah Underwood in Hannah Marks: *The Panda Problem*

Slikanica je zasnovana kot dialog oz. prerekanje med avtorico in glavnim junakom, težava pa tiči v dejstvu, da panda nima nobenega problema, ki bi ga lahko v teku dogajanja, kot se pač za dobre zgodbe po prepričanju avtorice spodobi, razrešil. Panda slednjič ugotovi, da ima očitno problem, sledi pa kup zasukov in duhovitih domislic. *The Panda Problem* je torej duhovito in inteligentno zasnovana slikanica, v kateri najdemo tudi metafizijske elemente.

Ciocco Dunlap in Olivier Tallec: *This book will no be fun./* Jodie Parachini in Daniel Rieley: *This is a Serious Book*

Sledita še dve slikanici, ki sta ravno nasprotno od tega, kar trdita v naslovu, ne glede na to, kako se glavna junaka temu upirata. Knjiga, za katero osliček trdi, da je zelo zelo resna, ob »nekontroliranem« vpadanju različnih likov v dogajanje postane zelo neresna, po podobnem ključu, torej ob pojavljanju različnih likov, pa tudi knjiga, za katero miš trdi, da ne bo zabavna, postane (oz. je ves čas) prav to.

»Odbite/ igrive« poučne slikanice

Tudi poučne slikanice, pa naj se besedna zvezi sliši še tako resno, so lahko odbite, kar pomeni, da so tudi čisto zaresni in verodostojni podatki lahko podani na neobičajen, nepričakovan, zabaven in igriv način. Za marsikoga bodo takšni še bolj privlačni in morda celo lažje zapomnljivi. Sledijo štirje primeri, dve izvorni slovenski slikanici in dve prevedeni.

Lila Prap: *Zakaj?*

Lila Prap odlično združuje zabavno z resnim, domišljjsko z znanstvenim in poskrbi za zabavno in sproščeno učenje o živalih. Ob tem že na začetku, v mini predgovoru, povabi bralce k soustvarjanju oz. k aktivnem sodelovanju ob branju: »Kogar ne bo zadovoljil nobeden od odgovorov na vprašanja v knjigi, niti tisti ne, ki se ga lahko domislijo samo znanstveniki in ki je na vsaki strani posebej označen z zvezdico, si naj preprosto izmisli svoje odgovore.« (Prap: 2002) Leksija za otroke? V znanosti je običajno pravilen en sam odgovor, čar domišljije pa se skriva v njeni brezmejnosti.

Lila Prap: *Mednarodni živalski slovar*

V slikanici, ki je dejansko slovar(ček), avtorica otrokom predstavi oglašanje štirinajstih živali v različnih jezikih in jim s tem domiselno približa koncept tujih jezikov in pisav. To stori tako, da lahko že najmlajši dobijo občutek za širen, raznovrsten, pisan in drugače zveneč svet okoli sebe – s svojo značilno ploskovito ilustracijo, izčiščenostjo in seveda odlično izhodiščno idejo. »Mednarodni živalski slovar (2004) je otroški učbenik o jezikih, strpnosti med narodi in državah sveta. /.../ Pri vsaki državi je narisana tudi zastava, tako otrok spoznava simbole posameznih držav.« (Haramija, 2009: 129) Samo čudimo se lahko, kaj vse uspe zajeti ena sama slikanica!

David J. Smith in Steve Adams: *Če ...*

Slikanica ameriškega učitelja in pisatelja Davida J. Smitha s podnaslovom Nov, osupljiv pogled na velike ideje in številke postavi naš svet v novo perspektivo, omogoči nam, da na določene stvari, ki so npr. nepredstavljivo velike, pogledamo na nov način. Njen čar se torej skriva v enostavni ideji – ogromne, težko predstavljive stvari pomanjša na velikost predstavljivih stvari in jih predstavi/ opiše v kontekstu slednjih, npr.: »Če bi tvoje življenje v celoti ponazorili kot pico velikanko, razdeljeno na 12 kosov ... bi 4 kosi predstavljali čas, ki ga preživiš v šoli ali službi /.../ 4 kosi bi bili čas, ko se pripravljaš na spanje in ko spiš /.../ 1 kos bi bil čas, ko kuhaš in ješ /.../« (Smith, 2016: 36) Slikanica, ki je seveda primerna za nekoliko starejše otroke, ki so že usvojili določene merske predstave, gotovo pritegne otrokovo pozornost in zbudi njegovo zanimanje za marsikaj, kar ga obdaja; na koncu je dodanih še nekaj avtorjevih predlogov za dejavnosti, s katerimi lahko otrokom približamo stvari v merilu.

Marc Martin: *Vse*

Tudi avstralski ustvarjalec slikanice z ambicioznim naslovom Vse (in mini dopisom »skoraj«), ki že kaže na njen šaljivi ton, je ustvaril knjigo, ki kot magnet povleče med svoje platnice in na izviren način, predvsem skozi podobe, ki jih spremljajo le kratki podnapisi, predstavlja dele našega planeta – od mest do amazonskega

deževnega gozda. Seveda ne sistematično in preobloženo s podatki, pač pa njegova skrivnost, s katero očara bralca, tiči ravno v selekciji podatkov – pogosto navaja obskurne, v resnici ne najbolj uporabne podatke, ki pa so simpatično zanimivi: ste npr. vedeli, da je v New Yorku 3000 vozičkov s hrano, da Islandci spijejo več kokakole na osebo kot kjerkoli drugje na svetu ali da v Moskvi živi približno 80 milijarderjev? Morda bi avtorju lahko kdo, sploh v kontekstu poučnih knjig, očital neresnost in »odštekanost«, a sama prav v tem vidim presežno vrednost knjige. Po eni strani ugotovimo, da tudi neobičajni podatki vendarle lahko povejo nekaj o določenem kraju ali državi, po drugi strani pa učinkovito spodbudijo zanimanje za nove podatke, kar je verjetno cilj ali tiha želja vsake poučne knjige. Martinu to pač uspe z nekonvencionalnim pristopom k predstavljanju našega planeta.

Primerov »odbityh/igrivih« poučnih pa tudi leposlovnih slikanic je seveda (in na srečo) še veliko, vseeno pa upam, da bo tudi pričujoči izbor(ček) prišel prav ljubiteljem in radovednežem, skeptike pa opogumil, da vendarle pokukajo med platnice in si nemara celo priznajo, da ne tiči vedno vse zgolj v zgodbi.

Namesto zaključka povabilo

Naj namesto zaključka obvelja povabilo k akciji. Torej k radovednemu in pogumnemu spoznavanju po vsebini in obliki manj klasičnih ali premočrtnih slikanic. K odpiranju platnic živahnih, norčavih, morda celo nekoliko zafrkantskih ali objestnih slikanic. K obračanju strani, na katerih se eno presenečenje nadaljuje v drugo. Ali pa takšnih, kjer v nas le tiho zrejo podobe; če si jih bomo natančno in s široko odprtimi očmi ogledovali, bomo ugotovili, da nas v resnici prav glasno nagovarjajo. Naj bo to povabilo, da v roke vzamete slikanice, v katerih morda sploh ni zgodbe z glavo in repom, ki bi se jo dalo elegantno obnoviti v nekaj stavkih, pač pa je v njih morda glavna avtorjeva unikatna ideja, ki nas lahko zabava, zavaja, nam da misliti, nam pokaže, kaj vse je mogoče spraviti med platnice, nam svet okoli nas pokaže v nepričakovani novi luči ali nam svoji neresni naravi nakljub lahko pove celo kaj resnega o nas samih. Povabilo, skratka, da se ne ustrašite »odbityh/igrivih« slikanic, ker lahko ravno te kakšnega mladega bralca prepričajo, da so knjige zakon. In hkrati tudi povabilo, da si zanje izmislite kakšen bolj ustrezen in strokovno zveneč termin.

Viri in literatura

Adam Lehrhaupt in Matthew Forsythe, 2013: *Do not open this book!* Simon & Schuster Books for Young Readers.

Adam Lehrhaupt in Matthew Forsythe, 2015: *Please, open this book!* Simon & Schuster Books for Young Readers.

Autumn B. Heath in Tom Brannon, 2019: *The Monster at the End of this Book*. Studio Fun International.

Anthony Browne, 2013: *A Walk in the Park*. Walker Books.

Anthony Browne, 1998: *Voices in the Park*. Doubleday.

- Richard Byrne, 2019: *Primer tatu, rdečega od prahu*. Prevod: Gaja Kos. Miš.
- Richard Byrne, 2016: *Ta knjiga je pojedla mojega psa*. Prevod: Matjaž Kotnik. Hiša knjig, Založba KMŠ.
- Carson Ellis, 2017: *Du Iz Tak?* Walker Books Ltd.
- Bernard P. Carvalho, 2010: *Trocoscópio*. Planeta Tangerina.
- Cirocco Dunlap in Olivier Tallec, 2018: *This book will not be fun*. Scholastic Inc..
- Daniil Harms, Arjan Pregl, 2018: *Si videl leva?* Miš.
- Jodie Parachini in Daniel Rieley, 2017: *This is a Serious Book*. Faber and Faber Ltd.
- Julie Falatko in Tim Miller, 2018: *Snappy the Alligator*. Scholastic Inc..
- Svetlan Junaković, 2007: *Velika knjiga portreta*. Algoritam.
- Kenn Nesbitt in Troy Cummings, 2020: *More Bears!* Sourcebooks Jabberwocky.
- Amy Krouse Rosenthal, Tom Lichtenheld, 2014: *Duck! Rabbit!* Chronicle Books LLC.
- Suzu Lee, 2011: *Val*. Mladinska knjiga.
- Pham LeUyen, 2016: *The Bear who wasn't there*. Roaring Brook Press.
- Leo Lionni, 2015: *Mali modri in mali rumeni*. Prevod: Mojca Redjko. Miš.
- Marc Martin, 2018: *Vse*. Prevod: Ema Karo. Miš.
- Nina Mav Hrovat, Ivan Mitrevski, 2019: *Ne misli na slona!* Miš.
- Isabel Minhos Martins, Bernardo P. Carvalho, 2019: *Nihče čez črto!* Prevod: Katja Zakrajšek. Miš.
- Willems Mo, 2014: *Goldilocks and the Three Dinosaurs*. Walker Books Ltd.
- Mo Willems, 2010: *We Are in a Book!* Hyperion Books.
- B. J. Novak, 2014: *The Book with No Pictures*. Dial Books.
- Patrick McDonnell, 2014: *A Perfectly Messed-up Story*. Little, Brown and Company.
- Lila Prap, 2004: *Mednarodni živalski slovar*. Mladinska knjiga.
- Lila Prap, 2002: *Zakaj?* Mladinska knjiga.
- David J. Smith, Steve Adams, 2016: *Če ...* Prevod: Julija Potrč. KUD Sodobnost International.
- Beck in Matt Stanton, 2017: *To je žoga*. Prevod: Gaja Kos. Miš.
- Shaun Tan, 2012: *Izguljena stvar*. Prevod: Vesna Česen. eBesede.
- Kate in Jol Temple, Terri Rose Baynton, 2019: *Prostor na skali*. Prevod: Tadeja Spruk. Miš.
- Deborah Underwood, Hannah Marks, 2019: *The Panda Problem*. Penguin Young Readers Group.
- Melanie Watt, 2014: *Vilibald*. Prevod: Gaja Kos. KUD Sodobnost International.
- **
- Sandra L Beckett, 2012: *Crossover Picturebooks*. London & New York: Routledge.
- Janet Evans (ur.), 2015: *Challenging and Controversial Picturebooks*. London & New York: Routledge,

Dragica Haramija, Janja Batič, 2013: *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc (Knjižna zbirka Misel o slovenski besedi).

Dragica Haramija, 2009: *Sedem pisav*. Mariborska knjižnica, revija Otrok in knjiga, Pedagoška fakulteta, Maribor.

Larisa Javernik: *Raziskovanje fenomena »crossover« slikanic na podlagi izbranih slovenskih in čeških slikanic*. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=100287&lang=slv>

Kristina Picco: *Slikanice za mladostnike in odrasle*. <https://www.bukla.si/revija-bukla/slikanice-za-mladostnike-in-odrasle.html>

Igor Saksida, 2015: Kaj je nonsens in kako učinkuje? V: *Otrok in knjiga* 94. Str. 26–34.

Tatjana Pregl Kobe

SLOVENSKI KNJIŽNI ILUSTRATORJI **4. del**

V reviji *Otrok in knjiga* v nadaljevanjih predstavljamo sodobne slovenske likovne umetnike, ki s svojimi ilustracijami pomembno sooblikujejo knjige za otroke in mladino. V tem prispevku namenjamo pozornost ilustratorskim opusom Ančke Gošnik Godec, Ane Zavadlav in Marte Bartolj.

The Journal of Children's Literature has through several issues been presenting contemporary Slovene visual artists, significantly co-creating books for children and young readers with their illustrations. The current article focuses on the illustration opuses of Ančka Gošnik Godec, Ana Zavadlav and Marta Bartolj.

Ilustracija postaja vse pomembnejše področje likovne umetnosti tudi zato, ker število ilustriranih knjig in slikanic v zadnjih letih zelo narašča. A veljajo predvsem vrhunske, tiste s presežkom.

Vsak ustvarjalec ima svojo zgodbo in vsakogar zaznamuje drugačen način umetniške vizije, iskanja. Pri nastajanju ilustriranih knjig in slikanic se morata v besedi in podobi enakovredno ujeti dva avtorja, pri nastajanju avtorskih slikanic in slikanic brez besedila je vsa teža sporočila na enem ustvarjalcu. Dobro ilustrirane knjige so pomemben dejavnik v umetnostni vzgoji otrok in mladostnikov, najboljše slikanice širijo obzorja likovnega dožemanja sveta in življenja ter navajajo k branju. Posebej zgovorne so lahko slikanice, ki razen naslova ne vsebujejo niti ene same besede. Lahko se jim na stežaj odprejo vrata v svet.

Ančka Gošnik Godec

Ilustratorica Ančka Gošnik Godec¹ je začela ustvarjati v času, ko se je ilustracija pri nas šele uveljavljala. Tej veji slikarske umetnosti se je docela posvetila in – med

¹ Rodila se 5. junija 1927 v Celju, kjer je obiskovala osnovno šolo. Med drugo svetovno vojno so jo zaradi prepevanja slovenskih pesmi začasno izključili iz meščanske šole, kar pa je ni oviralo pri nadaljnjem šolanju, ki ga je do leta 1944 nadaljevala na šoli za oblikovanje v avstrijskem Gradcu. Takoj po vojni, poleti 1945 je odšla v Ljubljano in se zaposlila v tiskarni Ljudska pravica, kjer je delala v risalnici. Po treh letih je opravila izpit kot prva litografska risarka v

vidnimi predstavnicami pravljíčark – pod vplivom tedaj modernih svetovnih tokov in novih pogledov na ilustriranje ter vse razvitejše reprodukcijske tehnike izjemno prispevala k razcvetu knjižne ilustracije za otroke in mladino. Ko se podajamo v čudežni svet njenih pravljíčnih in resničnih junakov, presenečeni zremo v obsežen in zelo raznovrsten opus, ki ga je ilustratorica s pretanjenim poglobljanjem v vsebino pravljíc in zgodb dolga desetletja mojstrsko ustvarjala. Več generacij otrok je tako obdarila z izjemnim kulturnim bogastvom. Risala in slikala je za otroške revije, slikanice, ilustrirane knjige, televizijske slikanice, križanke in voščilnice. Njene ilustracije vabijo v širna prostranstva domišljije, duhovnosti, čudežev in skrivnosti pa tudi v območje realnosti. Kot ilustratorica nikoli ni prav ničesar podcenjevala. Vselej je želela doseči čim bolj doživeto in mamljivo upodobitev tega, kar so ji ponujala predložena besedila.

Že med študijem na šoli za oblikovanje v avstrijskem Gradcu je naredila kakšno ilustracijo, za nalogo ilustrirala kakšno zgodbo. Resneje pa se je ilustriranja lotila na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Prve risbe je po predlogi moža Rupka Godca, ki je bil zelo dober avtor enigmatike in ugank zavozlank za otroke, naredila za uganke, ki so bile objavljene v reviji *Pionir*, kasneje sta z ilustriranimi križankami za najmanjše nastopila večkrat, eno leto celo na vseh naslovnih revije *Ciciban* (1981/82), kar je bil izviren, a zahteven podvig. Njene prve knjižne objave ilustracij so bile v petdesetih letih taborniške vsebine: mož Rupko, ki je bil tako kot ona skavt, je napisal knjigo o vozlih, ona pa jih je narisala. Pri ilustratorikinem začetnem ustvarjanju je bil nujen (in dobrodošel) vpliv sočasnih umetniških gibanj v slikarstvu in grafiki v mednarodnem prostoru, čeprav se je bilo dosti težje dokopati do uveljavljajočih se novih pogledov na razvoj modernistične umetnosti ter v tej luči tudi do razvojnih smeri ilustracije, vse bolj uveljavljajoče se veje likovne umetnosti. Posebej blizu so ji bile vse življenje (poleg Grimmovih) slovenske in tuje ljudske pravljíce². Navdih za razumevanje oblik slikovnega ozadja in nastopajočih figur, za določeno uporabo barv in njenih simboličnih pomenov v zgodbi, za razporeditev prostora in upodobljenih likov v kontekstu s tipografijo za ilustriranje predloženih besedil ter ne nazadnje za zgradbo celotne slikanice je – ne glede na

Jugoslaviji. Po očetu je podedovala nadarjenost za likovno ustvarjanje. Leta 1948 je bila sprejeta na Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani in jo nekaj let kasneje uspešno končala. Najprej je ilustrirala za revijo *Ciciban* ter za publikacije *Tabor*, *Pionir* in *Pionirski list* (sedaj *PIL*), nato za revijo *Kurirček* (kasneje *Kekec*). Sledile so knjižne ilustracije za več kot 120 knjig. Pripravila je tudi okrog 20 televizijskih slikanic, med njimi *Muco Copatarico* in *Malo morsko deklico*. Mnoge knjige z njenimi ilustracijami so prevedene v tuje jezike: v francoščino, nemščino, italijanščino, madžarščino, češčino, slovaščino, makedonščino in celo v esperanto. Svoje bogate zbirke ilustracij je predstavljala na številnih razstavah doma in v tujini in bila velikokrat nagrajena. Pomembnejše nagrade: Levstikova nagrada (1960, 1964), plaketa zlatno pero (Beograd, 1965, 1967, 1977), nagrada na razstavi najlepših knjig sveta, Leipzig, Nemčija (1965), nagrada knjižnega sejma, Beograd (1965), plaketa Zlata slikanica, Ljubljana (1975, 1980), nagrada Hinko Smrekar za življenjsko delo (1997), častna lista IBBY, Cartagena des Indias, Kolumbija (2000), Levstikova nagrada za življenjsko delo, Ljubljana (2001) in nominacija IBBY za Andersenovo nagrado, Santiago de Compostela, Španija (2010). Živi in ustvarja v Ljubljani in Bohinju.

² Sama mi je sicer v telefonskem pogovoru 2. maja 2021 povedala, da so bili tega 'krivi' tudi uredniki, ki so ji z leti dajali v ilustriranje vse več besedil s to tematiko. Da pa se je sodobnih pravljíčnih besedil lotevala prav tako poglobljeno in z radostjo, kar potrjuje tudi dejstvo, da ji je zelo pri srcu Strnišev besedilo *Lučka Regrat*.

trenutne umetniške trende – iskala v ljudski umetnosti. Prav zato so njene mehko humorne, tople, do detajlov natančne in hkrati pravljjično ožarjene ilustracije izvirne, marsikatera zamisel zanje prihaja iz naše etnološke dediščine, pri svojih značilnih, otroškim očem nikoli nerazumljenih podobah za tuje ljudske pravljice pa se je poglobljala tudi v etnološke in arhitekturne značilnosti besedil, ki niso izvirala iz naše kulturne dediščine.

Knjižne ilustracije z njenimi liki so danes globoko usidrane v zavest bralcev več generacij. Prva med njimi je bila drobna slikanica *Majhno kot mezinec* (Mladinska knjiga /odslej MK/, Cicibanova knjižnica, 1957), ki predstavlja tudi prvo skupno knjigo s pisateljico Elo Peroci (1922–2001). Na zelo plodno pot njunega sodelovanja je stopila s precej realistično risbo in uporabo dvobarvne tempere. Sodelovanje se je nadaljevalo v drobceni slikanici *Kje so stezice?* (MK, Čebelica, 1960), za ilustracije pisateljčine pripovedi *Ptičke so odletele* (MK, Cicibanova knjižnica, 1960) pa je slikarka prejela že Levstikovo nagrado. S ploskovito likovno pripovedjo je že prej nastal prvi osnutek pravljjične junakinje muce Copatarice, o kateri je E. Peroci napisala eno najbolj priljubljenih in prodajanih knjig v Sloveniji.³ Glavni pravljjični lik je ilustratorica najprej izdelala v litografski tehniki za drobno kartonasto knjižico (MK, Knjižnica za predšolsko mladino, 1957), ko pa se je pokazalo, da tako prisrčno intimno posreduje pisateljčino poetičnost in otroško domišljijo, po kateri so otroci pred skoraj petinšestdesetimi leti v pomanjkanju tovrstne literature kar hlepeli, so se v založbi namesto ponatisa odločili za natis v veliki slikanici. Seveda je ilustratorica zgodbo za novo likovno izvedbo slikanice *Muca Copatarica* (MK, Velike slikanice, 1963) narisala drugače, v barvi, pri čemer je bolj natanko sledila besedilu. Prostorska upodobitev posameznih podob je večinoma ploskovita, hiše so hišice, ki vabijo z domačnostjo ravno prav tople umerjenih barv, figure glavnega lika, muce Copatarice, a različni karakterji otrok, ki nastopajo v zgodbi, so (že) življenjsko polni, obli, skoraj otipljivi. Leta 1972 je zgodba s televizijsko slikanico dobila tudi gibljivo različico. Ob 50-letnici rojstva ilustrirane *Muce Copatarice* je A. Gošnik Godec leta 2007 za naslovnico revije *Ciciban* narisala novo, osveženo podobo, ki pa ni našla ponovitve na ponatisih izvirne slikanice. Pred dobrim desetletjem je A. Gošnik Godec nekaj časa celo razmišljala, da bi jo ilustrirala še enkrat⁴. Doma je imela že ogromno skic za morebitno novo verzijo. »Vendar lika muce Copatarice ne bi preveč modernizirala, saj je na neki način brezčasen, bi pa otroškim figuram nadela nekoliko bolj sodobne obleke, njihove sobe bi bile bolj podobne današnjim, zagotovo pa bi spremenila njihove copate.«⁵ S Perocijevo, ki se je v našo mladinsko književnost zapisala s sodobnimi, mestnimi pravljicami, katerih glavni liki so otroci, sta se zavedali, da so pravljice največja naložba v otrokovo prihodnost, da pa morajo biti privlačne in kvalitetne, še posebej, če izpričujejo sodobnost. Kajti vsaka zbirka zgodb in njenih likovnih preoblek, ki otrokom lepša spalne rituale, istočasno pomaga razvijati jezikovne sposobnosti, bogati besedišče in

³ Zgodba o mucu, ki otroke na domiselni način uči redoljubnosti, je doživela že petindvajset izdaj in ponatisov, prodana pa je že v več kot 160 000 izvodih.

⁴ Alenka Teran Košir: »Ilustratorica, ki je narisala Muco Copatarico, bi jo danes narisala drugače«, SiolNET, 23. 10. 2017 <https://siol.net/trendi/kultura/ilustratorica-ki-je-narisala-muco-copatarico-bi-jo-danes-narisala-drugace-foto-video-451948>

⁵ Sandra Krkoč: *Ančka Gošnik Godec, ilustratorica: Včasih je navdih našla tudi v Playboyu*, intervju, Dnevnik, Ljubljana, 29. 11. 2011 <https://www.dnevnik.si/1042660606>

prinaša dragocene izkušnje. Knjiga *Za lahko noč* je izbor pisateljicinih pravljic, ki jih je urednica Kristina Brenkova že ob prvi objavi leta 1964 označila za klasične, dopolnjena izdaja (v zbirki Sončnica, 2011) pa poleg prvotnih prinaša še ponatis izbranih pravljic iz zbirke *Na oni strani srebrne črte* (MK, Cicibanova knjižnica, 1970), s čimer je zaokroženo predstavljeno pisateljicino najbolj ustvarjalno obdobje. Šesti, razširjeni ponatis pravljic je prinesel petdeset pisateljicinih klasičnih zgodb. Ela Peroci ima posebno mesto v novejši slovenski prozi za mladino, ker »je ustvarila izvorno različico sodobne pravljice, ki velja za reprezentativni zgled njenega pisanja za otroke in avtorico uvršča med najvidnejše slovenske ustvarjalce tega vzorca iracionalne proze,« je v uvodu knjige med drugim zapisala literarna zgodovinarica in teoretičarka dr. Marjana Kobe. Knjiga je obogatena z nezamenljivimi ilustracijami Ančke Gošnik Godec, v katerih si je slikarka lahko privoščila veliko več umetniške svobode. Avtorici – mnoge njune slikanice so nagovorile tudi otroke drugod po svetu, saj so izšle v številnih tujih jezikih – povezujejo generacijska pripadnost, medsebojno zaupanje, izjemen talent, zaupanje v moč domišljije in odprta pot do otroškega srca. In ne le otroškega. Tudi v knjigi *Prisedite k moji mizici* (MK, Sončnica, 1990) Ele Peroci je pisateljicini občutljivosti Ančka Gošnik Godec sledila z enakovredno razporejenimi barvnimi in ploskovitimi črno-belimi ilustracijami, le da te mestoma odlikuje »kar surrealističen izraz, ne da bi se avtorica oddaljila od otrokovega razumevanja«⁶. Sicer pa koncept interakcije med besedili in podobami v vseh njenih skupnih knjigah temelji na tipu ponazoritve, ki želi ustvariti nekaj, kar je preprosto privlačno, pravljичno ali nadrealno, a hkrati prilagojeno določeni stopnji otrokovega dožemanja.

Pripoved *Levi devžej* (devžej = žep) Prežihovega Voranca (Lovro Kuhar, 1893–1950) je avtorjeva prvoosebna pripoved o revnih sosedovih otrocih, ki so ostali brez matere. Črtico z zelo izrazito socialno tematiko, značilno za predstavnike socialnega realizma, je upodobila s tedaj dostopnimi likovnimi pripomočki. V črnih in sivih tonih je ilustratorica preprosto predstavila osirotele otroke, presunljivo, a vendarle poetično prijazno pa naslikala najmlajšega, bosonovega Naceja, ki je nekoč dobri sosed pokazal še levi, na pol prazen žep, da bi ga napolnila. Kot samostojna knjižica je z ilustracijami Ančke Gošnik Godec prvič izšla leta 1962 v zbirki Čebelica⁷.

Na kvalitetno slovensko ilustracijo so že od leta 1970 začele opozarjati tudi razstave del slovenskih ilustratorjev v Radovljici, tako je od leta 1982 nastajala stalna zbirka originalnih ilustracij v radovljiški Galeriji Šivčeva hiša. Prva ilustratorska razstava v (tedaj) novo urejeni galeriji je bila prav predstavitev ustvarjalnosti Ančke Gošnik Godec. Za stalno zbirko pa so (še) kakšno leto kasneje od avtorice odkupili ilustracijo, ki je nastala ob presunljivem besedilu *Pestrna* Franceta Bevka (1890–1970). Povest opisuje revno družino Grivarjevih (mamo, sina Petreča in hčer Nežko). Lik pestrne, oziroma Nežke, predstavlja težek položaj kmečkih otrok v začetku 20. stoletja. Takrat je bilo veliko otrok, a premalo hrane, zato so morali otroci po svetu, dečki za hlapce, deklice za dekline in pestrne. Pisateljjevo literarno obsodbo trdosrčnega izkoriščanja otrok dninarjev, je ilustratorica mojstrsko empatično upodobila. Svoje zamisli je kot vselej podredila učinkoviti pripovednosti naslikanih

⁶ Maruša Avguštin: Ančka Gošnik Godec, v: *Za pravljice odklenjene ključavnice*, Mariborska knjižnica, Maribor, 2012, str. 160.

⁷ V naslednjih izdajah Mladinske knjige jo je ilustrirala Jelka Reichman (1971, 1980, 1985 in 2003).

zgodb, zato ni presenetljivo, da je s podobami v težkih zamolko zelenih in rjavih tonih in s kopico nadrobnosti poustvarila turobno razpoloženje pripovedi. S slikami in risbami je ustvarila trpko ozračje, v katerem je deključina nežna duša komaj kos pošastnim, nočnim samotam v podstrešni sobi, še posebej otožno presunljiva je temno modro vijolična podoba noči, ko da mati svetilko Petrču, vzame Nežko v naročje in se previdno pomika po spolzki, viseči brvi. Ilustracije (6 pokončnih barvnih ilustracij in 7 črno-belih vinjetnih ilustracij s tušem) so izšle v knjigi skupaj s podobami druge Bevkove povesti za mladino, *Lukec in njegov škorec*⁸ (MK, Zlata knjiga, 1974). Ta se odvija v začetku 20. stoletja, ko so bile življenjske razmere tako slabe, da so se mnogi selili v tujino. Za očetom se v Argentino odpravita Lukec s škorcem in mama, ki na poti umre. Deček kljub temu najde pot do očeta, s katerim napovesta vrnitev domov. Tako tragične kot lepe trenutke iz nekdanjega težkega obdobja je ilustratorica predstavila simbolično poenostavljano, da je postala pripoved privlačna in razumljiva tudi za najmlajše bralce, kar je ob dinamičnem prizoru pristanišča v Genovi, kjer v ospredju podobe Lukec sicer otožno zre v izložbeno okno z igračami, opazil umetnostni zgodovinar Marijan Tršar: »Ladja, denimo, ki se kadi ob pomolu, na njeni ilustraciji preneha biti ladja, kakršno gledamo odrasli z vso ropotijo tehnične in funkcionalne zvedenosti, marveč postane pisana, vabljiva igrača, ki si jo otrok zaželi imeti ob sebi, ko se koplje v vodi.«⁹ V obeh zgodbah, ki so ju za zbirko Zlata knjiga izbrali mladi bralci¹⁰, je pisatelj poleg tegob in stisk, ki sta jih morala glavna junaka prestati, izpostavil tudi vedro zvedavost, radostna pričakovanja in veselo igro otrok, kar je skupaj pomenilo velik izziv za ilustratorico, ki je morala v svojih podobah ustvariti sožitje najrazličnejših občutij. Tako kot je Bevk vzpostavil most med hudimi, tragičnimi in veselimi, skoraj norčavimi doživljanji (pri Lukcu s škorcem, pri Nežki s punčko), je ilustratorica z izredno izvedbeno skrbnostjo tema simbolnima likoma v vseh prizorih posvetila posebno pozornost.

Prva velika slikanica, ki jo je naslikala z natančnejšim opisovanjem podob, ki burijo otroško domišljijo in potencirajo otroško radovednost, je bila knjiga *Vile* (MK, Cicibanova knjižnica, 1960) Charlesa Perraulta v prevodu Ceneta Vipotnika. S prepletanjem natančnejših opisov s pravljjično razsežnostjo se je za knjigo *Modra puščica* (MK, Biseri, 1967) italijanskega pisatelja Giannija Rodarija v prevodu Eveline Umek-Kajzer lotila zgodbe o fantu Francescu, ki si je želel imeti vlak iz trgovine igrač, in potovanju lutke iz trgovine stare gospe Befane. Še večjo priljubljenost pa so z njenimi nazornimi ilustracijami kasneje požele pisateljve *Pravljice po telefonu* (MK, Cicibanova knjižnica, 1974). Svoj ilustratorski slog je tudi pri upodabljanju klasične slovenske literature za otroke prilagajala tako posamičnim pristopom pisateljev kot starosti otrok, ki so jim bile knjige namenjene. Seveda pa je

⁸ Prvi objavi Bevkovih povesti *Lukec in njegov škorec*, *Pestrna* (MK, 1974) z ilustracijami Ančke Gošnik Godec so pri isti založbi v zbirki Zlata knjiga (v kateri sta spremno besedo napisala Alenka Glazer in Marijan Tršar) sledili ponatise v letih 1978 in 1982, 1992, leta 2000 pa se je tema Bevkovima zgodbama pridružila še povest *Tatič*.

⁹ Marijan Tršar, *O Ančki Gošnik Godec*, v: *Lukec in njegov škorec*, *Pestrna* (France Bevk), MK, Zlata knjiga, 1978, str. 157.

¹⁰ »Že leta 1968, ko so v založbi Mladinska knjiga šele začeli spraševati mlade bralce, kaj jim je od prebranega najbolj všeč, so ti izbrali za zlato knjigo *Pestrna*. Potem so ji pridružili še *Lukca in njegovega škorca*.« Alenka Glazer, *O Francetu Bevku*, *Lukec in njegov škorec*, *Pestrna* (France Bevk), MK, Zlata knjiga, 1978, str. 156.

bila osnovna odločitev za določeno risarsko ali barvno kompozicijo vedno odvisna tako od besedila kot od ilustratorkega razpoloženja in v tem kontekstu prenašanja literarnega nagovora v likovno podobo. Z obarvano risbo je v drobni knjižici *Deklica in partizan* (Borec, 1982) pisatelj Karla Grabeljška (1906–1985) ustvarila zimsko prizorišče med vojno in čustven prizor, ko drobna deklica iz partizanovih rok sprejema pustni krof. Ilustracije slikanice *Kadar Vanči riše* (Borec, Liščki, 1985) že na naslovnici napoveduje sugestivno podan prizor dečka, ki sredi ozelenega rožnatega travnika riše: Neža Maurer skozi pesmi enako zavzeto obravnava ljudi, živali in rastline, a tudi igro, delo in prijateljstvo, življenjsko vedrino vsebine pa razkriva tudi ilustratorka. Kratka sodobna pravljica *Snežaki v vrtcu* (MK, 1983) pisateljice Branke Jurca (1914–1999) je bila za ilustratorko nov izziv. Pristrčnost oblega snežaka je skupaj z raznolikostjo otroških obrazkov in še posebej pisanih oblačil, ki sredi snežne beline in modrine ozadij atraktivno izstopajo, realistično pripovedna, ritmično razgibana in barvno izredno privlačna. Ilustracija deklice s svinčnikom v ustih, ki hudomušno zre v svet, je skupaj z njeno živopisno risbico na mizi podoba čiste radosti in predstavlja ozračje pesmic Janeza Bitenca (1925–2005) v slikanici *Sonce se smeje* (Založništvo tržaškega tiska, zbirka Tobogan, 1985). V slikanici *Marko na belem konju jaše* (Borec, 1984) pesnika Toneta Pavčka (1928–2011) gre za čisto harmonijo poezije in slik, nežno naslikano v mešani tehniki, s tempero in akvarelom. Dokaz, da majhen format slikanice nikakor ne zmanjšuje pesnikovega in ilustratorkega izraznega bogastva, je nov natis slikanice (MK, Čebelica, 2020), tokrat s trdimi platnicami.

Ilustracije Ančke Gošnik Godec, ki se je sprva »sicer lotevala številnih črno-belih risb, a je s svojim nenehnim spremljanjem sodobnega slikarstva ustvarila samosvoj pravljичno krhki slikarski svet«¹¹, so z leti postale vse bolj razkošne, prepredene s številnimi podrobnostmi, kompozicija se je raztegnila čez celo stran, pogosto celo čez dve, žive barve so do robov izpolnile slikovno podlago. Načrtno o stilu sprva ni razmišljala, niti ga ni zavestno dograjevala, spreminjal in zorel je spontano. Za večje ploskve in ozadja ilustriranih podob je večinoma uporabljala velike in debele čopiče ter lopatice za nanašanje barv. Če pa je določena zamisel za ploskev ni zadovoljila, jo je poživila z očarljivo hudomušnostjo, jo posula s finimi detajli, jo prepredla z različnim poudarjanjem svetlobe, senc in na prvi pogled pri glavnih likih ne vedno zaznanega humorja, a prav zaradi te prikritosti posebnega. V svetu njenih ilustracij ni prostora za konflikte, za temne plati in tegobe življenja.

Z vizualno podobo ilustrator lahko nadgradi besedilo, kar doseže tako, da odpira nove prostore in gre v interpretacijo dlje od povedanega, globlje v pripoved. A zato se mora vanjo poglobiti, marsikaj raziskati. Tega se je Ančka Gošnik Godec zavedala tudi, ko je v ilustriranje sprejela rezijansko pravljico *Tri botre lisičice*¹² (MK, 1976), ki jo je za prihodnje rodove ohranil dr. Milko Matičetov (1919–2014): pripovedno izročilo je zbiral po različnih slovenskih pokrajinah, a najbolj je bil znan po raziskovanju Rezije, ki ga je povsem očarala in kjer je zbral več kot tri tisoč pravljič. Še preden je ilustratorka začela s slikanjem te pravljice, je želela Rezijo dobro spoznati, zato se je z njim dvakrat odpravila tja na izlet. V Reziji sicer ni bilo tako razkošnih hiš, kot jih je kasneje namenila trem botram lisičicam iz zgodbe, je pa dodala še vrata z barvnimi stekli, ki sicer niso posebej značilna za rezijansko

¹¹ Tatjana Pregl, *Slovenska knjižna ilustracija*, MK 1980, str. 49.

¹² Zlatno pero 1977, nagrada Politikinega zabavnika v Beogradu.

okolje, a se ji je zdelo, da so primerna za njene glavne junakinje. Pri slikanju je uporabila motive iz pokrajine in elemente iz rezijanske arhitekture, predvsem strehe hiš in portale. Ilustratorica se namreč tu ni omejila le na tekstovno predlogo, temveč je skušala podatkovne danosti povezati z ustreznim zgodovinskim in antropološkim kontekstom, v katerega so postavljeni upodobljeni prizori. Istočasno pa je v ilustracije, pri katerih še posebej usklajeno bivajo linije, barve, narativni, dekorativni in oblikovalski elementi, vpela veliko lastnih domišljjskih elementov (recimo atraktivne avtomobile¹³, s katerimi se vozijo lisičice) in detajlov, ki so se ji zdeli pomembni za ozračje pripovedi, kar potrjuje ugotovitev, da se v ilustracijah slikanic včasih pojavljajo tudi liki ali okolja, ki jih v besedilu ni ali so le nakazani. Še posebej to oznanja osrednja dvostranska slika, kjer so stene dnevne sobe ene izmed lisičic poslikane z ogromno detajli, kar je ilustratorikino direktno vabilo gledalcu, prijazno in zvedavo igrivo kot otroška duša. Še danes so v domišljjskih prizorih, ki vsak zase deluje kot samostojna slika, ilustracije te rezijanske pravljice nepresežene. Očitno je, da jih je ilustratorica naslikala z risarsko dodelanostjo, zavestno barvno dekorativnostjo, s sodobnim pristopom, vživetjem v nenavadnosti, z izjemnim poslušom za otroško dojemljivost njenih likovnih pripovedi, ob tem pa tudi nadvse uživala.

Pri ilustriranju je bila Ančka Gošnik Godec vedno zelo temeljita. Vselej je razmišljala o površini, ilustraciji besedila, zamislih posameznega avtorja ali ljudskih pripovedi, a tudi o lastni natančnosti pri prevajanju besednega sporočila v likovno sporočilo. Zato ji je veliko časa vzela priprava slikovne podlage, saj je šele na kakovostni osnovi lahko začela snovati in uživati v poudarjanju alkimije besed, v tkanju posamičnih podob za vsako ilustracijo, v slikanju zgodb. Njeno delo je v veliki meri zelo povezano z naravo ne glede na to, ali v zgodbi nastopajo zmaji, vile, povodni mož, čarovnice ali muce, lisičice, bele kače in številne druge živali. Pravljичno izhodišče ji je vedno ponujalo možnost za razmišljanje o kompoziciji ter barvnih, tonskih in prostorskih razmerjih. Pri realističnih podobah je v slike poskušala vnesti lasten domišljjski svet s po svoje slikovito zamišljeno paletno barv. S posebno ljubeznijo je naslikala pripoved *Lučka Regrat* (MK, 1987) Gregorja Strniše (1930–1987). Ko jo je ustvarjala, je imela regrat ves čas pred seboj. »Opazovala sem ga v njegovih različnih oblikah: močno nazobčane liste, listnato rožico, steblo, rumeni cvet, regratovo lučko, njegova številna semena ... Hkrati pa sem veliko razmišljala, kako naj narišem Lučko Regrat, krhko, ljubko in minljivo, a izmišljeno deklico.«¹⁴ Kajti slikanica, ki je ilustratorici še vedno ena njenih najljubših, v besedi in podobi govori o posebni regratovi lučki, ki se odpravi v mesto, med ljudi, se opazuje v izložbah, da bi tudi sama ugotovila, kakšen je njen izgled. Dotika se ključnih življenjskih vprašanj vsakega posameznika. Pripoveduje o sprejemanju samega sebe, o tem, kako smo hote ali nehote vse življenje soočeni z ogledali soljudi.

¹³ »Nekaj nasvetov mi je dal tudi nečak Jure, ki je bil takrat star okoli deset let. Vprašala sem ga: 'Jure, kaj misliš, kakšne avtomobile so imele lisičice?' Odgovoril je: 'Bolj dirkalne. Pa z dolgimi havbami, špicami na kolesih in usnjenimi sedeži.' Držala sem se njegovih nasvetov.« Valentina Plahuta Simčič, *Ilustratorica, ki je v slovenske slikanice vnesla posebno domišljijo*, Delo, Ljubljana, 24. 10. 2011 <https://old.delo.si/kultura/knjizevni-listi/ilustratorica-ki-je-v-slovenske-slikanice-vnesla-posebno-domisljijo.html>

¹⁴ Sandra Krkoč: *Ančka Gošnik Godec, ilustratorica: Včasih je navdih našla tudi v Playboyu*, intervju, Dnevnik, Ljubljana, 29. 11. 2011 <https://www.dnevnik.si/1042660606>

Zelo pomembno pri ilustriranju je, da se avtor zaveda pomena dramaturgije posameznega besedila, iz katerega je treba izbrskati najbolj izrazite poudarke. Zgradba slikanice je zelo odvisna od tega, koliko ima ilustrator na voljo prostora pri svojem prevajanju besed v podobe. V tem kontekstu Ančka Gošnik Godec ponekod nadgradi besedilo le z drobnimi, preprostimi hudomušnimi domislicami, včasih pa splete celo svojo vzporedno zgodbo, kar je storila pri virtuozni upodobitvi poljudnoznanstvenega besedila Polonce Kovač v slikanici *Zelišča male čarovnice* (DZS, 1995, MK, 2001), ki prinaša opise okoli tridesetih najpomembnejših zelišč. Natančno je morala narisati čisto prava zelišča¹⁵ in jim v bogate slikarske podobe dodati pravljичne junake, ki se veselo sprehajajo med zelmi. Te ilustracije je delala zelo dolgo. Predvsem pri rastlinah jo je zanimala vsaka podrobnost, vsako je zelo skrbno opazovala, včasih celo z lupo, zato so izrisane do najmanjših detajlov. V tej slikanici o skrivnostih zdravilnih zelišč nastopa čarovnica Lenčka, zeliščarka, njeno znanje pa s pridom uporabljajo številne gozdne živali (ko jih tišči v želodčku, se prehladijo ali želijo le pregnati molje iz zimskih oblek ...). Razburljivo popotovanje po svetu zelišč je (vključno z recepti kot nekakšnimi vinjetami) z eno in dvostranskimi barvnimi ilustracijami naslikano nazorno, a hkrati hudomušno z živalskimi in človeškimi liki, ki bi jih lahko celo prepoznali, če bi pobliže poznali člane slikarkine družine. Vizualna pripoved je dvojna, zeliščne pokrajine in duplinice v podrasti so naslikane v predstavljeni velikosti do potankosti realistično, v njihovem objemu pa se kot v Aličini čudežni deželi dogajajo slikarkine pravljичne domislice, od piknika v travi (*Kamilica*), čajanke (*Regrat*), spanja v drevesni krošnji pod že tradicionalno pisano kvadratnasto kvačkano odejico (*Dobra misel*), mišjega klepeta pri nabiranju repinca (*Repinec*) pa vse do srečanja male čarovnice Lenčke z zajcem (*Kislica*), za celo glavo večjim od nje, s čimer je nedvomno nadgradila literarno poučno predlogo.

Dejstvo, da je kvalitetna besedila lažje ilustrirati, ker avtor v njih najde oporo, se je za resnično izkazalo že pri nastajanju ilustracij na besedila mnogih slovenskih klasičnih in sodobnih pisateljev v njenem najplodnejšem opusu pred koncem stoletja, a tudi mnogo kasneje pri igrivo izbrušenih pesmih Anje Štefan v veliki slikanici *Iščemo hišico*. Prva pesničina slikaniška zbirka pesmi s podobami Ančke Gošnik Godec je pri Mladinski knjigi izšla leta 2005, leta 2013 pa še v pomanjšani obliki. Ilustracije pesmi so bile ilustratorki izziv, saj je med svoj tipično razpoznaven (etnološko preverjen) slikarski nagovor vpletla marsikatero za sodobni čas značilno podrobnost. Pesem, po kateri nosi slikanica naslov, je nosilna, tako je izslikana tudi spremna ilustracija, kjer družinica s tremi otroki sanja o hišici, v kateri bodo srečni. »*Iščemo hišico, iščemo hišico / z eno kamnito stopničko do vrat, / z majhnimi okenci, starim balkončkom, / majhno kot kajžico, lepo kot grad.*« Resda je hišica (tudi na naslovnici) prisrčno naslikana kot kajžica, ki je v našem zgodovinskem spominu ohranjena kot kulturna dediščina, a družinica, ki, s hrbti obrnjena proti gledalcu, navdušeno zre proti tej beli, v sam center podobe postavljeni hišici, učinkuje prav sodobno (frizure, oblačila, obutev ...). Tudi pri drugih ilustracijah, ki nagovarjajo

¹⁵ »Kjer je opisana narava, si podob ne moreš zgolj izmišljovati. Naravo rada opazujem in jo rada tudi slikam. Ko sem ilustrirala knjigo Polonce Kovač *Zelišča male čarovnice*, sem rastline opazovala vsak dan. Včasih sem jih nabrala ter jih dala v vazo, da sem jih imela pred seboj. Marsikatero rastlino iz knjige sem utrgala kar izpred hiše v Bohinju.« Sandra Krkoč: *Ančka Gošnik Godec, ilustratorka: Včasih je navdih našla tudi v Playboyu*, intervju, Dnevnik, Ljubljana, 29. 11. 2011 <https://www.dnevnik.si/1042660606>

s pravljničnimi bitji in živalmi, postaja nekaj sublimnega v teh podobah realno, otrokovi zaznavi dojemljivo.

Občudovanje ljudske umetnosti je v opusu Ančke Gošnik Godec nemogoče spregledati, iz njenih ilustracij sije tradicija srednjeevropskega in zlasti slovenskega pravljničarstva, prepredenega z njej lastnim intimno domišljijским ozračjem, v katerem je vedno rahel pridih humorja. Za zbirko *Pravljice jugoslovanskih narodov* sta leta 1964 nastali slikanici *O treh grahih*, prekmurska ljudska pravljica, in *Zlata ptica*, slovenska ljudska pravljica, za kateri je še isto leto prejela Levstikovo nagrado. Že naslednje leto je upodobila slovenski ljudski pravljici *Pastirček in O povodnem možu*¹⁶ (MK, Čebelica, 1965), po izboru Kristine Brenkove, ki ga je tudi prevedla, pa je izšla slikanica s takrat običajnimi mehкими platnicami *Pravljice*¹⁷ (Prešernova družba, 1965). Slikanica je kasneje z likovno nazornimi, slikarsko zasnovanimi ilustracijami izšla v zbirki Velike slikanice (MK, 1976). Ljudskim pravljicam v slikanici *O premeteni kokoški* (Borec, Kurirčkova knjižnica, 1975) je sledila nepozabno ilustrirana knjižica pravljic iz vsega sveta *Mamka Bršljanika* (MK, Deteljica, 1976).

Otroška leta številnih generacij so neizbrisno zaznamovale vse te in mnoge druge ljudske pripovedi, kot so *Vietnamske pravljice* (MK, Zlata ptica, 1969), *Lisica in petelin* (MK, Čebelica, 1973), *Dvanajst ujev* (MK, Čebelica, 1974), *Pšenica, najlepši cvet* (MK, Čebelica, 1974) in realistično pravljnično izslikana slovenska ljudska pravljica *Janček Ježek* (MK, Velike slikanice, 1982). Pravljice so jo vedno vabile k njihovi upodobitvi, ni presenetljivo, da je zato mehko poetično in v toplih zemeljskih tonih skoraj romantično upodobila dečka Jančka, ki se je spremenil v ježa. S pridihom humorja so za zbirko *Najlepše slovanske pravljice* nastale tudi ilustracije za slikanico *Lonček kuhaj* (MK, 2001). In mnoge druge, v katerih njene ilustracije kažejo izrazito veselje do pripovedovanja čarobnih zgodb, s posebej izpostavljeno milino in nedoločljivim hrepenenjem pa se kaže tudi navidezno realni svet s prepoznavnimi pokrajinami, živalmi in rastlinami.

Ob različnih jubilejih so začeli izhajati bogati izbori iz zakladnice njenih ilustracij, v katerih se je znašla večina njenih del. Prave male pregledne razstave, spravljene v razkošnih edicijah. Za ljubitelje pravljic – od najmanjših, ki jim jih berejo še odrasli, do vseh drugih ljubiteljev pravljic – je izšla zbirka pripovedk v knjigi *Za devetimi gorami* (MK, Zlata ptica, 2010), ki jih je izbrala Anja Štefan iz različnih slovenskih pokrajin. Z več kot stotimi ilustracijami sta jo obogatila Zvonko Čoh s svojim značilnim karikaturnim humorjem, ki meji na grotesko, in Ančka Gošnik Godec s prijazno zadržano hudomušnostjo na manjših, a domišljeno izpiljenih obarvanih risbah. Vsakemu po svoje je blizu pravljnična vsebina, na kateri temelji njuna likovna pripoved, povezuje pa ju vživetje v poetičnost narodnega izročila. Leta 2011 je na 368 straneh izšla bogata antologija¹⁸ *Zlata ptica: zgodbe in pesmi s podobami Ančke Gošnik Godec* kot poklon založbe Mladinska knjiga avtorici

¹⁶ Diploma Beograda 1967 za ilustracije v knjigi.

¹⁷ Ob stoti obletnici rojstva Kristine Brenkove je knjiga *Pravljice* (MK, Zlata ptica, 2011) ponovno izšla v ilustrirani preobleki z dvobarvno ilustracijo sicilijanske ljudske pravljice *Sončeva hčerka* na naslovni strani.

¹⁸ Ilustracije sta izbrali Irena Matko Lukan in Ančka Gošnik Godec. Spremni besedili sta napisali Anja Štefan in Judita Krivec Dragan. Obsežno *Bibliografijo ilustriranih knjig* Ančke Gošnik Godec je prispevala Petra Koršič. Knjigo je likovno uredil Pavle Učakar.

vrhunskih ilustracij, s katerimi je od petdesetih let prejšnjega stoletja bogatila mnoge izdaje slikanic in ilustriranih knjig za otroke. Z njenimi neminljivimi podobami je v tej razkošni knjigi zbranih več kot 60 zgodb in pesmi svetovnih in slovenskih avtorjev: 20 slovenskih ljudskih pravljic, skupaj z rezijanskimi, 36 pravljic, zgodb, pesmic slovenskih avtorjev, 10 pravljic iz svetovnega izročila (od sicilijanske do nemške in japonske) in dve 2 križanki. Med njimi so največje klasike otroštva več generacij, od ilustracij za slikanice *Muca Copatarica*, *Pestrna*, *Snežaki v vrtcu* do neponovljive interpretacije slovenskih pravljic, kot so *Zlata ptica*, *Tri botre lisičice*, *Volk in sedem kozličkov*, *Povodni mož*, *Mamka Bršljanka*, *Janček Ježek* in *Lonček, kuhaj*, ali ključna dela zadnjih let, *Lučka Regrat*, *Zelišča male čarovnice* in *Iščemo hišico*, v katerih je subtilno, žlahtno in izvorno potrdila svoje mojstrstvo. Retrospektivna zasnova knjige ilustracij Ančke Gošnik Godec je antološko dragocena.

Odkar znamo ljudje govoriti, si pripovedujemo pravljice. V dolgih stoletjih se je preko ustnega in pisanega ustvarjanja številnih pripovedovalcev izoblikovala skoraj nepregledna zakladnica pravljic po vsem svetu. Tudi zbirka pravljic iz vsega sveta, ki jih je leta 1980 izbrala Kristina Brenkova za knjigo *Zlata skledica*, predstavlja svet v malem, ki mlade generacije bralcev znova in znova uči strpnosti med ljudmi, povezanosti z naravo ter utrjuje vezi s starodavno preteklostjo. Knjigo dvainšestdesetih pravljic je z vso pozornostjo do raznolikosti izročil z vseh kontinentov ilustrirala Ančka Gošnik Godec. Pri založbi Mladinska knjiga je leta 2017 izšel ponatis knjige z atraktivno fantazijsko barvno ilustracijo, ki objema knjigo, posvečeno ilustratorkinemu 90-letnemu jubileju. V knjigi je devet celostranskih ilustracij, ki večinoma z značilno simbolno barvo vsake posamezne podobe nadgrajujejo ozračje pripovedi. Če je pri teh barva tista, ki simbolno dopolnjuje bistveni del upodobljenega besedila, je ostalih 45 črno-belih risb lahkotnejša, a ne nujno manj izpovedna spremljava pravljic. Te so večinoma polstranske in ilustrirajo samo del besedila. Ponekod barvno ilustracijo vsebinsko dopolnjuje vinjeta (*Perzijska pravljica*) ali (pri daljšem besedilu) celo dve polstranski ilustraciji (*Ruska pravljica*). Večje, a ne celostranske, se bolj naslanjajo na vsebino pravljice (*Turkmenska pravljica*, *Francoška pravljica*, *Sicilijanska pravljica* ...). Vse črno-bele ilustracije so dinamično razporejene po obsežni knjigi (368 strani), kamor so ritmično vpete tudi vinjete in celostranske barvne ilustracije. V črno-belo risbo s peresom in tušem je treba vložiti veliko več truda in imeti več znanja, kot če ilustrator ustvarja v barvah, z njimi je lažje doseči dopadljiv učinek. Ilustratorino delo je bilo vedno zahtevno, saj se je morala vživljati v pravljice starodavnih ljudstev z vsega sveta, pa tudi v romske, rezijanske in slovenske, čeprav je za posamezne pravljice ustvarila (praviloma) le eno podobo. Seveda pa tako obsežne ilustrirane knjige zahtevajo drugačen uredniški pristop k upodobitvam besedila kot slikanice. Antološko zasnovana je tudi zbirka pravljic *Tristo zajcev*¹⁹ (MK, *Zlata ptica*, 2019), v kateri so bile za štirinajst pravljic uporabljene tudi ilustracije Ančke Gošnik Godec, pri kakšni le vinjeta. Pri vseh teh zbirkah ne moremo mimo dejstva, da so ustvarjene na osnovi recikliranja (izdajanje enih in istih besedil in ilustracij v različnih zbirkah) s promocijskimi naslovi. V

¹⁹ V ilustrirani zbirki *Tristo zajcev / Najlepše slovenske pravljice iz zapuščine Milka Matičetovega* je zbranih 44 pravljic po uredniškem izboru Anje Štefan. Knjiga na 172 straneh, pri kateri je bila zelo poudarjena njena vizualna stran, je bila na Slovenskem knjižnem sejmu 2019 nagrajena kot najlepše oblikovana knjiga. Ilustrirali so jo še: Zvonko Čoh, Jelka Godec Schmidt in Ana Zavadlav.

tem kontekstu se literarna zgodovinarica Milena Mileva Blažić v recenziji knjige²⁰, ki jo v zaključku ne glede na odprta vprašanja oceni kot odlično delo, sprašuje: »Pričujoča knjiga je odličen primer sodobne binarnosti, v zvezi s katero se pojavijo določena vprašanja: je namen knjige branje ali kupovanje (če je intencionalno luksuzno ilustrirana knjiga namenjena branju, zakaj je fizično pretežka, da bi jo otrok držal v rokah)?« Vprašanje je seveda upravičeno. A če pogledamo iz drugega zornega kota, morda tudi ne. Take zbirke po eni strani res ustrezajo komercialnim kriterijem časa, saj drobnih slikanic z mehкими platnicami skoraj ni več, po drugi strani pa so danes dragocene²¹ kot antološke izdaje.

Čeprav je Ančka Gošnik Godec že desetletja vrhunska slovenska ilustratorica, je morala prehoditi veliko stopnic, da je postala in ostala nepogrešljiva za generacije beročih otrok. Morda ji je res na kožo pisan latinski rek Prek trnja do zvezd, katerega sporočilo je, da si moramo vse, kar je vredno, prislužiti z naporom. Nobena vredna stvar ne pride kar tako, sama po sebi²². Tako je tudi ona ustvarila ogromen ilustratorski opus, a delo, vloženo v plemenite stvari, kot je približevati literaturo s svojevrstnim likovnim prevodom najmlajšim bralcem, ni bilo zaman. To je in je bilo njeno poslanstvo. Njen neizmerno bogat ilustratorski opus, v katerem so skriti svetovi pravljic, pesmi, ugank, a tudi pripovedi iz povsem vsakdanjega življenja, ima pomembno mesto v vrhunski umetnosti slovenske knjižne ilustracije. Spretno nagovarja otroški svet in tiste koticke odraslega, ki so še polni vitalnega duha in želje po novih spoznanjih. Tako kot ljudske pripovedi, ki jih je ilustratorica največkrat obogatila s podobami, tudi ona skozi govori o človekovem odnosu do drugih ljudi, do živali, do bajnih bitij in do narave nasploh. Prav to pa dela njene vizualne pripovedi brezčasne.

Ana Zavadlav

Ana Zavadlav²³ se zaveda različnih nalog ilustracije in svojo vlogo ilustratorke opravlja odgovorno do sebe, do piscev besedil, ki jih prevaja ali po svoje nadgrajuje

²⁰ Milena Mileva Blažić, *Anja Štefan: Tristo zajcev. Najlepše slovenske ljudske pravljice iz zapuščine Milka Matičetovega*, recenzija, Sodobnost, 8. januar 2021 <https://www.sodobnost.com/anja-stefan-tristo-zajcev-najlepse-slovenske-ljudske-pravljice-iz-zapuscine-milka-maticetovega-recenzira-milena-mileva-blazic/>

²¹ Podobno je Ančka Gošnik Godec še v socialističnih časih s svojimi deli sodelovala pri kar obsežni antološki knjigi *Sončnica na rami / pesmi za otroke od Frana Levstika do danes. Izbral Niko Grafenauer* (MK, 1975 – 21 ilustratorjev).

²² Ančka Gošnik Godec: »Mislim, da sem izbrala kar pravi poklic, čeprav je težak, zahteven in odgovoren.« Vir: Alenka Veler, *Album slovenskih ilustratorjev*, MK, 2005, str. 24.

²³ Rodila se je 24. aprila 1970 v Šempetru. Leta 1997 je diplomirala na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, na oddelku za slikarstvo pri prof. Janezu Berniku, in študij nadaljevala na specialki za grafiko pri prof. Branku Suhyju. Leta 1993 in 1994 je prejela študentsko in univerzitetno Prešernovo nagrado, leta 1998 pa nagrado Novega mesta za grafiko. V letu 1999 je bila na študijskem izpopolnjevanju v Pennsylvaniji na Indiana University of Pennsylvania, na oddelku za grafiko pri profesorici P. Villalobos, v letu 2002 pa je preko razpisa Zveze Društev slovenskih likovnih umetnikov, katere članica je od leta 2000, ustvarjala v Cite d'Art v Parizu. Od leta 2003 se posveča predvsem knjižni ilustraciji za otroke in mladino. Doslej je z njenimi ilustracijami izšlo mnogo slikanic in ilustriranih knjig. Njene ilustracije so tudi v revijah za otroke in mladino (*Ciciban* in *Cicido*, *Galeb*, *Mavrica*) ter učbenikih. Imela je več samostojnih

v likovne pripovedi, in do bralcev, ki so jim namenjene. Ilustratorska naloga izhaja iz besedila, upošteva sprejemljivost bralca in sočasno ohranja avtorsko prepoznavnost likovnega izraza. Zavadlavova, ki najraje ilustrira pravljlična besedila in humorne zgodbe, a hkrati vse bolj briljira v upodabljanju skrivnostno občutenih pripovedi, se te naloge vselej odgovorno loteva, a ne glede na raznolikosti njenega stila pri likovnih pristopih posamičnih ilustracij za knjige je videti, da pri tem svojem delu res uživa. Svojo ustvarjalno pot pa je začela kot uspešna grafičarka. V procesu ustvarjanja cikla je bila vsaka grafika mlade umetnice tedaj sled, ki ga pušča primarni odtis.²⁴ Po razstavi grafik v Mestni galeriji v Novi Gorici (2001) se je Zavadlavova skoraj v celoti usmerila v ilustriranje knjig – predvsem knjig za otroke, ki ilustratorjem ob besedilu puščajo kar največ svobode – in na tem področju naredila že veliko. Občutek za drobne miniaturne upodobitve nosi v sebi od študijskih let, kar ji pride prav tudi pri knjižni ilustraciji. Tako kot grafik na začetku svoje ustvarjalne poti, se Zavadlavova loteva tudi ilustracij z vitalnostjo, poslušom za besedilo in likovno svežino ter vse doslej ohranja svojo osebno noto. Od slikanice do slikanice ter od ilustrirane knjige do nove ilustrirane knjige je zanjo pomembna vse bolj poglobljena razgradnja osebnostnih značilnosti nastopajočih likov. Učinek knjižnih ilustracij je že v izhodišču naravnano izrecno na knjige, zato ilustracije živijo v knjigi, izvorniki pa največkrat ostajajo v avtorjevih predalih in jih – razen na občasnih samostojnih razstavah²⁵ – v večjem obsegu lahko le redko vidimo. Zaradi izvornosti ilustracij Ane Zavadlav in njene inovativnosti v tej posebni likovni zvrsti prav razstave njenih ilustracij lahko prikažejo razvoj te občutljive in strokovno odgovorne ilustratorke in nakazujejo ustvarjalne smeri, ki jim uspešno sledi.

Četudi sodijo ilustracije v knjige, lahko govorijo tudi same zase. Še posebej to velja za ilustracije lirske poezije, ki je le težko upodobljiva in ilustrator v njej izraža predvsem svoje dožemanje izpovednega čustva v dialogu z literarnim ustvarjalcem, toliko manj pa za poljudno-znanstvene slikanice ali slovarje, kjer morajo

razstav ilustracij ter sodelovala na pomembnih domačih in mednarodnih bienalnih razstavah ilustracij. Nagrade in priznanja: na 7. bienalu slovenske ilustracije je leta 2006 dobila Smrekarjevo priznanje za poljudno-znanstveno ilustracijo; na 9. slovenskem bienalu ilustracije prejela posebno pohvalo člana žirije za nagrado Hinka Smrekarja (po izbiri Judite Krivec Dragan); leta 2014 je na 11. bienalu slovenske ilustracije prejela priznanje Hinka Smrekarja; leta 2016 je na 12. slovenskem bienalu ilustracije prejela posebno pohvalo; leta 2019 in 2021 je prejela Levstikovo nagrado; leta 2021 je na 14. bienalu slovenske ilustracije prejela plaketo Hinka Smrekarja. Knjige z njenimi ilustracijami so bile nominirane za nagrado Kristine Brenkove za izvorno slovensko slikanico (2007, 2010, 2013, 2017) in Levstikovo nagrado (2017, 2021). Iz naslova knjižničnega nadomestila je pri Javni agenciji za knjigo dvakrat prejela študijsko štipendijo za področje ilustracije (2004, 2008), leta 2019 pa vrhunsko štipendijo. Živi in dela v Solkanu.

²⁴ Tatjana Pregl Kobe, *Ana Zavadlav*, Likovne impresije III., Založba Mondena, Grosuplje, 2007, str. 248.

²⁵ Večkrat je samostojno razstavljala, sprva najpogosteje ob predstavitev knjig: 2004 – Krajevna skupnost, Solkan; 2005 – Galerija Družina, Ljubljana; 2005 – Galerija Učilna, Osek; 2007 – Knjižnica Bežigrad, Ljubljana; Galerija Učilna, Osek; Lavričeva knjižnica, Ajdovščina; Galerija Sončnica, Ljubljana; 2008 – Galerija Sončnica, Ljubljana; 2009 – Galerija Rika Debenjaka, Kanal ob Soči; 2011 – Galerija Krka, Novo mesto; 2014 – Mestna hiša, Ljubljana; 2018 – Hiša ilustracij, Layerjeva hiša Kranj, Kranj; 2019 – Galerija Lek, Ljubljana; Mestna knjižnica Kranj; Društvo humanistov Goriške – Mesto knjige, Nova Gorica in Lična hiša, Ajdovščina, 2020.

biti ilustracije kar se da nazorne in običajno zvesto sledijo besedilu. V opusu Anje Zavadlav so od začetka navzoče tako ilustracije za didaktična besedila, kot ga je npr. za slikanico *Od kod si, kruhek?* (Didakta, 2003) napisal Tomaž Lapajne, kot za pravljlična besedila in drugo prozo ter poezijo različnih avtorjev. Pri pravljličnem zapisu Štefke Kac-Marn v slikanici *Trije palčki* (Revija Galeb, 2005) je prišel do izraza ilustratorkin izbor bogato niansiranih tonov prevladujočih belih in modrih barv.

Topli družinski odnosi, ki nastopajo v mnogih slikanicah in ilustriranih knjigah za otroke pisateljice Nataše Konc Lorenzutti, so v ilustracijah Ane Zavadlav našli pravi odziv. Po eni strani ilustratorka v čarobno slikovitem barvnem koloritu sledi besedilu, po drugi strani pa ga dopolnjuje z ilustracijami, ki govorijo same zase. Ni torej presenetljivo, da sta bili leta 2020 obe ustvarjalki dobitnici priznanja IBBY častna lista. Lirična zgodba Nataše Konc Lorenzutti o bratcih Tinu in Tonu, ki vsak večer slonita pri oknu in gledata zarjo, se dogaja v zeleni dolini, kjer leži v hrib vpeta vasica: hiše so kamnite, na oknih so rože, nad strehami se dviguje gozd in še više dve cerkvi. Ponoči, ko vsi v vasici zaspijo, se v njuno umirjenost pritiho-tapijo sanje. Nad balkonskim oknom je slišati prhutanje kril angelov, ki bdita nad njima in poslušata, kako bijeta njuni srca. Sonce zahaja na drugi strani doline. Tam se dogaja *Lučka: zgodba o rojstvu* (Založba Družina, Mavrična knjižnica, 2004). Osnovni motiv avtorica podob obogati z impresivno doživetom domišljijo. Naslednja knjižica *Ravno prav velik*²⁶ (Družina, Mavrična knjižnica, 2006) je prinesla nadaljevanje, bratca in sestrice Lucija so počasi rasli. Ali prepočasi ali prehitro, se ni mogel odločiti mali triletnik Tin. Za poslikano majčko, ki jo je prinesla babica, in je bila premajhna za Tona in prevelika za Lucijo, je bil ravno prav velik. In tudi prijateljčki v vrtcu so bili vsi skoraj enako veliki in tako je tudi Tin postal ravno prav velik fant. Nežnost akvarela, v katerem ilustratorka rada ustvarja, dopolnjuje s tanko črno ali barvno črtno risbo, kadar želi biti čim bolj nazorna v predstavljanju različnih, tudi izrazito poučnih pripovedi. Pri slikanicah za najmanjše otroke imajo podobe ob besedilu enakovredno vlogo, pri majhnih otrocih, ki še ne znajo brati, celo vodilno. Slike so otroškim očem blizu, ob njih tkejo lastne pripovedi. Za razumevanje celote pa je prav, da otroci zgodbo poznajo ali da jim jo odrasli preberejo. To velja tudi za njuno knjižico *Mi smo slike* (Družina, Mavrična slikanica, 2007), v kateri uganke, kratke zgodbe in pesmice z velikimi črkami v slikopisih predstavljajo družino. Naslov njune naslednje skupne ilustrirane knjige *Kakšno drevo zraste iz mačka* (Miš, 2012) je duhovit (nanaša se na drugo izmed enajstih poglavij, komedije z mačkom Tigijem duhovito ilustrira tudi dvostranska risba Ane Zavadlav na ovitku in predlistu), a zavajajoč. Je pa avtoricama prinesel precej priznanj.²⁷ Glavni junak knjige ni maček, ampak družina z več otroki, kjer se dogaja vse mogoče: pripovedovalka skozi njihova usta enostavno, a duhovito razgrinja družinsko življenje, ki mu Zavadlavova sledi s številnimi vinjetnimi ilustracijami (le pet je celostranskih). Kot oblikovalka si je zlahka privoščila tudi njihovo razporejanje in vpletenost med besedilo, tudi s kakšnimi zapisi ob robu ali fotografijo zmečkanega papirja (voščila z otroškim napisom). Pisateljica in ilustratorka sta se

²⁶ Nagrada Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico 2007.

²⁷ Nominacija za nagrado večernica, 2012; znak Zlata hruška, 2012; Pionirska knjižnica: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2013, nominacija za nagrado *desetnica*, 2014, uvrščena za Cankarjevo tekmovanje 2020/21 za 4. in 5. razred.

znova znašli skupaj pri ilustrirani knjigi *Nisem smrklja*²⁸ (MK, Deteljica, 2017). Osemletna deklica Polona živi vsakdanje življenje in ima težave, ki se odraslim ne zdijo velike, ona pa se mora ob vsaki težavi zamisliti, jo prepoznati in premagati. V štiriindvajsetih poglavjih opisane postaje na poti dekličinega odrasčanja spremlja niz vinjetnih ilustracij, ki se prepletajo med besedilom ali pa slikopisno nastopajo kar v njem, se včasih s kratkimi vzkliki v oblakih pojavijo v stripovski maniri, hkrati pa v knjigi pripovedno dominirajo malo večje ilustracije, ki skačejo iz robov v notranjost ali se plazijo ven, objamejo polovico strani in le redko celo stran. Svež, sodoben pristop, ki ne spremlja le besedila, ampak vzporedno z njim duhovito plete ozračje okoli samosvoje, a vedno v družino vključene, včasih iznajdljive, drugače otročje trmaste deklice. Za tolikšno vpetost ilustracij v knjigo ji je bilo (verjetno) v pomoč, da je knjigo na 148 straneh tudi oblikovala. Zadnja knjiga iz njunega skupnega ustvarjalnega tandema je ilustrirana knjiga *Tronci* (MK, Deteljica, 2021). Je kratka, hudomušna in kar napeta pripoved o družinskih in šolskih pripetljajih glavnega junaka Izidorja in njegovega skrivnostnega prijatelja Troncija, začinjnih s toplino in avtoričino značilno tankočutnostjo, ki ji ilustratorica v svoji značilni šegavi maniri sledi v nizu barvnih vinjet (hudomušno jih vtakne celo na napovedno stran, ob kazalo in kolofon) ter z nekaj celostranskimi slikami. Po eni strani gre za lahkotno, za otroke privlačno nabrito branje, pri katerem iz ozadja preseva določena mera trpkosti (nesoglasja s sošolci, medvrstniško nasilje, problematika zasvojenosti z digitalnimi vsebinami). Doživljanje zgodbe v knjigi (skoraj) enakovredno dopolnjujejo prijazne in tople ilustracije Ane Zavadlav, ki pa med besedilo nevsiljivo dodajajo slikopisne in malodane stripovske zapise.

Še posebej pomembno za ilustratorikin nadaljnji razvoj je Smrekarjevo priznanje za poljudnoznanstvene ilustracije na 7. Slovenskem bienalu ilustracije, ki ga je leta 2006 prejela kot avtorica likovne podobe projekta *Igrajmo se s Kukujem* (avtorica Nataša Bucik, MK, 2006). V tem didaktičnem projektu se kaže velika odgovornost obeh avtoric do otrok in do svojega dela ter sposobnost za skupinsko delo. »Za razvoj otrokovega interesa za branje je ključno veliko skupnega branja v domačem okolju oziroma ob pomoči odraslega.«²⁹ V zbirki³⁰ razvojne psihologinje in dolgoletne urednice revij *Ciciban*, *Cicido* in *Za starše*, ki že dolgo pripravlja igrarije za spodbujanje porajajoče se pismenosti, vabi otroke ob spremljajočih premišljenih ilustracijah Ane Zavadlav k skupnemu reševanju igrivih, zanimivih in poučnih igrarij: slikanice so primerne za predšolske otroke in šolarje začetnike, za njihov jezikovni razvoj, popestrijo otrokov prosti čas, prispevajo k zabavnemu učenju ter uspešno preganjajo dolgčas. Na začetni strani slikanice/slovarja *Kukujev slikovni slovar*³¹ (MK, 2008) Bucikove piše, da je vloga staršev, vzgojiteljev ali kogarkoli, ki bere skupaj z otrokom, zelo pomembna tudi pri učenju pravilne izgovorjave besed. Pomagali naj bi si z dodatnim slovarjem, saj v tem ni zapisa izgovorjave, zato je pri MK izšla tudi

²⁸ Nominacija za *desetnico* 2019.

²⁹ Nataša Bucik, *Didaktične igre za spodbujanje porajajoče se pismenosti; Branje za znanje in branje za zabavo*, Priročnik za spodbujanje družinske pismenosti, Andragoški center Slovenije, Ljubljana, 2009, str. 107–116.

³⁰ Izšle so še: *Igrajmo se s Kukujem – Na deželi, Pri nas doma, V mestu* (vse MK, 2014) in *Igrajmo se skupaj*, zbirka igrarij (MK 2020).

³¹ Ilustracije so bile delno objavljene v reviji *Cicido* (letnik 2005/6, 2006/07, 2007/8). Leta 2018 je izšel drugi ponatis. V pripravi je *Kukujev slikovni slovar 2* (MK).

spletna interaktivna različica slovarja³², ki vključuje izgovorjavo besed v vseh treh jezikih. Osrednje mesto v slovarju je praviloma zapolnjeno z dvostranskimi ilustracijami, na katerih avtorica domiselno zariše tematsko polje, ki mu je določeno poglavje namenjeno. S poslušom za detajle ilustratorica podobe največkrat razdeli v manjše kadre, ki smiselno prehajajo eden v drugega in se tako združujejo v vsebinsko celoto. Sicer pa je slovar namenjen otrokom različnih starosti. Najmanjši se učijo iz bogatih vizualnih pripovedi, malo večji se s pomočjo odraslih učijo angleških in francoskih besed, šolarji pa ga lahko imajo že za svoj prvi slovar. Vsekakor pa vse likovno prijazno približane besede pomagajo otrokom, da si besede lažje zapomnijo.

Za otroke, ki jim navadno še berejo odrasli, medtem ko sami zvedavo brskajo po podobah, ilustratorica v akvarelni tehniki (včasih tudi v kombinaciji s kakšno drugo) najlažje izraža različna razpoloženja v naravi ali opisuje, razlaga in nadgrajuje raznovrstne pripovedne vsebine. Takšna je tudi slikanica *Pridi, greva na sprehod* (MK, Čebelica, 2008) Cvetke Sokolov, uvrščena na seznam knjig³³ za otroke v predšolskem in zgodnjem bralnem obdobju. Brez dvoma mednje spadata tudi slikanici iste pisateljice *Moj dojenček*³⁴ (Miš, 2012) in *Kot noč in dan* (Miš, 2015, 2020). Slikanici z na otip žametnima ovitkoma družijo nenavadna zgradba knjige. Vsaka ima dve barvno atraktivni naslovnici z istim naslovom in imeni obeh avtoric. V obeh knjigah sta glavna lika prijatelja Barbara in Dominik, ki vsak s svoje strani knjige opisujeta prihod dojenčka v družino. Najprej dobi Dominik sestrico Neli, nato pa Barbara bratca Blaža. Na sredini se zgodbi končata tik pred spanjem, ilustratorica ju poveže s čudovito dvostransko modro, z zvezdami posuto podobo noči. Zrcalno se odvija tudi druga knjiga, ki govori o tem (tako se prične vsako izmed najstih poglavij na obeh straneh knjige), da sta si najboljša prijatelja Barbara in Dominik različna kot noč in dan. Seveda pa imata, kot se izkaže na sredini (ali na koncu, kakor se vzame) knjige, tudi veliko skupnega. Dvostranska ilustracija z realistično zasnovano panoramo in nasmehi na licih obeh glavnih junakov. Živobarvne ilustracije ter večje in manjše vinjete precej nazorno sledijo dogajanju, kar je za tovrstne slikanice povsem logično. Skupaj sta avtorici naredili še tri knjige slikopisov in ugank za malčke: *Kdo nikoli ne miruje, V našem vrtcu* (MK, 2012) in *Visoko, višje – do neba* (MK, 2013). Primerno malim bralcem slikopisi sledijo naravnim časovnim zakonitostim, najpogosteje so enostranski in dodatno opremljeni s polno ilustracijo, ki opisano dogajanje nadgrajuje. Slikopisi so odlično motivacijsko sredstvo za branje in pomoč pri prvih bralnih korakih, kajti tisti otroci, ki že znajo brati, si z iskanjem primernih besed bogatijo besedni zaklad, najmlajši pa lahko aktivno sodelujejo pri branju.

Tri skupaj načrtovane slikanice Barbare Hanuš pri založbi Miš – *O Jakobu in mucih Mici – Rojstni dan* (2009), *O Jakobu in mucih Mici – Novoletna smrečica* (2010) in *O Jakobu in mucih Mici – Maškare* (2012) – se na domiselni način lotevajo otrokovega doživljajskega sveta in so namenjene bralcem začetnikom, tudi tistim

³² Dostopna je na spletni strani *Učim.se*.

³³ Pričujoči seznam knjig želi biti v pomoč staršem, vzgojiteljem, učiteljem in (mladinskim) knjižničarjem pri izbiranju kakovostnih knjig za otroke v predšolskem in zgodnjem bralnem obdobju (za predšolske otroke in otroke v prvem triletju osnovne šole, predvsem do tedaj, ko začnejo samostojno brati).

³⁴ Izbor poglavij, ki so del te knjige, je z ilustracijami Ane Košir v prirejeni obliki za revijalno objavo v letu 2011/12 izhajal v reviji za otroke *Ciciban*.

z bralnimi težavami, saj so s tehničnega vidika postavljene v skladu s potrebami otrok z disleksijo. Ilustriranje tovrstnih poučno-leposlovnih del je proces, ko se slikarka ob raziskovanju vsebine približa pripovedi in dogodkom in jih s svojim iskrivim likovnim jezikom nato prenese v slikovno polje. Skoraj desetletje kasneje obe avtorici v slikanici z verzalkami zapisanih kratkih zgodbic *Obliž za moč in pogum* (MK, Čebelica, 2021) vabita med živali, ki živijo pri dečku Marku doma, na igrišče in v domišljjsko deželo Kahkov in Kihkov. Včasih je pri samosvoji izraznosti podob čutiti žlahtnost slikarkine grafične naravnosti. Zanj značilna izvirnost, tehnična perfekcija in krhka estetika, ki upošteva zračnost in belino slikovnega prostora, pogosto najdejo mesto v knjigah za najmanjše otroke. V tem duhu je ustvarila tudi ilustracije za slikanico *Nogavičke za ptičke* (Miš, 2010). Pesniška zbirka Ksenije Šoster-Olmer je vsebinsko namenjena najmanjšim bralcem (prvo triletnje), zato upošteva otroško doživljanje sveta. Upesnjuje družinsko življenje in predmetni svet, ki ga otrok prvič odkriva, svet iger, ki ga ubesedi v obliki izštevank, prinaša pa tudi problemske teme in poučne napotke. Gibke, igrive in empatične verze spremljajo zabavne, prirsčne in v detajlih domiselne ilustracije, ki samozavestno komunicirajo z vsebino posameznih pesmi. Pravljica Nine Mav Hrovat *O miški, ki je zbirala pogum*³⁵ (MK, 2012, Velike slikanice, 2012) govori o pogumu male miške, ki je čisto sama premagala vse strahove. Na svoji poti sreča pajka, ki samcat ždi v najtemnejšem kotu, ptico, ki se pne visoko na nebo, netopirja, ki sam visi v temi na podstrešju, in sovo, ki čepi na tramu, in ji da moder nasvet. Zgodbica se srečno konča, ko miška mimo speče mačke odločno preide vse zapreke do shrambe, kjer je košček sira, s katerim bo premagala strah. Ilustratorica na dvostranske podobe ob prijazno nagovarjajoči literarni vsebini niza še lastna čutna dožemanja domišljjsko predstavljenega sveta, novost pa je (kar ji seveda omogoča sama zgodba) pastelno temen kolorit prostorov, kamor dramatično vstopa svetloba. Na sončno svetlih začetnih in zaključnih straneh slikanice dominira značilna risba s kopico detajlov, ki deluje prijazno in domače. Interakcija med besedo in podobo je popolna. V ilustrirani knjižici *Tinček in tri zlate ribice*³⁶ (Miš, zbirka Miško-linke, 2013) Dima Zupana pomagajo tretješolcu Tinčku življenjska in tudi manj pomembna vprašanja reševati tri zlate ribice, ki mu tu in tam izpolnijo še kakšno željo. Ilustratorica, ki ji je posebej pri srcu risanje živali, nadene ribicam iz dečkove domišljije človeške lastnosti, pri čemer si dovoli več svobode, atraktivnih temnejših celostranskih podob, napisov in vehementno vključenih risb. Poleg samostojnih knjižnih izdaj za najmanjše otroke se njene ilustracije pojavljajo tudi v revijah in knjigah z več literarnimi avtorji, kot je, recimo, velika slikanica *Kaj je to*³⁷, sodeluje

³⁵ Nominacija za nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico 2013; ilustracije so bile razstavljene na 24. bienalu ilustracije v Bratislavi, 2013; razstavljene so bile v Mestni hiši v Ljubljani, 2014; slikanica je v španščini izšla v Argentini, UnaLuna, 2015.

³⁶ Priznanje Hinka Smrekarja na 11. Slovenskem bienalu ilustracije, 2014; nominacija za nagrado desetnica, 2015.

³⁷ Tej starostni skupini bralcev je namenjena velika poljudna slikanica *Kaj je to?* (MK, Velike slikanice, 2016), ki grafično objema uganke različnih avtorjev (Vojan T. Arhar, Tinka Bačič, Milena Batič, Franc Balčič, Matej Bor, Andreja Borin, Maja Borin, Franjo Frančič, Nataša Konc Lorenzutti, Ambrož Kvartič, Anita Leskovec, Gregor, Majdič, Elvira Maličev, Slavica Remškar, Andrej Rozman Roza, Cvetka Sokolov, Jože Stabej, Jože Šmit, Anja Štefan, Mira Voglar in Oton Župančič) in besedila (skupaj z diskretno zapisanimi rešitvami) povezuje na dvostranskih podobah, je nastala na osnovi zbirke uganek. Prvič so bile objavljene v reviji Cici-

pa tudi v knjigah z več ilustratorji. Za ilustrirano zbirko *Tristo zajcev*³⁸ (MK, Zlata ptica, 2019) je ustvarila ilustracije za osem pravljic, med njimi tudi za naslovno ilustracijo, s čimer se je prvič podala med ljudske pripovedi.

Ana Zavadlav se zaveda, da ilustracije pomagajo k poglobljenemu razumevanju literarnih vsebin in so najboljša bližnjica h knjigi in spoznavanju umetnosti kot celote, kar se kaže tudi v podobah dvojezične ilustrirane knjige *Lutke iz sedmega nadstropja* (Slavko Pregl, Vodnikova založba (DSKG), 2009); Sodobnost International, 2011). Otroci, ki se nimajo kam dati, v zgodbi posedajo, iščejo razvedrilo in se dogovarjajo za lutkovno igro. Njihov pogovor je zanimiv, vanj so vpletena vprašanja in ugibanja. Otroška prikupnost se posebej izrazi v nadaljevanju zgodbe, ko se med seboj zbadajo, a vseeno ostajajo vljudni, prijetni in prijateljski. Ilustracije Ane Zavadlav »so vse prej kot idilične risbe majhnih, rdečeličnih, nasmejanih otrok. Ilustracije namreč na prvi pogled lahko delujejo celo otožno, žalostno, sivo. Ko ob branju vse bolj pridobivajo na pomenu, se zazdi, da drugačne ne bi mogle biti. Menim, da gre za ilustracije, ki se tesno približujejo realnim in s tem sporočajo naravo življenja. To je resnica, ki ni zavita v popolnost ljudi in okolja, temveč razkriva preprostost in napake likov ter vsakdana. Tekom zgodbe ilustrirani liki postajajo vse bolj živahni, kar odlično sovпада s samo zgodbo³⁹«. Zgodba o otrocih, ki deževen dan preživijo razburljivo, kljub temu, da sprva nič ni obetal, je v drugi izdaji hkrati z ilustracijami objavljena z angleško različico v isti knjigi.

Prav poseben izziv za vizualno podobo knjige pesmi za odrasle pa je bil za Ano Zavadlav izbor pesmi Janeza Menarta (1929–2004). Njegova prva samostojna pesniška zbirka je bila *Prva jesen* (1955). *Zadnja pomlad*⁴⁰ (MK, 2016) je naslov, ki ga je izbral pesnik sam, pesmi zanjo pa njegova žena Tonka Menart in hči Barbara Menart Senica z čustveno obarvano spremno besedo, ki se zaključí z besedami: »Oči, knjiga je krasna!«. Iz njegovega petdesetletnega ustvarjanja sta izbrali tiste pesmi, ki so mu bile najbolj pri srcu, Ana Zavadlav pa je za likovno spremljavo izbrala tiste, ki so bile najljubše njej. Oh, kakšen preskok v snovanju likovne podobe te knjige! Presenetljiv? Niti ne. Če se ozremo na umetniščino barvno asketskost in mojstrsko prefinjenost v grafičnem snovanju na začetku njene ustvarjalne poti, na podobe, ki so stremele k meditativnosti, je prosojnost in mehkost risbe, obogatene z nežnim akvarelnim osnutkom, pravzaprav utrl pot iz (očitno nepozabljene in nekje spravljenе) podzavesti. Čudovite sublimne risbe s pretanjenimi akvarelnimi razlivki, ki kot nekakšne zavese ali prti povzdigujejo figuralne podobe in lirično občutene podobe narave, spremljajo verze v samostojno podoživeto izpoved. Očitno je Ana Zavadlav mojstrica, ki zna besedilu primerno bralce poezije prepričati in pritegniti s svojo likovno pripovedjo in v svoj izrisan emotivni svet ujeti mlajše in

do (letnik 2013/14 in 2014/15), knjiga pa je bila kot darilna izdaja za najmlajše natisnjena v kar 12 000 izvodih.

³⁸ Knjigo najlepših slovenskih ljudskih pravljic iz zapuščine Milka Matičetovega (v uredniškem izboru Anje Štefan) so ilustrirali še: Ančka Gošnik Godec, Zvonko Čoh in Jelka Godec Schmidt.

³⁹ Ana Pisar Petek, *Slavko Pregl – Lutke iz sedmega nadstropja*, Bajta, Koroški spletni časopis, 6. november 2009 <http://www.bajta.si/slavko-pregl-lutke-iz-sedmega-nadstropja-2009/pdf>

⁴⁰ Posebna pohvala po izboru člana žirije na 12. Slovenskem bienalu ilustracije leta 2016; ilustracije so bile razstavljene tudi na 26. bienale Ilustracije, Bratislava, 2017.

starejše bralce tako v knjigi kot na razstavi⁴¹. Še posebej s tolikimi simboličnimi podobami pesnika, od katerih izstopa njegova pod dežnikom v plašč odeta figura (z zanj tako značilnim klobukom) ob pesmi *Dež v solzah pada nanj* in obe odhajajoči, na začetku in na koncu knjige.

Zgodba o osamljenem plaščku⁴², ki nekega večera išče nekoga, ki bi ga vzel za svojega, je klasična mojstrovina Vitomila Zupana. Slikanico *Plašček za Barbaro* (Miš, 2015) je Ana Zavadlav z očarljivim poigravanjem temnih prostorov in s svetlobo obsijanih glavnih dogodkov na dvostranskih ilustracijah⁴³ pripeljala do srečnega konca, ko se deklici Barbari izpolni velika želja, da bi dobila tako lep plašček. S sedmimi pesmicami kot prikupnimi molitvicami za najmlajše je Peter Svetina v slikanici *Molitvice s stopnic*⁴⁴ (MK, 2016), ki je izšla v zbirki Čebelica⁴⁵, skupaj z ilustratorko Ano Zavadlav skušal otrokom odkriti zapleteni svet in jim hudomušno dal vedeti, da ni treba vselej razumeti vsega. V slikanici *Dva zmerjavca* (MK, Velike slikanice, 2018) je ilustrirana pripoved Lojzeta Kovačiča (1928–2004) o dveh bratih aktualna, polna humorja in sočutja. Kot je pisatelj pripovedim iz čisto vsakdanjega življenja dodal malo domišljije, je ilustratorka s prav posebnim občutkom za otroško domišljijo to tudi humorno izpeljala. V izmeničnem ritmu temnih in svetlih dvostranskih ilustracij, kjer dominirajo izmišljene živali dveh bratcev zmerjavcev (iz pisanega nabora njunih zmerjavk), je dogajanje upodobila povsem na novo in po svoje, a z veliko mero spoštovanja⁴⁶. Za ilustrirano knjižico pristrčnih pesmi Blaža Lukana *Fantek in punčka* (MK, 2020), okronano z Levstikovo nagrado za izvirno leposlovno delo 2021, je ilustratorka že bolj izrazito uporabila svoje risarske inovacije in približek otroškemu dožemanju sveta, kjer z otroško risbo (ali akvarelno podobo gole mame in očeta ter drugih ilustracij v čolnu ali na plaži, pri katerih je golota nekaj samoumevnega) in podobno simboliko ni skoparila. Majhnim otrokom primerna duhovita kombinacija.

Odnosi v družini in odnosi v družbi v optiki družbenih norm in ureditev odstirajo problematiko, ki se ji tudi v knjigah (ali predvsem teh) ne moremo izogniti. Skozi te kontekste se odpirajo vprašanja odnosov med ljudmi in o družbeni vlogi

⁴¹ V Layerjevi hiši v Kranju je bila leta 2018 na ogled lirična mehkoba v ilustracijah domačih umetnikov. Na razstavi Hiša ilustracij 2018 je poleg Jelke Reichman, Matije Medveda, Ajde Fortuna, Janje Kosi in Marije Prelog sodelovala tudi Ana Zavadlav. Predstavila je serijo ilustracij za knjigo pesmi Janeza Menarta *Zadnja pomlad* (MK, 2016), črno-bele ilustracije iz knjige *Čriček in temačni občutek* (Toon Tellegen, MK, 2017) in ilustracije za naslovnice Cicido (MK, letnik 2017/18).

⁴² Zgodbo je prva ilustrirala Marija Lucija Stupica (MK, 1986, 1998).

⁴³ Znak Zlata hruška; ilustracije so bile razstavljene na 25. bienalu ilustracije v Bratislavi, 2015.

⁴⁴ Nominacija za Levstikovo nagrado 2017, ilustracije so bile razstavljene na 26. bienalu ilustracije v Bratislavi, 2017.

⁴⁵ V zbirki Čebelica sta izšli še knjigi *Pika* (MK, 2018) Cvetka Zagorskega (1916–2006), ki je pred petdesetimi leti izšla kot zbirka kratkih zgodb z naslovom *Vse o Piki* in jih je Zavadlavova za revijo Cicido na novo ilustrirala (Ilustracije so bile prvič objavljene v reviji Cicido, letnika 2016/17, 2017/18), in *Dogodivščine male miške* (MK, 2020) po besedilu ameriške pisateljice *Celia Thaxter* (1835–1894), ki ga je prevedla Marjana Kobe in ilustrirala Ana Zavadlav (Ilustracije so bile prvič objavljene v reviji Cicido, letnik 2019/20).

⁴⁶ Kratka zgodba *Dva zmerjavca* je bila prvič objavljena leta 1962 v knjigi *Zgodbe iz mesta Rič-Rač*, v kateri je pisatelj objavil domišljajske pripovedi iz vsakdanjega življenja otrok. Slikanica z ilustracijami Ane Zavadlav je izšla ob 90. obletnici pisateljevega rojstva.

posameznika. Kaj lahko prida k boljšemu svetu posameznik? Na videz malo, a dejansko zelo veliko. Zgodba Gaje Kos *Obisk* (MK, 2019), ki jo lahko beremo (tudi) v kontekstu današnjega drvečega sveta, izvirno opozarja na pomen sprejemanja različnosti. Vlogo sodobnega človeka ima sila družabni hiperaktivni tapir, ki se je vselil pod drevesno krošnjo, v kateri je visoko nad tlemi, v desetem nadstropju živel zelo zelo počasen lenivec. Skozi sveže, sočne in duhovite ilustracije Ane Zavadlav⁴⁷, za katerimi stoji nič koliko ur instinktivnega lovljenja tistih oblik, ki bi podale pravi karakter »na sončni strani Alp manj poznanih živalskih vrst – zgodba se namreč dogaja 'nekje v Južni Ameriki' – zaživi duhovita prigoda«⁴⁸. Ves spekter emocij, s katerimi se tapirja Konstanc in Terenc ter lenivec Smrč in lenivka Dremka srečujejo v pričakovanju obiska in preganjanju dolgčasa, je ilustratorka mojstrsko prikazala skozi občuteno izslikane in skorajda dramatične dvostranske ilustracije. Ne glede na besedilo živalim, ki v interakciji barvito intenzivno dominirajo v večinoma belem prostoru vsake podobe, ilustratorka pusti, da ohranjajo dostojanstveno držo. S kančkom lagodne dobrodušnosti in ležernega uživanja.

Knjiga *Čriček in temačni občutek* (MK, 2017) nizozemskega pisatelja Toona Tellegena je nenavadna, »posrečena kombinacija depresivnega in hecnega, ki do konca pušča odprto vprašanje, ali se bo čričku temačnega občutka uspelo otresti ali ne«⁴⁹. Knjiga je izšla leta 1999, a je danes že klasika nizozemske književnosti⁵⁰. V njej se pisatelj v svojem značilnem slogu miniaturnih filozofskih premislekov ukvarja z depresijo, ki pa je v besedilu nikoli ne omeni. V čričkovi glavi se nekega jutra pojavi temačen občutek. Velik in siv in neomajen. Nesrečnež, ki brez volje izgubljeno tava naokoli, si ne zna pomagati sam in ne morejo mu pomagati niti njegovi najboljši živalski (večinoma žuželčji) prijatelji. Slonova zgodba, ki teče vzporedno, bralca ves čas prijazno opominja, da se je treba za dosego ciljev potruditi ne glede na vzpone in padce, ki so sestavni del življenja. Zgodbo, ki pretanjeno, a hkrati z značilnim avtorjevim humorjem spregovori o temnih in tako človeških občutkih nemoči, je ilustrirala Ana Zavadlav, ki je s spontano risbo mojstrsko sledila pisateljevim absurdnim domislicam. »V knjigah pisatelja Toona Tellegena nastopajo res posebne živali in čriček mi je dobesedno padel na bel papir.«⁵¹ Njene izvirne črno-bele ilustracije zaokrožajo melanholični svet ubogega črička, ki pa ga nekega dne vseeno razsvetli sonce in temen oblak bolečine čudežno izgine, kot je tudi prišel. Posebno priznanje je ilustratorka doživela leta 2019, ko so na 34. knjižni sejem otroške in mladinske literature v Bologni organizatorji te njene ilustracije

⁴⁷ Levstikova nagrada 2021 za izvirne knjižne ilustracije.

⁴⁸ Maja Pertič Gombač, *Lenivec, tapir in raznolikosti, ki bogatijo*, Primorske novice, Knjižna polica, 4. 10. 2019 <https://www.primorske.si/kultura/knjizna-polica/lenivec-tapir-in-raznolikosti-ki-bogatijo>

⁴⁹ Gaja Kos, *Si ali nisi? – Toon Tellegen in Ana Zavadlav, Čriček in temačni občutek. Prevod Staša Pavlovič*. MK, 2017, LUD Literatura, 21. 5. 2019 (ogledano 20. 6. 2021).

⁵⁰ Po njej je pred leti nastala tudi opera, v Slovenskem narodnem gledališču Nova Gorica je bila na osnovi tega besedila letos (2021) jeseni premiera družinsko glasbenega-vizualnega spektakla režiserke Ivane Djilas. ki ga je po živalskih zgodbah in poeziji priredila skupaj z Markom Bratušem.

⁵¹ Nina Zagoričnik, *Ana Zavadlav, ilustratorka*, Val 202, Proti etru, spet ta dež, 4. 4. 2019 <https://val202.rtvsllo.si/2019/03/proti-etru-spet-ta-dez-17/>

uvrstili na kurirano ilustratorsko razstavo⁵². Prav tako osvežujoče drugačne so njene mojstrske črno-bele ilustracije za njegovo drugo knjigo *Jež in samotni občutek*⁵³ (MK, 2020). Oba junaka, črička in ježa, je narisala podobno, v črno-beli tehniki z ogljem. Z dodanimi prizori iz narave je podkrepila samotno občutje tako, da je iz podzavesti tihotapila spontane linije, in pisateljevo poetično simboliko še posebej rahločutno približala bralcem.

S prepričljivo likovno govorico Ana Zavadlav že desetletja ustvarja barvne ilustracije za otroke, ki hudomušno vznikajo na krilih njene domišljije. Razpon njenih likovnih rešitev je zelo širok, saj obvlada tako zahtevne, barvno polne in likovno razigrane, iz grafike in slikarstva izvirajoče motive, likovno dramatične prizore, razkošje prefinjenih vinjet, ki jih prepleta med besedila, kot tudi minimalistične risarske postopke pri snovanju črno-belih ilustracij. Včasih, ko išče različne likovne rešitve in kombinacije, s katerimi postopno sestavlja prizore, je njen pristop bolj razumski, drugič bolj neposreden in spontan.

Marta Bartolj

V ilustracijah Marte Bartolj⁵⁴ je nekaj zelo etično elementarnega, ne popušča glede svojih želja: »Ko rišem ali ilustriram, pogosto obujem čevlje radovednega otroka, ki okolico dojema z veliko začudenostjo, presenečenjem in včasih s šokom. Narava otroka je iskrena, brez pretvarjanja. In želim si, da so takšne tudi moje ilustracije.«⁵⁵

⁵² Javna agencija za knjigo RS je zato v sodelovanju z Mladinsko knjigo v torek, 2. aprila 2019, organizirala dogodek na odru *Illustrators' Survival Corner*, na katerem je pripovedovalka Špela Frljic predstavila ilustratorski razvoj Ane Zavadlav (M. K., *V Bologni tudi ilustracije Lile Prap in Ane Zavadlav*, 1. 4. 2019, MMC). Ilustracije iz te knjige so bile uvrščene tudi na kurirano mednarodno razstavo v Južni Koreji, *Nami Concours* in prejelo priznanje Purple Island, 2019.

⁵³ Plaketa Hinka Smrekarja na 14. slovenskem bienalu ilustracije, 2021.

⁵⁴ Rodila se je 26. avgusta 1979 v Novem mestu. Risanje je njen zvesti spremljevalec že od majhnih rok. Njena pot do ilustratorskega poslanstva je bila kljub temu ovinkasta. Po odločitvi, da sledi notranjemu klicu, je leta 2011 diplomirala iz slikarstva na Šoli za risanje in slikanje v Ljubljani. Nato je leta 2016 po bolognskem sistemu magistrirala s področja ilustracije na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Za magistrsko delo je prejela študentsko nagrado ALUO Univerze Ljubljana. Za avtorsko knjigo *Kje si?*, ki je bila njeno magistrsko delo, je prejela veliko priznanj doma in v tujini. Poleg tega je bila leta 2021 uvrščena v stalno razstavo *Rastoče knjige* Temeniške in Mirnske doline, ki jo je do sedaj urejal in dopolnjeval Jože Zupan. Istega leta je prejela tudi občinsko priznanja za odmevno umetniško ustvarjanje. V letih 2018 in 2021 je prejela štipendijo za ustvarjalnost, ki jo podeljuje Javna agencija za knjigo RS. Knjige ilustrira za različne slovenske založbe, ilustracije pa objavlja tudi v revijah za otroke (*Ciciban*, *Cicido in Mavrica*). Sodeluje na pomembnih skupinskih razstavah doma in v tujini, večkrat pa je tudi samostojno razstavljala: 2017 – *Ilustracije treh*, Lična hiša, Ajdovščina; *Ilustracije treh*, Galerija Simulaker, Novo mesto; 2018 – *V objemu navdiha*, Mestna knjižnica, Kranj; *V objemu navdiha* (tri ilustratorke), Kregarjeva galerija/Meršolov atrij, Zavod s. Stanislava, Ljubljana; *Kje si?*, Knjižnica Domžale, Domžale; *Kje si?*, Galerija Krka, Novo mesto; *V objemu navdiha* (tri ilustratorke), Šubičeva hiša, Škofja Loka; 2019 – *Kje si?*, Knjižnica Glinškova ploščad, Ljubljana; *Minevanja* (z Andrejo Pogačar), Galerija Vodnikova domačija, Ljubljana; 2021 – *Minevanja* (z Andrejo Pogačar), Muzej Šenčur, Šenčur; »In potegnila sem črto«, Galerija Instituta »Jožef Stefan«, Ljubljana. Živi in ustvarja v Trebnjem.

⁵⁵ Vladimira Rejc, *Intervju z ilustratorko Marto Bartolj*, Ventilator besed, 12. julij 2021.

V času, ko po izsledkih najnovejše raziskave Javne agencije za knjigo RS *Knjiga in bralci VI* otrokom bere le tretjina staršev, nekaj več kot polovica Slovencev na leto ne prebere niti ene knjige, raven bralne pismenosti pa je vse prej kot hvalevredna, je slikanica kot prvi korak v svet knjige vsekakor vredna posebne pozornosti. Še posebej, če je to uspešnica – brez besed. Otrok kot *bralec* aktivno poustvarja zgodbo, ki mu je ponujena le v sliki. Četudi še ne zna brati besedil, pri knjigi ne potrebuje komentarja. Dojemanje (le) vizualno ponujene vsebine je njegovo, zato napačne razlage ne more biti. Knjiga širi otrokovo domišljijo, hkrati pa spodbuja pogovor in medgeneracijsko povezovanje. Taka knjiga, ki zgolj s podobami vabi v svobodno domišljijsko pripoved, je avtorska slikanica Marte Bartolj *Kje si?* (Miš, 2018). Z njo se je ilustratorica suvereno zavihтела med najboljše mlade ustvarjalce na tem področju, čeprav je bil to prvi avtorski projekt, ki ga je (še kot študentka) ustvarila.

Med študijem slikarstva je Marta Bartolj prišla v roke slikanica brez besed *Val* (2010) korejske ilustratorke Suzy Lee, ki jo je očarala in ob kateri je ugotovila, da take slikarske izpovedi ponujajo veliko svobode. Minimalistično podana zgodba je sestavljena iz zgolj treh elementov: igrivega morskega vala, podobe deklice in nekaj galebov, ki se na sončen dan preganjajo z njim. Rezultat je prekrasna, estetsko dovršena, zgolj z dvema barvama zrisana slikanica z univerzalno poanto, ki ne potrebuje dodatnih besed. Taka, da skrajno krhko, nežno, v ilustracije popolnoma zagledano študentko očara. Kot tudi znamenita in velikokrat v svetu nagrajena slikanica *Sneženi mož* angleškega ilustratorja, karikaturista in pisatelja Raymonda Briggsa, ki je pred skoraj štirimi desetletji izrisal čarobno dogodivščino naslovnega junaka in dečka ter bralce brez besed popeljal v svet fantastičnih doživetij. Prvič je izšla leta 1978 v Londonu⁵⁶, založba Miš pa jo je izdala leta 2014. Občuduje tudi dela odličnih ilustratoric: Lisbeth Zwerger in Beatrix Potter. A ilustracije Rebecce Dautremer so tiste, ki so ji odprle povsem nov svet, predvsem slikanica *Skrivnostno življenje princes* Philippa Lechermeierja z njenimi ilustracijami. »Zaljubljena sem v njeno barvno paletu.⁵⁷« Poznanje kvalitetnih ilustracij je dragocena bogatitev njenega ustvarjalnega obzorja, čeprav so njene ilustracije povsem drugačne, povsem izvirne.

Marta Bartolj je leta 2016 nekaj ilustracij (iz nastajajoče magistrske naloge) najprej razstavila leta 2016 na 12. bienalu slovenske ilustracije v Cankarjevem domu v Ljubljani, kjer so bile takoj opažene. Čeprav je pri izdaji take knjige potreben založniški pogum, ker je težko predvideti, kako bo knjiga sprejeta, so prav pri založbi Miš takoj verjeli v sporočilo zgodbe o krogu dobrih del, v katerem se lahko znajde vsakdo, in sodelovanje je steklo. Kar se je tako avtorici kot založniku⁵⁸ že doslej

⁵⁶ *Sneženi mož* je slikanica brez besedila, ki zgodbo o snežaku pripoveduje v 175 mehko narisanih sličicah. Postala je klasična slikanica, ki je obogatila otroštvo milijonom otrok po svetu. Dolej je bila po svetu prodana v 8,4 milijonih izvodov. Po knjigi so posneli 26- minutni risani film, ki je bil 1982 nominiran za nagrado *oskar*.

⁵⁷ Ratha Tep, *Interview with Marta Bartolj, Every Little Kindness*, Max's boat, 28. 10. 2021. <https://www.maxsboat.com/post/interview-with-marta-bartolj-every-little-kindness>

⁵⁸ Pravice za izdajo slikanice *Kje si?* so odkupile tuje založbe: Baeschlin Verlag v Švici (za nemško govoreče dežele), Chronicle Books Publishing iz ZDA (za angleško govoreče dežele), Kalimat Group iz Združenih arabskih emiratos (zaradi kulturnih razlik je za arabsko govoreče dežele glavno vlogo kužka prevzela podoba muce, kar je ilustratorica digitalno poustvarila), korejska založba Sowonnamu Publishing in italijanska založba Cart'armata Edizioni srl, Terre di Mezzo Editore.

obrestovalo. Avtorski knjigi *Kje si?* je komisija za izbor nagrade Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico že dve leti kasneje (2018) dodelila priznanje za izvrstno slikanico brez besedila. Isto leto je bila predstavljena v muzeju Klingspor (Nemčija) na razstavi knjig z različnih koncev sveta. Naslednje leto je prejela znak *zlata hruška* (2019), hkrati je bila uvrščena še med Bele vrane (The White Ravens). Predstavljena je bila tudi v 4. bienalni zbirki brezbesednih knjig (IBBY Silent Books Collection 2019), sočasno pa je bila uvrščena še na častno listo te zbirke. Zbirka je bila razstavljena na bolonjskem knjižnem sejmu, v Koreji, v Avstraliji ter na kongresu IBBY na Novi Zelandiji. Veličastno!⁵⁹ »Poseben čar tovrstnih del je v značilni interpretacijski odprtosti, ki jo ponujajo *tihе zgodbe podob*, pri čemer je ključ za razumevanje in soustvarjanje pomena velikokrat prav naslov kot edina verbalna markacija zgodbe, ponekod se v njih skrivajo večplastna intraikonična sporočila.« slikanice brez besed ocenjuje recenzentka, urednica in prevajalka Alenka Urh⁶⁰.

Slikanica *Kje si?* predstavlja izvirno tenkočutno zgodbo iz vsakdanjega življenja, ki pa jo sam naslov razkrije šele ob branju. Okvirna zgodba slikanice je zgodba dekleta, ki išče svojega izgubljenega psa. Zato se nekega dne odpravi od doma, da bi po mestu obesila plakate s sliko pogrešanega ljubljénčka, s čimer se sproži množica dogodkov. Osnovni lik zgodbe je pes Brko (kot povezovalna nit se prikazuje v podobi plakatov skozi celotno zgodbo), ki je bil v resnici rešen pred evtanazijo in iz Zagreba prepeljan v Slovenijo, kjer ga je sprejela avtoričina prijateljica. Marta Bartolj, navdihnjena z resničnim pietetnim dogodkom, je hotela izslikati zgodbo kot sporočilo, da se v svetu dogajajo tudi dobre stvari. »Že kot otrok sem rada priskočila na pomoč. Občutljiva sem za stiske ljudi, živali, okolja. Zato sem v zgodbi izhajala iz tega.«⁶¹ Po resničnih dogodkih so nastali mnogi prizori, recimo, ko dekle fantu s kitaro podari jabolko, ko možki vrže odvrženo smet v koš za smeti, ko gospod opozori gospo, da je izgubila ključ, ko gospod pomaga gospe nositi polne vrečke, ko mož podari svoji ženi rože, ko otrok reši mucka, ko fant na avtobusni postaji odstopi sedež starejši gospe in še in še. Najprej je ilustratorica naredila veliko testnih ilustracij in te navade se pri nadaljnjem ustvarjanju še vedno drži. Nato je ustvarila skice prizorov, kot bi si sledili v stripovski postavitvi. Preden se je dokončno lotila slikanja, pa je izoblikovala še pomanjšano maketo knjige, da je preverila ritem knjige, potek in razumljivost. Ilustracije so različno velike, ritmično se izmenjujejo kvadratni in pravokotni formati. Sekvence, ki ena za drugo spodbujajo k povezovanju, si pod režijsko taktirko same avtorice sledijo ena za drugo kot v filmu. Knjiga na 72 straneh opozori na toliko zglednih del, da bi zlahka napolnila serijo slikanic. Toda ne. Ilustratorica je v sporočilo vtakala vse, poklonila otrokom skoraj roman, ki ga lahko *berejo* znova in znova, celo vsakokrat drugače. Kajti, že najmanjši

⁵⁹ Ilustracije iz knjige *Kje si?* so bile leta 2020 uvrščene med finaliste za nagrado BIBF Ananas Illustration Awards v Pekingu, ki je drugi največji mednarodni knjižni sejem na svetu; prav tako so bile uvrščene na razstavo BIBF Ananas International Illustration Exhibition. Leta 2021 so bile med 3235 prijavljenimi med 226 finalisti za 55. mednarodno razstavo na bolonjskem knjižnem sejmu: finalisti so bili predstavljeni digitalno, na spletu. Leta 2021 se je knjiga *Every Little Kindness, Chronicle (Kje si?)* na Amazonu uvrstila med knjige meseca ter nato še med 20. najboljših knjig leta 2021 v starostni kategoriji od treh do pet let.

⁶⁰ Alenka Urh, *S sodobno slovensko slikanico v svet / Slikanica spada med osnovne iniciatorje in kultivatorje estetskega okusa*, Delo, Ljubljana, 8. 11. 2019.

⁶¹ Petra Arula, *V čevljih radovednega otroka*, Jana, 23. 11. 2021, št. 47, str. 50/51.

bralci lahko pri knjigi aktivno sodelujejo, po svoje razlagajo podobo za podobo in jo poustvarjajo. Z originalnim vizualnim nastopom, ki ne sledi ne tujim, ne slovenskim⁶² avtorjem brez-besednih knjig, vzpostavlja Marta Bartolj odkritosrčni intimizem. Ohranila je živost otroške duše, s katero sporoča mlajšim generacijam, naj bodo občutljive za stiske in krivice, ter s preprostimi dejanji drugim za zgled. Hkrati pa ilustratorica vizualno tako kot celo knjigo obvladuje izrazit občutek za harmonično barvno skladnost znotraj vsake upodobitve posebej, ob stalnem poudarjanju pomembnih oranžno rdečih akcentov. Svetla, oranžno rdeča barva vodi bralca skozi različne dogodke in nakazuje, katera figura se bo naslednja pojavila kot vodilna pri nadaljevanju zgodbe. Vse ilustracije so svetle, barvno nevtralne, igrive in glede na vsebino sporočila brez poudarjanja dramatičnih učinkov. »V akvarelni tehniki so grajene z umirjenimi ploskovnimi intervencijami čopiča na podlage, napolnjene z množico drobnih zrnatih točk, ki povzročajo v celotni knjigi svojevrstni optični nemir in dodatno tenkočutnost vsake ilustracije posebej,« je profesor Darko Slavec ocenil in strokovno podprl⁶³ posebnost te knjige. Knjiga, ki ima v angleščini naslov *Every Little Kindness* (Chronicle Books Publishing, 2021) je takoj po izidu prejela izjemne recenzije v priznanih ameriških spletnih in tiskanih revijah: *Booklist Reviews*, *Foreward Reviews* (starred review) in *Kirkus Reviews*.

Čeprav je Marti Bartolj že avtorska knjiga *Kje si?* omogočila suveren vstop med pomembne slovenske (in tuje!) avtorje ilustracij in je za njo že vsaj petnajst novih slikanic in ilustriranih knjig za otroke in mladino, se z vsakim novim projektom počuti kot začetnica. Veselje je pomešano z otožnostjo, ko konča projekt in se umakne neznanemu, besedilu za novo zgodbo in praznim listom. Ikonografska izhodišča upodobitev pri kasnejših slikanicah, ki jih je dobila v upodabljanje, so zelo raznolika, vsebine, ki se jih loteva, prav tako. Pri večini novih ilustracij pa ni več barvne zadržanosti, razen pri redkih črno-belih realizacijah ilustriranih knjig.

Pravljica *Hrošček Simon* (Miš & Občina Domžale, 2017) avtorice Nine Mav Hrovat skupaj z ilustracijami Marte Bartolj širi zadovoljstvo in dopolnjuje aktivnosti, ki jih v občini že izvajajo skupaj s hroščkom Simonom. Slikanica *Ozimmnica*⁶⁴ (Zala, 2020), ki jo je prav tako napisala Hrovatova, je prisrčno poučna slikanica s prijaznim besedilom in igrivimi ilustracijami za otroke v predšolskem in zgodnjem bralnem obdobju, za družinsko branje, za pravljlične ure. Ilustracije so privlačne, pritegnejo že na veznih listih, vključujejo bogastvo zlate jeseni in lepoto mrzle zime. Nagovarjajo s sporočilom, da je treba tako ali drugače poskrbeti za ozimmico,

⁶² Po prvi slovenski, a že kulturni avtorski slikanici brez besed Marjana Amalietija *Maruška Potepuška* (MK, 1977), ki se je ne glede na mehke platnice takoj in tudi kasneje pri ponatisih povsem udomačila med slovenskimi otroci različnih starosti, je pri nas izšlo še nekaj tovrstnih umetnin. Že naslednje leto je prvič izšla slikanica brez besed *Brundo se igra* (MK, Pedenjped, 1978) Marjana Mančka, ter nato *12 (Dvanajst) mesecev* (MK, Velike slikanice, 1983) Marije Lucije Stupica. S slikanico *Ferdo, veliki ptič* (KUD Sodobnost International, 2015), ki svojo zgodbo pripoveduje le skozi podobe, je Andreja Peklar leta 2015 na knjižnem sejmu v Bologni navdušila mednarodno žirijo, da se je s svojim mogočnim junakom uvrstila med finaliste bolonjskega natečaja *Silent Book Contest*, prejela kitajsko nagrado *best of the best* in se pridružila izbrancem kataloga *Bele vrane*. Zadnja leta so to velike slikanice *Zgodba o sidru* (MK, 2010) in *Svetilnik* (Miš, 2019) Damijana Stepančiča, *Darilo* (Zala, zbirka Mušnica, 2017) Andreje Gregorčič in večkrat nagrajena slikanica *Deček in hiša* (MK, 2015) Maje Kastelic.

⁶³ Darko Slavec, *Recenzija ilustrirane knjige mag. Marte Bartolj »Kje si?«*, 12. 3. 2018.

⁶⁴ Nominacija za nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico, 2021.

zase, za prihodnost. Besedilo *Vprašanje za babico*⁶⁵ (Miš, 2020) iste pisateljice, s katero sta že skoraj tandem, je tankočutno in toplo, ilustracije igrive in prisrčne, kar nakazuje že dominantna naslovna podoba babice na kolesu s plapolajočim šalom in trakci na klobuku ter uživaško nasmejanim vnučkom pred seboj. Tudi v notranjosti velike slikanice so prav tako prisrčno hudomušne, kar skupaj s sončno svetlim koloritom in veliko svetlobe v kompozicijah dvostranskih ilustracij blaži dečkova nenehna spraševanja »Kdaj boš umrla, babi?«. Slikanica ne odpira le vprašanja o minljivosti, ampak opozarja tudi na dragoceno medgeneracijsko sožitje.

Med prve naročene projekte spada slikanica *Božo in Vili* (Miš, 2018), ilustrirala jo je na osnovi zbirke duhovitih pripovedi Tine Arnuš Pupis o velikanu Božu in precej manjšem Viliju, njunem prisrčnem in vznemirljivem prijateljstvu ter njunih pravljичno obarvanih dogodivščinah. S premišljenimi podrobnostmi je izoblikovala like in slikovni prostor v slikanici in soustvarila besedam primerno ozračje. Par let kasneje je izšla tudi njuna atraktivna slikanica *Zebra v ogledalu* (Miš, 2021), katere posebnost je, da se bere iz obeh strani, naprej in nazaj, in ima dve naslovnici. Velika slikanica je namenjena predšolskim in otrokom v zgodnjem bralnem obdobju, da bi spodbujala pogovor o sprejemanju samega sebe. Zebra je upodobljena impresivno, prepričljivo. Psihološko premišljeno je stran za stranjo izslikan razpon njenih čustvenih izrazov od žalosti do veselja (ali brano iz druge strani, od veselja do žalosti). S posebnim občutkom je naslikana tudi pokrajina, ki se z vremenskimi razmerami prilagaja zebri in občutkom, od deževne, do sončne. Samo na srednji dvostranski ilustraciji se v imaginarnem prostoru razmetani pojavijo krohotajoči se surikata, jezevec, žirafa, krokodil in lev kot so travmatično zapisani v zebri in spominu. Njene ilustracije zaznamujejo krhkost, nežnost in svojstvena poetičnost, o čemer priča tudi ptiček, ki nastopa kot ilustratorčina vzporedna zgodba, ali žirafa, ki se na začetku in/ali koncu knjige hudomušno pojavi kot nosilka napotka k branju slikanice. S pazljivo natančnostjo je naslikano sedemnajst dvostranskih ilustracij s tušem, akvarelnimi in akrilnimi barvami v kombinaciji s svinčnikom, vsi prizori pa so posuti z drobnimi pikami (kar tehnično spominja na slikanico *Kje si?*).

Za različne knjige ima Marta Bartolj vsebini ilustracij prilagojeno tehniko, pri tem uporablja svinčnik, tuš, akvarel, tempero, gvaš in akril, poleg tega je obsežen del njenega opusa narejen tudi v digitalni tehniki. »V različnih tehnikah, ki jih uporablja, in v pestrosti izrazov, ki jih prilagaja vsebini upodobitev, dosega tudi različne slogovne stile,« je ob njenih povsem drugačnih ilustracijah za pesmi Toneta Pavčka zapisala likovna kritičarka Katja Ceglar⁶⁶. Kajti, ob 90. obletnici njegovega rojstva je bila v novi, subtilni likovni preobleki izdana njegova pesniška zbirka *Pesmi in leta* (Miš, 2018) res nekaj drugačnega, posebnega. Po izboru, ki ga je že desetletje prej predlagal sam pesnik, sta ilustratorka in oblikovalka Polonca Strman ustvarili klasično lirično enovito umetniško oblikovano knjigo. Svetlozeleno utišane ilustracije, krhke kot dih, se kot valovi prelivajo skozi kot ocean obširno knjigo. Ilustracij pesmi se je Marta Bartolj lotila še za antologijo Svetlane Makarovič *Pesmi muce potovke* (Založba Sanje, 2019), a je bila le ena izmed 32 ilustratorjev. Pri skupinskem

⁶⁵ Leta 2021 je knjiga prejela znak *zlata hruška*.

⁶⁶ Katja Ceglar, *Marta Bartolj, zloženska*, Galerija Krka, Novo mesto, 11. 12. 2018–7. 1. 2019.

ilustratorskem projektu je sodelovala⁶⁷ tudi v četrtem izletniškem vodniku *Pravljicne poti brez meja : družinski izleti* (Sidarta, 2021) avtorice Irene Cerar.

Eno izmed stalnih in ključnih vprašanj, ki se postavlja pred vsakega ilustratorja, preden se loti konkretne naloge, je že od nekdaj, kako vzpostaviti stik z literarno predlogo, kako se lotiti njenih upodobitev kot risar ali slikar. Pri ilustracijah pesmi za otroke je, drugače kot pri snovanju zgodbe ali pravljice, vsaka pesem zgodba zase. Pri tem je predvsem pomembno, da se ilustrator zaveda pomena dramaturgije posamezne pesmi, iz katere naj bi likovno izbrskala najbolj izrazite poudarke. In tudi izvora, kraja, če ga pesmi omenjajo. V veliki slikanici *Kosmatice* (Zala, 2020) je zbirka igrivih in nagajivih pesmi Milana Šelja, ki med bivanjem na Kosmaticah na Krasu v verzih obuja smeh in radovednost, nagajivost in zamišljenost otrok, kot se jih spominja iz toplega, vetrovnega, a kljub vsemu varnega otroštva. Njegove pesmi živobarvno zazvenijo prav v ilustratorkinih prisrčnih podobah, v svetlih, sončnih barvah, kar očitno postaja ena njenih najbolj izpostavljenih značilnosti. Prevladujoči koncept interakcije med besedili in podobami temelji tudi na tipu ponazoritve, ki določa, kako ustvariti nekaj, kar je preprosto privlačno in vnaprej prilagojeno določeni stopnji dožemanja. V tem kontekstu, a tudi s poslušom za sprejemanje svežih idejnih rešitev, s katero Marta Bartolj skozi risbo in barvo pripoveduje zgodbe današnjim, že z elektronsko tehniko obremenjenim mladim bralcem, so se v založbi Miš odločili za nove, razgibano privlačne ilustracije abecedno antološke⁶⁸ zbirke pesmic *Mišja abeceda* (2021) Tatjane Pregl Kobe.

Pisateljica Cvetka Sokolov in ilustratorka Marta Bartolj sta najprej sodelovali pri knjigi *Bo res vse v redu?*⁶⁹ (Miš, 2019), namenjeni najstniški populaciji bralcev, ki ji je ilustratorka za likovno pripoved namenila preproste motive, izrisane s črno-belo risbo. Na akvarelno osenčenih perorisbah so drobne, igrive domislice, čeprav je ilustratorka tokrat pri besedilu za najstnike natančna opazovalka, ki stremi k realistično konkretni interpretaciji tako pisateljčinega motivnega sveta kot v njem dominirajočih figur. Kasneje sta suvereno ustvarili tudi slikanico *Zojini zakladi* (Zala, 2021) za otroke, v kateri je Zoja posebna sraka. Njeno gnezdo je polno pisanih reči, ki si jih je prisvojila in v tem prizoru dominantno sedi na bogastvu, ob njej na vejici drevesa koralde in pentljica (brez katere pri Marti Bartolj očitno ne gre). Ko Zoja odpre gozdno zlatarno, živali pokupijo vse bleščeče predmete, pomaga ji podjetni Stanislav. Ilustratorka sicer sledi živahni zgodbi z različno velikimi ilustracijami, ob tem pa kljub posluhu za sodobne pristope sledi svojemu občutljivemu notranjemu glasu. Seveda se posebej pozorno prisluhne sporočilu, da so sračji otročiči resničen zaklad, in se temu prizoru še posebej posveti. Krhke poteze njenim stvaritvam dodajo bolj lahkotno noto ter ustvarjajo samosvoj, najmanjšim otrokom prilagojen slog z veliko čudovitimi detajli in barvami. Zgodba *Luka izgubi očka* (Morfemplus, 2020) v besedilu Darke Mazi odpira temo smrti, ki se je navadno izogibamo. Skozi pripoved in nazorno likovno spremljavo sledimo dečku, ki ob umiranju svojega očeta išče nove oblike aktivne komunikacije z njim. Slikanica na metaforični ravni govori tudi o poti, ki jo prehodimo vsi, o poti

⁶⁷ Vodnik so ilustrirali še Nenad Cizl, Bojana Dimitrovski, Milan Erič, Jelka Godec Schmidt in Peter Škerl.

⁶⁸ Zbirko je za založbo Miš leta 2011 uredila Tilka Jamnik, ilustrirala pa Daša Simčič.

⁶⁹ Leta 2020 je knjiga prejela znak *zlata hruška* in bila uvrščena med *Bele vrane* (The White Ravens), pisateljica pa je bila nominirana tudi za nagrado *desetnica*.

življenja in o neizbežnem soočenju s smrtjo. Le malo ilustratorjem uspe rahločutno spremljati tako zahtevne in boleče teme, a kljub podobam, ki omiljujejo besedilo, je branje te slikanice za mladega bralca še posebej dragoceno v družbi starejših, s pogovarjanjem in refleksijo. Ilustratorkin avtorsko izviren in izrazito sugestiven pristop se kaže predvsem pri upodabljanju vsebin, ki so ji blizu. Domišljija je tista, ki ji v umetnosti (poleg tehnične perfekcije) pomeni največ. Take so tudi nežno akvarelne ilustracije zgodbe *Kuža in dež* (Morfemplus, pred izidom 2022) pisateljice Sanje Pregl, ki zvesto sledijo njenemu sporočilu o sprejemanju različnosti. Kju je tibetanski kuža, ki je s seboj prinesel tudi ime (v originalnem zapisu Chu pomeni vodo). Rad ima dež, nekateri pa ga kar naprej hočejo zaščititi pred njim. Šele ko sprejmejo njegovo drugačnost, prihajajo k njemu zaradi družbe in mu svojih idej več ne vsiljujejo. Tudi pri tej slikanici se kaže, da ilustratorka zna iz obrisov ljudi in živali izluščiti tisto, kar posebej pritegne otroka in za kar smo odrasli dostikrat slepi. Vse je razgibano, dinamično, a hkrati uravnoteženo in usklajeno. Meditativno besedilo z vprašanji, ki od bralca pričakujejo njegove lastne odgovore, in čustvene ilustracije Marte Bartolj v avtorski slikanici *Tam se srečava* (Miš, 2021) razgaljajo tudi avtoričino življenjsko naravnost. Njeno vabilo bralcu *na sprehod / med vrstice in podobe v neznanu* je prav toliko tudi nagovor sebi: *Tolikokrat preslišano in spregledano mi / nežno prigovarja in z najtišjim, komaj / slišnim zvokom vabi, da pogumno sledim*. Deklica s pentljico na kratkolasi glavici, drobna kot Palčica, je pravzaprav ona sama, zazrta vase in v svoj intimni svet, kjer so namesto oblakov nad hišico predimenzionirani rožnati cvetovi, kjer so njihove čašice tako velike, da lahko v njih sanja, ali jo v bolj umirjenih tonih rože spremljajo v razmišljanju o minevanju vse do zadnje strani, ko ovenijo. V minimalistično poudarjeni belini zadnje strani, kot njena vprašanja, izpolnjena ali ne. Knjiga, v kateri mehko barvne skale gradi emocije dogajanja in poetično ozračje.

Ilustratorka, ki suvereno ustvarja v različnih tehnikah, se v svojih vizualnih pripovedih prav tako napaja iz vsakdanjega življenja. Niza številne podrobnosti, v katerih so pogosto prikrita sporočila, ustvarja presenečenja, vedno znova odkriva drobne domislice, se zaveda lastnih občutij (in jih včasih tudi zapiše). Njena dela kažejo izrazito veselje do pripovedovanja čarobnih in nežnih zgodb ter pieteto do problematičnih in žalostnih pripovedi, a hkrati tudi profesionalen odnos do upodabljanja realnega sveta: prepoznavnih pokrajin, rastlin, živali, otrok in odraslih, vsega, kar jo obkroža. Nič ji ni tuje, ko sprejme besedilo v vizualno prevajanje in se v čevljih radovednega otroka sooča tudi za najmanjše otroke s pomembnimi življenjskimi pojmi. *Ljubezem. Družina. Spomin na otroštvo. Smrt. Bolečina. Sočutje. Strpnost. Hrepenenje. Sprejemanje drugačnosti*. In s tem, kako najmlajšim bralcem⁷⁰ ta sporočila prenesti v nazorne podobe.

⁷⁰ Nekatero izmed njenih knjig so od leta 2018 do 2021 uvrščene tudi v priporočilnico za bralno značko: od *Kje si?* ter *Božo in Vili* do zgodbe za mladino *Bo res v redu?* in velikih slikanic *Ozimnica*, *Vprašanje za babico*, *Luka izgubi očka*, *Mišja abeceda*, *Zojini zakladi* in *Zebra v ogledalu*.

Ančka Gošnik Godec: ilustracija iz knjige *Marko na belem konju jaše* (Tone Pavček),
tempera in akvarel, 11 cm × 22 cm, Borec, 1984, MK 2020.

Ančka Gošnik Godec: ilustracija iz knjige *Lučka Regrat* (Gregor Strniša),
tempera, 26 cm × 42 cm, Borec, 1984, MK 2020.

Ana Zavadlav: ilustracija iz knjige *Dva zmerjavca* (Lojze Kovačič),
digitalni tisk in suhi pasteli, 30 cm × 47 cm, MK, 2018.

Ana Zavadlav: ilustracija iz knjige *Jež in samotni občutek* (Toon Tellegen),
risba z ogljem, 30 cm × 42 cm, MK, 2020.

Marta Bartolj: ilustracija za slikanico *Kuža in dež* (Sanja Pregl),
akvarel, barvice in svinčnik na papirju, 38 cm × 50 cm, Morfemplus, 2021

Marta Bartolj: ilustracija iz knjige *Every Little Kindness*, tuš, akril,
akvarel in digitalna tehnika, 26,5 cm × 46 cm, Chronicle Books, San Francisco, 2021.

RAZSTAVA ILUSTRACIJ MARIBORSKA KNJIŽNICA 2021

ANČKA GOŠNIK GODEC

2. APRIL - MEDNARODNI DAN KNJIG ZA OTROKE

KNJIŽNICAROTOVŽ, PIONIRSKAKNJIŽNICAROTOVŽ, KNJIŽNICANOVAVAS, PIONIRSKAKNJIŽNICANOVA
VAS, KNJIŽNICA KAMNICA, KNJIŽNICA POBREŽJE, KNJIŽNICA TEZNO, KNJIŽNICA STUDENCI, KNJIŽNICA
PEKRE, KNJIŽNICA HOČE, KNJIŽNICA PESNICA, KNJIŽNICA BISTRICA OB DRAVI, KNJIŽNICA ŠENTILJ,
KNJIŽNICALOVRENCNAPOHORJU, KNJIŽNICA DUPLEK, KNJIŽNICA RUŠE, KNJIŽNICA SELNICA OB DRAVI

V SODELOVANJU Z GALERIJO RIKA DEBENJAKA IN ZALOŽBO MLADINSKA KNJIGA

Katjuša Gorela

REVŠČINA V SLOVENSKIH LJUDSKIH PRAVLJICAH V BERILIH ZA DRUGO TRILETJE OSNOVNE ŠOLE

Članek predstavlja analizo slovenskih ljudskih pravljic, ki tematizirajo revščino in so vključene v berila za drugo vzgojno-izobraževalno obdobje osnovne šole. Analiza zajema tudi didaktični instrumentarij ob besedilu in raziskuje, kako oziroma ali sploh le-ta naslavlja tematiko revščine. Iz dobljenih rezultatov je razvidno predvsem dvoje: od vseh slovenskih ljudskih pravljic, ki so vključene v berila za 4., 5. in 6. razred osnovne šole, je le manjši delež takih, ki govorijo o revščini, in tudi spremljajoči didaktični instrumentarij ob pravljici le marginalno omenja to tematiko. Zanimiva je tudi ugotovitev, da nekatera berila za drugo vzgojno-izobraževalno obdobje ne vsebujejo slovenskih ljudskih pravljic, ampak samo slovenske ljudske pripovedke ali izključno tuje ljudske pravljice.

The article brings an analysis of the Slovene folk fairy tales which thematize poverty and are included in textbooks for the second educational period of elementary school. The analysis also includes didactic instruments accompanying the texts, researching how and if at all these instruments address the topic of poverty. The acquired results show two things: only a minor share of all the Slovene folk fairy tales, appearing in textbooks for the 4th, 5th and 6th class of elementary school, discusses poverty, and the topic is also only marginally touched by the accompanying didactic instruments. Equally interesting is the fact that some textbooks for the second educational period include none of the Slovene folk fairy tales, but only Slovene folk tales or even exclusively foreign folk tales.

1 Uvod

Sodobna družba se sooča s socialno-ekonomsko krizo; begunstvo, revščina, politični nemiri silijo ljudi, da zapustijo svoje domove in poiščejo srečo v tujih deželah. Tudi v Sloveniji se srečujemo z revščino in kljub brezplačni osnovni šoli, ki jo zagotavlja Konvencija o otrokovih pravicah, veliko družin za nakup šolskih potrebščin poišče pomoč pri dobrodelnih organizacijah (Šimenc in Kodelja 2015: 131–132). Književnost od nekdanj črpa snov iz družbe in tudi ljudske pripovedi vsebujejo podatke o materialnih pridobitvah, o ekonomskem in socialnem statusu ljudi ter o njihovih vrednotah, verovanjih in drugih vsakdanjih stvareh (R. Schende v Kropelj, 1995: 24). Slovenske ljudske pravljice, ki v sebi nosijo zapis preteklega življenja slovenskega naroda, pogosto pripovedujejo o preživetveni stiski pravljicnih protagonistov in njihovem iskanju boljšega življenja. Revščina je del realnosti, s katero se

(posredno ali neposredno) srečujejo tudi današnji osnovnošolci, in na podlagi naše raziskave želimo preveriti, kako to tematiko naslavljajo šolska berila in jo s tem približajo otrokom. Na korpusu devetnajstih beril za drugo triletno osnovne šole smo preverili, koliko in katere slovenske ljudske pravljice s tematiko revščine so na voljo učencem 4., 5. in 6. razreda. Preučili smo tudi vsebino didaktičnega instrumentarija posamezne analizirane pravljice, pri čemer nas je vodilo vprašanje, kako (če sploh) le-ta predstavi mladim bralcem revščino pravljичnega protagonista ter kako/ali jih spodbuja k razmisleku in aktualizaciji te tematike. Raziskava se torej osredotoča na tiste pravljice, ki s svojo sporočilnostjo otroke nagovarjajo, senzibilizirajo in v njih brišejo predsodke do deprivilegiranih posameznikov.

2 Revščina v slovenskih ljudskih pravljicah

V ljudskih pripovedih se kažejo družbene razmere, ki so vladale ob njihovem nastanku in zapisu. Slovenske ljudske pravljice preferirajo pravljичne protagoniste, ki se soočajo z vsakdanjim težkim življenjem, v ospredje postavljajo težek in reven vsakdan kmeta zaradi slabe letine, davkov ali odškodnine za zemljiško odvezo (Kropej 1995: 31). Pravljice zgodbo le redko prikazujejo s perspektive bogatih ljudi, denimo gospode, aristokracije, kot so kralji, grofi, baroni. Skopuštvu, zloba, ozkosrčnost oziroma čustvena revščina so v pravljicah neredko hrbtna stran bogastva in poslušalec slovenske pravljice le redko dobi priložnost, da se poistoveti z bogatašem. Velikokrat se zgodi, da bogataši ob boleznih ali nesreči sprevidijo ničnost materialnih dobrin; poznamo, denimo, motiv kralja, ki obljubi polovico kraljestva tistemu, ki bo rešil njegove hčere prekletstva (*Okamenele kraljičine*), kakor tudi motiv bolnega kralja, ki se je pripravljeno odpovedati veliki vsoti denarja ali celo kraljevanju v zameno za čudežno zdravilo (*Na smrt bolan kralj, Zdravilno jabolko*). Revščina slovenskega prebivalstva 19. stoletja je v pravljicah poudarjena s pomanjkanjem hrane ali s preprosto hrano, kot so kruh, krompir, repa, različne kaše in žganci. Tudi obleka, ki v pravljicah prikazuje posameznikov družbeni položaj (Kropej 1995: 67), ima simbolno vlogo in v njej prepoznamo attribute revščine, kot so raztrgana oblačila in obutev. Nazoren primer revščine je v slovenski ljudski pravljici *Dvanajst ujevcev* ».../ imam lačne otroke, bose, nage. Eden ima na nogi staro opanko, eden čevelj, eden škorenjc, eden nič /.../ zraven tega pa ni kaj jesti!« (Štefan 2015: 161–162). Obilica hrane in lepa obleka na koncu pravljice kažeta na izboljššan gmotni položaj protagonista (npr. mlečno kašo so jedli tri dni; umil se je in oblekel v gospoda). Tudi neprimerne stanovanjske razmere (Haramija 2013: 5), kot so majhna hišica, revna bajta, hiša brez pohištva, kažejo na začetni deprivilegirani položaj pravljичnega protagonista, ki se na koncu pravljice večkrat preseli na grad ali vsaj v hišo, lepo kot grad.

V ljudskih pravljicah je revščina večinoma podedovana oziroma prenesena s staršev na otroke. Drugi vzroki zanjo so smrt ali bolezen enega ali obeh staršev, veliko število otrok pri hiši ali nezakonski otrok, poklicni neuspeh pravljичnega protagonista ali ostarelost in nezmožnost za delo (Štefan 2013: 57–60). Odnos do revščine je v pravljicah različen – nekateri protagonisti izboljšajo svoj materialni položaj z lastnim trudom, drugi se revščine sramujejo in jo prikrivajo, tretji, zaslepljeni od hrepenenja po denarju, storijo prekrške in zanikajo svoje moralne vrednote (Štefan 2013: 61). Poznamo pa tudi pravljичne protagoniste, ki so zadovoljni s svojim

revnim življenjem in ga ne želijo spremeniti, in prav njihova skromnost je bogato nagrajena. Po drugi strani zasledimo tudi primere, kjer se morajo z revščino nenedoma soočiti prej ekonomsko dobro situirani posamezniki in to nekatere vodi do končne pogube – obubožanja ali celo smrti (nazoren primer sta ljudska pravljica *Bogata in uboga sestra* in ljudska pripoved *Kako je Črnobelj dobil svoje ime*).

Revščina je v ljudskih pravljicah prikazana dokaj ekstremno – na primer odhod otrok od doma, da bi našli srečo in razbremenili revne starše (»./.../ težko jima je življenje. Odločil se je zato, da ne bo več v breme sirotni materi, in je sklenil, da si poišče kruha pri drugih ljudeh.« (Brenkova, 1970: 19)), izjemno hude stanovanjske razmere (»vrata so bila vse, kar so imeli« (Štefan 2015: 56)), pomanjkanje obleke ali obuvala (»Edino obuvalo, ki je bilo pri hiši, so bile očetove in materine cokle.« (Unuk 2002: 109)), nejevolja ob rojstvu še enega otroka pri revni družini (»./.../ se je siromašnemu ribiču ob Muri rodil enajsti otrok. Nejevoljno so ga sprejeli bratje, ki še sami niso imeli dovolj kruha, nejevoljno ga je sprejel tudi oče, ki je moral sinku priskrbeti botro.« (Unuk 2002: 429)). Iz predhodno opravljene analize slovenskih ljudskih pravlji, ki so izdane v štirih pravljičnih zbirkah (*Slovenske narodne pravljice*, *Slovenske ljudske pripovedi*, *Slovenske pravljice* in *Za devetimi gorami: slovenske ljudske pravljice*), smo ugotovili, da težke ekonomske razmere nemalokrat predstavljajo posreden ali neposreden razlog za začetek pravljičnega dogajanja ter da lakota ali druga pomanjkanja vzbudijo v pravljičnem protagonistu željo po preseganju revščine, kar večinoma pomeni zapustiti dom in iti na pot oziroma iskanje tistega, kar bo premostilo njegovo nesrečo ali nesrečo njegove družine. Odhod od doma se tako razvije do točke preobrata, ko protagonist pridobi, kar bo zapolnilo njegov manko in spremenilo njegov gmotni položaj. To je lahko čudežno sredstvo, ki pričara, kar si pravljični protagonist zaželi, pridobljeno premoženje ali bogata poroka. Ugotovili smo, da je v slovenskih ljudskih pravljicah predvsem bogata poroka tista, ki revnega protagonista povzdigne po socialni lestevici navzgor in mu zagotovi boljše življenje. Pri tem mu večinoma pomagajo razni čudežni pomočniki, kot so starci, vile, živali, naravni pojavi (na primer vetrovi), ki najprej preverijo protagonistovo dobrosrčnost ali poštenost, šele nato mu ponudijo pomoč v obliki nasveta ali mu podarijo čudežno sredstvo (na primer železni prstan, ki uresničuje želje, čudežni čevlji, s katerimi lahko stopi šest ur daleč, orehova vejica z zlatimi orehi) ali namesto njega opravijo težke naloge/preizkušnje, ki ga pripeljejo do srečnega konca.

3 Pravljice v učnem načrtu za slovenščino

Učni načrt za slovenščino določa, da učenci v prvem triletju osnovne šole razumejo izraz pravljica in spoznajo slovenske ljudske pravljice ter pravljice bratov Grimm (Učni načrt 2018: 19). V drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju morajo učenci znati ločiti pravljice od realističnih pripovedi, prepoznati značilnosti ljudskih pravlji (tipične pravljične protagoniste, pravljična števila, prepovedi, zapovedi in prerokbe) in značilnosti slovenskih ljudskih pravlji (tipične slovenske pravljične protagoniste in pravljične motive), spoznati tuje ljudske pravljice in (fakultativno) jih primerjati s slovenskimi ter spoznati klasično avtorsko pravljico. V okviru pouka književnosti učenci v 4., 5. in 6. razredu osnovne šole berejo pravljice, o njih pišejo in pripovedujejo (Učni načrt 2018: 28). Literarnovedno znanje

o pravlјici, ki ga učenci pridobijo v drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju, zajema razumevanje razlik med ljudskim in avtorskim književnim besedilom ter poznavanje strokovnih izrazov, kot sta ljudska in klasična avtorska pravlјica. V vsakem razredu tega izobraževalnega obdobja učenci po izbiri učitelja in/ali učencev spoznajo vsaj eno ljudsko besedilo (Učni načrt 2018: 31–32), pri čemer učni načrt ne definira, ali gre za slovensko ali tuje ljudsko knjižno besedilo. Učni načrt za tretje vzgojno-izobraževalno obdobje ne določa več branja ljudskih pravlјic (Učni načrt 2018: 46).

4 Berila in pouk književnosti v drugem triletju osnovne šole

Učbenik slovenske književnosti oziroma berilo za pouk književnosti je didaktični pripomoček, namenjen izobraževanju o slovenski (in tuji) literaturi, v njem so predstavljena predvsem domača klasična in sodobna besedila, ki prikazujejo kulturno identiteto našega naroda. Sodobna berila so opremljena z didaktičnim instrumentarijem oziroma literarnovednimi in literarnoestetskimi dodatki, navodili in vajami, ki prispevajo k širjenju učenčeve recepcijske zmožnosti, razvijanju njegovih literarnih sposobnosti in spoznavanju literarnopoetičnih pojmov, ki oblikujejo njegovo bralno kulturo (Medved Udovič 2006: 50–52). Didaktični instrumentarij v berilih predstavlja učitelju le nabor možnih dejavnosti pred, med in po branju književnega besedila v razredu, ki jih po želji spremeni, povezuje, dopolni ali zamenja in tako ustvarja zanimiv pouk književnosti (Saksida 2008: 61).

Učni načrt za slovensčino določa komunikacijski model književne vzgoje, ki postavlja v ospredje učenca. Učiteljeva naloga je izbirati in v razredu obravnavati besedila, ki so za bralca bodisi relevantna bodisi prispevajo k razvijanju njegove bralne zmožnosti. Književno besedilo mora spodbujati dialog v razredu, prispevati mora k razvoju bralčevega subjektivnega razumevanja in k preseganju njegovih spoznavnih omejitev vsakdanjega življenja. K temu naj bi prispeval tudi zanimiv didaktični instrumentarij ob besedilu (Saksida 2006: 47–49). Pri pouku književnosti mora učitelj »ohraniti otrokovo prepričanje, da se človek v književnosti srečuje predvsem s samim seboj« (Učni načrt 2018: 71), in na podlagi tega si naša raziskava prizadeva ugotoviti, ali/kako slovenske ljudske pravlјice, zbrane v berilih za drugo triletje osnovne šole, bralcu približujejo aktualno tematiko revščine ter kako spremljajoči didaktični instrumentarij razširja bralčevo razumevanje in doživljanje tega družbenega problema.

Raziskava se osredotoča na drugo vzgojno-izobraževalno obdobje osnovne šole, ki sovпада z obdobjem konkretnih, logičnih, intelektualnih operacij otroka ter se začne že pri sedmih letih in traja do približno enajstega leta. Čeprav otrok v tem starostnem obdobju ne verjame več v pravlјice, si želi preseči vsakdanjost s pomočjo domišljije in čudežev, ki so mu na voljo v literaturi. Pri teh letih ima otrok že močno razvit občutek za pravičnost in potrebuje dokaze, da dobro zmaga nad zlim; želi si tudi primerov tovarštva in spoštovanja dogovorov, zanimajo ga preteklost in tuje kulture (Kordigel 2000: 80–82). Ker smatramo, da slovenske ljudske pravlјice vsebujejo vse prej naštetu, bomo v nadaljevanju predstavili in analizirali tiste, ki so preko beril na voljo mladim bralcem v drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole.

5 Predstavitev in analiza beril za drugo vzgojno-izobraževalno obdobje osnovne šole

V analizo so zajeta tiskana berila¹, ki so dostopna na slovenskem založniškem trgu in uporabljena pri pouku književnosti v drugem triletju na osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom. Pri analizi slovenskih ljudskih pravljic smo upoštevali tiste, v katerih je izvorno materialno stanje pravljničnega protagonista (zelo) skromno.

Preglednica 1: Seznam slovenskih ljudskih pravljic v berilih za 4. razred OŠ²:

BERILO ZA 4. RAZRED OSNOVNE ŠOLE	SLOVENSKE LJUDSKE PRAVLJICE
<i>Pozdravljen, svet, 1. zvezek</i> (2009); Hanuš, B.; DZS	Štirje godci (zapisana kot dramski prizor)
<i>Pozdravljen, svet, 2. zvezek</i> (2009); Hanuš, B.; DZS	Bogata in uboga sestra Mamica Dravica (koroška narodna)
<i>Pozdravljen, svet, 3. zvezek</i> (2009); Hanuš, B.; DZS	Vetrovi se prepirajo Podkovana žaba Zakaj teče pes za zajcem
<i>V ozvezdju besed 4</i> (2016); Hanuš, B.; DZS	Bogata in uboga sestra Pastirček (ljudska, Matjaž Schmidt) (priredba – strip) Mamica Dravica Podkovana žaba Zajec in jež Zakaj teče pes za zajcem
<i>Radovednih pet. Berilo 4</i> (2019); Mileva Blažič, M. in ostali; Rokus Klett	Lisica pomaga najti čudežno zdravilo Od barke, ki je po suhem plavala
<i>Razširi roke</i> (2020); Golob, B. in ostali; MKZ	Zdravilno jabolko Podganek
<i>Novi svet iz besed 4</i> (2012); Mileva Blažič, M. in ostali; Rokus Klett	Lisica pomaga najti čudežno zdravilo Od barke, ki je po suhem plavala
<i>Berilo za razvedrilo</i> (2002); Kordigel, M., Medved Udovič, V., Saksida, I.; Založba Izolit	O treh grahih S kačo se je oženil Zlata ptica

Šolski aktivni učiteljev četrtega razreda lahko za pouk književnosti izbirajo med osmimi berili, ki skupaj vsebujejo 21 oziroma 15³ slovenskih ljudskih pravljic. Od tega jih šest tematizira revščino.

¹ Obravnavani učbeniki so potrjeni s strani pristojnega strokovnega sveta. V raziskavo niso zajeti učbeniki, ki vsebujejo gradiva tako za pouk jezika kot književnosti.

² Z odebelenim tiskom so poudarjena besedila, ki tematizirajo revščino, oziroma tista, v katerih nastopajo ekonomsko deprivilegirani pravljični protagonisti in so predmet naše analize.

³ Sedem besedil se ponovi v po dveh različnih berilih, ta so: *Bogata in uboga sestra* (*Pozdravljen, svet, 2. zvezek*; *V ozvezdju besed 4*), *Podkovana žaba* (*Pozdravljen, svet, 3. zvezek*; *V ozvezdju besed 4*), *Zakaj teče pes za zajcem* (*Pozdravljen, svet, 3. zvezek*; *V ozvezdju besed 4*), *Lisica pomaga najti čudežno zdravilo* (*Radovednih pet. Berilo 4*, *Novi svet iz besed 4*), *Od barke, ki je po suhem plavala* (*Radovednih pet. Berilo 4*, *Novi svet iz besed 4*), *Srajca zadovoljnega človeka* (*Pozdravljen, svet, 1. zvezek*; *V ozvezdju besed 4*) in *Mamica Dravica* (*Pozdravljen, svet, 2. zvezek*; *V ozvezdju besed 4*).

Slovenska ljudska pravljica *Pastirček* je v berilu *V ozvezdju besed 4* prirejena v obliki stripa. Govori o skromnem dečku, ki se ne meni za bogastvo, ki mu ga v zameno za prijazno gesto (speče vile je zaščitil pred soncem) ponujajo čudežne pomočnice, zato mu le-te podarijo tisto, kar pastirčku predstavlja bogastvo – krave, koze in ovce.

Didaktični instrumentarij ob besedilu naslavlja tematiko revščine v treh pobralnih aktivnostih – pri vprašanih, ki preverjajo bralčevo razumevanje besedila (med njimi so tri taka, ki vodijo v razmislek o različnem pojmovanju/doživljanju revščine in bogastva), pri nalogi (po)ustvarjalnega pisanja⁴ in pri nalogi istovetenja s pravljичnim protagonistom⁵. Ostali elementi didaktičnega instrumentarija (uvodna biografska opomba o avtorju stripa (Matjaž Schmidt) in druga vprašanja⁶) ne naslavlajo analizirane tematike.

Podganek (Razširi roke) govori o brezvestnem goljufu, ki se, da bi se znebil lakote in revščine, razglasi za desetnika in odide po svetu. Na poti sreča grofa, ki mu obljubi 100 zlatnikov, če najde ženin prstan. Enako vsoto denarja mu obljubijo grofovi služabniki, če ne izda, da so oni ukradli nakit. Podganek dobi denar z zvi-jačo – petelinu da požreti prstan in ga označi za krivca. Sumničav grof z vprašanji preizkuša Podgankovo desetništvo, a je tudi v tej pravljici sreča na strani glavnega protagonista, čeprav je le-ta pretkani lažnivec.

Spremljajoči didaktični instrumentarij bežno omenja revščino v vseh svojih točkah – v razdelku manj znanih besed (med njimi le beseda *stradati* napeljuje na revščino oziroma na pomanjkanje hrane), pri vprašanih, ki preverjajo bralčevo razumevanje prebranega besedila (od petih se samo eno navezuje na revščino pravljичnega protagonista⁷), in pri predlagani (po)ustvarjalni aktivnosti⁸.

V slovenski ljudski pravljici *Bogata in uboga sestra (Pozdravljen, svet, 2. zvezek, V ozvezdju besed 4)* nastopata dve sestri – bogata, a skopa, ki ima velik mlin, in revna, dobra sestra z dvanajstimi lačnimi otroki. Revna sestra pomaga bogati v mlinu in za plačilo ne dobi niti peščice moke. Ko prispe domov, revna sestra strese s sebe toliko moke, da obogati in oženi vse svoje otroke, lakomna sestra pa obuboža.

Didaktični instrumentarij ob besedilu je v obeh berilih (*Pozdravljen, svet, 2. zvezek, V ozvezdju besed 4*) sestavljen iz dejavnosti pred in po branju. V obeh primerih učenci pred branjem besedila spoznajo literarnoteoretično definicijo pravljice oziroma njene značilnosti (tipične pravljичne protagoniste in pravljичna števila, nedoločljivost kraja in časa dogajanja, srečen konec) – revščina pri tem ni omenjena. Pobralne aktivnosti v berilu *Pozdravljen, svet, 2. zvezek* zajemajo štiri vprašanja in vsa napeljujejo na revščino oziroma bogastvo⁹. Med vprašanji, ki v berilu *V ozvezdju besed 4* preverjajo učenčevo razumevanje pravljice, so tri taka, ki napeljujejo na

⁴ »Nadaljujte strip in opišite njegov prihod domov.« (*V ozvezdju besed 4* 2016: 95).

⁵ »Kaj bi si vi zaželeli, če bi vam dobre vile ponujale dragocene reči?« (*V ozvezdju besed 4* 2016: 95).

⁶ »Na katero znano pravljico te spominja pravljica *Pastirček*? Kaj imata pravljici skupnega in v čem se razlikujeta? Zakaj so vile želele obdariti pastirčka?« (*V ozvezdju besed 4* 2016: 95).

⁷ »Zakaj je revni mladenič odšel po svetu?« (*Razširi roke* 2018: 107).

⁸ »Premisli in povej, kaj je mladenič, ki je postal bogat, storil z zlatniki.« (*Razširi roke* 2018: 107).

⁹ »Kakšen je konec te pravljice? Kdo obogati? Kdo obuboža? Kaj je tvoje bogastvo?« (*Pozdravljen, svet, 2. zvezek* 2009: 22).

revščino¹⁰. V istem berilu sta še dve pobralni dejavnosti, ki nagovarjata učence, da razmislijo o revščini, opisani v pravljici¹¹. Ostali dve predlagani dejavnosti (po)ustvarjalnega pisanja na koncu pravljice *Bogata in uboga sestra* v berilu *V ozvezdju besed 4* ne omenjata revščine kot sestavnega elementa novih pravljic.

Revščina je prisotna tudi v pravljici *Od barke, ki je po suhem plavala* v berilih *Radovednih pet. Berilo 4* in *Novi svet iz besed 4*. Odlomek se v obeh berilih začne na točki, ko tretji brat ponudi kos kruha lačnemu starcu (čudežni pomočnik) in ta mu pomaga narediti barko, ki plava po suhem. Pravljičnemu protagonistu priskoči na pomoč tudi Bog, ki mu naroči, naj na barko vzame vsakega, ki ga sreča po poti. Tako mladenič sprejme k sebi sedem čudežnih pomočnikov, ki mu v nadaljevanju pravljice pomagajo uresničiti cesarjeve zahteve/preizkušnje in poročiti carično.

Didaktični instrumentarij je v berilih *Radovednih pet. Berilo 4* in *Novi svet iz besed 4* enak. Revščina je omenjena že v uvodu v pravljico¹², saj berilo ponuja le krajši odlomek pravljice po izboru Monike Kropelj. V uvodnih vprašanjih, ki motivirajo učence, da razmislijo o imenih pravljičnih protagonistov in v njih vzbudijo zanimanje za književno besedilo, ki bo sledilo¹³, pa revščina ni omenjena. Med vprašanji za preverjanje učenčevega razumevanja besedila je nekaj takih, ki lahko predstavljajo izhodišče za diskusijo o osebnostnih lastnostih, potrebnih za preseganje revščine¹⁴. Ostali elementi didaktičnega instrumentarija ob pravljici *Od barke, ki je po suhem plavala*¹⁵ (v obeh berilih) ne omenjajo revščine glavnega protagonista. Revščina ni navedena niti v delu didaktičnega instrumentarija, ki navaja tipične elemente ljudske pravljice¹⁶.

¹⁰ »Kakšen je začetek in kakšen konec? Kdo obogati? Kdo obuboža?« (*V ozvezdju besed 4* 2016: 92).

¹¹ »Pripovedujte pravljico tako, kot bi jo pripovedovala bogata sestra, in tako, kot bi jo pripovedovali otroci revne sestre. Besedi bogata in uboga sta besedi z nasprotnim pomenom. Katere protipomenke še poznamo, da bi z njimi označili bogato in revno sestro? Skopuška – radodarna, sita – lačna, spočita – utrujena ...« (*V ozvezdju besed 4* 2016: 92).

¹² »Pravljica *Od barke, ki je po suhem plavala* govori o treh revnih bratih. Želeli so si boljšega življenja, zato so zaprosili cesarja, naj enemu od njih dovoli poroko s svojo plemenito hčerko. Cesar pa se je ponorčeval iz njih – zahteval je nemogoče: da naredijo ladjo, ki bo plavala po suhem. Ni uspelo ne prvemu in ne drugemu, ker popotnemu starcu nista želela pomagati« (*Radovednih pet. Berilo 4* 2019: 155; *Novi svet iz besed 4* 2012: 155).

¹³ »Naštejte nekaj pravljičnih junakov. Kaj menite, po čem in kako so dobili imena junaki znanih pravljic, kot so Sneguljčica, Rdeča kapica, Obuti maček, Palčica? Kako bi poimenovali koga, ki lahko spije sod vina? Kako koga, ki nosi vodo ali snede celega vola?« (*Radovednih pet. Berilo 4* 2019: 154; *Novi svet iz besed 4* 2012: 154).

¹⁴ »3. Kakšnega značaja je najmlajši brat v primerjavi s starejšima? Vas je to presenetilo? 6. Kaj menite, kakšna bo nagrada na koncu? Kdo jo bo prejel? Vsi ali eden? Se vam zdi to prav?« (*Radovednih pet. Berilo 4* 2019: 156 in *Novi svet iz besed 4* 2012: 156).

¹⁵ *Stvarna pojasnila* (razlaga manj znanih besed) in (*Medijska ustvarjalnica* (skupinsko ustvarjalno pisanje nove pravljice in priprava *Šolskega festivala slovenske ljudske pravljice*).

¹⁶ »V paru se pogovorite, kaj je značilno za ljudsko pravljico (Pomagajte si s ključnimi besedami: kraj dogajanja, čas dogajanja, imena oseb, nenavadna bitja, čudežni predmeti, zapovedi, nasveti, čudeži, ljudska števila, ponovitve dejanja, dobro premaga zlo, srečen konec). Svoje ugotovitve zapišite. Uporabite čim več ključnih besed (*Radovednih pet. Berilo 4* 2019: 156; *Novi svet iz besed 4* 2012: 156). *Literarnovedna pojasnila*: Pravljica, ki ste jo prebrali, je že zelo stara in ne vemo, kdo jo je napisal (pravimo, da njen avtor ni znan). Ohranjala se je s pripovedovanjem in se prenašala z ustnim izročilom iz roda v rod, zato ji pravimo **ljudska pravljica**. Taka pravljica ima značilen začetek in konec, osebe nimajo lastnih imen, imajo pa nenavadne,

Revščina je v slovenski ljudski pravljici *O treh grahih* (*Berilo za razvedrilo*) temeljnega pomena in vpliva na celotno pravljичno dogajanje. Skrajna revščina se že uvodoma kaže s pomanjkanjem hrane in z očetovim povabilom sinu, naj poišče srečo po svetu. Oče (čudežni pomočnik) naroči sinu, naj pobere prvo stvar, ki jo najde na cesti. Mladenič tako spravi v torbo tri zrna graha (čudežni predmeti), ki bodo v nadaljevanju zgodbe razlog, da se reven pravljичni protagonist poroči z graščakinjo. Ko pride čas, da se mladoporočenca preselita k ženinu, se siromak raje poda v smrt, kot da bi izdal svoj revni izvor in se osramotil pred nevesto. Starec (čudežni pomočnik) mu da za leto dni svoj grad in na koncu zgodbe, s pomočjo starke (čudežna pomočnica), kruha in grajskih vrat (čudežnih predmetov), pravljичni protagonist in njegova žena srečno živita naprej v gradu, ne da bi le-ta kdaj izvedela za skromen izvor svojega moža.

Didaktični instrumentarij ob besedilu zajema dejavnosti pred branjem oziroma uvod v pravljico, ki bralcu napove, da bodo zrna graha imela pomembno vlogo v pravljичnem dogajanju, in ga nagovori, da primerja slovensko ljudsko pravljico *O treh grahih* z Andersenovo pravljico *Kraljična na zrnu graha*¹⁷. V tem delu didaktičnega instrumentarija revščina ni omenjena. Dejavnosti po branju se začno v razdelku *En, dva, tri – odgovori ti*, kjer je bralec pri dveh vprašanjih in eni aktivnosti (sestaviti povzetek zgodbe) indirektno nagovorjen, da razmisli o revščini glavnega pravljичnega protagonista¹⁸. Sinonim za revščino (*siromak*) je uporabljen kot lastno ime v navodilu za (po)ustvarjalno pisanje nadaljevanja pravljice (družina graščaka-siromaka, grad graščaka-siromaka, graščak-siromak)¹⁹. Dejavnosti v razdelku *Nič lažjega* in v razdelku *Mali vseved* ne nagovarjajo učenca k razmisleku o revščini pravljичnega junaka, ki je v pravljici *O treh grahih* pomembna konstanta.

Slovenska ljudska pravljica *S kačo se je oženil* (*Berilo za razvedrilo*) pripoveduje o kmetu in njegovih treh sinovih siromakih, ki gredo v svet iskat neveste. Najstarejšima sinovoma pomaga starec (čudežni pomočnik), ki ju napoti do hišice, v kateri živi mati s tremi hčerkami, in brata se vrneto domov vsak s svojo nevesto. Ko se tretji sin (Mižek), ki ga imajo za tepčka, napoti po nevesto, zasliši glas dekleta, ki ga nagovarja, naj se poroči z njo. Mižek vpraša, kdo je, in glas mu odgovori, da je kačja kraljica, skrita v votli vrbi. Mladenič pogleda v drevo in se kače ustraši, a ta mu da čaroben ključek (čudežni predmet) in mu naroči, da pripravi njuno poroko.

celo čudežne lastnosti. Pogosti so čudežni dogodki, predmeti ali živali, vključena so pravljичna števila, prepovedi, zapovedi, prerokbe. Dobro je na koncu take pravljice nagrajeno, slabo pa kaznovano.« (*Radovednih pet. Berilo 4* 2019: 157; *Novi svet iz besed 4* 2012: 157).

¹⁷ »Si že prebral(a) Andersenovo pravljico *Kraljična na zrnu graha*? Očitno so grahi prav primer-no sredstvo za preizkušanje »plemenitega, kraljevskega« porekla ženinov in nevest. Čeprav ne preveč zanesljivo!« (*Berilo za razvedrilo* 2002: 144).

¹⁸ »Kakšen je bil sin po zunanosti? Je to pomembno za razvoj zgodbe? Dogajanje bi lahko raz-delili na tri dele: – sin se nastani na gradu, – mladi mož in žena odpotujeta in se nastanita na beloglavčevem gradu, – beloglavček se vrne. Na kratko povzemi dogajanje v vsakem od treh delov« (*Berilo za razvedrilo* 2002: 151).

¹⁹ »*Kraljična na zrnu graha* in pravljica *O treh grahih*. Napiši nadaljevanje obeh pravljic: *Obe družini, družina graščaka-siromaka in kraljevičeva družina, sta srečno živeli. A bilo jima je malo dolgčas, zato sta kraljevič in kraljična sklenila, da bosta obiskala imenitni grad graščaka-siromaka. No, in tako sta kraljična in siromak-graščak v pogovoru o svojih taščah presenečena ugotavljala, kako podobni (in vendar različni) sta njuni zgodbi. Napiši njun pogovor. Ko boš končal(a), zaigrajte nekaj vaših besedil.*« (*Berilo za razvedrilo* 2002: 151).

Mladenič preveri magičnost ključka; zaželi si in dobi skledo gibanic in tri vrče vina. Z očetom pripravita poroko s kačjo kraljico, čeprav se starejša dva brata norčujeta iz Mižka in njegove neveste. Ob polnoči kači poče koža in ob ženinu stoji lepo dekle v zlati obleki in z zlato krono.

Didaktični instrumentarij se začne z dejavnostjo pred branjem oziroma z uvodom v pravljico, ki najmlajšemu bratu napove uspeh in pri tem njegovo siromaštvo ni omenjeno. Tudi pobralne dejavnosti v razdelkih *En, dva, tri – odgovori ti, Mali vseved* in *Nič lažjega!* ne sugerirajo bralcu, da bi razmislil o revščini pravljичnega protagonista.

Preglednica 2: Seznam slovenskih ljudskih pravljic v berilih za 5. razred osnovne šole²⁰:

BERILO	SLOVENSKE LJUDSKE PRAVLJICE
<i>Besede za vsevede, 1. zvezek</i> (2008); Hanuš, B.; DZS	/
<i>Besede za vsevede, 2. zvezek</i> (2008); Hanuš, B.; DZS	Dva potočka Lisica in jazbec
<i>Besede za vsevede, 3. zvezek</i> (2008); Hanuš, B.; DZS	Trije lenuhi Pravljica o soli (prekmurska ljudska)
<i>V ozvezdju besed 5</i> (2017); Hanuš, B.; DZS	Pravljica o soli (prekmurska ljudska)
<i>Radovednih pet. Berilo 5</i> (2019); Mileva Blažič, M. in ostali; Rokus Klett	/
<i>Na krilih besed</i> (2011); Golob, B., Kordigel, M., Saksida, I.; MKZ	Hudobna mačeha in dobra pastorka Hudobna mačeha in dobra pastorka (priredba strip – Matjaž Schmidt)
<i>Koraki nad oblaki</i> (2003); Kordigel, M., Medved Udovič, V., Saksida, I.; Založba Izolit	Pastirček in čarovnikova hči Boter petelin in njegova zgodba Tri botre lisičice (rezijanska ljudska)
<i>Novi svet iz besed</i> (2012); Mileva Blažič, M. in ostali; Rokus Klett	/

V petem razredu osnovne šole je na voljo osem beril za pouk književnosti. V našo raziskavo smo zajeli vseh osem in ugotovili, da berilo *Radovednih pet. Berilo 5*, berilo *Novi svet iz besed* in berilo *Besede za vsevede, 1. zvezek* ne vsebujejo slovenskih ljudskih pravljic. Prva dva vključujeta enake tuje ljudske pravljice, in sicer tatarsko, avstralsko, eskimsko in indijansko, berilo *Besede za vsevede, 1. zvezek* pa učencem predstavi slovenske ljudske pripovedke, ki niso del naše raziskave. V ostalih pregledanih berilih je skupaj 10 oziroma 8 slovenskih ljudskih pravljic – dve pravljici se ponovita dvakrat (*Pravljica o soli* je v berilu *Besede za vsevede, 3. zvezek* in v berilu *V ozvezdju besed 5*; pravljica *Hudobna mačeha in dobra pastorka* je v berilu *Na krilih besed* zapisana bodisi kot prozno besedilo bodisi kot strip).

Berilo *Na krilih besed* vsebuje dve verziji slovenske ljudske pravljice *Hudobna mačeha in dobra pastorka*, in sicer v prozi in stripu. V pravljici je poudarjena predvsem ekstremna čustvena revščina ljubosumne mačeha do dobre in lepe Marice/pastorke, uvodoma pa je razloženo, da je Marica hči revnega vdovca. Mačeha nalaga pastorki nemogoča opravila (črno volno spremeniti v belo, nabrati jagode pozimi),

²⁰ Z odebeljenim tiskom so poudarjena besedila, ki tematizirajo revščino oziroma v katerih nastopajo ekonomsko deprivilegirani pravljичni protagonisti in so predmet naše analize.

ki jih Marica s pomočjo čudežnih pomočnikov (dobra vila in dvanajst mesecev) uspešno opravi. Bogat fant izve za lepo in dobro pastorko in jo hoče za ženo. Mačeha naklepa zaroto – mladeniču bo dala za ženo svojo hčer, Marico pa skrila v korito –, a petelin (čudežni pomočnik) jo izda. Bogati mladenič in pastorka se poročita in srečno živita, medtem ko sta hudobna mačeha in njena hči javno osramočeni.

Didaktični instrumentarij ob pravljici v prozni obliki zajema razlago manj znanih besed in vprašanja, ki se navezujejo tako na pravljico *Hudobna mačeha in dobra pastorka* kot primerjavo s sorodnima pravljicama *Sneguljčica* in *Pepelka*. Didaktični instrumentarij vsebuje tudi literarnoteoretično definicijo ljudske pravljice²¹, v kateri revščina ni omenjena oziroma revščina ni omenjena v nobeni točki didaktičnega instrumentarija ob prozni verziji slovenske ljudske pravljice *Hudobna mačeha in dobra pastorka*.

Berilo *Na krilih besed* vsebuje tudi v obliki stripa prirejeno slovensko ljudsko pravljico *Hudobna mačeha in dobra pastorka* (zapisal Matjaž Schmidt), ki je v primerjavi s prozno verzijo bolj strnjena in jezikovno pisana.

Didaktični instrumentarij na koncu besedila sestoji iz vprašanj, ki učenca spodbujajo k vrednotenju stripa in k primerjanju pravljice, zapisane v prozni obliki in v obliki stripa, iz (po)ustvarjalnih nalog, ki vabijo učence, da v skupinah napišejo svoj strip, in iz biografske opombe, ki predstavi avtorja prirejenega besedila (Matjaž Schmidt). Tudi v tem primeru se nobeden od elementov didaktičnega instrumentarija ne navezuje na tematiko revščine, ki je sicer tudi v pravljici zelo marginalno nakazana le v njenem uvodu.

Slovenska ljudska pravljica *Pastirček in čarovnikova hči* v berilu *Koraki nad oblaki* govori o revnem pastirčku, ki se zaljubi v čarovnikovo hčer. S pomočjo čudežnih pomočnikov (trije brati starci, veter, kovač, čarovnikova hči) in čudežnih pripomočkov (trije pari železnih škornjev) opravi preizkušnje in se poroči s čarovnikovo hčerjo. Pravljico smo vključili v analizo, čeprav ob koncu zgodbe ne izvemo, ali pravljичni protagonist izboljša svoj materialni status ali ne (sicer sklepamo, da ja, ker se Pastirček poroči s čarovnikovo hčerjo, ki lahko pričara karkoli), je pa njegovo izhodiščno ekonomsko stanje skromno (revna mati, služil je za pastirčka).

Didaktični instrumentarij ob besedilu se začne z dejavnostmi pred branjem, ki učenca seznanijo z značilnostmi slovenskih ljudskih pravljic²², in pri tem revščina ni omenjena. Sledijo pobralne dejavnosti, in sicer v razdelku *En, dva, tri – odgovori ti* so učencem postavljena vprašanja in dve bi lahko spodbudili razredno diskusijo o skromnem izhodiščnem stanju pravljичnega protagonista oziroma o revščini²³; pri aktivnosti ustvarjalnega pripovedovanja ni govora o revščini. Tematika revščine ni naslovljena niti v razdelku *Nič lažjega!*, ki predlaga ustvarjalno pisanje, niti v

²¹ »Ljudska pravljica je pravljica, ki so si jo ljudje najprej dolga stoletja le pripovedovali, nato pa so jih, pred približno 200 leti, zapisali in jih tako zajeli v knjige« (*Na krilih besed* 2011: 106).

²² »V davnih časih ./../ so se ljudje kratkočasili in zabavali s tem, da so si izmišljali pravljice. Pravljice ti sporočajo, da se v življenju včasih ni mogoče izogniti hudim težavam. Toda pred njimi nihče ne ubeži, temveč se z njimi spopade, jih premaga in na koncu zmaga ./../ Pravljичni junaki niso hkrati dobri in hudobni ./../ V pravljicah je en brat neumen, drugi pameten, ena sestra je dobra in lepa, drugi dve sta hudobni in grdi ./../ Krožile so od ust do ust, potovale iz dežele v deželo. ./../« (*Koraki nad oblaki* 2003: 122).

²³ »O čem govori pravljica? Kdo je glavna književna oseba, pravljичni junak?« (*Koraki nad oblaki*, 2003: 127).

preglednici, ki jo morajo učenci dopolniti z elementi pravljice *Pastirček in čarovnikova hči*.

Preglednica 3: Seznam slovenskih ljudskih pravljic v berilih za 6. razred osnovne šole²⁴:

BERILO	SLOVENSKE LJUDSKE PRAVLJICE
<i>Kdo se skriva v ogledalu?</i> (2015); Golob, B. in ostali; MKZ	Železni prstan
<i>Sledi do davnih dni</i> (2004); Kordigel, M., Medved Udovič, V., Saksida, I.; Založba Izolit	/
<i>Novi svet iz besed 6</i> (2016); Mileva Blažič, M. in ostali; Rokus Klett	/

Pri pregledu in analizi treh potrjenih beril za šesti razred osnovne šole smo ugotovili, da samo berilo *Kdo se skriva v ogledalu?* (2015) ponuja učencem v branje eno slovensko ljudsko pravljico, in sicer *Železni prstan*. Ostali dve berili, *Sledi do davnih dni* in *Novi svet iz besed 6*, ne vsebujeta slovenskih ljudskih pravljic, ampak tuje. V prvem so indijanska, valižanska, židovska, argentinska, črnska, južnokitajska, arabska in grška, v drugem berilu pa orientalska ljudska pravljica iz zbirke *Tisoč in ena noč*.

Učenci, ki za pouk književnosti v šestem razredu osnovne šole uporabljajo berilo *Kdo se skriva v ogledalu?*, spoznajo slovensko ljudsko pravljico *Železni prstan*, kjer je glavni pravljичni protagonist sin siromašne ženske. Ko deček odraste, se odloči, da ne bo več v breme ubogi materi in gre v svet iskat srečo. Zahvaljujoč protagonistovi usmiljenosti in dobrosrčnosti mu čudežni pomočnik (kača) podari čudežno sredstvo (železni prstan), ki uresniči sleherno željo. Deček si zaželi boljšega življenja zase in za mamo, kar zanj predstavljajo razkošna hiša, lepo pohištvo in lepe obleke ter obilica hrane. V pravljici se zgodi nepričakovan preobrat – pravljичni protagonist s pomočjo železnega prstana izpolni nemogoče kraljeve zahteve/preizkušnje in se poroči s kraljično. Le-ta mu izmakne železni prstan, da bi se poročila s princem, in povrne pravljичnega protagonista in njegovo mater v začetni ekonomski status – revščino. Sledi protagonistov ponoven odhod od doma, s pomočjo mačke, psa, miši in ribe (čudežni pomočniki) ponovno pridobi železni prstan in si zaželi, da bi kraljična in njen mož živela v revni bajti, on in mati pa v gradu.

Didaktični instrumentarij ob besedilu se revščine dotakne pri razlagi neznanih pojmov (bajta, ubog) in v razdelku *Pravljica je tudi tvoja*, ki preko vprašanj preverja učenčevo razumevanje prebranega besedila. Med vprašanji sta dve taki, ki bralcu sugerirata, da razmisli o materialni deprivilegiranosti pravljичnega protagonista in njegove matere²⁵. Razdelek *Male učenosti* seznanja učence z elementi ljudske pravljice in njenimi značilnostmi in med temi ni omenjena revščina. Revščina, ki jo mladi bralci spoznajo v slovenski ljudski pravljici *Železni prstan*, ni naslovljena niti v razdelku *Govorni nastop*, v katerem so učenci vabljeni k pripovedovanju prebrane (ali druge) pravljice in k pisanju predzgodbe ali nadaljevanja pravljice.

²⁴ Z odebelenim tiskom so poudarjena besedila, ki tematizirajo revščino oziroma v katerih nastopajo ekonomsko deprivilegirani pravljичni protagonisti in so predmet naše analize.

²⁵ »Kdo je glavna pravljичna oseba? Zakaj je odšla od doma?« (*Kdo se skriva v ogledalu?* 2015: 20).

6 Sklep

Revščina je vedno aktualen družbeni problem, s katerim se, posredno ali neposredno, srečujejo tudi otroci. Nekaterim je ta tematika blizu, drugim se zdi pojmovno in geografsko oddaljena. Književna besedila, ki od nekdaj črpajo snov iz realnega sveta in naslavljajo tudi problemske tematike, lahko v šolskem okolju predstavljajo idealno iztočnico za pogovor o ekonomski deprivilegiranosti. Ker je tudi v slovenskih ljudskih pravljicah tematika revščine zelo pogosto predstavljena, nas je med raziskavo vodilo vprašanje, kolikšna je zastopanost takih besedil v berilih za 4., 5. in 6. razred osnovne šole – obdobje, ko so otroci še zelo dojemljivi za pravljice. Obenem nas je zanimalo, ali/kako didaktični instrumentarij ob besedilih nagovarja bralce k razmisleku o revščini pravljicnih protagonistov in revščini nasploh. Ugotovili smo, da je največ slovenskih ljudskih pravljic – in tudi največ slovenskih ljudskih pravljic z revnim pravljicnim protagonistom – v berilih za 4. razred, najmanj pa v berilih za 6. razred osnovne šole. V osmih berilih za 4. razred je skupaj 21 slovenskih ljudskih pravljic, od tega jih šest tematizira revščino²⁶. Didaktični instrumentarij ob analiziranih pravljicah omenja tematiko revščine predvsem pri vprašanjih, ki preverjajo učenčevo razumevanje prebranega besedila. V enem primeru je v razdelku neznanih besed razložen atribut za revščino (stradati), pred besedilom je revščina omenjena le v uvodu v pravljico *Od barke, ki je po suhem plavala*, saj je v berilih *Radovednih pet. Berilo 4* in *Novi svet iz besed 4* objavljen le krajši odlomek pravljice in je uvodno poznavanje revščine treh bratov protagonistov potrebno za nadaljnje razumevanje besedila. Ostale didaktične aktivnosti, zajete v analizo, se ne nanašajo na revščino, ki je prikazana v obravnavanih pravljicah. Učitelji petega razreda osnovne šole imajo na voljo osem beril, v katerih je skupaj osem slovenskih ljudskih pravljic, od tega dve tematizirata revščino. Didaktični instrumentarij ob analiziranih slovenskih ljudskih pravljicah ne nagovarja učencev, naj razmislijo o ekonomski stiski pravljicnih protagonistov; izjema sta le dve vprašanji na koncu pravljice *Pastirček in čarovnikova hči (Koraki nad oblaki)*, v katerih lahko učitelj prepozna iztočnico za dialog o materialni revščini. Na podlagi opravljene analize treh beril za 6. razred osnovne šole smo prišli do ugotovitve, da je edina slovenska ljudska pravljica, *Železni prstan*, prisotna v berilu *Kdo se skriva v ogledalu?*, ostali dve berili za to obdobje ne vsebujeta slovenskih ljudskih pravljic. Slednje je v skladu z aktualnim učnim načrtom, ki v okviru pouka književnosti za 6. razred osnovne šole ne določa branja slovenskih ljudskih pravljic. Didaktični instrumentarij ob edini analizirani pravljici za 6. razred se tematike revščine dotakne v dveh točkah – v okviru neznanih besed (bajta, ubog) in v razdelku *Pravljica je tudi tvoja*, kjer dve vprašanji dajeta pobudo za razmislek o težkem ekonomskem položaju pravljicnega protagonista in njegove mame.

Na podlagi izsledkov raziskave lahko sklenemo, da so, z izjemo ene pravljice (*Podganek*, ki zahvaljujoč svoji goljufivi iznajdljivosti zasluži veliko denarja), vse analizirane slovenske ljudske pravljice v berilih za drugo triletnje osnovne šole magične – čudežni pomočniki in čudežni predmeti odigrajo odločilno vlogo pri končnem dobrem izidu pravljice oziroma pri izboljšanju materialnega položaja

²⁶ Od enaindvajsetih slovenskih ljudskih pravljic, zbranih v osmih berilih za 4. razred osnovne šole, se jih sedem ponovi v dveh berilih. Od teh jih šest tematizira revščino, pri čemer se dve pravljici (*Bogata in uboga sestra* in *Od barke, ki je po suhem plavala*) pojavita v dveh berilih hkrati.

pravljичnega protagonista. *Pastirček* dobi veliko čredo živine, uboga sestra (*Bogata in uboga sestra*) strese s sebe veliko moke in tako obogati, protagonist pravljice *Železni prstan* pridobi čudežni predmet (železni prstan), ki mu uresniči sleherno željo, ostali pravljичni protagonisti pa se znebijo revščine s pomočjo bogate poroke (*Od barke, ki je po suhem plavala, Hudobna mačeha in pastorka, O treh grahih, Pastirček in čarovnikova hči, S kačo se je oženil*). Raziskava je tudi pokazala, da se didaktični instrumentarij ob analiziranih pravljicah zelo marginalno dotika tematike revščine in da revščina ni smatrana kot tipična prvina slovenskih ljudskih pravljic. Slednje sklepamo na podlagi literarnovednih pojmov in definicij, ki jih vsebujejo berila za drugo triletnje osnovne šole. V nadaljnjih raziskavah bi bilo zanimivo ugotoviti, kako v kontekstu slovenskih ljudskih pravljic zaznavajo revščino učitelji književnosti in ali ta motivni aspekt izpostavljajo pri uvodu v besedilo oziroma v razpravi, ki sledi branju.

Slovenske ljudske pravljice lahko pomagajo razumeti učencem njihovo umeščenost v narodno skupnost, ki se je pogosto soočala z revščino, in razumeti, da revščina ni sramota ali tabu, kot jo večkrat prikazujejo (tudi implicitno) mediji sodobne hiperpotrošniške družbe. Slovenske ljudske pravljice senzibilizirajo otroke in prispevajo k destigmatizaciji revščine ter jim predajo sporočila upanja in zaupanja v boljšo (ne samo ekonomsko) prihodnost, kar, menimo, bi morali upoštevati tudi snovalci učnega načrta in beril.

Viri

Berta Golob, Mojca Honzak, Metka Kordigel Aberšek, Igor Saksida, Svjetlan Junaković, Tanja Komadina, Polona Lovšin, Peter Škerl, Dunja Kofler, Marlenka Stupica, Sempé, Gorazd Vahen, Jutta Bauer, Roža Piščanec, Alenka Sottler, Mojca Cerjak in Kostja Gatnik, 2020: *Razširi roke: Berilo 4: za četrti razred osnovne šole*. Ljubljana: MKZ.

Berta Golob, Vida Medved Udovič, Miha Mohor, Igor Saksida in Mojca Honzak, 2015: *Kdo se skriva v ogledalu?: berilo 6: za šesti razred osnovne šole*. Ljubljana: MKZ.

Berta Golob, Metka Kordigel in Igor Saksida, 2011: *Na krilih besed: berilo 5: za peti razred osnovne šole*. Ljubljana: MKZ.

Barbara Hanuš, 2017: *V ozvezdju besed 5: berilo za peti razred osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2016: *V ozvezdju besed 4: berilo za četrti razred osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2009a: *Pozdravljen, svet (1. zvezek): učbenik za pouk književnosti v 4. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2009b: *Pozdravljen, svet (2. zvezek): učbenik za pouk književnosti v 4. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2009c: *Pozdravljen, svet (3. zvezek): učbenik za pouk književnosti v 4. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2008a: *Berilo 5: Besede za vsevede (1. zvezek). Učbenik za pouk književnosti v 5. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2008b: *Berilo 5: Besede za vsevede (2. zvezek). Učbenik za pouk književnosti v 5. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2008c: *Berilo 5: Besede za vsevede (3. zvezek). Učbenik za pouk književnosti v 5. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

Metka Kordigel, Vida Medved Udovič in Igor Saksida, 2004: *Sledi do davnih dni: berilo za slovenščino v 5. razredu osemletnega in 6. razredu devetletnega osnovnošolskega izobraževanja*. Domžale: Založba Izolit.

Metka Kordigel, Vida Medved Udovič in Igor Saksida, 2003: *Koraki nad oblaki: berilo za književnost v 4. razredu osemletne in 5. razredu devetletne osnovne šole*. Trzin: Izolit.

Metka Kordigel, Vida Medved Udovič in Igor Saksida, 2002: *Berilo za razvedrilo: berilo za 3. razred osnovne šole in 4. razred devetletne osnovne šole*. Trzin: Založba Izolit.

Milena Mileva Blažič, Blanka Bošnjak, Karolina Jarc, Jakob Jaša Kenda, Katarina Klajn, Drago Meglič, Neža Ritlop, Mateja Seliškar Kenda in Peter Svetina, 2016: *Novi svet iz besed 6: berilo za 6. razred osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.

Milena Mileva Blažič, Jakob J. Kenda, Drago Meglič, Neža Ritlop, Mateja Seliškar Kenda in Peter Svetina, 2017: *Radovednih pet. Berilo 5: berilo za slovenščino v 5. razredu osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.

Milena Mileva Blažič, Gaja Kos, Drago Meglič, Neža Ritlop in Marijanca Ajša Vižintin, 2019: *Radovednih pet. Berilo 4: berilo za slovenščino v 4. razredu osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.

Milena Mileva Blažič, Gaja Kos, Drago Meglič, Neža Ritlop in Marijanca Ajša Vižintin, 2012: *Novi svet iz besed 4: berilo za 4. razred osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.

Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina. 2018. [Elektronski vir]. Ljubljana: Ministrstvo izobraževanje, znanost in šport.

Literatura

Kristina Brenkova (ur.), 1970: *Slovenske ljudske pripovedi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Dragica Haramija, 2013: Aktualnost kanonskih realističnih mladinskih besedil s temo revščine. *Otrok in knjiga* 40/88. 5–17.

Metka Kordigel, 2000: *Mladinska literatura, otroci in učitelji: komunikacijski model »poučevanja« mladinske književnosti*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Monika Kropelj, 1995: *Pravljica in stvarnost. Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU – Zbirka ZRC.

Vida Medved Udovič, 2006: Berila in kulturna identiteta mladih. *Otrok in knjiga* 33/67. 49–59.

Igor Saksida, 2008: *Poti in razpotja didaktike književnosti*. Mengeš: Izolit, 2008.

Igor Saksida, 2006: Komunikacijski pouk književnosti. *Otrok in knjiga* 33/67. 46–49.

Marjan Šimenc in Zdenko Kodelja, 2015: Uresničevanje pravice do izobraževanja. V: Alenka Šelih in Katja Filipčič: *Otrokove pravice v Sloveniji: sedanje stanje in izzivi za prihodnost*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Anja Štefan, 2015: *Za devetimi gorami: slovenske ljudske pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Anja Štefan, 2013: Revščina v slovenskih čudežnih pravljicah. *Otrok in knjiga* 40/88. 57–64.

Jana Unuk (ur.), 2002: *Slovenske pravljice*. Ljubljana: Nova revija.

LITERARNE DELAVNICE

Ana Vogrinčič Čepič

KAKO LAHKO ZAPELJUJEMO V BRANJE SKOZI POGOVOR IN POUČEVANJE¹

V svojem prispevku bom na podlagi skupinskih in individualnih bralnih intervjujev, ki jih že več let izvajam z različnimi profili bralcev, predstavila, kako sploh govoriti o branju in kako tak pogovor že sam po sebi lahko služi kot eden od načinov zapeljevanja v branje. Posebno pozornost bom namenila izsledkom pogovorov z osnovnošolci in premisleku o tem, kako v šolah narediti prostor branju za užitek, pa tudi izzivom, s katerimi se srečujem, ko skušam svojim študentom približati branje kot predmet analize, študija in preučevanja, vseskozi pa tudi kot vir znanja in ugodja.

On the basis of individual and group interviews about reading that I have been conducting for the last four years I will argue that a conversation about reading can also serve as one of the ways of seduction into reading. Special attention will be devoted to the findings regarding focus groups with primary school students and to the question of how to make room for pleasure reading in schools. On the other hand I will also address the challenges I have been facing in trying to incite students' interest in reading as the subject of study and analysis, as well as source of knowledge and pleasure.

1 Uvod

Nastalo besedilo v celoti izhaja iz mojih osebnih izkušenj, tako tistih raziskovalnih, kot tistih, ki sem jih pridobila kot predavateljica, pa tudi čisto zasebno, kot bralka. Osredotočila se bom na uvide in spoznanja, ki zadevajo predvsem oblike zapeljevanja oz. osvajanja s knjigami in branjem.

Črpala bom predvsem iz svojih bralnih intervjujev, tako individualnih kot skupinskih pogovorov o branju oz. bralnih navadah, ki jih od leta 2018 izvajam v okviru programa Vodnikove domačije (Hiše branja, pisanja in pripovedovanja) oz. na fakulteti s svojimi študenti, pa tudi z učenci na osnovnih šolah; izhajala pa bom tudi iz izkušenj pri poučevanju na temo branja v okviru enega od svojih predmetov, ki jih predavam na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

¹ Pričujoče besedilo se naslanja na avtoričino plenarno predavanje na nacionalnem strokovnem posvetu Bralnega društva Slovenije septembra 2021.

2 Trije stebri bralnega pogovora

Pogovarjanje o branju in poučevanje o branju sta seveda dve različni zadevi, ampak pri obeh je za uspešen odziv sogovornikov oz. slušateljev, vsaj po mojih izkušnjah, ključno troje. Prvič to, da je v središču razprave branje in ne čtivo, da torej primarno govorimo o samem bralnem doživetju in ne o literaturi. Drugič to, da branje obravnavamo v njegovih raznoterih aspektih – ne le kot miselno, pač pa tudi kot čutno in čustveno dejavnost. In tretjič – osebni pristop. Mislim, da je osebno prevečkrat podcenjeno, v resnici pa nam lahko služi kot izhodišče, iz katerega lahko črpamo vsi, vsak s svojimi izkušnjami, in tako tudi daleč pridemo. Vse tri predpostavke se med seboj podpirajo in povezujejo.

To, da je v središču razprave branje in ne čtivo, pomeni, da nas zanima predvsem, *kako* beremo, in ne le, *kaj* beremo. Gre za to, da namesto besedila kot predmet obravnave izpostavimo samo bralno izkušnjo, s tem pa temo branja odpremo, jo naredimo dostopno, saj je to nekaj, o čemer lahko vsak kaj pove. Vsak ima namreč vsaj neko bralno izkušnjo, četudi se morda niti nima zares za bralca, čeprav je nazadnje bral v osnovni šoli ali pa bere samo na dopustu. Pogovor o branju kot takem je zato veliko bolj povezovalen in vključujoč, medtem ko pogovor o neki konkretni knjigi vselej nujno privilegira tistega, ki je besedilo prebral, in je hitro omejujoč, celo izključevalen, če npr. niti ne poznamo avtorja, kar lahko vzbudi občutek neadekvatnosti ali celo manjvrednosti.

Ampak, ali je sploh mogoče govoriti o branju, ne da bi govorili o tem, kaj beremo? Jasno je, da literatura slej ko prej postane del razprave, ampak ključna razlika je v izhodišču in poudarku. Ni vseeno, če začnemo z obravnavo besedila ali pa nas do njega pripelje pogovor, ki v osnovi izhaja iz izkušnje branja – česarkoli že in kadarkoli že – ki jo lahko delimo, primerjamo, analiziramo ne glede na to, kaj nam je všeč, koliko beremo in ali smo profesionalni ali zgolj ljubiteljski bralci. In to vzpostavi skupno polje razprave. Kot rečeno – vsak je neizogibno vsaj *neke* vrste bralec.

Ampak kako govoriti o branju samem po sebi oz. o čem potem sploh govoriti? To nas vodi k našemu drugemu ključnemu izhodišču, ki zadeva pluralno tematizacijo fenomena branja. Zelo pomembno je namreč, da branje 'zagrabimo' v njegovi heterogeni kompleksnosti – to pomeni, da ga ne obravnavamo zgolj kot miselnega akta dešifriranja pomenov, pač pa tudi kot fizično-materialno dejavnost, kot telesno prakso in, kar je še posebej pomembno, kot emocionalno doživetje. V tem smislu izhajamo iz premis utelešene kognicije (Sadoski, 2018; McLaughlin, 2015; Rowlands, 2010; Wilson, 2002 idr.) in se naslanjamo na izsledke empiričnih literarnih študij (Schilhab in Walker, 2020; Kuzmičová, 2016; Miall, 2006 idr.). Ko branje enkrat odpremo za vse te aspekte, močno razširimo njegov diskutabilni potencial in branje hitro postane nekaj, o čemer je mogoče na dolgo in široko razpravljati, sploh zdaj, ko se množijo možnosti, kje oz. na kakšnem nosilcu beremo. Meni je to večplastno razumevanje branja zelo pomagalo najti poti zapeljevanja tako pri študentih kot pri drugih sogovornikih.

A za obe omenjeni predpostavki velja, da terjata osebni pristop. Mislim, da se je temu pri pogovarjanju o branju – sploh če govorimo o branju za užitek – praktično nemogoče izogniti. Osebni pristop pomeni, da četudi sem v vlogi profesorice ali spraševalke, tudi sama delim svoja bralna izkustva in bralne navade – nastopam torej tudi kot bralka in to mi omogoča, da vzpostavim enakovreden dialog, v katerem

sicer seveda dajem prednost sogovorniku, vendar se ne izvzamem iz razprave in to mi tudi onemogoča, da bi nastopala iz neke zunanje, bog-ne-daj vzvišene pozicije, ki vedno ovira odprt pogovor in otežuje sproščeno izmenjavo misli. Prav to – sproščeno vzdušje – bodisi v predavalnici, bodisi med intervjuji, pa je po mojem mnenju in izkušnjah nekakšen predpogoj za dober stik in s tem za uspešno sodelovanje. Šele na tej osnovi se lahko vzpostavijo pristno zaupanje, odprta konverzacija in varen prostor, kjer ni noben odgovor napačen in je vsak prispevek dobrodošel. In to je zares bistveno, saj – kot bo hitro opazil vsak, ki je to že kdajkoli počel – je govoriti o svojem branju v resnici nekaj precej osebnega.

Kako je torej implementacija vseh teh postavk videti v praksi? Kaj sprašujem in kako skušam svoje študente zainteresirati za branje kot temo preučevanja in za branje kot tako?

3 Intervjuji v praksi

Preko poziva, ki ga objavi programski novičnik Vodnikove domačije, kjer ti pogovori potekajo, nanje prostovoljno vabim vse po vrsti. Sprva so ob individualno dogovorjenem mesečnem terminu dolgo prihajale v glavnem starejše bralke, kar je pomenljiv podatek sam po sebi, sčasoma pa tudi mlajše in mlajši. Večina uro in pol dolgih pogovorov je bila izvedenih v prostorih Vodnikove domačije, v času epidemije koronavirusa pa tudi preko spleta.

Gre za polstrukturirane intervjuje, kar pomeni, da imam pripravljen nabor odprtih vprašanj oz. tem, ki bi jih rada naslovila, vendar pa način, kako jih obdelam, ni strogo določen, zato je potek pogovora spontan in zaporedja vprašanj različna (Denscombe, 2010). Sogovornik tako lahko precej prosto govori o svojih branjih. Glede na to, kaj izvem, včasih vprašam več ali pa tudi manj, seznam vprašanj je torej živ in prilagodljiv, tudi zato, ker se sama sproti učim in spoznavam, kaj je še smiselno vprašati.

Moja glavna naloga pri vsem skupaj je, da sogovorniku pomagam reflektirati in ubesediti njegovo lastno bralno izkustvo. Govoriti o nečem, kar je v vsakdanjem življenju običajno redko tema razprave, namreč ni vedno enostavno, sploh če se zdi, da gre za nekaj tako samoumevnega, vsepovsodnega, morda v očeh nekaterih celo trivialnega, kot je branje.

Po mojih izkušnjah pogovor najlažje steče, če sogovorniku na začetku pustim, da prosto spregovori o svojem branju, zato ga najprej prosim, če lahko pove, na kaj pomisli, ko pomisli na branje, in še, naj sam opiše, kakšne vrste bralec oz. bralka je (oz. misli, da je), in kako bere. Kaj izpostavi oz. česa ne omeni, kako kaj pove, kaj reče najprej in kakšne asociacije se mu porajajo – vse to je namreč že samo po sebi pomenljivo. Šele potem začnem postavljati posamezna podvprašanja – čim bolj konkretna, neposredna in razumljiva. Običajno začnem s takimi, ki jih najbolj pričakujejo, preprosto zato, ker si nanje pogosto že pripravijo odgovore in jih želijo deliti – to so vprašanja, kaj najraje berejo, koliko časa, koliko knjig, kdaj – ampak potem hitro zavijemo drugam.

Čim naslovimo branje kot dejavnost na več nivojih, torej tudi kot čutno in čustveno izkustvo, lahko namreč utemeljeno vprašamo marsikaj. Kakšen je vaš najljubši bralni položaj? Ali berete drugače glede na to, kaj berete in v kakšni obliki? Kako drugače in zakaj mislite, da je tako? Kako na branje vpliva vaše razpoloženje – in

obratno: kako branje vpliva na vaše razpoloženje? Ali za branje potrebujete tišino in samoto? Ali lahko berete zunaj in v javnosti? Ali kdaj berete, medtem ko počnete kaj drugega, npr. med jedjo ali v banji? Kako pomemben je za vas videz knjige? Kako se je vaše bralno vedenje morda spreminjalo skozi čas, skozi različna življenjska obdobja? Ali berete čustveno? Si zgodbo in junake vizualizirate, jih vidite in slišite? Kakšne so vaše idealne bralne okoliščine? Kaj je vaš prvi bralni spomin? Kakšen učinek na vaše branje ima vreme ali letni čas? Ali imate kakšne bralne rituale? Ali kdaj berete naglas? Se o prebranem s kom pogovarjate? Ali knjige kdaj tudi poslušate? Kaj vas spodbudi k branju? In tako dalje.

Ko moji sogovorniki vidijo, da jim postavljam vprašanja, na katera imajo vedno odgovore, ki ne morejo zgrešiti, se običajno vidno sprostijo in opogumijo. Ključno je, da jih obravnavam kot to, kar so: 'eksperti iz lastne izkušnje' (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019), in da – kot rečeno – tudi sama sodelujem, ne s pozicije distanciranega vsevednega spraševalca, pač pa s pozicije nekoga, ki je tudi sam bralec, starš, bivši šolar in najstnik, skratka nekdo s svojimi lastnimi izkustvi in preferencami.

Da je za nekoga relevantno to, o čemer lahko kaj povejo izključno oni sami, jim dá samozavest in jih opolnomoči za sodelovanje. Moje eksplicitno izraženo zanimanje zanje sproži tudi nekakšno samoopazovalno radovednost, s katero potem skupaj lažje raziskujemo njihovo bralno vedenje.

Seveda vedno govorimo tudi o konkretnih avtorjih in naslovih, med drugim zato, ker brez oprijemljivih primerov preprosto ne moremo razpravljati o našem bralnem življenju, ampak primarna pozornost je, kot rečeno, vselej na analizi branja, ne čtiva, in ta hierarhija pomena je vseskozi jasno poudarjena. Sodelujoči so tako tudi manj pod pritiskom in prej jih prepričam, da je njihov prispevek enako dragocen, ne glede na to, kaj berejo. Ko jih tako prosim, da s seboj, če je le mogoče, prinesejo izbor petih knjig ali pa vsaj seznam z naslovi, tega ne počnem zato, da bi imeli neko hudo literarno-kritično debato, pač pa, da bi ob konkretni materialnosti izbranih del moje sogovornice lažje osvežile svoj spomin, občutke, podrobnosti o okoliščinah in procesu branja, sploh ker so s posvetili, podčrtanimi odlomki in sledovi obrabe – knjige večasih zgovorne same po sebi (Mackey, 2016).

V osnovi sem s temi intervjuji začela iz čisto raziskovalnih razlogov, ker me je zanimalo, kako ljudje berejo, in ker se mi je zdelo, da je pogovor (tudi zaradi osebnega stika) najboljši način, kako dobiti vpogled v bralno doživetje v vseh njegovih razsežnostih. Skozi seštevke individualnih primerov je mogoče sicer pokazati tudi na širše trende bralnih navad v nekem kulturnem kontekstu, ampak tukaj bi se rada osredotočila na nekaj ugotovitev, za katere se mi zdi, da se najbolj tičejo debate o zapeljevanju v branje in ki so bile tudi meni morda najbolj zanimive.

Ena je ta, da – sploh tisti, ki veliko berejo – zelo radi govorijo o svojem branju. Še več, mnogi so prav veseli, da se komu zdi to zanimivo in da jih hoče poslušati (Vogrinčič Čepič in Kotrla-Topić, 2021; Vogrinčič Čepič, 2019). Ti so praviloma tudi zelo samoreflektivni in se zlahka samoanalizirajo kot bralci, ker črpajo iz bogatih izkušenj svojih številnih branj. Ampak še vedno mnogi priznajo, da o marsičem, kar sem jih vprašala, še niso razmišljali, da morda niti ne vedo, ali, denimo, da lahko berejo roman v kavarni ali v parku, ker tega še niso poskusili. Pogosto rečejo, da bodo zdaj bolj pozorni na svoje bralne navade, pa tudi, da bodo poskusili brati kako drugače, da vidijo, kakšen učinek ima to nanje; da bodo šli kdaj brat v kopel, če je to res tako 'fajn', ali da bodo poskusili z zvočno knjigo. Sam pogovor o branju

ima tako učinek zapeljevanja, ker preizpraša branje v svojih številnih funkcijah in izvedbah in sogovornike zintirigra v lov za lastnim bralnim užitek, v raziskovanje in eksperimentiranje. Podobno kot nas zamika kuhati in še bolj jesti, ko listamo knjigo kuharskih receptov.

Meni je na primer ena najlepših stvari brati na vlaku. Zdi se mi, da na vlaku berem hitreje in da bolje razumem celo zahtevne akademske tekste. In skozi te pogovore sem ugotovila, da je branje na vlaku ljubo tudi mnogim drugim, medtem ko nekateri še nimajo te izkušnje, pa jih zdaj seveda zanima in bodo poskusili. Okolje branja ni nedolžno in včasih se lahko z menjavo rutine na novo zaljubimo v branje.

Ugotovitve številnih raziskav (Burke in Bon, 2018; Kuzmičová, 2018 idr.) potrjujejo, da se da branje stimulirati tudi s pomočjo dražljajskih in čutnih dejavnikov, kar je v skladu z odzivi sogovornikov, ki sami povejo, da jih ob zanimivi zgodbi oz. tematiki, znanem avtorju, nagradah in privlačnem naslovu k branju spodbudijo tudi številne nebesedilne oz. zunajliterarne okoliščine. Na primer ustrezno vreme ali kar letni čas, estetska privlačnost knjige, primeren prostor ali udoben fotelj, celo zvočni ambient in svetloba, pa tudi glasno branje, to, da kak odlomek slišijo, celo, da vidijo filmsko adaptacijo. Ampak največkrat je najpomembnejše priporočilo bližnjega oz. nekoga, ki nam nekaj pomeni, četudi ga morda osebno sploh ne poznamo. Pri tem še bolj kot zgolj naslov ali ime avtorja zapelje, če nekdo z nami deli svoje bralno doživljanje. Zmotno je namreč sklepati, da vsi beremo na enak način, sploh zdaj, ko se lahko branje utelesi v številnih niansah. Zato je v resnici bistveno, da o tem govorimo, da se urimo v ubeseditvi tega čarobnega stanja branja. Da izostrimo poznavanje in razumevanje vsega, kar ga krepi in opolnomoči. Taka pogovorna izmenjava odpre tudi celovitejši uvid v razumevanje in omogoči poglobljeno spoznavanje sodobnega bralca oz. tipov sodobnih bralcev in njihovih potreb ter jih pomaga uspešno naslavljati. Pa še nekaj: pogovori o branju pokažejo tudi, da zgodovina naših branj odseva naše biografije, in nam tako odstrejo tudi kakšen uvid o nas samih.

A – kot rečeno – na moje bralne intervjuje prihajajo tisti, ki to želijo, prostovoljno, in čeprav je objavljeno vabilo namerno spisano zelo vključujoče in naslavlja tudi oklevajoče bralce, so to v glavnem knjižni molji. Zato pa sem več takih, ki jih je treba k branju šele privabiti, srečala v predavalnici in v svojih skupinskih intervjujih oz. fokusnih skupinah, ki sem jih imela s študenti pa tudi z učenci.

Teme, o katerih se pogovarjamo, ostajajo iste tudi v skupinskem intervjuju, razlika je predvsem v organizaciji pogovora, ker je treba paziti, da vsi pridejo do besede in da kateri od sodelujočih ne dominira na način, da bi mu ostali samo sledili oz. prikimavali. Ampak v resnici je zaradi večglasja in ad hoc možnosti primerjav bralnih navad motivacija za samorefleksijo še večja. Študentom je zanimivo slišati, kako berejo njihovi kolegi, saj se o tem sicer ne pogovarjajo, in pogosto odkrijejo veliko zanimivih pristopov: enim je najlepše brati s psom ali mačko v naročju, drugi se najbolje učijo z zvokom dežja z youtuba v ozadju, tretji namesto da berejo časopisne članke na neko temo, raje poslušajo podcaste itd. Ob takem kolektivnem pogovoru se mi tudi večkrat zgodi, da se sogovorniki začudijo nad kakšnim vprašanjem in da, kot priznajo, sploh prvič razmišljajo o čem takem. Je pa tu še toliko pomembnejše, da se sprostijo in da govorijo, kar mislijo, in ne tistega, za kar morda predpostavljajo, da želim slišati; da so čim bolj neposredni in da intervenirajo tudi s svojimi komentarji ali vprašanji. A po drugi strani je bistveno, da smo tudi sami pozorni poslušalci in da ujamemo tudi tisto med vrsticami, kar ni izrečeno. Pogosto

namreč slišimo selektivno in predvsem tisto, kar pričakujemo, kar utrjuje naša prepričanja ali predpostavke, sploh v odnosu do mladih, zato je treba vseskozi aktivno vzpostavljati odprt pristop z občutljivostjo za subtilne pomenske implikacije.

A ne glede na vse se, kadar vodim skupinski pogovor s svojimi študenti, vsi ne morejo otresti zadrege pred razglabljanjem o svojih bralnih navadah s svojo profesorico oz. le do neke mere, zato si v predavalnici pomagam z drugimi prijemi. Nenazadnje imam tam več maneverskega prostora in nisem omejena samo na pogovarjanje. Naj povem, da govorim predvsem o svojem predmetu Sociologija knjige in branja, ki je izbirni predmet na Filozofski fakulteti, kar pomeni, da se lahko vanj vpišejo študenti vseh smeri in celo zunanji iz vseh letnikov prve stopnje, tako da vsako leto dobim zelo različne profile mladih z različnimi predznanji in bralnimi kondicijami, zato je še toliko pomembneje, da jih čim prej vsaj približno spoznam.

Že na začetku jim dam zato napisati t. i. bralni avtoportret, ki ga lahko oddajo tudi povsem anonimno. Prosim jih, da na največ dveh straneh opišejo same sebe kot bralce in – da ne bi dobila nazaj samo navedb tega, kaj berejo, morda tudi, koliko časa oz. koliko knjig, in da bi jih odprla za širše razmišljanje o branju, jih usmerim s podvprašanji, podobno kot to počnem pri intervjujih. Tako tudi hitro vidijo, da ne vrednotim njihovega izbora čtiva niti količine branja, pač pa skušam branje zapopasti kot neke vrste antropološko prakso. In začnejo zelo hitro sodelovati. Na ta način dobim predstavo o njihovih bralnih koordinatah, na kar se lahko potem navežem in lažje ohranjam stik z njimi, pa tudi posamezne dele snovi, ki bi se jim sicer morda zdela oddaljena in abstraktna, konkretiziram s primeri, ki so jih podali sami, s čimer je lažje ohranjati pozornost in zanimanje. Tak začetek intonira naše delo, ki temelji na tem, da skušam študente vedno čim bolj vključiti v to, o čemer predavam, zato si izmišljujem naloge, ki jim omogočajo vsaj približno izkusiti učno snov.

4 Branje kot tema predavanj

S snovjo praviloma začnem tam, kjer so najbolj doma, tj. z vprašanjem, kako berejo in beremo danes, tukaj in zdaj, in od tod gremo naprej oz. nazaj v predstavljanje zgodovine branja in spreminjajočih se bralnih praks, pa k različnim načinom raziskovanja branja, da se lahko potem vrnemo k izzivom digitalizacije.

Iz njihovih bralnih avtoportretov se hitro vidi, vsaj do zdaj je bilo tako, da večinoma – kot mi vsi – berejo po tihem in na samem, v individualni zasebnosti, še vedno praviloma tiskana besedila, prostočasno največkrat romane oz. prozo. In to je super izhodišče za to, da branje umestim zgodovinsko – ljudje namreč ne beremo od nekdaj tiho in na samem, sploh pa ne za užitek – takšno branje se je bolj množično uveljavilo šele v 18. stoletju, pa še to najprej v Angliji, Franciji in Nemčiji (Watt, 2000). In moj prvi cilj je, da jim predočim genezo sodobnega branja, da gremo pogledat ne samo, kdaj se pojavi in uveljavi ta oblika branja, ki je z nami še danes, ampak tudi, zakaj se uveljavi tam in takrat in kako so na to vplivale družbeno-zgodovinske, kulturne, religiozne, ekonomske in politične okoliščine. Bistveno vlogo pri tem igra *roman*, žanr, ki ga je ustoličilo prav meščanstvo 18. stoletja. Njegova forma in vsebina omogočata intimnejši stik z bralcem – ker je pisan tako, da olajša vstop v zgodbo. Roman je tudi tisti, ki popularizira in komercializira branje in dá glavne nastavke za branje kot prostočasno zabavo (Vogrinčič, 2008).

Ta pristop relativizira samoumevnost branja kot neke enoznačne in monolitne prakse in omogoči, da na pojav branja pogledamo z nove perspektive: kot na živo, spremenljivo vedenje, vezano na historični kontekst in močno odvisno od razpoložljivih žanrov in materialnosti nosilcev besedil. Ob tej priložnosti dam študentom obvezno v branje nekaj poglavij iz katere od takratnih uspešnic – ena takih je denimo Richardsonova *Pamela* (1740) – da lažje pokažem na novosti žanra, na uporabo prvoosebnega pripovedovalca, ki olajša oz. poglobi poistovetenje z junakom oz. junakinjo, na prikaz čustvovanja itd. To je spet priložnost za debato – kaj se jim zdi drugače, kaj izstopa ...

Na tej osnovi je tudi veliko lažje razložiti pojav bralne moralne panike, ki jo zaneti prav priljubljenost romanov. Študente vedno zelo zabava, ko jim povem, da so v 18. in 19. stoletju branje romanov preganjali, ker so ga imeli za škodljivega in nevarnega. Ljudi naj bi zasvojilo in preveč razčustvovalo, preganjali pa so ga tudi zaradi bojazni, da bi zlasti dekleta posnemala nespametna ravnanja lahkomiselnih junakinj (Bollman, 2016; Vogrinčič, 2008a; Pearson, 2005). O tem pričajo tudi likovne upodobitve zasanjanih bralk, na katerih so čisto 'preč' od zgodbe, tudi malce sumljivo razgaljene, kar naj bi vse simboliziralo škodljivost branja romanov. Je pa res, da je bil roman prvi žanr, ki je omogočil vpogled v zasebnost romanesknih likov, in tega nevajeni bralci so v resnici lahko reagirali zelo sentimentalno. Pokažem jim tudi, kako so romani takrat izgledali fizično, kako priročno majhni so bili, in včasih preizkusimo, kako je bilo brati ob svečah. Ko tako zasidramo začetke sodobnega prostočasnega branja, je lažje potovati globlje v zgodovino in pokazati na pot sprememb v rabah knjig.

Posebno poglavje vedno namenim branju v antiki. Branje s svitkov je bilo izrazito fizično, saj svitek držimo z obema rokama, poleg tega pa je – zaradi t. i. *scripte continue*, toje pisanja brez presledkov med besedami – terjalo branje naglas (Fischer, 2004). Pri neprekinjeni pisavi namreč glas pomaga razvezati pomen. Glasno branje, ki želi biti razumljivo in pravilno intonirano, pa ni enostavno. Treba je paziti na dihanje, na ustrezne poudarke, sploh ker je šlo pogosto za javna branja. Branje je tako spominjalo na nekakšen performans, terjalo je celega človeka (Price, 2004).

Opremljeni s tem kronološko historičnim pogledom študentje lažje zapopadejo tudi različne razsežnosti in učinke digitalne transformacije branja. Bolje razumejo učinek spremembe materialnega nosilca besedila na samo branje – v fizičnem in kognitivnem smislu – in zato je lažje razlagati, kaj nas pri tem skrbi. Marsikaj lahko z malo samorefleksije tudi neposredno izkusijo, zato študente vseskozi spodbujam, da se kot bralci samoopazujejo. Tako jim hitro postane jasno, da s tiskano knjigo v roki beremo drugače kot na ekranu, da se pri telefonu branje znajde v konkurenci s celo vrsto drugih storitev in ni več samo branje, pač pa postane avtomatično večopravilnostno.

Ena od nalog, ki jo svojim študentom dodeljujem že vrsto let, je ta, da morajo prebrati vsaj 50 strani ene e-knjige in vsaj dvakrat po dve uri poslušati izbrano zvočno knjigo oz. audio roman – in o tem napisati odziv oz. samorefleksijo. Vedno znova se namreč najde kar precej takih, ki sploh še nimajo te izkušnje. In to je potem spet lepo izhodišče za debato, predvsem pa ohranja živi stik s študenti in njihovim doživljanjem. Na spletu je mogoče najti pester nabor odprto dostopnih zvočnih in e-knjig. Če je le mogoče, izkoristimo tudi možnost izposoje biblos bralnikov iz ljubljanske Mestne knjižnice.

Še ena taka tema, primerna za diskusijo s študenti, so novi žanri branja in pisanja, ki jih omogočata digitalizacija in splet. Moje stališče je, da novosti, kot so literatura v formatu twita ali *twitteratura* (Aciman in Rensin, 2009), roman, napisan na mobilni telefon in tudi namenjen branju z njega, t. i. mobi roman, kjer prednjačijo Japonci, pa *vook* ali *video book*, kjer je besedilo kombinirano z videom in glasbo, pa instapoezija, facebook roman in podobne novitete ne degradirajo literature, pač pa širijo nabor možnosti, pogosto kreativno nadgrajujejo staro in pravzaprav osvežujejo in bogatijo debato na temo branja. So kuriozumi, ki pa vendarle vedno znova usmerjajo pozornost na branje, tako kot kuharske novotarije v svojem bistvu vselej slavijo užitek prehranjevanja, pa naj so še tako daleč od tega, kar običajno jemo, in čeprav mnogih jedi raje ne bi niti pokusili. Mislim, da se jih ne smemo bati, jih demonizirati in preganjati, pač pa si velja prizadevati predvsem za to, da ob novih očuvamo tisto, kar je dobro pri starih, uveljavljenih oblikah branja, skratka, da ohranimo dobre stvari tradicionalnih formatov. Pri pouku si tako skupaj ogledamo primere takih novosti in razmišljamo o njihovih morebitnih doprinosih in pomanjkljivostih.

Še en sklop, ki ga običajno vključim v svoj predmet, so načini raziskovanja branja, torej, kako vse je mogoče raziskovati branje in bralno doživetje. Ko na primer predstavljam načine merjenja stopnje vživetja v neko pripoved, to naredim tako, da jim najprej dam v branje tri čim različnejša literarna besedila, običajno so to kratke zgodbe, ki jih praviloma izberem med nominiranimi ali nagrajenimi deli, in potem jim razdelim vprašalnike, kot se jih pač uporablja pri takem merjenju (Green in Brock, 2000). Dodatna prednost tega je, da bolje razumejo ne samo rezultate, pač pa tudi metodološko plat in predvsem omejitve posameznih pristopov, kar jim pomaga vzpostaviti nekakšno zdravo kritično distanco do izsledkov takih in drugačnih raziskovanj. Lažje jim je pojasniti, da nobena raziskava ne more prinesiti zveličavnih rezultatov in da je treba biti pri njihovi interpretaciji vedno previden, sicer hitro pride do posploševanj in poenostavitev. Da lahko vsaj malo tudi na lastni koži izkusijo zagate raziskovalnega dela, študentje sami izvedejo po en bralni intervju z izbrano, po možnosti ne preveč bližnjo osebo.

Na ta način skušam tudi pri pouku uveljavljati vsa tri načela: osebni pristop, branje kot nekaj, kar obstaja na različnih ravneh, fizičnih in miselnih, in kot nekaj, o čemer je mogoče govoriti, ne da bi govorili samo ali predvsem o literaturi.

5 Pogovori z osmošolci

V zadnjih dveh letih sem izvedla tudi nekaj skupinskih intervjujev z osmošolci, v katerih se je potrdil pomen sproščenega, osebnega, neocenjevanega pogovora o branju, za eno glavnih problematik pa se je pokazalo razmerje med prostovoljnimi in obveznim branjem oz. to, kako v kontekstu šole narediti prostor branju za užitek. Teh vtisov seveda ne morem razglasiti za zveličavne, ker imajo učenci na različnih šolah gotovo tudi drugačne izkušnje, vseeno pa so do neke mere sporočilni.

Pogovor z mladimi se mi zdi posebej pomemben zato, ker se v dominantnem diskurzu bralno izkustvo mladih pogosto preozko ukaluplja, prehitro klasificira in diagnosticira. občutljivo preučevanje osebnih bralnih izkušenj, tj. tega, kar bralec sam pove o svojem branju, je zato ena bistvenih nalog vseh tistih, ki se tako ali drugače ukvarjamo z bralno kulturo in njenim spodbujanjem.

Vtis, ki sem ga dobila ob teh pogovorih, je bil, da so moji sogovorniki težko povezali šolo in branje za užitek oz. t. i. prostočasno branje. Na moja vprašanja o branju so odgovarjali skoraj izključno z mislijo na šolska branja – tj. na nekaj, kar je obvezno, kar je ‘treba’, kar se povezuje z obnovami in pravilno slovenščino. Šele na eksplicitno pojasnilo, da sprašujem širše, in ob sprotih opominjanjih, da me zanima predvsem njihovo prostovoljno branje, so se postopoma sprostiti in nazadnje največ povedali prav o branju po lastni izbiri.

Zanimivo je, da ne gre za to, da jim predpisane knjige apriori ne bi bile všeč; nenazadnje imajo vsaj pri bralni znački bolj ali manj prosto izbiro, ampak za samo dejstvo, da gre za s-šolo-povezane-dejavnosti, ki avtomatično implicirajo nek pritisk, nadzor, imponirajo časovnice, spremljevalne naloge, določajo strukturo itd. Šola je vendarle kontekst, ki je izrazito reguliran, tako časovno in prostorsko kot v smislu moči in znanja. Branje za užitek pa je ravno tisto, česar ni treba osmišljevati in utemeljevati, je pač nekaj, kar jim – kot pravijo – dobro dene, četudi ne širi nujno obzorij oz. je to zanje kvečjemu drugotnega pomena. Ta izzetost branja za užitek iz šolskega konteksta ni kakšna lokalna posebnost, pač pa širše opazen trend, zaznavajo ga tudi drugod po Evropi (Chapman, 2020).

Eden glavnih izzivov je torej, kako v šoli narediti prostor branju za užitek, tj. branju, ki je očitno bistveno zaznamovano prav s tem, da je zunaj-šolsko? Ali je to mogoče? In zakaj sploh? A ni dovolj, da otroci za užitek berejo doma oz. zunaj šole?

Šole seveda ne moremo razšolati, mislim pa, da lahko tudi v njej načrtno ustvarimo prostor zapeljevanja v branje, kjer bi bilo mogoče uiti običajnim pritiskom. Če namreč branje za veselje povsem izključimo iz šole, tvegamo, da se odpovemo mnogim zadržanim ali neprepričanim bralcem in jih prepustimo same sebi, v upanju, da jih kdaj v življenju zunaj šole kdo ali kaj zapelje v branje. Sodeč po raziskavi Slovenska mladina 2018/2019 je med mladimi med 14. in 29. letom že tako samo 22% takih, ki v svojem prostem času pogosto berejo knjige (Naterer et al., 2019).

Po ugotovitvah projekta OBJEM: *Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli)*, ki poteka pod vodstvom Zavoda RS za šolstvo, učenci in dijaki zelo visoko ocenjujejo prav možnost lastne izbire čtiva (Mršnik, 2020). Morda bi bilo smiselno, da je ob bralni znački bolj izbirno tudi domače branje. Kljub temu sta obe dejavnosti izrazito po šolsko strukturirani in vsaj v višjih razredih tudi vse manj priljubljeni, zato je treba najti še druge poti.

Očitek, ki ga pogosto slišimo, da so učenci pri pogovarjanju o knjigah obremenjeni s pravilno slovenščino in obnovami, je mogoče preseči z uvajanjem literarne branja v druge predmete. Leposlovje je v izobraževanju – nikakor ne samo v osnovni šoli – premalokrat izkoriščeno kot vir, pa čeprav je navezovanje snovi na izbrana literarna dela pogosto bolj učinkovito kot vztrajanje pri zgolj strokovnem, učbeniškem gradivu. S tem se tudi izognemo tveganju, da bi odpor do slovenščine potegnil za sabo odpor do branja nasploh.

Dobro bi bilo, če bi lahko v šoli naredili prostor oz. več prostora tudi za redno neformalno in neobvezujoče pogovarjanje o branju in knjigah. V idealnih okoliščinah bi kaj takega izvajal ustrezno usposobljen in motiviran kader, ki bi poznal relevantno literaturo, obenem pa ne bi bil del učiteljske garniture šole, kamor mnogi umeščajo tudi šolske knjižničarje – vsaj dokler otrok in učiteljev ne razbremenimo toliko, da bi se lahko o branju pogovarjali brez občutka dolžnosti in izpolnjevanja nekih zunanjih pričakovanj.

Ampak ker to še ni naša realnost in ker financiranje zunanjih 'bralnih motivatorjev' ni zelo verjetno, zaenkrat lahko naredimo predvsem to, da prostor za tako druženje odpremo v rednem šolskem programu ali pa da bralne motivatorje na šolo pripeljemo v obliki praktikantov in prostovoljcev, in to v okviru obveznih vsebin, saj se v krožkih hitro znajdejo samo tisti bolj zainteresirani ali bolj spodbujeni.

K sreči pa lahko kaj spremenimo tudi z drobnimi stvarmi. Veliko naredimo že, če samo delimo svoje navdušenje nad prebranim. Raziskave kažejo, da ima učiteljev entuziazem pomemben učinek na uživanje v branju. Presenetljivo veliko otrok (in odraslih) mi je reklo, da so šli neko knjigo brat zato, ker je (bila) učiteljičina najljubša. Navdušenje je nalezljivo in odlična popotnica učenju nasploh. V zadnji raziskavi PISA iz leta 2018 so učence in učenke tudi prvič vprašali, koliko zaznavajo navdušenje učitelja pri poučevanju (Šterman Ivančič, 2019). Glede na druge države so naši učenci podali precej nizke odgovore. Ta ista raziskava pokaže tudi, da je uživanje oz. zadovoljstvo slovenskih petnajstletnikov pri branju pod povprečjem glede na stanje v drugih državah članicah OECD. Prav uživanje v branju pa je pomemben dejavnik uspešnosti branja, še posebej za učence iz šibkejšega socialno-ekonomskega in kulturnega okolja. Slovenski najstniki v primerjavi z vrstniki po svetu izražajo tudi nižjo stopnjo motiviranosti za branje. Zdi se torej, da je treba več govoriti o branju za užitek – tako pri učiteljih, kot pri učencih – in tudi s tem v šolah opolnomočiti zapeljevanje v branje.

6 Zaključek ali nekaj predlogov, kako naprej

Pristop, ki si za to prizadeva in o katerem se zadnje čase veliko govori, je t. i. pedagogika branja za užitek, in iz tega 'vica' se je v zadnjem desetletju nakopičilo kar nekaj uspešnih projektov, njihovi izsledki pa vse bolj pridobivajo na veljavi (Kucirkova in Cremin, 2020; Cremin idr., 2009 in 2014).

Ena ključnih ugotovitev je, da so šole preveč orientirane samo v branje kot večščino, torej v učenje pravilnega (tekočega, glasnega, razumljivega) branja in v bralno razumevanje po merilih mednarodnih raziskav, premalo pa v krepitev branja 'za dušo', čeprav ponotranjenje branja kot vira užitka dokazano vpliva na raven bralne pismenosti. Med enim in drugim je seveda velika razlika: večščinsko branje zaznamuje hierarhičen in enosmerni odnos z učiteljem, od zunaj imponirane zahteve, usmerjenost v kvantificirane ravni dosežkov in preferiranje klasičnega individualnega branja. Branje za užitek pa središči v otrokovi izbiri, definira ga močna notranja motivacija in angažirana, odzivna participacija, ki spodbuja pogovore in deluje povezovalno ter lahko kreira prave bralne skupnosti. Potrebujemo seveda oboje, a v času, ko se od učiteljev pričakuje, da bodo ob besedilih razvijali otrokova slovnična, leksična, literarna idr. znanja, seveda hitro zmanjka časa za obvarovanje težje merljivih z branjem povezanih dosežkov.

Ampak ideja pedagogike branja za užitek je ravno v tem, da skuša na različne načine in v izogib navideznemu konfliktu med šolo na eni in prostočasnim ugodjem na drugi strani vpeljati nadgradnje, izboljšave, poglobitve, spremembe in novosti na področju obravnave branja v šolah. Osrednji stebri tega pristopa so: ustrezno usposobljen učitelj, prijetno bralno okolje, in – kot glavna aktivnost: bralni pogovori oz. bralne delavnice različnih vrst, ki branje socializirajo in bralce iz oposameznjenosti samega dejanja branja povežejo v dialog. Pri vsem tem je, kot rečeno, bistveno, da

učitelj oz. bralni motivator nastopi primarno kot bralec in da tudi sam deli svoje bralne preference, strategije, doživetja, navade, saj šele tako spajanje osebnega in profesionalnega spremeni odnos učencev do učiteljev in bistveno olajša povezovanje skozi branje (Commeyras idr., 2003).

Zato je toliko pomembnejše, da s(m)o učitelji oz. vodje pogovorov odprti do različnih oblik branja. Po raziskavah sodeč so učitelji praviloma bolj dovzetni za tradicionalne oblike branja, hitro pa spregledajo in pogosto podcenjujejo pomen novodobnih, multimedijskih bralnih praks – in posledično jih tako dojemajo tudi učenci. A izkazalo se je tudi, da se prav s pomočjo opisanih taktik in predvsem preko pogovarjanja o branju pedagogi senzibilizirajo za prepoznavanje raznoterih načinov ‘rabe’ besedil in s tem tudi za različne identitete bralcev. Vodilni raziskovalci bralne pedagogike se zato zavzemajo za to, da se koncept branja odpre za raznotere variante in kombinacije, saj bomo lahko samo tako ostali v dialogu z mladimi, ki prakticirajo drugačna branja, obenem pa skozi diferenciacijo ustrezno ovrednotili in utemeljevali pomen tiste vrste branja, ki se zdi v tem času najbolj ogroženo – tj. poglobljeno branje daljših tiskanih besedil (der Weel, 2019; Wolf, 2018; Baron, 2015; Mangen in Kuiken 2014; Carr, 2010).

Po mojih sicer omejenih izkušnjah velika večina osnovnošolcev še vedno bere klasično. In tisti, ki berejo, tudi pravijo, da telefoni in računalniki neposredno ne ogrožajo njihovega branja, ker je to nekaj, kar jim je ‘fajn’ in za kar si vzamejo čas. A tudi ti učenci med kanali informiranja o knjigah ob priporočilih prijateljev navajajo pretežno spletne vire, med katerimi izstopajo vizualne vsebine – knjižni vlogi in instagram, pa tudi BookTok – in pogosto so to vsebine v angleščini. Še bolj pa so za ekrane dovzetni manj vneti bralci in prav za te je še pomembnejše, da jih znamo h knjigam zapeljati tudi z novimi, trendovskimi tehnologijami oz. aplikacijami, tudi zato, ker so te pogosto interaktivne in bralcev ne puščajo v ednini, ki ne ustreza vsem. To so lahko pomembni vhodi v branje.

In ker vemo, da te za bralca naredijo dobre bralne izkušnje, moramo imeti vsakega pismenega nebralca kvečjemu za *še-ne-bralca* in narediti kar največ, da ga literatura čim prej očara.

Literatura

- A. Aciman in E. Rensin, 2009: *Twitterature*. London: Pengin.
- N. S. Baron, 2015: *Words Onscreen: The fate of reading in a digital world*. Oxford: Oxford University Press.
- S. Bollman, 2016: *Women, Who Read are Dangerous*. New York & London: Abbeville Press Publishers.
- M. Burke in E. V. Bon, 2018: The Locations and Means of Literary Reading. V: S. Csábi (ur.) *Expressive Minds and Artistic Creations: Studies in Cognitive Poetics*. Oxford: Oxford University Press. 205–231.
- N. Carr, 2010: *The Shallows. What the Internet is Doing to Our Brains*. New York&London: W. W. Norton & Company.
- L. Chapman, 2020: What are teenagers reading? An exploration into the reading lives of a class of year 9 pupils. *English Education*. 54/2. 146–160.

- M. Commeyras idr., 2003: *Teachers as Readers. Perspectives on the Importance of Reading in Teachers' Classrooms and Lives*. Newark: International Reading Association.
- T. Cremin idr., 2009: Teachers as readers: building communities of readers. *Literacy*. 43/1. 11–19.
- T. Cremin idr., 2014: *Building Communities of Engaged Readers: Reading for Pleasure*. London: Routledge.
- G. Čačinovič Vogrinčič in N. Mešl, 2019: *Socialno delo z družino. Soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- M. Denscombe, 2010: *The Good Research Guide for Small-Scale Social Research Projects*. Buckingham: Open University Press.
- S. R. Fischer, 2004: *A History of Reading*. London: Reaktion Books.
- M. C. Green in T. C. Brock, 2000: The Role of Transportation in the Persuasiveness of Public Narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*. 79/5. 701–721.
- N. Kucirkova in T. Cremin, 2020: *Children Reading for Pleasure in the Digital Age. Mapping reader engagement*. London: Sage.
- A. Kuzmičová, 2016: Does it Matter Where You Read? Situating narrative in physical environment. *Communication Theory* 26/3. 290–308.
- A. Kuzmičová idr., 2018: Reading and Company. Embodiment and Social Space in Silent Reading Practices. *Literacy* 52/2. 70–77.
- M. Mackey, 2016: Literacy as material engagement: the abstract, tangible and mundane ingredients of childhood reading. *Literacy* 50/3. 166–172.
- A. Mangen in D. Kuiken, 2014: Lost in an iPad. Narrative engagement on paper and tablet. *Scientific Study of Literature*. 4/2. 150–177.
- T. McLaughlin, 2015: *Reading and the Body: The Physical Practice of Reading*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- D. S. Miall, 2006: Empirical approaches to studying literary readers. The state of the Discipline. *Book History* 9. 291–311.
- S. Mršnik, 2020: *Bralna pismenost in razvoj slovenščine-OBJEM (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli)-zanimive ugotovitve o samoocenah učencev/dijakov in mnenju učiteljev do motiviranosti za branje in do dejavnosti pouka, ki spodbujajo dvig ravni bralne pismenosti*. Predavanje na nacionalnem medresorskem posvetu ABC bralne pismenosti, 8. oktober 2020. Dostopno na <https://www.mb.sik.si/datoteke/Kako%20smo%20se%20imeli/ABCbralnepismenosti2020/Predavatelj%20ABC%20bralne%20pismenosti%202020-digitalno.pdf>
- A. Naterer idr., 2019: *Slovenska mladina 2018/2019*. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung. Dostopno na https://www.fes-croatia.org/fileadmin/user_upload/FES_JS_SLOVENIEN_slovensch_WEB.pdf
- D. Pearson, 2005: *Women's Reading in Britain 1750–1835. A Dangerous Recreation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- L. Price, 2004: Reading: The state of the discipline. *Book History* 7. 303–320.
- M. Rowlands, 2010: *The new science of the mind: From extended mind to embodied phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- M. Sadoski, 2018: Reading Comprehension is Embodied. Theoretical and Practical Considerations. *Educational Psychology Review*. 30/2. 331–349.

- T. Schilhab in S. Walker (ur.), 2020: *The materiality of reading*. Aarhus: Aarhus University Press.
- K. Šterman Ivančič (ur.), 2019: Program mednarodne primerjave dosežkov učenk in učencev. PISA 2018. Nacionalno poročilo s primeri nalog iz branja. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno na: https://www.pei.si/wpcontent/uploads/2019/12/PISA2018_NacionalnoPorocilo.pdf
- A. Vogrinčič. 2008: *Družabno življenje romana. Uveljavljanje branja v Angliji 18. stoletja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- A. Vogrinčič, 2008a: The Novel-Reading Panic in 18th Century England. An Outline of an Early Moral Media Panic. *Medijska istraživanja*. 14/2. 103–124.
- A. Vogrinčič Čepič, 2019: Branje kot prostorska praksa: odnos bralcev do neposrednega fizičnega prostora branja. *Ars&Humanitas* XIII/2. 163–183.
- A. Vogrinčič Čepič in M. Kotrla-Topić, 2021: If you read at home, it's more relaxed, there are no limits': Insights into domestic reading practices of Croatian and Slovenian university students. *Literacy*. 55/3. 181–190.
- I. Watt, 2000: *The Rise of the Novel*. London: Pimlico.
- A. Weel, van der, 2019: On reading. V: A. Phillips in M. Bhaskar (ur.): *The Oxford Handbook of Publishing*. Oxford University Press. Dostopno na: www.oxfordhandbookonline.com
- M. Wilson, 2002: Six views of embodied cognition. *Psychonomic bulletin & review* 4, 2002. 625 – 636.
- N. Wolf, 2018: *Reader, Come Home. The Reading Brain in a Digital World*. New York: HarperCollins.

ODMEVI NA DOGODKE

Sabina Fras Popović

CENTER ZA SPODBUJANJE BRALNE PISMENOSTI MARIBORSKE KNJIŽNICE: NEGOVANJE STROKOVNE SAMOZAVESTI PRI SPODBUJANJU BRALNE PISMENOSTI

Center za spodbujanje bralne pismenosti, ki v Mariborski knjižnici deluje od 1. januarja 2019, je bil ustanovljen na podlagi dogovora med direktorji desetih osrednjih območnih knjižnic. Delovati je pričel na gradnikih Službe za mlade bralce in revije *Otrok in knjiga*, ki že več desetletij prepletено obravnavata strokovna vprašanja, ki povezujejo mlade bralce in svet literature v najširšem pomenu besede ter s tem tudi vprašanja bralne pismenosti.

Vlada Republike Slovenije je 19. decembra 2019 sprejela Nacionalno strategijo za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030. Tako smo v Sloveniji dobili »strateški dokument, ki določa prednostne naloge in vzgojno-izobraževalne cilje na področju pismenosti« (Nacionalna, 2019, str. 4). Vizija strategije je, da bi dosegli raven bralne pismenosti, ki bi vsakomur omogočala optimalen razvoj sposobnosti za dejavno življenje in delo (Nacionalna, 2019, str. 5).

Ta strategija ob upoštevanju različnih pojmovanj predlaga in uporablja naslednjo izhodiščno opredelitev: bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost posameznika in posameznice za razumevanje, kritično vrednotenje in uporabo pisnih informacij. Ta zmožnost vključuje razvite bralne veščine, (kritično) razumevanje prebranega in bralno kulturo (pojmovanje branja kot vrednote in motiviranost za branje). Zato je temelj vseh drugih pismenosti¹ in je ključna za razvijanje posameznikovih in posamezničnih sposobnosti ter njuno uspešno sodelovanje v družbi. (Nacionalna, 2019, str. 5).

Pojma bralna pismenost in bralna kultura sta v javnem družbenem življenju in v prostoru strokovnega delovanja pogosto uporabljena. V sklopu delovanja Centra za spodbujanje bralne pismenosti pojma razumemo tako, kot ju opredeljuje Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti:

¹ Kot npr. *matematične, naravoslovne ali digitalne pismenosti*, ki označuje zmožnost/kompetenco posameznika ali posameznice za razumevanje in reševanje problemov v pisnih informacijah z določenega področja (matematike, naravoslovja, e-gradiva); *funkcionalne pismenosti*, ki poudarja, da branje ni samo sebi namen, ampak je namenjeno učinkovitemu delovanju posameznika v okolju, v katerem živi; *informacijske in medijske pismenosti*, pri katerih je pomembna zmožnost pridobivanja in (kritične) predelave informacij.

»Bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost posameznika in posameznice za razumevanje, kritično vrednotenje in uporabo pisnih informacij. Ta zmožnost vključuje razvite bralne veščine, (kritično) razumevanje prebranega in bralno kulturo (pojmovanje branja kot vrednote in motiviranost za branje).« (Nacionalna, 2019, str. 3)

»Pomemben del pismenosti je bralna kultura, opredeljena kot odnos (splet pojmovanj in vrednot) posameznika in posameznice ter družbe do knjige in branja.« (Nacionalna, 2019, str. 4)

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti (2019) v središče postavlja uresničevanje ciljev skozi vzgojno-izobraževalni proces in je v veliki meri usmerjena na aktivnosti znotraj vzgojno-izobraževalnih institucij. Poudarja sodelovanje različnih akterjev ter povezovanje v mrežo izvajalcev za razvijanje in usklajevanje programov bralne pismenosti in bralne kulture. V tem lahko prepoznamo pomembno vlogo splošnih knjižnic ter partnerstva med splošno knjižnico in vzgojno-izobraževalno institucijo pri doseganju strateških ciljev nacionalne strategije.

Spodbujanje bralne pismenosti in vzpostavljanje bralne kulture splošne knjižnice dosegajo z razvejano mrežo knjižnic in s programskimi usmeritvami, t. i. knjižničnimi vlogami, ki so opredeljene v strokovnih smernicah *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice* (2019).

Knjižnična vloga je »ciljno usmerjeno področje dejavnosti knjižnice, ki opisuje, kaj knjižnica dela ali zagotavlja z namenom zadovoljevanja opredeljene potrebe lokalne skupnosti« (Strokovna, 2019, str. 17). V strokovnih priporočilih za splošne knjižnice so štiri od enajstih knjižničnih vlog neposredno povezane z bralno pismenostjo in bralno kulturo ter usmerjene na različne uporabniške skupine, in sicer:

- razvoj predbralne pismenosti,
- bralna kultura in bralna pismenost otrok,
- bralna kultura in bralna pismenost mladostnikov,
- bralna kultura in bralna pismenost odraslih.

Mariborska knjižnica je kot ena od desetih osrednjih območnih knjižnic prevzela naloge na področju spodbujanja bralne pismenosti. Ustanovitev Center za spodbujanje bralne pismenosti je dokaj logično nadaljevanje več desetletij dolge tradicije dela Mariborske knjižnice na področju dela z mladimi bralci². Vsekakor pa ustanovitev in dokaj hitro vzpostavljeno delovanje centra v nacionalnem okviru ne bi bila možna brez zarez, ki jih je Mariborska knjižnica naredila na tem področju. Ključni sta revija *Otrok in knjiga* in Služba za mlade bralce, ki sta na nacionalnem nivoju prepoznana kot preplet sistematičnega in celostnega obravnavanja vprašanj, povezanih z mladimi bralci. Center za spodbujanje bralne pismenosti, ki je namenjen knjižničarjem vseh slovenskih splošnih knjižnic, spodbuja sodelovanje med knjižničarji različnih knjižnic ter povezovanje knjižničarjev in drugih deležnikov na področju bralne pismenosti v Sloveniji. Za razumevanje širšega okvira delovanja Centra za spodbujanje bralne pismenosti je ključno poznavanje temeljnih načel Nacionalne strategije za razvoj bralne pismenosti, zato na tem mestu ponovno navajamo njihovo opredelitev. »Temeljna načela nacionalne strategije opredeljujejo splošne usmeritve

² Mariborska knjižnica ima že več kot pet desetletji vzpostavljeno notranjo organizacijsko enoto (Služba za mlade bralce), ki celostno pokriva področje dela z mladimi bralci (npr. načrtovanje bibliopedagoških aktivnosti, nabava in obdelava knjižničnega gradiva za mlade, oblikovanje vsebin v pionirskih in mladinskih oddelkih).

na vseh ravneh, področjih in dejavnostih, ki vplivajo na razvoj bralne pismenosti in oblikujejo učna okolja za razvoj pismenosti.« (Nacionalna, 2019, str. 6). Temeljna načela so: bralna pismenost kot vseživljenjska pravica, odgovornost in vrednota (1), ozaveščenost o pomenu bralne pismenosti in njena promocija (2), celostni pristop (3), dostopnost, enakopravnost in pravičnost (4); individualizacija in personalizacija (5); strokovna odličnost in odgovornost (6), velika pričakovanja in standardi (7), raznovrstnost branja (8), načrtovanje, vrednotenje in samovrednotenje (9).

Center za spodbujanje bralne pismenosti je namenjen strokovnim delavcem in delavkam različnih profilov (npr. knjižničarji, višji knjižničarji, bibliotekarji, šolski knjižničarji) vseh slovenskih splošnih in tudi drugih knjižnic, spodbuja sodelovanje med knjižničarji različnih knjižnic ter povezovanje knjižničarjev in drugih deležnikov na področju bralne pismenosti v Sloveniji. Prav slednja povezava je ključna za vzpostavljanje celostnega pristopa izgradnje bralne pismenosti in bralne kulture. Mariborska knjižnica se je odzvala na poziv knjižnicam za pridobitev statusa kompetenčnega centra (Poziv, 2021). Poziv opredeljuje, da kompetenčni centri skrbijo za poglobljeno poznavanje, razvoj in optimizacijo delovanja določenega področja ali storitve v mreži splošnih knjižnic na nacionalni ravni. Vpeljujejo nove skupne strokovne in razvojne rešitve z ustrezno usposobljenim kadrom in specializirano zbirko knjižničnega gradiva ter izobrazujejo knjižnično osebje. Veljavnost statusa kompetenčnega centra ni trajna. Komisija, ki deluje pri Združenju splošnih knjižnic, ob odobritvi statusa izdela obrazec za merjenje (kazalci vpliva) in spremljanje, kar je priloga obvestila o podelitvi statusa kompetenčnega centra knjižnici. Ustreznost delovanja kompetenčnega centra komisija preverja vsaka tri leta od podelitve statusa. Evaluacija zajema tako kvalitativne kot kvantitativne kazalnike uspešnosti ter prispevek kompetenčnega centra v sistemu splošnih knjižnic. Če komisija ugotovi, da kompetenčni center v triletnem obdobju ni izkazoval pričakovanih učinkov ali da zanj v knjižničnem sistemu ni več potrebe, lahko knjižnici status kompetenčnega centra ukine.

Vsebinsko izhodišče centra je v največji meri vezano na cilja Nacionalne strategije za razvoj bralne pismenosti, in sicer: »širiti védenje, da je bralna pismenost temeljna zmožnost za pridobivanje in ustvarjanje novega znanja v osebnem in poklicnem življenju ter za delovanje v skupnosti« ter »v okviru formalnega, neformalnega in priložnostnega učenja spodbujati razvoj bralne pismenosti in bralne kulture pri odraslih.«

Zgoraj navedeno vsebinsko izhodišče je tudi vodilo pri oblikovanju usmeritev. V delovanju Centra za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice se prepletata dve usmeritvi. Prva usmeritev postavlja v ospredje **sodelovanje in povezovanje knjižničnega prostora s prostorom različnih institucij, ki delujejo v skrbi za razvoj in dvig bralne pismenosti**. Druga usmeritev pelje v delovanje za korist širše javnosti. V sodelovanju s partnerji pripravljamo dogodke poljudne narave, s katerimi permanentno poudarjamo pomen branja v sodobni družbi ter vpliv branja na (uspešno) delovanje posameznika. Posebno pozornost v sklopu teh dogodkov namenjamo promociji bralne kulture in bralne pismenosti med ljudmi, ki niso redni obiskovalci knjižnic, ne berejo in so predvsem stereotipno označeni kot nebralci in nepismeni državljani. Ob tem izpostavljamo tudi pomen branja neliterarnih besedil.

Znotraj teh vsebinskih usmeritev Centra za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice smo prepoznali in opredelili tudi ciljne skupine, ki jim želimo nameniti ustrezno pozornost. Prva ciljna skupina so odrasli prebivalci Republike

Slovenije. To ciljno skupino delimo na dve podskupini. V prvo smo umestili odrasle prebivalce RS, ki opravljajo poklice, v katerih imajo možnost, odgovornost in zahtevo mlade in odrasle usmerjati in vzgajati v bralno pismenost. V prvi vrsti so znotraj tega profila odrasli, zaposleni v izobraževalnih institucijah na različnih nivojih in ravnih izobraževanja, knjižničarji in knjižničarke v različnih tipih knjižnic, trenerji, pediatri, medicinske sestre itn. To ciljno skupino smo opredelili tudi na izhodiščih Nacionalne strategije za razvoj bralne pismenosti. V drugo podskupino ciljne skupine odraslih prebivalcev Republike Slovenije uvrščamo odrasle, ki mlade spremljajo na poti odraščanja, to so starši, stari starši, sorodniki, torej odrasli, ki otroke spremljajo v njihovem domačem okolju.

Druga ciljna skupina so mladi, med 15. in 19. letom starosti, ki večino svojega prostega časa posvetijo točno določeni aktivnosti, npr. športu, igranju instrumenta, plesu ipd. in je pri njih prostčasno branje manj prisotno, kot smo ga knjižničarji in knjižničarke navajeni spodbujati pri mladih. S tem sledimo petemu temeljnemu načelu Nacionalne strategije za razvoj bralne pismenosti, in sicer načelu individualizacije in personalizacije.

Center za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice tako vodi, izvaja, nadzira in vrednoti naslednje aktivnosti:

- predavanja in pogovore z različnimi akterji za širšo javnost:
 - cikel pogovorov Branje za življenje
 - Hokejska bralna postava
- medresorske nacionalne projekte
 - v skupini partnerjev Nacionalnega meseca skupnega branja
 - v skupini koordinatorjev mreže Družinska pismenost
 - v sodelovanju z Olimpijskim komitejem Slovenije (OKS) in Ministrstvom za kulturo, Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport; Javno agencijo za knjigo RS ter Zavodom RS za šolstvo: nacionalni medresorski program #športajmoinberimo
 - v mreži koordinatorjev KUV (kulturno umetnostna vzgoja)
- programske in/ali organizacijske odbore medresorskih nacionalnih posvetov na področju bralne pismenosti in bralne kulture
- strokovne dogodke, ki so namenjeni izobraževanju, izpopolnjevanju in usposabljanju različnih profilov (osrednja metoda dela)
 - ABC bralne pismenosti
 - v okviru nalog osrednje območne knjižnice: delovna skupina območnih koordinatorjev za spodbujanje bralne pismenosti
 - podcasti
- strokovno in znanstveno publiciranje.

Center za spodbujanje bralne pismenosti z izbrano metodo dela (organizacijo strokovnega dogodka), na katero veže večino ostalih aktivnosti, ki jih umešča v program, dosega glavni namen, in sicer ustvarjanje pozitivnega družbenega okolja za spodbujanje bralne pismenosti in krepitev strokovnih kompetenc splošnih knjižničarjev. Pri tem pa želi izpostaviti in vzpostaviti ter negovati povezovalno vlogo med različnimi deležniki na področju bralne pismenosti.

Center za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice je v strokovni prostor postavljen za spodbujanje vedenja in znanja o pomenu bralne pismenosti ter za izmenjavo različnih možnosti povezovanja bralne pismenosti in bralne

kulture. V širši prostor pa je Center za spodbujanje bralne pismenosti umeščen za prepoznavanje branja kot pomembne vseživljenjske aktivnosti. V obeh primerih je v središče fokusa postavil skrb za negovanje samozavesti pri spodbujanju branja, bralne pismenosti in bralne kulture.

Radovednost in navdušenje: ključna za spodbujanje bralne pismenosti?

Center za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice je letos že tretjič pripravil strokovni dogodek, katerega namen je ustvarjanje pozitivnega družbenega okolja za spodbujanje bralne pismenosti in krepitev strokovnih kompetenc splošnih knjižničarjev.

Strokovni dogodek z naslovom ABC bralne pismenosti je bil do leta 2021 izpeljan dvakrat, in sicer leta 2019 ABC bralne pismenosti in leta 2020 ABC bralne pismenosti II, a v dveh različnih formah. Prvič je bil izpeljan 28. maja 2019, ko je potekal med 9.30 in 17.30 s tremi odmori, drugič pa med 5. in 9. oktobrom 2020, ko so bila vsak dan na programu enourna predavanja. Zvrstilo se je sedem predavanj. Prvo leto je dogodek potekal v fizičnem prostoru, v letu 2020 pa se je zaradi epidemioloških razlogov preselil na splet z uporabo zoom aplikacije. Predavanja so potekala v živo in se ob samem poteku snemala, posnetki predavanj pa so bili po avtorizaciji objavljeni na spletni strani Mariborske knjižnice, kjer jih je možno pogledati še danes. Ta strokovni dogodek v letu 2020 je bil prvi strokovni dogodek v knjižničnem prostoru, ki je bil izpeljan na takšen način: s pomočjo zoom aplikacije, s predavanji v živo, moderiranjem in možnostjo zastavljanja vprašanj v klepetalnici. Nekaj, kar je danes, novembra 2021, utečen način izvedbe strokovnih dogodkov. Tako je bil zastavljen tudi strokovni dogodek ABC bralne pismenosti III. V petih dneh se je na programu zvrstilo petnajst predavateljic in predavateljev, ki so v popoldanskem terminu izpeljali v živo predavanje v obsegu ene pedagoške ure. Na dogodku smo dnevno zabeležili med 130 in 173 udeležencev, številka je odstopala glede na posamezni dan in posamezno uro. V okviru strokovnega dogodka so organizatorji objavili tudi serijo podcastov, v katerih povezujejo navdušenje, radovednost in bralno pismenost ter predstavljajo predavateljice in predavatelje strokovnega dogodka. Za serijo podcastov z naslovom ABC bralne pismenosti je Mariborska knjižnica prejela nagrado Združenja splošnih knjižnic za inovativni pristop k strokovnemu delu za leto 2020.

Tema tokratnega strokovnega dogodka, ki je potekal med 5. in 8. oktobrom in je bil umeščen v zadnji teden Nacionalnega meseca skupnega branja in v Teden otroka, je bila vezana na razmišljanje o tem, ali sta radovednost in navdušenje lahko ključna za spodbujanje bralne pismenosti. Rahlo netipično za takšne strokovne dogodke je bilo to, da so bili predavatelji v program razvrščeni po abecedi osebnega imena. Udeleženci smo v uvodnem nagovoru dobili vpogled v odločitev za takšno razvrstitev, saj se je srečanje pričelo z uganko:« Kaj je v vaši lasti vse vaše življenje, že od rojstva, čeprav to mnogi uporabljajo pogosteje kot vi?« Tako je bilo postavljeno izhodišče za razmišljanje o povezavi radovednosti, navdušenja in spodbujanja bralne pismenosti. Organizator je izhajal s stališča, da lahko radovednost in navdušenje prebudimo v otroku, mladostniku in odraslem le, če se mu približamo in ga vsaj malo spoznamo. Slednje pa je možno praviloma le, če se iz formalnega prostora priimka premaknemo v intimen prostor imena. Tako smo po

abecedi, ki je najpogosteje najpomembnejši kriterij razvrščanja, hkrati pa osnova, da lahko beremo, pišemo, sanjamo, sledili predavateljicam in predavateljem. Organizator je s tem želel sporočiti tudi, da pri bralni pismenosti in bralni kulturi ni receptov. Potreben je individualni pristop, v katerem nekoga spoznaš po imenu. Pri predavateljski dvojini je bil kriterij ime prvega avtorja prispevka. Izjema je bila prisotna le pri zaključku programa: gostoljubje in vloga gostitelja nosita svoje zakonitosti, ki premagajo tudi abecedo, tako je bila gostiteljica dogodka uvrščena v zaključek programa.

Prvi dan so vsebine zarisale Alenka Štrukelj, Andreja Holsedl in Barbara Gradišnik. Alenka Štrukelj, urednica spletne strani [Družina.pismen.si](http://Druzina.pismen.si) in knjižna blogerka, je v prispevku z naslovom *Spodbujamo družinsko pismenost preko spleta* vsebine vezala na osrednjo misel prispevka: »Digitalnega sveta ne moremo zanikati niti se mu ne moremo izogniti, še manj lahko gremo nazaj!« Ob tem je predstavila zanimive projekte, ki potekajo v slovenskem jeziku na spletu in pomagajo z uporabo digitalnega sveta v družinskem okolju spodbujati bralno pismenost. Dotaknila se je tudi procesa spreminjanja človeških možganov pod vplivom uporabe digitalnih medijev in opozorila na pomen poznavanja zakonitosti digitalnega in analognega branja ter izbire, kdaj brati digitalno in kdaj analogno, ter kako brati digitalno in kako analogno. Te vsebinske iztočnice smo v nadaljevanju strokovnega dogodka lahko zasledili tudi pri ostalih predavateljicah in predavateljih. Andreja Holsedl je kot športna psihologinja v prispevku *Športna psihologija, šport in branje* izpostavila pomen branja v enem od štirih področij priprave mladega športnika ali športnice. Ob telesni, taktični in tehnični pripravi je pomembna tudi psihološka priprava. Precej vsebin, ki jih lahko umestimo v psihološko pripravo, lahko izpeljemo ali nadgradimo s pomočjo branja. Izpostavila je šest koristi branja za športnika. Te koristi je povezala z zahtevami športnega okolja: širša perspektiva in učenje iz izkušenj drugih, znanje, empatija, prisotnost tukaj in zdaj, sproščanje in pred-nastopna rutina ter mentalna stimulacija. Pri tej predavateljici sta izstopali dve misli: »Pri športu je bistveno, kaj narediš izven treninga in tekem« ter »Ni res, da gre samo za rezultate. Gre za vzgojo, širino in celosten pristop.« Barbara Gradišnik, profesorica slovenskega jezika v športnem oddelku na gimnaziji, je predstavila metodo dela z mladimi športniki pri določeni učni vsebini. Kako pristopiti in kako nagovoriti mlade športnike in športnice, je predstavila na primeru klasičnega literarnega dela, Prešernovega Krsta pri Savici. Poudarila je, da so določene vsebine, ki jih težko prilagodi zahtevam športnega okolja, npr. stavčni členi, pri literarni delih pa se trudi najti način, da mladi športniki in športnice ponotranjijo tudi vsebino klasičnih del. Pri konkretnem literarnem delu je poudarila tudi odziv srednješolcev na uporabo slikanice pri pouku. Slikanico, ki so jo dijaki in dijakinje izredno pozitivno sprejeli, je izdala založba Miš, ilustracije je prispeval Damijan Stepančič. Avtorica vse pogosteje spoznava, da je pri delu z mladimi športniki in športnicami potrebno najti povezavo z njihovim primarnim interesnim okoljem, ki jih opredeljuje tudi kot osebe. »Čeprav je težko vedno osmisлити kanonsko literaturo, ki jo mladi pogosto označijo kot preživelo, pa je povezava z njihovimi treningi, ki jim tudi niso vedno v vsem v veselje, izhodišče, da se njihova radovednost vsaj malo zaiskri.« Drugi dan strokovnega dogodka, ki je potekal na svetovni dan učiteljev, je prinesel podcast z Bernardo Žarn ter predavanji mag. Darje Lavrenčič Vrabec in mag. Ester Možina. Podcast z Bernardo Žarn je opozoril na serijo podcastov, ki so jih v knjižnici pripravili kot vabilo na ta strokovni dogodek, hkrati pa dal poudarek

temu, kar nas pogosto muči: se slišati in se poslušati. Bernarda Žarn je svoje misli o branju, radovednosti in knjigah povezala v vodilo »Knjige so najcenejša letalska karta in najboljši časovni stroj« in na moč branja »Ko me življenje spotakne, sežem po knjigah. To je moja prva pomoč.« Mag. Darja Lavrenčič Vrabc, vodja Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo, se je v prispevku z naslovom *Knjižničarji kot spodbujevalci radovednosti, navduševalci za branje, učenje* sprehodila skozi pojem radovednosti, pri udeležencih je poskusila prebuditi radovednost za lasten razvoj radovednosti s tem, da je izpostavila razmišljanje o genu za radovednost in spoznanje, da je radovednost prirojena. Popeljala nas je tudi skozi osebni knjižni izbor, in sicer skozi svojih dvanajst izbranih knjig za navduševanje. Mag. Ester Možina iz Andragoškega centra Republike Slovenije se je s svojim prispevkom *Kaj pa odrasli?* podala na pot iskanja povezave med radovednostjo in navdušenjem ter spodbujanjem bralne pismenosti pri odraslih. V razmišljanje je zarezala s skrbmi za pismenost odraslih ter izpostavila, da so tudi »številke močne tako kot zgodbe. Čeprav so podatki včasih suhoparni, dobijo bistvo, ko nanje obesimo neko zgodbo.« Ob tem je izpostavila, da je branje v digitalnem okolju zahtevnejše od klasičnega, saj gre za kompleksnejše procese ter večkrat poudarila, da naj bo pogovor o branju in o prebranem vključujoč in povezujoč ter da je potrebno zavestno stopiti tudi na pot andragogike branja za užitek. Kako pomembna je pismenost v današnjem svetu, nam je poskusila predstaviti s primerjavo. V šolah je že vrsto let običajna praksa, da je prvi skupni roditeljski sestanek namenjen varnosti v prometu. Zelo smelo bi bilo, če bi to varnost v prometu nadgradili še s predavanjem o pomenu družinskega branja za varnost v življenju. Predavanje je zaključila s pomenljivo mislijo, da verjetno vsi ne bomo nikoli brali za užitek, je pa branje pomembno, da lahko funkcioniramo. Tretji dan strokovnega dogodka smo prisluhnili trem predavateljcem. Svoje moči sta tudi tokrat združila univerzitetni profesor in raper, dr. Igor Saksida in Rok Terkaj – Trkaj, ki nista le govorila o tem, kako z repi prebujati radovednost in navdušenje pri mladih, temveč sta to tudi demonstrirala. In na zaslonih so se ob odraslih kaj kmalu pokazali mladi obrazki, ki so besedila repov iz zbirke Repki brez težav odrepali. Njuno sporočilo lahko povežemo v eno od misli dr. Saksida: »V vsakem trenutku se da navduševati za branje.« Ob trenutnem družbenem stanju sta izpostavila tudi vprašanje, kako povrniti moč pogovoru in zaupanju, saj prav »pogovor dela branje neskončno živo.« Dr. Miha Kovač, univerzitetni profesor in publicist, je v preteklem letu izdal knjigo s pomenljivim naslovom *Berem, da se poberem*. Svoj prispevek je naslovil z vprašanjem *Ali ima branje knjig še smisel*. Tudi on se je dotaknil soobstajanja digitalnega in analognega sveta, razvoja možganov, dolgoročnega spomina in ubijalcev domišljije, ki jih najdemo v zaslonih medijih. »V Sloveniji me fascinira, da vsi razumejo, da je šport napor. Npr. Tadej Pogačar je garal in telo gnal do konca. Velike težave pa imamo s tem, da je branje napor in seveda postane užitek šele, ko se ga možgani navadijo.« Ob tem je poudaril tudi, da potrebujemo »sidriščke«, ki je najpogosteje v družinskem krogu, žal pa »bralna socializacija v družinskem krogu pešak«. Opozoril je tudi na problem enačenja med pojmom napor in balast, ki je po njegovem mnenju zgrešeno. Četrty dan strokovnega dogodka so oblikovale štiri predavateljice, in sicer je predvideno Petro Potočnik, nacionalno koordinatorico, zaradi bolniške odsotnosti nadomestila Alenka Štrukelj, ki je predstavila rezultate izvedbe Nacionalnega meseca skupnega branja 2021, sledila ji je dr. Nataša Demšar Pečak iz Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve s predstavljivo dokumenta Program

za otroke 2020–2025. Ob tem je izpostavila, da je potrebno rešitev za povezave med radovednostjo in navdušenjem na eni strani ter spodbujanjem bralne pismenosti na drugi strani najti tudi v vladnih dokumentih, saj je to eden od načinov, kako ideje in povezave realiziramo. V zaključku tega dne je nastopila še druga predavateljska dvojica na tem dogodku. *S spodbujanjem radovednosti do motiviranosti za branje* sta svoj prispevek naslovili dr. Sandra Mršnik in dr. Nina Novak iz Zavoda Republike Slovenije za šolstvo. Odpeljali sta nas v OBJEM (projekt) in se preko terminov radovednost in navdušenje sprehodili do tega, da nas je zanimal učitelj kot bralni model in njegov vpliv na učence. Poudarili sta pomen izbire kot enega najboljših motivacijskih dejavnikov pri spodbujanju branja. Ob tem pa poudarili, da »motivacija ni na on in off« ter da »motivacija ni vzrok, ampak je posledica«. Posebej sta izpostavili misel, da »kompetentni bralci vedno ne postanejo zavzeti bralci«, in prakse, ki so vezane na t. i. bralne table in bralne mreže. Zadnji dan strokovnega dogodka so bila na programu predavanja dr. Tine Bilban, Tine Božičnik, dr. medicine, in dr. Sabine Frasn Popović. V prispevku, ki je nosil enak naslov kot strokovni dogodek, je dr. Tina Bilban delila z udeleženci spoznanje, da radovednost in navdušenje srečuje na vsakem koraku, ko hodi po poti spodbujanja bralne pismenosti. Slednjo je predstavila iz zornega kota poučnih knjig in njihovega pomena v razvoju mladega posameznika in kako tovrstne knjige spodbujajo bralno pismenost ter motivirajo za branje. »Zgodba je izredno vozilo za informacije« nam je zapustila v razmišljanje ob poudarku, da prav domišljija loči človeka od drugih živih bitij. *Zakaj nekateri otroci niso in ne bodo navdušeni za branje* je bil naslov prispevka pediatrinje Tine Božičnik. V njem je izpostavila nekatere probleme in okoliščine, ki mladim preprečujejo ali ne dovoljujejo, da bi vzpostavili navdušenje za branje ali bili zanj skozi radovednost tudi posebej motivirani. Skozi izredno zanimivo podano predavanje o delovanju možganov in njihovem razvoju smo udeleženci lahko dobili vpogled v tiste vsebine, ki so bolj redko na programu tovrstnih strokovnih srečanj, a so ključne za oblikovanje individualnega pristopa pri spodbujanju bralne pismenosti in gradnjo bralne kulture. Naglasila je ugotovitev, da tudi odločbe o prilagoditvah, ki jih otroci prejmejo, da bi jim olajšali vključevanje in sodelovanje v učnem procesu, ne rešujejo vedno stisk. Znova in znova, vsako leto in pri vsakem učitelju, gre otrok skozi ta neprijeten proces, ki se nekaterih bolj dotakne, kot pa jim pomaga. »Mi moramo razumeti tudi otroke, ker imajo vedno razlog za svojo reakcijo.« To velja tudi pri motiviranosti za branje in pri usvajanju bralne pismenosti. V zadnjem predavanju petega dne in strokovnega dogodka je dr. Sabina Frasn Popović v prispevku z naslovom *Center za spodbujanje bralne pismenosti v Mariborski knjižnici: negovanje strokovne samozavesti pri spodbujanju bralne pismenosti* predstavila namen centra ter ugotovitve raziskave o vlogi strokovnih dogodkov za strokovno samozavest.

Pet dni strokovnega programa v zoom okolju je pokazalo tudi vse prednosti tako organiziranih srečanj: dostop do zanimivih vsebin je s spletno različico postal precej lažji, domet strokovnega dogodka pa posledično večji. Ker takšen način podajanja vsebin zahteva več koncentracije tako od predavateljev kot od udeležencev, je smiselna drugačna časovna porazdelitev. In v primeru tega dogodka, ki je že drugič zapored razporejen po dnevih in posamezni programski dan ne presega treh ur skupne izvedbe, je mogoče ohraniti potrebno koncentracijo pri vseh vpletenih. Ob tem naj zapišemo, da je tudi večina letošnjih predavanj dostopna v obliki posnetkov na spletni strani Mariborske knjižnice. Kmalu bomo tam našli vabilo za ABC bralne

pismenosti IV, ki bo prav tako v prvem tednu oktobra. Nacionalni mesec skupnega branja pričnemo s posvetom Bralnega društva Slovenije in zaključimo s strokovnim dogodkom Centra za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice. In že to je okoliščina, ki je ta dogodek zapisala na zemljevid pomembnih strokovnih srečanj.

Viri

ABC bralne pismenosti – strokovno srečanje, 2019. Dostopno na: <https://www.mb.sik.si/abc-bralne-pismenosti-strokovno-srecanje.html> [23. 8. 2021].

ABC bralne pismenosti II – strokovni dogodek, 2020. Dostopno na: <https://www.mb.sik.si/abc-bralne-pismenosti.html> [27. 10. 2021].

ABC bralne pismenosti III – strokovni dogodek, 2021. Dostopno na: <https://www.mb.sik.si/abc-bralne-pismenosti.html> [27. 10. 2021].

Center za spodbujanje bralne pismenosti, 2021. Dostopno na: <https://www.mb.sik.si/center-za-spodbujanje-bralne-pismenosti.html> [27. 10. 2021].

Sabina Fras Popović, 2021: Strokovna samozavest pri spodbujanju bralne pismenosti. *Organizacija znanja*, 26 (1–2).

Sabina Fras Popović, 2021: Center za spodbujanje bralne pismenosti: negovanje strokovne samozavesti pri spodbujanju bralne pismenosti. *ABC bralne pismenosti III*. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=dRfnr1Gnu6Y> [30. 10. 2021].

Darja Kramberger, Maja Logar (ur.), 2006: *Splet znanja in domišljije : zbornik ob petdesetletnici mladinskega knjižničarstva v Mariboru: 1953–2003*. Mariborska knjižnica.

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030, 2019. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralne-pismenosti-za-obdobje-2019-2030/> [20. 5. 2021].

Poziv knjižnicam za pridobitev statusa kompetenčnega centra. Dostopno na: <https://www.knjiznice.si/knjiznicarji/razpisi/>. [30. 10. 2021].

SIST ISO 16439:2015 Informatika in dokumentacija – Metode in postopki za ocenjevanje vpliva knjižnic, 2015. Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice: (za obdobje 2018–2028), 2019. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Tatjana Pregl Kobe

14. SLOVENSKI BIENALE ILUSTRACIJ

15. 11. 2021–31. 3. 2022

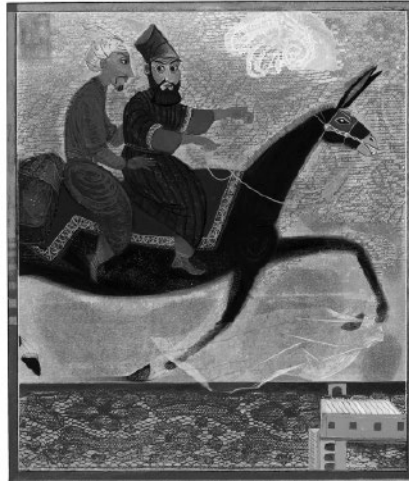
Cankarjev dom v Ljubljani že od leta 1993 kontinuirano organizira *Slovenski bienale ilustracije* skupaj z Zvezo društev slovenskih likovnih umetnikov (ZDSLJU). Ta likovna manifestacija tako že več kot četrto stoletje združuje starejše in mlajše generacije umetnikov ilustratorjev ter njihove najboljše dosežke potrjuje z nagrado, plaketami in priznanji Hinka Smrekarja. Bienalna razstava ohranja ustvarjalno moč slovenske ilustracije in razkriva njeno odličnost z najrazličnejšimi avtorskimi poetikami, hkrati pa spremlja nove likovne izraze, rešitve in tehnike, saj umetniki ves čas prenavljajo slikarske tehnike, uvajajo elemente filma, stripa, animiranega filma, elektronskih medijev in drugih sodobnih tehnologij.

Ilustracija ni zanemarjena ali spregledana likovna zvrst. V svetu je vse bolj cenjena, tudi produkcija je velika. Pred vsakim bienalom je veliko ilustratorjev, ki želijo razstavljati. Žirija 14. slovenskega bienala ilustracije je aprila 2021 pregledala 126 prijavljenih ilustratorskih projektov in na razstavo uvrstila 81 avtorjev, kar je največ doslej. Konec oktobra je žirija med prijavljenimi deli izbrala (poleg nagradenjca za življenjsko delo, akademskega slikarja, ilustratorja Daniela Demšarja, ki je bil izbran in objavljen že prej) še 13 nagrad. Žirijo za izbor razstavljenih del in odločitev o nagradah na 14. SBI so sestavljali: Tatjana Pregl Kobe (predsednica), Petra Černe Oven, Silvan Omerzu, Zvonko Čoh in Nina Pirnat Spahić (kot stalna organizacijska članica žirije).

Nagrado Hinka Smrekarja za življenjsko delo je prejel Daniel Demšar. Zaradi obsežnega in kakovostnega ilustratorskega opusa, inovativnosti pri iskanju novih tehnoloških procesov tiskanja na papir ter brisanja meje med ilustracijo in sliko, predvsem pa zaradi globokih sledi, ki jih pušča za sabo v svetu knjižne avtorske ilustracije.

Akademski slikar, ilustrator in lutkar Danijel Demšar (1954) je leta 1979 diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Po nekaj letih pedagoškega dela se je kot svobodni umetnik povsem posvetil knjižnim ilustracijam, grafikam in delu za lutkovno gledališče. Sodi med ilustratorje z zelo dolgo delovno dobo in desetimi knjig v svoji bibliografiji. Njegove ilustracije bogatijo reviji *Cicido* in *Ciciban*, likovno opremlja tudi šolske učbenike. Prejel je nekaj pomembnih nagrad, med njimi: 1984 – Levstikova nagrada za ilustracije v knjigah *Kuža Luža* Leopolda Suhodolčana, *Mama žaba in žabčki* Gvida Tartalje in *Kužmucke* Marjete Novak; 1993 – plaketa Hinka Smrekarja; 1997 – priznanje Hinka Smrekarja; 2010 – nagrada Hinka Smrekarja; 2013 – Levstikova nagrada za življenjsko delo; 2012 – častna lista Mednarodne zveze za mladinsko književnost (IBBY) za ilustracije v pesniški zbirki

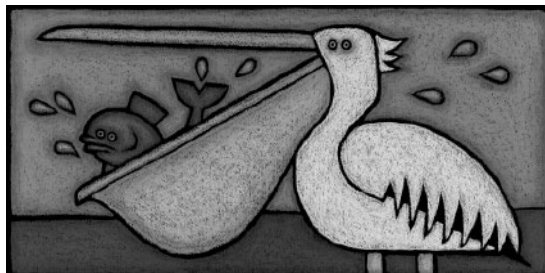
Roža v srcu Bine Štampe Žmavc; in 2021 – nagrada Hinka Smrekarja za življenjsko delo. Je raziskovalec, ki je menjal veliko pristopov. »Od hipnih, do preišljenih, za katere moraš biti zbran,« pravi. »Pri teh sem naprej naredil skico. Zelo me je zanimalo samo vstopanje v slikovno površino, ker gre za različne izkušnje.«

Daniel Demšar: ilustracija *Šamardalov zaklad* (pravljicična pripovedka iz Tisoč in ene noči), Založba Mladinska knjiga, zbirka Deteljica, 1997.

Od začetka pri ilustriranju prisega na papir, ki je zanj najustrežnejši nosilec za likovno izražanje najrazličnejših tem. Ilustriranje, pretanjeno in natančno likovno ustvarjanje, ki od avtorja zahteva predanost predloženemu besedilu, po drugi strani pa mu sčasoma odpre neverjetne prostore, ki jih lahko izpolni le umetnikova likovna domišljija, je umetniku eden izmed temeljnih izzivov. Vse knjige z njegovimi ilustracijami pričajo o pretanjenem pripovedovalcu zgodb, ki namesto besed uporablja likovni medij. Kot nagrajenec za življenjsko delo je na razstavi obsežno predstavljen zunaj tekmovalnega dela bienala z izborom ilustracij in knjig.

Nagrado Hinka Smrekarja je za ilustracije v avtorski slikanici *Ptiči?!*, ki jo je leta 2019 v zbirki Žlabudron izdala Založba Mladinske knjige (Ljubljana), prejela **Lila Prap**. Likovni izraz Lile Prap, ustvarjen s suhimi pasteli na temno, večinoma črno podlago, je na prvi pogled prepoznaven. Pri njenem domišljijem in ustvarjalnem pristopu, pri čemer se avtorica približuje logiki svojega (najmlajšega) občinstva, gre za dojemanje na ravni intuitivnih vtisov celote.

Otrok že v predbralnem obdobju lahko te ilustracije dojame, jih začuti in posvoji. Nazorno berljive barvne ploskve so med seboj jasno razmejene, se ne stikajo in ne prekrivajo, značilen je tudi vselej uporabljen črni rob ob naslikanih podobah. Pastelne barve so na črni podlagi intenzivnejše, izrazito sijoče. Poslikane površine, ki jo prepredajo majhne temne pike, imajo prepoznavno površinsko strukturo, kar omogoča (tudi) hrapavost podlage. Kot v dosedanem, v svetu že desetletja priznanem delovanju je tudi v ilustracijah za slikanico *Ptiči?!* jasno razpoznaven njen poenostavljen in z znakovnimi diagrami elegantno prečiščen slog. Živali v tej (tudi tokrat z lastnim besedilom obogateni slikanici) so prijazne nosilke pripovedi. Risbe v slikanici so brez iluzijske globine, vabijo zgolj s ploskovitimi likovnimi učinkovinami ter duhovitimi in estetsko v obrobja vnesenimi kratkimi besedili. Barve so podane ploskovno, vsaka je na slikovno podlago enakomerno nanesena. Značilna je mehka površin, ki pa kljub temu ne delujejo medlo, temveč so v osrčju vsake posamezne barve podobe očarljivo razgibane. V svetu, nasičenem s podobami dvomljive umetniške vrednosti, ki jih posredujejo sodobni komunikacijski mediji, je za dovtetne otroške duše izredno dragocena priložnost stika z zelo kakovostnimi ilustriranimi knjigami, kot so njene slikanice.

Plaketo Hinka Smrekarja je za ilustracije v knjigi *Jež in samotni občutek* nizozemskega pisatelja Toona Tellegena, ki jo je leta 2020 izdala Založba Mladinska knjiga (Ljubljana), prejela **Ana Zavadlav**. S prepričljivo likovno govorico Ana Zavadlav že desetletja ustvarja barvne ilustracije za otroke, ki hudomušno vznikajo na krilih njene domišljije. Včasih, ko išče različne likovne rešitve in kombinacije, s katerimi postopno sestavlja prizore, je njen pristop bolj razumski, drugič bolj neposreden in spontan. Prav osvežujoče drugačne so njene mojstrske črno-bele ilustracije, ki prepletajo strani obeh knjig nizozemskega pisatelja Toona Tellegena.

Oba junaka, črička in ježa, je narisala podobno, v črno-beli tehniki z ogljem. Z dodanimi prizori iz narave je podkrepila samotno občutje tako, da je iz podzavesti tihotapila spontane linije, in pisateljevo poetično simboliko še posebej rahločutno približala bralcem.

Plaketo Hinka Smrekarja je za ilustracije slikanice *Rajski vrt: Zgodba o Sloveniji nemške zbirateljice ljudskega slovstva Erike Eichenseer*, ki jo je leta 2021 izdala Založba Miš (Dob pri Domžalah), prejel **Peter Škerl**. Za vsako pravljičico, zgodbo

ali pesem ima ilustrator Peter Škerl svoj slikarski odgovor, vedno pravljichen in resničen obenem, vselej dopolnjen s posebej dognanimi in ubranimi barvnimi odtenci. Nezgrešljivo samosvoj slog dopolnjuje včasih preprosta, drugič zapletena likovna (slikarska, risarska, mešana) tehnika, ki nikoli ne privede do nerazumljive upodobitve besedila. Ilustrator vselej uporablja tista orodja in tiste likovne prijeme, ki sodijo k besedilu, za katero nastanejo. Inovativne so tudi barvno harmonične ilustracije o bogu, ki mu je nadel povsem samosvojo izvirno podobo. Z veččino ustvarjene krhke slikarske kompozicije simbolno prepričljivo nagovarjajo gledalca dvojezične slovensko-angleške slikanice *Rajski vrt*.

Priznanje Hinka Smrekarja za ilustracije v knjigi *Sr(e)čna dežela* ob pesmih Zvezdane Majhen, ki jo je leta 2015 izdala Založba Ajda (Murska Sobota)j je prejela **Mojca Cerjak**. Z akvarelno izbrano barvno paletto tke Mojca Cerjak lastne domišljjske pripovedi ob verzih pesnice, s katero sta že dolgo ustvarjalno povezani.

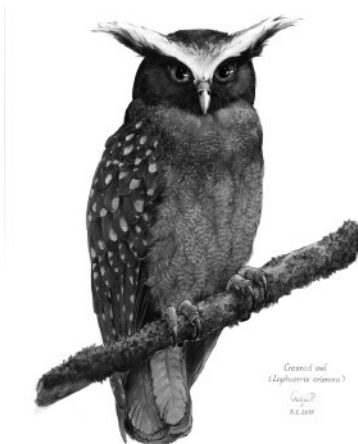
Njen, tokrat poetično modro obarvani svet predstavlja naravno okolje in malega bralca (skupaj z verzi) nežno opominja, da moramo zanj poskrbeti, ilustracije, v katerih bolj sledi namigu kot smislu pesmi, predstavljajo njene miniaturne pravljичne svetove, saj se v nekatere izmed njih pritihotapi zgodba, ki ni le vizualni prevod pesmi, ob kateri je nastala.

Priznanje Hinka Smrekarja za digitalno ilustracijo *Prvi koraki*, nastalo leta 2020, je prejel **Matija Medved**. Zdi se, da ilustrator, ki je že med študijem veljal za kakovostnega in drznega risarja, verjetno najbolj po svojem značilnem spontanem slogu – z nežnimi, majhnimi in nevsiljivimi podobami je nato ilustriral odmevno posthumno izdajo poezije Toneta Pavčka *Domu in rodu* (2015), znova preseneča.

A le na videz. Njegova nova vizualna pustolovščina resda spominja na tehniko pointilizma, ki se s strukturiranjem barvnih točk šele v gledalčevem pogledu poveže v podobo, a osrčje izvirne digitalne živobarvne podobe je osebna, intimno nežna izpoved. Njegova zgodba.

Priznanje Hinka Smrekarja za poljudnoznanstveno ilustracijo je prejela **Lidija Plestenjak** za ilustracijo *Crested Owl* (*Lophotrix cristata*), izvornik je nastal leta 2019. Mlada ilustratorica se preizkuša na področju, ki kaže resničnost, a kot selekcioniran prikaz informacij, za katere želimo, da jih gledalec razume in si z njimi širi svoje poznavanje. Pri tem izkorišča zakone estetike in pravila likovne teorije. Znanstvene ilustracije, ki prečijo umetnost in znanost, podobe živali (kot je podoba sove), vedno znova prikažejo kot čudeže narave.

Posebno pohvalo za ilustracije ob besedilu Milana Dekleve v knjigi *Mala Alma na veliki poti*, ki jo je leta 2020 v zbirki Velike slikanice izdala Založba Mladinska knjiga (Ljubljana), je prejela **Huiqin Wang**. Slikarska je povezovalka kitajske in slovenske kulture, kar je doslej uspešno realizirala tudi v nekaterih dvojezičnih avtorskih slikanicah. V slovensko-kitajski slikanici *Mala Alma na veliki poti* po lastni idejni zasnovi še posebej osvetljuje povezave svetovne popotnice Alme M. Karlin s Kitajsko in odstira njene zgodovinske dosežke medkulturnih povezav.

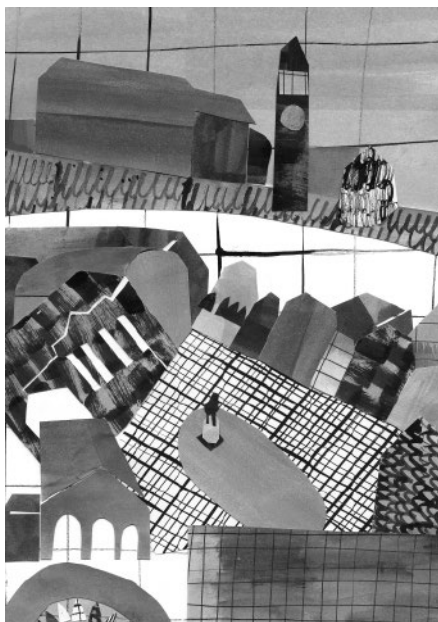
Za izvirne ilustracije praviloma večjih dimenzij je kot vselej uporabila stare tehnike slikanja s čopiči na poseben papir, na katerem popravki niso mogoči.

Posebno priznanje za mladega ustvarjalca je prejel **Jure Brglez** za digitalno ilustracijo *Čapljina pečenka* (Lahkonočnice), ki je bila leta 2020 ustvarjena kot naslovna ilustracija za A1. V delih tega ilustratorja mlajše generacije se zrcali pristna zvedavost do vsega novega. Njegove digitalne ilustracije za *Čapljino pečenko* so del izvirnega projekta *Lahkonočnice* po naročilu A1.

Čaplja, česen, čebula, čili in drugi izgovori za logopedsko večerno telovadbo ob pravljicah z Brglezovim digitalnim plastenjem oživijo v sveži in sodobni interpretaciji. Podobe navdušijo s skritimi detajli, nepričakovanimi barvami, izvirnostjo v teksturah in ob spogledovanju s ponavljajočimi se vzorci.

Posebno pohvalo po izbiri člana žirije Silvana Omerzuja je prejela **Ana Maraž** za ilustracije ob besedilu pisatelja Mateta Dolenca v knjigi *Kako dolg je čas*, ki jo je leta 2019 izdala Založba Beletrina (Ljubljana). Monokromne ilustracije Ane Maraž so bolj malo podobne resničnosti, nekoliko odstopajoče od konkretne besedne predloge, močno stilizirane in puščajo mlademu bralcu svobodno pot za domišljjsko sooblikovanje podobe pisateljevih junakov. Zanja je preprostost zelo pomembna in vztrajno išče vedno nove poti vanjo. Njene ploskovite likovne rešitve, v katerih lahko z minimalističnimi rešitvami suvereno pove največ, so sveže, njene podobe v tehniki kolaža in tuša dihajo na belini papirja.

Posebno pohvalo po izbiri člana žirije Zvonka Čoha je prejela **Maja Šubic** za ilustracije romana pisatelja Ivana Tavčarja v knjigi *Visoška kronika: Dramatizacija v poljanskem narečju – Andrej Šubic*, ki jo je leta 2020 izdala Založba Modrijan (Gorenja vas – Poljane). Ob stoletnici prve objave je izšel izvirni roman *Visoška kronika* z desetimi celostranskimi ilustracijami Maje Šubic. V belino vsake podobe so z značilnim kolažiranjem duhovito umeščeni emblematični elementi pripovedi, kot so beneški cekin in samokres, zadovoljni pujsi in grad, žebelj, igla in oster kamen. Razen podobe Visokega se prizori ne izgublajo v nazornem ilustriranju pripovedi, medtem ko odsotnost figur duhovito blaži izvirno navzoča figurica hudiča.

Posebno pohvalo po izbiri članice žirije Petre Černe Oven je prejela **Andreja Gregorič** za ilustracijo *Mestno življenje III*, ki je leta 2020 nastala v mešani tehniki in kolažu.

Alenka Gregorič v svojih kolažnih ilustracijah prikazuje mestne ulice Ljubljane, pa tudi hiše in trge nekaterih drugih starih mest. S svojimi idejami ohranja spomin na nekaj, kar je lahko tudi naš skupni kolektivni spomin. Njena dela obravnavajo temo urbanega v kombinaciji z intimno poetiko avtorice, ki je pogosto obarvana s humorjem in igrivostjo. Je mala kradljivka drobnih trenutkov, ki se še vedno čudi stvarjem okrog sebe in vidi detajle, ki jih večina nikoli ne opazi.

Posebno pohvalo po izbiri predsednice žirije Tatjane Pregl Kobe je prejela **Eva Mlinar** za ilustracije ob besedilu Eve Mahkovic v knjigi *Vinjete Straholjubca*, ki jo je leta 2019 izdal Zavod VigeVageKnjige (Ljubljana).

Ilustracije Eve Mlinar so nastale za inovativno zastavljeno knjigo kot skupen projekt z avtorico besedila, saj so besede in podobe v njuni knjigi enakovredno prepletene.

Izdelane so v mešani tehniki, večina pripada digitalnemu kolažu, največ fragmentov pa prihaja iz historičnih grafik in srednjeveških iluminiranih rokopisov. Izvirno groteskne, nadrealistične in duhovito sveže, a tu in tam skoraj strašljive kolažne ilustracije so namenjene potapljanju v ekscentrične vizualne pokrajine simbolov in podob.

Posebno pohvalo žirije za zamisel in izpeljavo projekta je prejela **Tamara Rimele** za ilustracije v knjigi *Sto dejstev o Prekmurju*, ki jo je leta 2019 izdal Pomurski muzej (Murska Sobota). Ilustracije Tamare Rimele v tehniki linoreza v kombinaciji z računalniško grafiko so polne pastoralno-nostalgičnega izraza, a piktogramsko abstrahirane. To jih postavlja v današnji čas, s čimer dosegajo svoj namen v knjigi *Sto dejstev o Prekmurju*. Podlaga za ilustracije je predano raziskovanje tematike, tudi obrtniških znanj. Premišljena uporaba barvne podlage, ljubezen do klasične grafične tehnike in usklajenost z oblikovalko Brigito Klajnšek so vodila v odličen izdelek.

* * *

Razstava ilustracij je dragocen prispevek k uveljavljanju ilustracije, ki je v svojem največjem segmentu otroške ilustracije nepogrešljiva pri sooblikovanju likovnega razumevanja mladih in najmlajših. Kot takšna je bistvena v vzgojni in izobraževalni vlogi, kjer kot slikovna govorica soustvarja človekovo zavest in likovno občutljivost. Ob razstavi je izšel tudi obsežen katalog, v katerem so objavljeni vsi udeleženci in nagrajenec za življenjsko delo. Vizualna podoba 14. slovenskega bienala ilustracij temelji na ilustraciji zadnjega prejemnika nagrade Hinka Smrekarja, Milana Eriča. Uvodno besedilo v katalogu z naslovom *Jajčna tempera, jotabajti in svet podob vmes* je prispevala umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Petra Černe Oven. Besedilo za katalog o nagrajencu za življenjsko delo Danielu Demšarju z naslovom *Zabrisane meje med sliko in ilustracijo* je o umetniku zapisala umetnostna zgodovinarica Olga Butinar Čeh.

Za 14. Slovenski bienale ilustracij je bila koordinatorica Ilustratorske sekcije ZDSLUI ilustratorica Irena Majcen. Dosedanjo koordinatorico bienalnih razstav ilustracije v Cankarjevem domu Nino Pirnat Spahić, ki je tudi tokrat sodelovala pri pripravi in konceptu razstave ter bila tudi članica žirije, je v jesenskem delu priprav in pri organizaciji odprtja in podelitve nagrad in priznanj avtorjem zamenjala

Katarina Hergouth. Postavitev razstave je bila zaupana priznanima ilustratorjema Zvonku Čohu in Silvanu Omerziju.

Na razstavi se s svojimi ilustracijami predstavlja 81 izbranih slovenskih ilustratorjev – poleg samostojne predstavitve Daniela Demšarja: Natalija A. Lani, Eliza Atanasovska, Marta Bartolj, Jure Brglez, Suzi Bricelj, Mojca Cerjak, Matija Cipurić, Jure Engelsberger, Milan Erič, Bibi Erjavec, Črtomir Frelih, Martin Fujan, Andreja Gregorič, Vida Igličar, Teja Jalovec, Adriano Janežič, Nuša Jurjevič, Barbara Jurkovšek, Manica K. Musil, Maja Kastelic, Mateja Kavčič, Saša Kerkoš, Marko Kociper, Matej Kocjan-Koco, Anka Kočever, Matjaž Komel, Sara Koncilja, Polona Kosec, Ana Košir, Maša Kozjek, David Krančan, Kristina Krhin, Darka Križman, Polona Lovšin, Maja Lubi, Ana Lucija Šarić, Irena Majcen, Ana Maraž, Matija Medved, Ivan Mitrevski, Eva Mlinar, Dušan Muc, Marija Nabernik, Radko Oketič, Maša P. Žmitek, Andreja Peklar, Lidija Plestenjak, Maja Poljanc, Aleksander J. Potočnik, Lila Prap, Dona Pratnekar, Arjan Pregl, Marija Prelog, Tereza Prepadnik, Petra Preželj, Ana Razpotnik Donati, Irena Režek, Tamara Rimele, Gašper Rus, Liana Saje Wang, Luka Seme, Iztok Sitar, Alenka Spacal, Damijan Stepančič, Urška Stropnik Šonc, Hana Stupica, Matej Stupica, Igor Šinkovec, Peter Škerl, Andrej Štular, Maja Šubic, Kaja Urh, Ana Vičič, Žarko Vrezec, Huiqin Wang, Meta Wraber, Joanna Zajac Slapničar, Ana Zavadlav, Bori Zupančič, Jernej Žumer in Saša Žust.

Maja Logar

ILUSTRATORKA ANČKA GOŠNIK GODEC, MEDNARODNI DAN KNJIG ZA OTROKE 2021 V MARIBORSKI KNJIŽNICI IN 25 LET BLIŽIN

Mariborska knjižnica s svojo Službo za mlade bralce 2. april, mednarodni dan knjig za otroke, že vrsto let obeležuje z velikimi ilustratorskimi razstavami imenitnih umetnikov. Takrat knjižnice zaživijo z ilustracijami izbranega ilustratorja ali v nizu zanimivih povezav več avtorjev. Celotna razstava je spoj mnogih manjših razstavišč in velikih citylight plakatov na Rotovškem trgu, njeno odprtje pa je povezano z dogodkom, ki ga ob praznovanju rojstnega dne pravljíčarja H. Ch. Andersena skupaj s poslanico Mednarodne zveze za mladinsko književnost – IBBY poklanjamo mladim bralcem.

Samo v zadnjih letih so nas ob 2. aprilu, ko smo razstavljali njihova dela, obiskali ilustratorke in ilustratorji Marjan Manček, Andreja Borin, Ana Zavadlav, Peter Škerl, Tanja Komadina, Igor Šinkovec, Hana Stupica, Tina Dobrajc, Kaja Kosmač, Tina Brinovar, Daniel Demšar in Damijan Stepančič, v skupini pa še mariborski ilustratorji in slovenski striparji. V ilustratorskih izborih postavljamo v središče predstavnike sodobne slovenske knjižne ilustracije, ki se umeščajo v klasiko, zarišujejo zanimive in opredeljujoče nove smeri, presenečajo v začetnih ilustratorskih spremstvih ali pa povezujemo več ustvarjalcev hkrati, kadar njihovi opusi za vsa naša razstavišča še niso dovolj obsežni ali kadar v posameznih pristopih zaznavamo simbolne ali likovne sorodnosti in povezave.

V letošnjem letu je bila naša gostja ena najpomembnejših slovenskih ilustratork Ančka Gošnik Godec, umetnica in soustvarjalka ljudskih pravljic in zgodb ter mnogih del otroške in mladinske književnosti. S svojimi ilustracijami Ančka Gošnik Godec opredeljuje več generacij otrok in je z njihovimi podobami močan vezni člen vsake slovenske družine in celotne družbe. Izrisala je kopico nenadkriljivih literarnih in ljudskih junakov, jih naselila v naše sprejemanje in razumevanje sveta, lastne kulture in identitete.

Kako bi si sploh mogli zamisliti drugačno *Muco Copatarico*, *Zlato ptico*, *Jančka Ježka*, *Povodnega moža*, *Tri botre lisičice*, *Mamko Bršljanko*, *Strniševo Lučko Regrat*? V knjigi *Zelišča male čarovnice* Polonce Kovač je upodobila paletu zdravilnih zeli in značajsko izrisanih živalskih prijateljev, v ilustratorskih prostorih prepoznavamo elemente slovenske pokrajine in tudi lastnega vsakdana. S podobami, ki odsevajo patino preteklosti, je oživila Bevkovo *Pestarno* ter *Lukca in njegovega*

škorca, ilustratorsko je pospremila mnoge pesniške zbirke Toneta Pavčka in Anje Štefan ter za prepolno malho slovenskih ljudskih pravljic in ljudskega slovstva z vsega sveta. Ilustracije Ančke Gošnik Godec vabijo in vznemirjajo, se dotikajo in se odtiskujejo: z do konca izostreno estetiko, z mnogimi drobnimi detajli, polnostjo, domiselnostjo in natančnostjo v izrisih, pa s posebno mehko, ljubeznijo in tudi s pronicljivim in blagim humorjem. Pravljice, prozna besedila in pesmi, ki jih ilustrira Ančka Gošnik Godec, zaživijo polno in raziskovalno, spodbujajo k razmišljujočemu ter večplastnemu odnosu do življenja.

Kako smo stkali prijateljstvo in ilustratorka Ančka Gošnik Godec v sodelovanjih z Mariborsko knjižnico

Včasih se nekatere poti srečno srečajo in se za dolgo prepletejo. Tako je bilo tudi z Ančko Gošnik Godec in Mariborsko knjižnico. Ob toplih in močnih ustvarjalnih sodelovanjih se zgodijo tudi človeške bližine, ki se znajo čutiti in negovati. Z Ančko Gošnik Godec smo sodelovali v okviru revije *Otrok in knjiga*¹ in Službe za mlade bralce. S svojimi dogodki je Mariborska knjižnica zagotovo vodilna institucija v mestu, ki že od leta 1972 spremlja tok slovenske knjižne ilustracije, pripravlja ilustratorske razstave, jih s postavitvami in izvedbo vodstev posebej namenja mladim obiskovalcem ter jih povezuje s knjižničnim fondom in umetnostjo pripovedovanja.

ZELIŠČA MALE ČAROVNICE, razstava izvirnih ilustracij Ančke Gošnik Godec, 1996

Naše prvo sodelovanje je vezano na prvo izdajo knjige *Zelišča male čaravnice* Polonce Kovač. V Pionirski knjižnici Rotovž in njenem takratnem razstavišču v Mali dvorani, ki je še omogočalo prostorsko zanimivo in obsežno postavitvev razstav, smo predstavili izvirne ilustracije, v vitrinah pa smo za svoje mlade bralce skupaj z Lenčko, miško družino in Križemgledom predstavili celo vrsto dišečih rastlin in zelišč, herbarije, odmerjali smo ščepe in prgišča in se sprehajali med ilustratorskimi domislicami, simboliko, dogajanjem in skrivnostmi, ki jih brez ilustratorkinih zgodb in razkrivanj zagotovo ne bi nikoli našli in razbrali. Otvoritvena prireditev je bila polno obiskana in je 4. decembra 1996 slavnostno dišala, naša gostja je bila Ančka Gošnik Godec, z njo se je pogovarjala Maja Logar, program so izvedli učenci Glasbene šole Tabor. Mladinski knjižničarji so po razstavi svoje mlade in odrasle bralce sprejeli na številnih vodstvih, veliko smo zabeležili tudi individualnih ogledov. Mariborska knjižnica in Maribor sta bila ponosna na pomemben ilustratorski obisk in na razstavo.

¹ Revija *Otrok in knjiga* je ob pomembnih povezavah z ilustratorkinim delom in nagradami Ančke Gošnik Godec naslovnico dvakrat odela z njeno ilustracijo: 1997, letnik 24, št. 43 in 2012, letnik 39, št. 83.

ANČKA GOŠNIK GODEC, JELKA GODEC SCHMIDT IN MATJAŽ SCHMIDT, razstava izvirnih ilustracij, 1998

Pionirska knjižnica Rotovž je v prazničnem decembru pripravila veliko razstavo treh, tudi družinsko povezanih ilustratorjev, ki so močno zaznamovali slovensko ilustratorsko ustvarjalnost v slikaniški produkciji in otroški periodiki. V Razstavnem salonu Rotovž v Mestni hiši, ki nam ga je za to priložnost odstopila Mestna občina Maribor, so njihovi ilustratorski nabori bogatili tri velike razstaviščne prostore. Vsakega od avtorjev smo predstavljali v svojem, vanje se je vstopalo izpod arkadnih hodnikov, skozi velika okna se je prostor razširjal na Glavni trg. Odprtje razstave smo pripravili 3. decembra, obiskali so nas vsi trije ilustratorji, z njimi se je pogovarjala Suzana Slavič. Spremljevalni program so izvedli člani Kluba bralcev, ki so se na svojih rednih srečanjih z mentorico Majjo Logar ob spoznavanjih njihovega ilustratorskega opusa pripravljali tudi na slavnostni dogodek. Razstavišče je bilo odprto vse dni v tednu in je k ogledom privabilo številne vrtčevske, šolske in srednješolske skupine, študente ter individualne obiskovalce različnih starostnih skupin.

KRALJESTVO KNJIŽNICE ČEBELICA, razstava izvirnih ilustracij Ančke Gošnik Godec iz slikanice *Pšenica, najlepši cvet*, 2003

V Pionirski knjižnici Nova vas so 50 let izhajanja zbirke Knjižnica Čebelica počastili z razstavo. Čebelica, ena najstarejših knjižnih zbirk na Slovenskem, je pričela izhajati leta 1953 pri Mladinski knjigi v Ljubljani. Njena prva urednika sta bila Kristina Brenkova in Niko Grafenauer, založba Mladinska knjiga pa je v prazničnem letu slovenski prostor nagovorila k zbiranju prvih *Čebelic*. Hkrati je v tem letu izdala jubilejno publikacijo *Zlata Čebelica: najlepših petdeset* z izborom in spremno besedo Andreja Ilca. Temu dogajanju se je priključila tudi Mariborska knjižnica in ob bogati zbirki knjižnega gradiva razstavila tudi izvirne ilustracije Ančke Gošnik Godec iz Čebelice *Pšenica, najlepši cvet*. Odprtje razstave je bilo 4. decembra, na njem smo otrokom podarili lutkovno predstavo *O, miški, ki si je trebušček raztrgala* v izvedbi KUD-a Kinetikon, prireditelj je vodila Zdenka Gajser, ki je s skupaj s kolegi izpeljala tudi številna pripovedovalska vodstva.

8. PRAVLJIČNI DAN MARIBORSKE KNJIŽNICE, 2008

Pravljični dan s posvetovanjem in pravljničnim večerom smo uresničili 20. novembra 2008, ki je hkrati tudi dan slovenskih splošnih knjižnic. Posvetovanje *V pravljice prost vstop* je v Maribor privabilo pestro skupino udeležencev, ki je presešla vsa pričakovanja in dodobra zapolnila Svečano dvorano Rotovž. Zbralo se je skoraj 90 obiskovalcev z vseh koncev Slovenije. Posvetovanje smo razdelili v tri sklope. V prvem in tretjem so se referenti predstavili z raznoterimi in zanimivimi prispevki, drugi, sredinski sklop, pa je oba mostil z naslovom *Vse barve so pomembne v življenju* in k nam pripeljal izjemna gosta, akademsko slikarko in ilustratorko Ančko Gošnik Godec in akademskega slikarja in ilustratorja Zvonka Čoha. Oba sta s svojim obsežnim opusom opazno zaznamovala prostor slovenske

ilustracije in ga vseskozi prepletala z izvrstnimi in v naših predstavah skoraj nenadomestljivimi pravljичnimi upodobitvami. V pogovoru, ki ga je usmerjala Maja Logar in ga je spremljala projekcija njunih ilustracij, sta razkrivala svoj odnos do sveta in ustvarjanja, dotikala sta se pravljic in svojih najljubših umetniških potepanj, bila sta iskriva, čutna in humorna, dvojna celota in naklonjeno dopolnjevanje. Bilo je slavnostno, zanimivo in hkrati sproščeno ilustratorsko druženje, gosta je k nam pripeljala uredniška ekipa Mladinske knjige in čez čas nam je bilo v veliko veselje pričakati knjigo *Za devetimi gorami: slovenske ljudske pravljice*, ki sta jo pri založbi Mladinska knjiga uredila Andrej Ilc in Irena Matko Lukan, pravljice zanjo je izbrala Anja Štefan, ilustrirala pa sta jo prav naša simpozijska gosta Ančka Gošnik Godec in Zvonko Čoh.

ZA PRAVLJICE ODKLENJENE KLJUČAVNICE, 2012

Maruša Avguštin: Ančka Gošnik Godec (str. 155–163). – Ančka Gošnik Godec: ilustratorske priloge (str. 164–175). – Ančka Gošnik Godec: ilustracija *Gadje kraljice* (str. 15)

Monografija *Za pravljice odklenjene ključavnice* Mariborske knjižnice in njene Službe za mlade bralce je bila del projekta Evropska pravljica, s katerim je Mariborska knjižnica sodelovala v mozaiku dogodkov Evropske prestolnice kulture.

Publikacija je predstavljala teoretsko osnovo za nadaljevanje projekta z mednarodnim simpozijem v organizaciji revije *Otrok in knjiga*, s pravljичnim večerom ter pripovedovalskimi dogodki v partnerskih mestih. Deloma smo v vsebine vključili simpozijske prispevke 8. Pravljичnega dne, ki so dolgo obdobje čakali, da se uresničijo tudi v objave. Ker je bil eden od simpozijskih delov namenjen ilustratorjema Ančki Gošnik Godec in Zvonku Čohu, smo se odločili, da jima posebno mesto namenimo tudi v strokovni monografiji. K sodelovanju smo povabili strokovnjaka s področja likovne umetnosti: Pavle Učakar je knjigo obogatil s prispevkom *Vrtovi Zvonka Čoha*, Maruša Avguštin pa z zapisom o Ančki Gošnik Godec. Oba tehtna in pregledna strokovna prispevka sta opremljena z razkošnim dodatkom ilustracij iz njenega likovnega opusa, umetnika pa bralce monografije očarata še s

posebej za to priložnost ustvarjenima podobama Hudalesove uvodne pravljice *Gadja kraljica*. Ilustracije za priloge smo izbrali skupaj z Ančko Gošnik Godec in ob tem delu vzpostavili tesno in povezujoče sodelovanje, v veliko pomoč pri pridobivanju kakovostnih predlog pa nam je bil Pavle Učakar, likovni urednik pri založbi Mladinska knjiga. Ker v času ustvarjanja naprošene ilustracije Ančka

Gošnik Godec sama ni mogla obiskati Mariborskega otoka, smo zanjo pripravili gradivo o njegovem nastanku, o zastopanosti flore in faune, fotografirali smo zanimive koticke, preslico, kamne in poglede čez Dravo. Potem smo na ilustraciji obeh avtorjev samo še nestrpno čakali. Ker se Maribor in Drava lahko pohvalita le z redkimi kakovostnimi sodobnimi slikaniškimi izdajami, se veselimo vsake nove domoznanske ilustratorske upodobitve. Ilustraciji Ančke Gošnik Godec in Zvonka Čoha sta za nas prava dragotina.

RAZSTAVE ILUSTRACIJ ANČKE GOŠNIK GODEC, 2021

Sodelovanje Mariborske knjižnice z ilustratorko Ančko Gošnik Godec v letu 2021 je bilo z več vidikov posebej vznemirljivo. Ponovno je ustvarjalno in toplo prepletlo naše dolgoletno prijateljstvo, iskalo je nove postavitve in uresničitve srečevanj in razmišljanj, prilagoditve v pandemičnem času, dodatno pa je razsežnosti mariborske razstave spodbudilo tudi sodelovanje Službe za mlade bralce z revijo *Otrok in knjiga*. Na seji uredniškega odbora revije sva članici Tatjana Pregl Kobe, slovenska pesnica, esejistka, pisateljica, publicistka, umetnostna zgodovinarica, likovna kritičarka in založnica, in Maja Logar, vodja Službe za mlade bralce, ugotovili, da se s predstavitvijo umetniškega opusa Ančke Gošnik Godec skoraj sočasno ukvarjamo. Zato smo se v dogovoru z ilustratorko povezali, zasnovali smo vsak svoje razstave z različnimi izhodišči, ilustratorskimi izbori, pristopi in ciljno publiko, že v začetku pa smo načrtovali tudi skupna in sodelujoča nadaljevanja.

Razstava ilustracij Ančke Gošnik Godec je tako ob Tatjani Pregl Kobe najprej zaživela v prostorih **Galerije Krke v Novem mestu** (od 26. januarja do 26. februarja) in v **Ljubljani** (od 11. marca do 22. aprila), kmalu zatem pa še na mnogih **razstaviščih Mariborske knjižnice** ter na citylight plakatih na Rotovškem trgu pred Knjižnico Rotovž in Pionirsko knjižnico Rotovž (od 2. aprila do 30. avgusta). Že 22. aprila se je mariborski razstavi pridružil ljubljanski nabor in v obogatitev pripotoval v Knjižnico Nova vas, Knjižnico Janka Glazerja Ruše in Knjižnico Duplek. Pomladno-poletni čas so bile ilustracije Ančke Gošnik Godec razstavljene v Mariboru in njegovi okolici, potem pa so kot skupna razstava svojo pot nadaljevale še v **Galerijo Rika Debenjaka Kanal ob Soči** (od 3. do 30. septembra), čez mejo v **Kulturni center Lojze Bratuž v Gorico** (od 4. oktobra do 11. novembra), od tam pa v Ljubljano, kjer bodo od 10. januarja do 14. februarja 2022 v **Galeriji instituta »Jožef Stefan«** zarisale svetel začetek novega leta. Zanimivost te razstave, katere kustosinja je Tatjana Pregl Kobe, so pregledu ilustratorkinih klasičnih ilustracij dodane križanke na naslovnica revije *Ciciban* (1981/82), ki sta jih ustvarjala skupaj z možem Rupkom Godcem, sicer odličnim avtorjem enigmatike in ugank zavozlank za otroke.

Kakor je ob ilustratorskih razstavah Službe za mlade bralce v Mariborski knjižnici navada, smo za vsako knjižnico oblikovali nabore ilustracij Ančke Gošnik Godec, ki so v obiskih po knjižnicah ustvarili mozaično razstavno celoto. Pripravili smo dva različna plakata, za katerih podobi smo se odločili v dogovoru z ilustratorko. Prvi je slonel na ilustraciji za materino dušico iz knjige Polonce Kovač *Zelišča male čarovnice*, ki je bila ob ilustratorski in kompozicijski učinkovitosti izbrana tudi zaradi simbolike: povezuje se s pripovedovanjem in tudi z začetkom našega sodelovanja, s prvo razstavo izvornih ilustracij Ančke Gošnik Godec v Mariborski

knjižnici. Za drugi plakat smo izbrali ilustracijo slovenske ljudske pravljice *Bela kača s kronico*, ki se s kačo in krono srečuje z elementi v pravljici *Gadja kraljica*, povezani z Mariborskim otokom, in dodatno še z zbornikom *Za pravljice odklenjene ključavnice*. V sodelovanju z Ančko Gošnik Godec je potekalo tudi oblikovanje plakatov, ob katerem smo se povezali z našim stalnim oblikovalcem Maticem Brezovškom in z ilustratoriko Ano Zavadlav. Kako izjemno precizno in perfekcionistično je vsako ilustratorikino delo in tudi njen odnos do lastnih umetnin priča podatek, kako si je Ančka Gošnik Godec s popolno natančnostjo in odgovornostjo želela, da bi bila ilustracija na plakatu res najboljša. Za umetnino, ki jo je ustvarila leta 1967, se ji je zdelo, da je potrebno urediti detajl na oblačilcu svetlolase deklice in dorisati eno od igrač, da bo na plakatu vse polno zaživelo. Skupaj z Ano Zavadlav smo sken za izdelavo promocijskega materiala v popolnost dodelali in pripravili. Tudi pri vseh ostalih giclee printih sta nam s svojim delom, skrbnim pristopom, niansiranimi pincetnimi odločitvami in prijateljskimi ovrednotenji postopkov in izdelkov vseskozi pomagala ilustratorika Ana Zavadlav in mojster tiskanja Danijel Janušič.

S plakati smo pospremili razstavišča, z ilustracijami Ančke Gošnik Godec pa smo v celotnem petmesečnem obdobju gostovanja razstave opremili tudi naslovnice in notranje vsebine *Skovikov*, mesečnih prireditvenih vodnikov Mariborske knjižnice. V sodelovanju z oblikovalcem smo pripravili in natisnili še dve razglednici z motiviko iz knjige *Zelišča male čarovnice*. Z ilustracijo materine dušice smo pospremili naslovno podobo enega od plakatov, za ilustracijo kamilice pa smo se odločili zaradi njenih sončnih barv, veselega dogajanja, ilustratorikinih tipičnih domislic in še zaradi časovne umeščenosti razstave, ki je po vrtovih, travah in poteh kamilice tudi zares razgrinjala. Celostransko naslovno stran so na hrbtni strani dopolnjevali bistveni podatki o razstavi, prostor za naslov, sporočilo in znamko ter oblikovanje v vodnem tisku. Razglednice so, kakor bi v besedilu *Zelišča male čarovnice* povedala njena avtorica Polonca Kovač, za naše bralce »zlato zasijale« v vseh naših izposojevališčih.

Žal v času, ki je brezskrbnemu druženju manj naklonjen, nismo mogli izpeljati velikega slavnostnega odprtja razstave, zato smo mnogim knjižničnim razstaviščem priključili tudi razstavo citylight plakatov na Rotovškem trgu ter bogatejše spletne vsebine, ki smo jih sproti dograjevali. V Pionirski knjižnici Rotovž, ki v svoji študijski zbirki mladinske književnosti in mladinskega knjižničarstva hrani tudi literarno revijo *Kurirček*, so pripravili filmček *Ančka Gošnik Godec in revija Kurirček*². V Službi za mlade bralce smo zasnovali spletni razstavni katalog, ki zaključuje skupno leto 2021 in vključuje razstavljenе ilustracije, njihove knjižne vire, informacije o dostopu le-teh v naši knjižnični mreži ter zvočne zapise pripovedovanj nekaterih ilustriranih pravljic, ki smo jih v sodelovanju z RTV Slovenija in Radiem Maribor posneli pripovedovalci Mariborske knjižnice. Bibliopedagoško delo smo naslanjali na ilustratorske umetnine Ančke Gošnik Godec, bralce pa smo s ponosom in veseljem vabili, da se ob vseh vsebinah ustavijo, da si razstave v knjižnicah in na trgu ogledajo, da si izposodijo katero od mnogih slikanic z mojstrskimi ilustracijami naše ilustratorske gostje, v Pionirski knjižnici Nova vas, ki ima eno največjih in najboljše organiziranih igrotek v slovenskih splošnih

² Revija *Kurirček* je začela izhajati leta 1960, v sodobnosti jo nasledi revija *Kekec*. *Kurirčku* so ves čas urednikovali odlični uredniki, v njem so objavljali najboljši literarni in likovni avtorji tistega časa; med njimi je bila tudi Ančka Gošnik Godec.

knjižnicah, pa še, da si izberejo tudi igre in igrače s podobami Muce Copatarice in tiste, ki se z razstavljenimi ilustracijami kakorkoli navezujejo. Posebej smo postavili še knjigo *Zlata ptica: zgodbe in pesmi s podobami Ančke Gošnik Godec*, ki je ob ilustratorkinem jubileju izšla pri založbi Mladinska knjiga in si jo lahko za počasni in z lepoto posut ilustratorski sprehod naši bralci izposodijo v prav vseh enotah Mariborske knjižnice.

Nasploh so knjige in slikanice z ilustracijami Ančke Gošnik Godec na knjižnih policah slovenskih splošnih in šolskih knjižnic polno in polnokrvno zastopane, zato so med našimi bralci že desetletja med najbolj priljubljenimi, v našem bibliopedagoškem delu pa pogosto uporabljane. Ne samo da k nam informacije in lepoto prinašajo, ampak vedno tudi vznemirjajo in vodijo v nadgradnje in večsmerna umetniška, knjižna, književna in knjižnična izhodišča ter poustvarjanja.

Za naš strokovni in izkustveni prostor je Ančka Gošnik Godec nadvse pomembna in dragocena umetnica. Druži nas dolgoletno in bogato sodelovanje, ki je prepleteno s tesnimi stiki in nas povezuje ob razstavni dejavnosti, Pravljličnem dnevu, srečevanjih otrok z avtorji, ob velikih dogodkih mednarodnega dneva knjig za otroke, ob simpozijских priložnostih Službe za mlade bralce in revije *Otrok in knjiga*, v sodelovanju z uredniki založbe Mladinska knjiga in v prepletu in soustvarjanju z nekaterimi slovenskimi avtorji besedil in ilustracij. Ančka Gošnik Godec kot odlična gostja, sodelavka in premišljevalka, pa tudi skrbna, topla, nežna in duhovita družabnica otrokom in mladinskim knjižničarjem – ki mlade bralce za knjigo in knjižnico navdušujemo – mnogokrat razkriva svoje v ilustraciji zakrite skrivnostnosti in simboliko. Tako ob ustvarjalnosti in bogastvu knjižne ilustracije mlade bralce dviga tudi v osebnostne, umetnostne in ustvarjalne navdušenosti in pozornosti.

Razstave ilustracij Ančke Gošnik Godec so čez vse leto bogatile številne slovenske galerije, med katerimi je bila tudi Mariborska knjižnica. Dragocenost tega sodelovanja z ilustratorko Ančko Gošnik Godec ter umetnostno zgodovinarico in likovno kritičarko Tatjano Pregl Kobe je tudi razširjen skupni nabor vključenih ilustracij, ki so kot retrospektivne in mogočne razstave potovale od Novega mesta in Ljubljane do Maribora, od tam v Kanal ob Soči, čezmejno Gorico in spet nazaj v Ljubljano.

Naj posebej omenim premik ilustracij iz Maribora v Kanal ob Soči, kjer so zaživele v novi postavitvi. Svečano odprtje pregledne razstave ilustracij Ančke Gošnik Godec se je dogodilo pred Galerijo Rika Debenjaka v Kanalu ob Soči, ko se je v organizaciji Prosvetnega društva »Soča« Kanal 6. septembra pričel 42. mednarodni festival sodobne glasbe Kogojevi dnevi. V okviru tega festivala vsako leto pripravijo tudi retrospektivno predstavitev za Slovenijo pomembnega likovnega ustvarjalca. Tokrat je bila to mojstrica ilustracije Ančka Gošnik Godec, ki pa se dogodka žal ni mogla udeležiti. Z odra na prostem so številno občinstvo nagovorile županja Tina Gerbec, predsednica Prosvetnega društva »Soča« Kanal Milica Zimic in državna sekretarka z Ministrstva za kulturo Slovenije dr. Ignacija Fridl Jarc. Ilustratorko in pregledno razstavo je predstavila njena kustosinja Tatjana Pregl Kobe. V prenovljenem gotskem stolpu in gotski hiši, ki obkroža značilno štirioglato Kontrado, so bile ilustracije razstavljene v treh nadstropjih, v sedmih razstavnih enotah, obiskovalci smo si jih lahko ogledali takoj po prireditvi, hkrati pa smo prejeli obsežen in tudi vsebinsko bogat in skrbno narejen dvojezični razstavni katalog. Sprehodi po razstavišču so bili zgodbeni, polni spominov na

otročka branja in doživljanja ilustratorkinih neizbrisljivih upodobitev. Obiskovalci z vseh koncev Slovenije in različnih generacij smo bili v njih povezani, domačini majhnega in slikovitega Kanala ob Soči, ki je s svojo reko in lego zatočišče, pa so umetnine v svoje varovanje sprejeli s tolikšno mero naklonjenosti in skrbnosti, da je bila za vsakogar, ki je imel srečo to doživeti, močna izkušnja. Tolikšne povezanosti in zgoščene prisotnosti ilustratorke Ančke Gošnik Godec, ob tem, da je ni bilo z nami, nisem začutila še nikoli doslej. Z enournim koncertom na prostem je svečanost zaključil koncert Slovenskega okteta.

Zanimivo in lepo je, da je sočasno, od 13. maja do 12. septembra 2021, v Peterokotnem stolpu Ljubljanskega gradu domovala tudi razstava izvornih ilustracij *Lučka Regrat*, ki jih je Ančka Gošnik Godec ustvarila za poetično besedilo Gregorja Strniše. Slikanica je še vedno ena njenih najljubših. Kustos razstave šestnajstih umetnin je bil Pavle Učakar, akademski slikar in dolgoletni likovni urednik pri založbi Mladinska knjiga, ki je na letošnjem knjižnem sejmu za svoje bogato, zavzeto in nadvse dragoceno ter pomembno delo prejel Schwentnerjevo nagrado. Enako, kot je Ančki Gošnik Godec ljuba *Lučka Regrat*, ji je res veliko pomenila tudi majhna, a močna in očarljiva razstava zanimive postavitve in posebnega prostora, velikih oken in linic nad mestom. Sama jo je kar nekajkrat obiskala, meni pa je do nje razkrila tihotne vinogradniške in gozdne poti. Naj sestavek strnem z zapisom, ki ga je ob vhodu za smernik in najlepši oris avtoričinega dela za to priložnost pripravil njen avtor: »/.../ Slikanica *Lučka Regrat* je prvič izšla leta 1987, a je videti, kot bi bila naslikana včeraj. A tako je vedno, ko gre za izjemno umetnino. Podobe v slikanici z leti niso izgubile niti kančka sijaja, prej obratno, vedno bolj skrivnostne so v svoji lepoti. Za slikanje te zgodbe je potrebovala veliko časa; tega za Ančko ni bilo nikoli dovolj, da je naslikala prav vse, kar si je želela, in tako, kot si je zamislila. Slikala je z vso strastjo, s pretanjenostjo in predvsem z ljubeznijo do svojih junakov, pokrajin, zgodb in malih bralcev. Vse njene knjige so naslikane z izjemnim znanjem, ustvarjalnostjo in neskončno predanostjo in *Lučka Regrat* je eno njenih najboljših del.«

Ilustratorske razstave Ančke Gošnik Godec v letu 2021 so bogato in povezano naseljevale slovenski prostor; skupaj jih je bilo kar dvaindvajset. Kot bi nosile srečo, ponos in naklonjenosti vsakega posameznega postajališča, so žarele večje in močnejše, prežete s spominom, očaranostjo in z ljubeznijo do neverjetnih umetnin naše sijajne, velike in avtorsko zelo prepoznavne ilustratorke. Pa tudi do Ančke Gošnik Godec, ki nam je mnogim tako blizu, da njena toplota in srčnost prežemata prav vsak dan ter marsikatero misel in pot. Pavle Učakar jo je v likovnem smislu opredelil kot steber slovenske knjižne ilustracije ter učiteljico in zgled mlajšim generacijam, njeno 70-letno ilustratorsko bero pa kot nenadomestljivo in impresivno. Skoraj samoumevno je zato bilo, da smo se ob dolgoletnem skupnem delu vsi, ki njeno navdihujočo in tenkočutno ustvarjalnost spremljamo že dolga obdobja in smo se letos intenzivneje srečevali tudi ob postavitvah njenih razstav, ponovno povezali v pripravi kandidature Ančke Gošnik Godec za Prešernovo nagrado.

Avtorji razstav in zasnove promocijskega gradiva v Mariborski knjižnici: Meta Blagšič, Lea Hedl, Maja Logar (Služba za mlade bralce), mladinski knjižničarji Mariborske knjižnice in vodje knjižnic

Spletne vsebine ob razstavi v Mariborski knjižnici: Meta Blagšič, Zdenka Gajser, Lea Hedl, Robert Kereži, Maja Logar

Pri razstavi v Mariborski knjižnici so sodelovali: Ančka Gošnik Godec, Tatjana Pregl Kobe, Pavle Učakar, Irena Matko Lukan, Tanja Komadina, Matic Brezovšek, Ana Zavadlav, Danijel Janušič

Samostojna razstavišča v Mariborski knjižnici in sodelujoče razstave: Galerija Krka Novo mesto, Galerija Krka Ljubljana, Mariborska knjižnica (Knjižnica Rotovž, Pionirska knjižnica Rotovž, Knjižnica Nova vas, Pionirska knjižnica Nova vas, Knjižnica Kamnica, Knjižnica Pobrežje, Knjižnica Tezno, Knjižnica Studenci, Knjižnica Pekre, Knjižnica Hoče, Knjižnica Pesnica, Knjižnica Bistrica ob Dravi, Knjižnica Šentilj, Knjižnica Lovrenc na Pohorju, Knjižnica Duplek, Knjižnica Selnica ob Dravi), Galerija Rika Debenjaka Kanal ob Soči, Kulturni center Lojze Bratuž v Gorici (Italija), Galerija instituta »Jožef Stefan« v Ljubljani

Promocijsko gradivo: dve različni plakata, citylight plakati, dve različni razglednici, *Skoviki*, spletne objave, filmček *Ančka Gošnik Godec in revija Kurirček*, spletni katalog *Razstava Ančka Gošnik Godec: Mariborska knjižnica 2021*, različni zgibanki za razstavo v Galeriji Krka v Novem mestu in v večji Galeriji Krka v Ljubljani, spletni filmček sprehoda po razstavi v Galeriji Krka, razstavni katalog *Ančka Gošnik Godec: Galerija Rika Debenjaka, Kanal ob Soči, in Kulturni center Lojze Bratuž, Gorica, 2021*, zgibanka za razstavo v Galeriji instituta »Jožef Stefan«, 2022

Viri in literatura

Album slovenskih ilustratorjev, 2005. Ur. Alenka Veler in Andrej Ilc. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Meta Blagšič, Lea Hedl in Maja Logar, 2021: Ančka Gošnik Godec: razstava ilustracij: Mariborska knjižnica: april–avgust 2021: spletni razstavni katalog.

Zdenka Gajser in Robert Kereži, 2021: Ančka Gošnik Godec in revija *Kurirček*: filmček. Pridobljeno s <https://www.mb.sik.si/ancka-gosnik-godec-razstava-ilustracij.html>. (Dostopno 22. 12. 2021)

Galerija Novo mesto predstavlja razstavo Ančke Gošnik Godec: filmček, 2021. Novo mesto: Galerija Krka. Pridobljeno s <https://www.youtube.com/watch?v=NryryEzJqwg>. (Dostopno 22. 12. 2021)

Ančka Gošnik Godec. Pridobljeno s <https://www.mladinska-knjiga.si/avtorji/ancka-gosnik-godec>. (Dostopno 22. 12. 2021)

Ančka Gošnik Godec: Brezčasne podobe besed, zlato poslanstvo, 2021. Pridobljeno s <http://www.centerbratuž.org/razstave/ancka-gosnik-godec.html>. (Dostopno 22. 12. 2021)

Ančka Gošnik Godec: [Galerija Rika Debenjaka, Kanal ob Soči, 3. 9. 2021–30. 9. 2021 : Kulturni center Lojze Bratuž, Gorica – Gorizia, 4. 10. 2021–9. 11. 2021], 2021. Kanal ob Soči: Galerija Rika Debenjaka, Prosvetno društvo »Soča« Kanal; Gorica: Kulturni center Lojze Bratuž.

Ančka Gošnik Godec, 2012. Ilustracija Gadjje kraljice. *Za pravljice odklenjene ključavnice*. Ur. Maja Logar ... [et al.]. Maribor: Mariborska knjižnica. 15.

Ančka Gošnik Godec, 2012. Ilustratorske priloge. *Za pravljice odklenjene ključavnice*. Ur. Maja Logar ... [et al.]. Maribor: Mariborska knjižnica. 164–175.

Ančka Gošnik Godec: Lučka Regrat: razstava ilustracij iz slikanice Lučka Regrat: 13.5.–12.9.: Peterokotni stolp: filmček, 2021. Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?v=U_rZUDSR5RI. (Dostopno 22. 12. 2021)

Maruša Avguštin, 1997: Ančka Gošnik Godec. *Otrok in knjiga*, 24 (43).

Maruša Avguštin, 2012. Ančka Gošnik Godec. *Za pravljice odklenjene ključavnice*. Ur. Maja Logar ... [et al.]. Maribor: Mariborska knjižnica. 155–163.

Judita Krivec Dragan, 2012: Ančka Gošnik Godec: Zelišča male čarovnice. Ljubljana: Galerija Kresija.

Levstikove nagrade, 2001. *Otrok in knjiga*, 28 (51). 91–95.

Maja Logar, 2008: Osmi pravljični dan v Mariborski knjižnici. *Otrok in knjiga*, 35 (73). 7–9.

[Maja Logar], 2021: Ančka Gošnik Godec: razstava ilustracij. Pridobljeno s <https://www.mb.sik.si/ancka-gosnik-godec-razstava-ilustracij.html> (Dostopno 22. 12. 2021)

Maja Logar, 2021: Razstava Ančke Gošnik Godec v Knjižnici Nova vas in Pionirski knjižnici Nova vas. *Glasiilo Mestne četrti Nova vas*, 73. 18–19.

Breda Mahkota in Tanja Pogačar, 1997. Bibliografija Ančke Gošnik-Godec. *Otrok in knjiga*, 24 (43).

»Naj nam bo v veselje: malim in velikim«: mednarodni dan knjig za otroke, 2021. *Večer*, 2. aprila 17.

Otrok in knjiga, 1997. Naslovna ilustracija – Zelišča male čarovnice. 24 (43).

Otrok in knjiga, 2012. Naslovna ilustracija – Zlata ptica. 39 (83).

Tatjana Pregl Kobe, 2021. Brezčasne podobe besed, zlato poslanstvo. *Ančka Gošnik Godec: [Galerija Rika Debenjaka, Kanal ob Soči, 3. 9. 2021–30. 9. 2021 : Kulturni center Lojze Bratuž, Gorica – Gorizia, 4. 10. 2021–9. 11. 2021]*. Kanal ob Soči: Galerija Rika Debenjaka, Prosvetno društvo »Soča« Kanal; Gorica: Kulturni center Lojze Bratuž. 1–26.

Tatjana Pregl Kobe, 2021. *Zlato poslanstvo*. Ančka Gošnik Godec., zloženka, Galerija Krka, Novo mesto, 26. 1.–26. 2. 2021.

Tatjana Pregl Kobe, 2021. *Brezčasne vizualne pripovedi*. Ančka Gošnik Godec. Zloženka, Galerija Krka, Novo mesto, 11. 3.–22. 4. 2021.

Tatjana Pregl Kobe, 2022: *Očarljiva hudomušnost, posuta s finimi detajli*. Ančka Gošnik Godec: Od risb do antologij: od 10. januarja do 14. februarja 2022: Galerija Instituta »Jožef Stefan«: [razstavni katalog]. V tisku

Prenos pravljic v raznotere pojavne oblike in umestitve, 2018. Ur. Meta Blagšič, Lea Hedl in Maja Logar. Maribor: Mariborska knjižnica.

Pšenica, najlepši cvet: slovenska ljudska pravljica, 1995. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Grozdana Ribičić, 2013: Priča o vodenjaku i Ančka Gošnik Godec. *Slikovnica mojega djetinjstva: knjiga sjećanja*. Split: Gradska knjižnica Marka Marulića. (Biblioteka Marulica, knj. 1). 86–88

Pavle Učakar, 2021: Ančka Gošnik Godec: Lučka Regrat: razstava ilustracij iz slikanice Lučka Regrat: od 13. maj do 12. sep 2021, od 9:00 do 20:00, Peterokotni stolp, Ljubljanski grad. Pridobljeno s <https://www.ljubljanskigrad.si/sl/dogodki/ancka-gosnik-godec-lucka-regrat/> (Dostopno 22. 12. 2021)

Pavle Učakar, 2018: Prevajanje jezikov. *Prenos pravljic v raznotere pojavne oblike in umestitve*. Maribor: Mariborska knjižnica. 35–54.

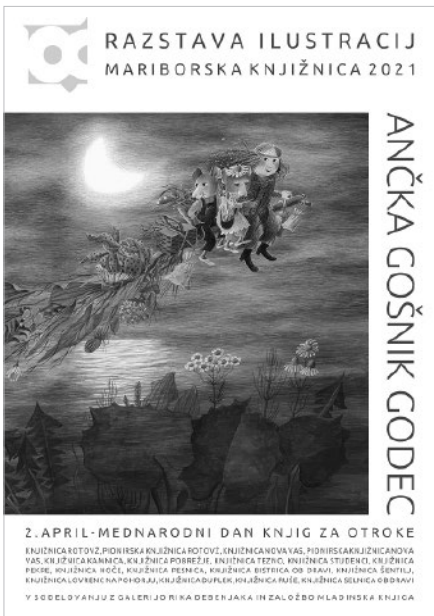
Splet znanja in domišljije: zbornik ob petdesetletnici mladinskega knjižničarstva v Mariboru: 1953–2003, 2006. Ur. Darja Kramberger in Maja Logar. Maribor: Mariborska knjižnica.

Za devetimi gorami: slovenske ljudske pravljice, 2011. Izbrala Anja Štefan, ur. Andrej Ilc in Irena Matko Lukan. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zlata ptica)

Za pravljice odklenjene ključavnice, 2012. Ur. Maja Logar ... [et al.]. Maribor: Mariborska knjižnica.

Zlata Čebelica: najlepših petdeset, 2003. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Zlata ptica: zgodbe in pesmi s podobami Ančke Gošnik Godec, 2011. Izbrala Irena Matko Lukan, ur. Irena Matko Lukan, Andrej Ilc in Pavle Učakar. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Sončnica)

Razstava ilustracij Ančke Gošnik Godec na Rotovškem trgu v Mariboru, plakat k razstavi ter prireditvena vodnika Mariborske knjižnice z ilustracijami Ančke Gošnik Godec (promocijsko gradivo); foto: Maja Logar)

Razstava ilustracij Ančke Gošnik Godec Lučka Regrat na Ljubljanskem gradu (foto: Maja Logar)

Otvoritev razstave ilustracij Ančke Gošnik Godec v Galeriji Rika Debenjaka v Kanalu ob Soči (foto: Maja Logar)

Ilustracije Ančke Gošnik Godec na naslovnica revij *Otrok in knjiga* (1997, 2012) ter na razstavnem katalogu Galerije Rika Debenjaka Kanal na Soči in Kulturnega centra Lojzeta Bratuža v Gorici (2021).

Urška Bonin, Lavra Tinta in Maja Kenda

SEM@FORJEV UTRIP: MLADI BRALEC IN DIGITALNI MEDIJI

V Sekciji za mladinsko knjižničarstvo pri ZBDS smo letos prvič organizirali posvetovanje. Sledili smo namreč želji po dodatnih izobraževanjih, ki je bila izražena v anketi Profil mladinskega knjižničarja. Podrobnejši rezultati in interpretacija ankete so na voljo v skupnem, obsežnem dokumentu, ki je dostopen na spletu: <https://fliphtml5.com/ycabn/exxw>. Strokovni javnosti smo tako ponudili izobraževanje z aktualno tematiko. Naslovili smo ga *SeM@FoRjev utrip: Mladi bralec in digitalni mediji*. Vsebino posvetovanja smo torej posvetili pogovoru o digitalnih medijih, sodobni tehnologiji in pa predvsem mladim uporabnikom teh naprav.

Čeprav nam sodobne naprave ponujajo nešteto prednosti in možnosti uporabe in nam lajšajo življenja na tak in drugačen način, se vsi bolj ali manj zavedamo negativnih učinkov prekomerne rabe zaslonov. V te pasti se lahko ujamemo vsi brez izjem. Mladi uporabniki pa so za kanček bolj izpostavljeni od nas in, kot pravi dr. Roman Globokar, so otroci in mladostniki še posebej dovzetni na okoljske dražljaje digitalnih medijev, saj so povezave v možganih oz. procesi pridobivanja teh povezav, ki nastajajo na podlagi interakcij in izkušenj iz okolja, v otroški dobi intenzivnejši. Poleg tega pa ne smemo pozabiti, da gre za t. i. digitalne domorodce in da so to generacije, ki so bile rojene v svet tehnologije in si sveta brez nje ne znajo predstavljati oziroma si ga zelo težko predstavljajo. In čeprav smo lahko dolga leta shajali brez pametnih telefonov in drugih naprav, se tudi sami velikokrat znajdemo v skušnjavah oz. ujeti v marketinške in druge trike, ki nas priklepajo k neprekinjeni uporabi tehnologije. Kako težko je šele mladim, še neizoblikovanim posameznikom, ki izkušnje sveta pred digitalno dobo nimajo in je ne poznajo? Povabili smo različne strokovnjake, ki so nam skušali razkriti, kako se lahko izognemo pastem, kaj lahko sami storimo, a tudi, katere so prednosti sodobnih naprav in kako te prednosti kar najbolj izkoristiti v svoj prid s čim manj negativnimi posledicami.

Izobraževanje je bilo izvedeno na spletni platformi Zoom. Uvodoma je udeleženke pozdravila predsednica Sekcije za mladinsko knjižničarstvo pri ZBDS **Urška Bonin**.

Posvetovanje je bilo razdeljeno na tri sklope. Prvi sklop je začela asistentka in raziskovalka **Kaja Hacin Beyazoglu** z Oddelka za psihologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Glavnina njenega raziskovanja se osredotoča na malčke in otroke v zgodnjem otroštvu ter njihov razvoj – predvsem na področjih zgodnje pismenosti, metajezikovnih zmožnosti in teorije uma. V predavanju z naslovom

Sodobna tehnologija in zgodnja pismenost otrok se je osredotočila na prednosti, ki jih lahko ob pravilni uporabi, upoštevanju določenih omejitev, predvsem pa veliki vključenosti in angažiranosti staršev ali skrbnikov prinaša tehnologija tudi za najmlajše uporabnike. Predstavila je, na kakšen način je sodobna tehnologija vključena v aktivnosti zgodnje pismenosti in kakšni so lahko njeni učinki na razvoj otrok. Izpostavila je tudi problematičnost negativnih učinkov pretirane izpostavljenosti sodobnim napravam v občutljivih razvojnih obdobjih. Pri kakovostnih in starostno primernih medijskih vsebinah je ključno premišljeno prikazovanje vsebine, kjer interaktivni, dinamični in drugi prikazi otrokove pozornosti ne odvrtaajo od glavne vsebine, temveč jo pomagajo usmeriti k vsebini in pripomorejo k boljšemu razumevanju celote. Več lahko o tem preberemo v znanstveni monografiji *Zgodnja pismenosti otrok: razvoj, spremljanje in spodbujanje* treh avtoric – Ljubice Marjanovič Umek, Urške Fekonja in Kaje Hacin Beyazoglu. Publikacija je nastala v okviru projekta Bralna pismenost in razvoj slovenščine – OBJEM: Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Model.

Drugi prispevek prvega sklopa z naslovom »*Kdo je glavni: ti ali stroj?*« je pripravil **Janez Arh** iz Logouta, centra pomoči pri prekomerni rabi interneta, ki v Sloveniji deluje že deseto leto. (<https://www.logout.org/sl/>). Predavatelj ima več kot dvajset let izkušenj dela z otroki in mladostniki v socialnem varstvu na nacionalni in mednarodni ravni. Poleg tega spremlja razvoj video iger in digitalnih tehnologij že od osemdesetih let prejšnjega stoletja. Glavni izzivi njegovega dela so usmerjeni v učenje uravnotežene uporabe digitalnih tehnologij, saj le-ti prinašajo korist v naša vsakdanja življenja. Pri Logoutu izvaja svetovalne razgovore, izkustvene delavnice in tabore za mlade ter predavanja za starše in strokovne delavce. V svojem prispevku je podal veliko praktičnih informacij o tem, kako prepoznati prekomerno rabo tehnologij, in namige, s pomočjo katerih lahko odrasle osebe vnaprej zaščitimo otroke, da do tega ne pride. Seznanil nas je z vsebinami, ki privlačijo otroke. Podal je priporočila glede varne rabe naprav za zmanjševanje tveganj in preprečevanje zasvojenosti. Na tem mestu nas je tudi seznanil z različnimi oblikami zasvojenosti z digitalnimi napravami in z možnostjo nujenja psihosocialne pomoči žrtvam spletnega nasilja. Pomembno je, kakšen odnos imamo do uporabe sodobne tehnologije, kakšne so naše vrednote in kakšen zgled dajemo mlajšim, saj so tako kot druge človeške aktivnosti tudi aktivnosti uporabe digitalnih naprav usmerjene v zadovoljevanje določenih psiholoških potreb, predvsem potreb po druženju, pripadnosti in povezanosti.

Drugi sklop je začela **Maja Vreča** z Akademске in raziskovalne mreže Slovenije, kjer je dolgo vodila oddelek za podporo uporabnikom, v zadnjih letih pa se je njen fokus preusmeril predvsem v širjenje znanj s področja varne rabe novih tehnologij. Je tudi dolgoletna sodelavka Centra za varnejši internet Safe.si. V predavanju z naslovom *Smernice za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih* nam je na podlagi predvsem slikovnega gradiva predstavila zaskrbljujoče prakse naših otrok in nas samih, ki bi jim morali biti za zgled. Izpostavila je negativen vpliv »elektronskih varušek«, med katere sodi tudi televizija, predvsem pa naprav z zasloni na dotik, na odraščanje otrok v zgodnjem razvojnem obdobju. O posledicah prekomerne rabe na duševno zdravje in razvoj otrok so začeli množično opozarjati pediatri, ki so v svojih ordinacijah zaznali hude posledice pretirane izpostavljenosti zaslonom. Združenje pediatrov se je tako povežalo z ostalimi strokovnjaki s področja rabe digitalnih naprav, kar je v slovenski prostor prineslo prve Smernice

za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih. Publikacijo je izdala Sekcija za primarno pediatrijo Združenja za pediatrijo Slovenskega zdravniškega društva maja 2021. Predavateljica in soavtorica Smernic je poudarila tudi razliko med digitalno pismenostjo, ki predstavlja znanje o uporabi digitalnih tehnologij, in internetno medijsko pismenostjo, pri kateri razumemo, kako deluje digitalna tehnologija, kako vpliva na nas in kako se lahko zaščitimo, da smo varni na internetu.

Naslednji prispevek z naslovom *What the Future Wants* je predstavila vodja istoimenskega projekta **Daisy Kidd**. Zaposlena je v mednarodni nevladni organizaciji Tactical Tech, katere poslanstvo je predvsem izobraževanje javnosti o kulturni, politični in družbeni vlogi tehnologije. Organizacija ima sicer sedež v Berlinu, vendar je dejavna po vsem svetu preko raznolikih programov, razstav, raziskovanj in projektov. Daisy Kidd se je v svojem predavanju sprehodila skozi zanimive programe, ki jih pripravljajo za mlade. Programi so raznoliki, z njimi poskušajo mlade osveščati o neprimerni in prekomerni rabi tehnologij, o prepoznavanju lažnih novic, globokih ponaredkov in drugih pasti na spletu. Mlade želijo predvsem pritegniti v pogovor o digitalnih vprašanjih in jih spodbuditi h kritičnosti do podatkovne pismenosti. Predstavila nam je tudi razstavo za širšo javnost *The Glass Room*. Del njene vsebine, in sicer *Izdaja o napačnih informacijah*, je bila med drugim jeziki prevedena tudi v slovenščino (<https://www.theglassroom.org/sl/napacnih-informacijah/>). Pri »stekleni sobi« gre za zbirko umetniških, oblikovalskih in tehnoloških predmetov, ki raziskujejo podatke, zasebnost in naš odnos s tehnologijo in platformami, ki jih uporabljamo v vsakdanjem življenju. Njen namen je predvsem spodbujanje obiskovalcev k razmišljanju o tehnologiji in našem odnosu do nje. Aplikativni del razstave je *Orodje za podatkovno razstrupitev* (izvorno Data Detox Kit), ki vključuje vsakodneвне korake, ki jih lahko uberemo, da nadziramo svojo digitalno zasebnost, varnost in dobro počutje na način, ki ustreza nam. Orodje je dostopno v spletni obliki (<https://datadetoxkit.org/sl/home>) in tudi kot učni listi oz. zloženke za tiskanje.

Tretji, zaključni sklop je začel **dr. Miha Kovač** z Oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani s predavanjem *Ali ima branje knjig še smisel?* Popeljal nas je skozi zgodovino spreminjanja učbenikov, ki so se vzporedno z razvojem tehnologije spreminjali iz učbenikov, v katerih je bilo samo besedilo in čim manjši robovi, do učbenikov, kjer je besedila samo še za vzorec, krasijo pa jih fotografije, skice, zemljevidi in široki robovi. Poudaril je, da si pri branju daljših člankov ali knjig vsebino bolj zapomnimo, če jo beremo s papirja. Če bomo želeli ohraniti razmišljujočo skupnost, bomo morali vzgajati mlade, da berejo s papirja. Eden od pomembnih stranskih učinkov branja knjig je poleg širjenja besednega zaklada tudi razvijanje domišljije in empatije. Avdiovizualni mediji takega učinka, kot ga ima branje s papirja, na bralca nimajo.

Za konec nam je predsednica Slovenske sekcije IBBY **dr. Tina Bilban** predstavila sekcijo, njena področja delovanja, nagrade, ki jih sekcija podeljuje, ter spletno stran (<https://www.ibby.si/>) in nas povabila k včlanitvi v sekcijo. Promocijo branja in kakovostnih mladinskih knjig v Sekciji spodbujajo in negujejo tako v domačem kot tujem prostoru, predvsem pa oba prostora povezujejo s številnimi projekti: od podeljevanja nagrad, bralnospodbujevalnih akcij, nominacij slovenskih ustvarjalcev in projektov do promocije kakovostne mladinske književnosti in slovenskih projektov s tega področja.

Po zaključku posvetovanja smo izvedli še kratko anketo, s katero smo želeli dobiti povratne informacije udeležencev. Odzvalo se je 70% vseh, ki so se posvetovanja udeležili. Z izvedbo posvetovanja so bili zadovoljni, prav tako tudi s predstavljenimi vsebinami in predavatelji. Na splošno so menili, da jim bodo pridobljena znanja in informacije pomagale pri nadaljnjem delu z mladimi bralci.

V prihodnosti si udeleženci želijo izobraževanj na področju digitalne in medijske pismenosti (predvsem varnosti na spletu, prepoznavanje lažnih novic, promocije na družbenih medijih ...), aktualnih temah na splošno in na področju mladinske književnosti. Še vedno si najbolj želijo izobraževanj na področju branja, motiviranja za branje in bralne kulture s poudarkom na posameznih starostnih skupinah ter teoretičnem in praktičnem delu.

Z odzivom udeležencev na prvo posvetovanje smo v Sekciji za mladinsko knjižničarstvo izjemno zadovoljni. Preučili bomo vse pripombe, nasvete, želje in namige in prihodnje leto skušali pripraviti novo bero predavanj v ritmu SeM@FoRjevega utripa.

IBBY NOVICE

NAGRADA IN PRIZNANJA SLOVENSKE SEKCIJE IBBY 2021

Konec oktobra so bili izbrani prejemniki priznanj Slovenske sekcije IBBY za izjemne dosežke na področju promocije mladinske književnosti in branja. Nagradjence je soglasno izbrala žirija v sestavi: Špela Frlic (predsednica), Tilka Jamnik in Irena Matko Lukan ter potrdil izvršni odbor. S prejemniki nagrade in priznanj smo posneli prispevek, ki je objavljen na spletni strani Slovenskega knjižnega sejma.

Podeljevanje nagrade in priznanj sofinancira Javna agencija za knjigo.

NAGRADA SLOVENSKE SEKCIJE IBBY

Miha Mohor

Profesor slovenščine in angleščine, dolgoletni praktik, knjižničar, mentor

literarnih krožkov, šolskih glasil in mladih bralcev je eden najbolj vztrajnih, vidnih in ključnih delavcev na področju spodbujanja bralne pismenosti mladega človeka v slovenskem prostoru. Neposredno ali posredno je prispeval k bralni vzgoji več generacij bralcev in mentorjev branja. Strokovno je sodeloval pri posodabljanju pouka slovenskega jezika in književnosti ter izbirnih predmetov, ki spodbujajo branje, in za to leta 1998 prejel nagrado Republike Slovenije za uspešno delo na področju šolstva. V slovenskem prostoru je prepoznavno deloval na področju spodbujanja pristočnega branja in razvijanja bralne kulture ter ključno prispeval k strokovnemu razvoju Bralne značke in njeni promociji doma in po svetu. Njen član je vse od leta 1985 in je vseskozi med snovalci svežih razvojnih programskih premislekov in različnih gradiv.

V letu 2021 je uredil knjigo *Partljič.doc* in osnoval tudi MEGA kviz *S knjigo v svet*, ob 60-letnici Bralne značke. O svojem strokovnem delu in bogatih praktičnih izkušnjah objavlja prispevke v mladinski in strokovni periodiki, predava mentorjem na seminarjih in v drugih izobraževalnih oblikah. Njegova bibliografija obsega več kot 400 enot – samostojnih publikacij, zbornikov, strokovnih člankov in drugih gradiv, pri katerih je naveden kot avtor, soavtor, urednik, mentor idr.

PRIZNANJA SLOVENSKE SEKCIJE IBBY

Dragica Haramija

Predavateljica za predmetno področje mladinska književnost na Pedagoški in Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru ter raziskovalka s področja slovenske mladinske književnosti. Objavila je 7 samostojnih znanstvenih monografij, več kot 50 izvirnih znanstvenih člankov in 40 znanstvenih prispevkov na konferencah. Ves čas objavlja tudi poljudne članke o mladinski književnosti, piše spremne besede in kritike ter je urednica strokovnih in leposlovnih monografskih publikacij. Že več kot deset let deluje v komisiji za Cankarjevo priznanje, je članica žirije za nagrado večernica ter od leta 2004 strokovna svetovalka žirije za desetnico. Kot urednica in avtorica je sodelovala pri zborniku *Slovenia's Best for Young Readers 2020* (DSP), v katerem je predstavljenih 44 slovenskih pisateljev in pisateljic, pesnikov in pesnic. Ob pedagoški praksi in raziskovalnem delu nudi zelo pomembno strokovno podporo mladinskim avtorjem in mladinski književnosti z delovanjem v različnih strokovnih skupinah, žirijah, uredniških odborih in društvu Argo kot programska vodja festivala Oko besede idr.

Leonida Babič

Kot šolska knjižničarka že več kot dvajset let predano in angažirano vodi, koordinira in izvaja različne bralne projekte in druge dejavnosti, povezane s promocijo branja. Koordinira tekmovanje za bralno značko na Osnovni šoli Starše, organizira projekt Rastem s knjigo za sedmošolce, je mentorica učencem pri knjižnično-muzejskem MEGA kvizu ter vodi bralne projekte, kot so Noč knjige, Medgeneracijsko branje in Beremo skupaj. Ob mednarodnem mesecu šolskih knjižnic pripravlja razstave in delavnice za učence ter vrsto let sodeluje tudi v mednarodnem projektu izmenjave knjižnih kazalk s kolegi knjižničarji po vsem svetu. Je nacionalna koordinatorka projekta Branje ne pozna meja, ki je namenjen spodbujanju učencev k branju mladinske književnosti ter spoznavanju književnosti in kulture sosednje države. Svoje delovne izkušnje in spoznanja ves čas aktivno predstavlja v okviru seminarjev, simpozijev in v strokovnih publikacijah ter nudi pomoč kolegicam in kolegom na strokovnem področju šolskega knjižničarstva.

Založba KUD Sodobnost International za bralnospodbujevalne projekte

Založba KUD Sodobnost ob kvalitetni založniški knjižni produkciji posebno pozornost posveča tudi izvajanju inovativnih projektov s področja spodbujanja branja v družinskih in izobraževalnih kontekstih. Mednarodni projekt Naša mala knjižnica izvajajo v šolskem kontekstu in je namenjen promociji bralne kulture ter evropskih avtorjev in ilustratorjev, ki so uveljavljeni v domovini, ne pa nujno v drugih evropskih državah. S premišljenim izborom knjižnih naslovov in spremnim gradivom Ustvarjalnik k sodelovanju vsako leto pritegnejo več kot 200 slovenskih osnovnih šol.

Spodbujanju družinskega branja sta namenjena projekta Zmenek s knjigo, v okviru katerega v formi knjižne škatle ponujajo kakovostna bralna gradiva za vso družino, ter Bralni vlak, ki je zasnovan kot zabavna literarna družinska aktivnost, ki spodbuja skupno branje otroka in bližnjega odraslega. K razvoju področja KUD Sodobnost dragoceno prispeva tudi s stalno rubriko *Mlada Sodobnost* v literarni reviji *Sodobnost*, ki v slovenski prostor prinaša poglobljene kritike mladinske književnosti.

ZNANI SO NOMINIRANCI ZA NAGRADO ALMA

21. oktobra so bili razglašeni nominiranci za spominsko nagrado Astrid Lindgren (Astrid Lindgren Memorial Award). Podatki so dostopni na spletni strani <https://alma.se/en/>.

Med nominiranci so tudi štirje umetniki iz Slovenije: poleg Anje Štefan in Ane Zavavlav, ki ju je nominirala Slovenska sekcija IBBY, še Polona Lovšin in Boris A. Novak. Prejemnik

nagrade bo znan 22. marca. Nominiranci so predstavljeni na naši spletni strani (www.ibby.si), kjer lahko pobrskate tudi za preteklimi nominiranci in nagrajenci ter najdete informacije o drugih mednarodnih nagradah ter projektih in dogodkih, pri katerih sodeluje Slovenska sekcija IBBY.

Tina Bilban

OCENE – POROČILA

JONATHAN LIVINGSTON GALEB

Ameriški pisatelj Richard Bach, rojen leta 1936 v Oak Parku v Illinoisu, je napisal številne knjige, mnoge od njih so postale uspešnice, najbolj znana pa je vsekakor knjiga *Jonathan Livingston Galeb* (Jonathan Livingston Seagull, 1970). Delo je avtor sprva zaman ponujal založnikom – trajalo je kar precej časa, da so ga natisnili.

Že pri sedemnajstih letih je začel leteti in letenje je postalo njegova veliko ljubezen in dejavnost, ki se ji je zatem posvečal vse življenje. Po diplomi se je najprej pridružil ameriški mornarici, čez čas je postal pilot pri letalskih silah. Pozneje je opravljal tudi drugo delo, bil je na primer pisec tehničnih vsebin pri reviji *Douglas Aircraft* in urednik revije *Flying*. Letenje je poznal iz lastnih izkušenj in je o njem pisal slikovito in prepričljivo.

Knjiga *Jonathan Livingston Galeb* je ob izidu naletela na velik odmev. Leta 1972 so bralci in bralke pokupili več kot milijon izvodov; o njej so veliko pisali in leta 1973 posneli tudi film. Leta 2012 se je Richard Bach pri pristanku na Friday Harbor hudo poškodoval. Zaradi te neprijetne izkušnje in smrtno nevarnosti je trem poglavjem svoje knjige *Jonathan Livingston Galeb* dodal še četrto.

Nekatera Bachova dela so prevedena v slovenski jezik, med njimi: *Podarjena krila* (A Gift of Wings, 1974), *Ni ga kraja, ki bi bil daleč* (There's No Such Place As Far Away, 1976), *Iluzija: prigode*

upornega mesije (Illusions, The Adventures of a Reluctant Messiah, 1977), *Most prek večnosti* (The Bridge Across Forever, 1984), *Eno* (One, 1988), *Polet v globine: duhovna pustolovščina* (Running from Safety, An Adventure of the Spirit, 1995) in *Krila časa: odkritje Saunders-Vixna* (Out of my Mind, The Discovery of the Saunders-Vixen, 1999).

Richard Bach je knjigo *Jonathan Livingston Galeb* napisal davnega leta 1970. Od takrat se je marsikaj spremenilo, še danes pa je živo njegovo sporočilo, ki se glasi: svoboden si; od tebe samega je odvisno, kaj si v resnici; v drugih ljudeh išči dobro; ljubezen je v življenju za vse nas nadvse pomembna.

Zgodba se dogaja v svetu ptic, toda modrosti, do katerih se je mogoče dokopati, veljajo tudi za ljudi ali predvsem zanje. Jonathan Livingston Galeb preizkuša svoje zmogljivosti, letenje je pravzaprav njegovo življenje. Od samega sebe zahteva vedno več, povečuje hitrost letenja in pri tem veliko tvega, saj je prepričan, da brez tveganja, drznosti in izzivanja nevarnosti ni mogoče napredovati. Hoče osebno rasti in se izpolniti, iz svojega življenja namerava narediti nekaj velikega in pomembnega. Noče biti takšen, kot je njegova jata, ni mu do tega, da bi samo brskal za hrano in si prizadeval za golo preživetje.

Vse prevečkrat se zgodi, da skupina ne sprejme posameznikov, ki so drugačni od večine, in jim vsiljuje svoja lastna pravila. Njene zahteve lahko postanejo brezobzirne in žaljive, tako da domnevno drugačnemu in posledično ogroženemu človeku

ne preostane nič drugega, kot da se od skupine odmakne. Jonathan Livingston Galeb si prizadeva, da bi potrjeval samega sebe in svoje življenjske zmožnosti, prignal vse skupaj do skrajnosti in svoj čas, ki mu je dan, preživel smiselno. V vratolomnih nevarnostih preizkuša svojo moč in premaguje strah. Njegov um se dvigne nad telo in ga obvladuje.

Pisatelj verjame, da je Jonathan Livingston Galeb navzoč v vseh ljudeh. Želijo si leteti, veliko jim je do različnih podvigov in dviganja v višave. Mnogo je takih, ki vedo, da se razlikujejo od drugih in se predajajo spoznavanju hitrosti. Pomembno je, da so vztrajni in da zaradi padcev in porazov ne obupajo. Tudi taki dogodki in prelomnice so pač samo del življenja. Zdaj letijo navzgor pod nebo, že naslednji hip pa bi se lahko primerilo, da bi treščili na zemljo in bi bilo vsega konec. Če bo dovolj vaje in obvladovanja lastne vzdržljivosti, se to ne bo zgodilo. Zmogli bodo in zmagali. Po padcu se je treba pobrati, premagati strah, dvom in negotovost ter spet verjeti vase. Mračne misli, ki se kdaj pa kdaj prikraejo, je potrebno odgnati in zatem vztrajno ponavljati nevarne vaje. Galeb zaupa vaso in ve, da se bo dvignil visoko, doživel višji um in z močjo misli obvladal lastno telo; telo se bo kratko malo podredilo umu, Galebovo življenje bo izpolnjeno. Vedel bo, zakaj živi in čemu je kos. Hitrost je zanj čisto veselje.

Radost se uresničuje med zračnimi akrobacijami. Ptičji junak zmore izvesti zanko, počasni in ostri obrat, zasuk navzdol, zdrs in kolotač. Ali je sploh kaj takega, kar se mu ne bi posrečilo? Ponosen je, da se vzdigne iz nevednosti, venomer spoznava, da je rojen za izvrstnost, bistroumnost in spretnost. Svoboden je in tega se vsak hip zaveda. Drugi galebi naj si ne drznejo, da bi mu to neizmerno prostost skušali odvzeti.

Jonathan Livingston Galeb si zaželi, da bi svoja nova spoznanja delil z

drugimi. Prav dobro ve, kako pomembno je učenje. Svojo vednost bi rad podelil galebom, ki so še nepoučeni in nevedni. Razširil bi njihova obzorja, z njegovo pomočjo bi se jim posrečilo, da bi tudi sami kam poleteli, ne pa samo iskali hrano. Spoznati morajo, da so v življenju višje naloge in brez števila možnosti, izvedo naj, da lahko svobodno izbirajo in uresničujejo sami sebe. Življenje ni samo hlastanje za grizljaji in polnjenje lačnih trebuhov, temveč je še marsikaj drugega.

Jata galebom nima razumevanja za Jonathanova prizadevanja in hotenja. Očita mu brezobzirno neodgovornost in sramoto, v njenih očeh se je pregrešil proti dostojanstvu in izročilu družine galebom. Izročilo ne dovoli nikakršnih sprememb, vsi se morajo brez ugovorov podrežati zastarelim pravilom. Odločitev jate je izrečena v hipu: ker se je Jonathan Livingston Galeb osramotil, ga je treba izobčiti iz galebje družine in ga pregnati v samotno življenje. Skupina ne dovoli drugačnosti, posameznikovega lastnega iskanja ter preizkušanja zmožnosti in moči. Samo do ohranjanja življenja ji je, ne da bi življenju dala še kakšno drugo vsebino, nekaj, kar bi bilo vredno storiti in bi bilo posebnega pomena. Čeprav galebi pred jato nikoli ne povzdignejo glasu, si Jonathan to drzne in jati skuša odpreti oči s pojasnjevanjem, da odgovornost pomeni iskanje višjega smisla življenja. Galebom razgrne razloge, zakaj so sploh na svetu. Nobena skrivnost ni, da se morajo učiti in odkrivati dogajanje okrog sebe, predvsem pa, da so svobodni. Jata mu noče prisluhniti in zdaj je bratstvo, če je med njimi sploh obstajalo, iznenada pretrgano.

Jonathanu ni lahko. Ni samota tista, ki ga najbolj boli, hudo mu je, da družina galebom noče verjeti v blesk poletov, ki bi jih lahko izvedli, prav tako nočejo odpreti oči, da bi sploh videli, kar je treba videti. Jata kratko malo prepoveduje spremembe in novosti.

V samoti se Galeb vsak dan nauči česa novega. Uživa čisto sam in ne obžaluje cene, ki jo je moral plačati. Čedalje bolj spoznava, da so dolgočasje, strah in jeza tisti razlogi, ki povzročijo, da je galebovo življenje tako kratko. Ko iz svojih misli vse to izbriše, sam zaživi drugačno življenje – resnično, dolgo in zadovoljno.

Od nekod priletita galeba in ga povabita, naj se vrne v jato in pride domov. Odrvrne jima, da nima doma. Vse življenje je zmožel sprejemati luč spoznanja, zdaj pa se je njegovo telo nekoliko postaralo, vendar kljub temu še vedno veliko zmore. Preizkusi zmožnosti ptičjih obiskovalcev in kaj kmalu ugotovi, da sta mu enakovredna. Vsi trije poletijo pod nebo, izginejo v črni temini in pristanejo v nekakšnih nebesih. Galebova zunanja podoba se s tem spremeni. Spremljevalca izgineta, kakor da bi se razblinila v nič. Jonathan se v nebesih počuti dobrodošlega, saj galebi, na katere naleti, podobno razmišljajo kot on. Vsem se zdi najpomembnejše, da se izobrazijo za tisto, kar jim je najbolj pri srcu, se dotaknejo meja popolnosti v letenju in v vsem tem najdejo in uresničijo smisel življenja. Tako kot on se nenehno urijo v letenju ter preizkušajo nove in nove letalske tehnike in postopke za spretno letenje. Med seboj se sporazumevajo s preprosto telepatijo, se pravi tako, da drug drugemu berejo misli. Treba je preiti skozi tisoče življenj in tako končno doseči popolnost ter spoznati, da je smisel življenja iskati to popolnost in jo zatem oznanjati tudi drugim galebom. Nebesa, kamor so prispeli, potemtakem niso ne kraj in ne čas, temveč brezmejna popolnost. Popolna hitrost pomeni, da meje, ki jih postavlja prostor, prenehajo obstajati. Galeb se mora otresti predstave o ujetosti v telo, vsa skrivnost je pravzaprav v spoznanju, da lahko odkrije, kdo v resnici je. Postati mora popoln in z ničimer omejen galeb ter se pripraviti za let navzgor ter spoznavanje dobrotljivosti in ljubezni.

Jonathan se zmore hitro učiti, sprejemati nove ideje in postajati podoben računalniku. Zmožen je prestopiti svoje meje; z vsem tem dokazuje, da je rojen za učitelja letenja. Izkazovanje ljubezni zanj pomeni, da del tiste resnice, ki jo je spoznal sam, zmore prenesti na galebe, ki hrepenijo po tem, da bi se tudi sami dokopali do resnice.

Letenje ima več pomenov, in sicer: premagovanje samega sebe, učenje, vztrajanje, ljubezen, dobrotljivost, doseganje resnice in tudi pot v domnevno neuresničljivost oziroma tisto, kar naj bi bilo na prvi pogled nemogoče storiti. Najdlje vidi galeb, ki najvišje leti ter pri tem premaguje prostor in čas. Jonathan samega sebe ne doživlja kot bitje iz kosti in perja, temveč je prepričan, da je izenačen z idejo svobode in letenja, idejo, ki je do popolnosti izčiščena in ki ni z ničimer omejena.

Za galeba je pomembno vztrajno učenje. Idealen učenec je močan, hiter in lahkoten v zraku, največjo veljavo pa ima zanj goreča želja, da bi se naučil leteti. Pri tem mora zaupati vase in vztrajati, saj samo tako lahko doseže zastavljeni cilj. Treba se je držati zakona Velikega galeba – biti svoboden in uresničevati svobodno voljo tukaj in zdaj ter biti to, kar v resnici tudi je. Vsemu, kar svobodo ovira, je treba odreči veljavo, pa najsi bo to starodavno izročilo, prazna vera ali kakršni koli drugi okovi. Edini pravi zakon je tisti, ki vodi k svobodi, zatrjuje Jonathan Livingston Galeb.

Eden od galebov se izogne nespretnemu mladičku, ki se uči leteti, in pri tem tvega svoje življenje. Da bi preprečil trk, se zaleti v skalo, a pri tem ne umre, saj je njegovo telo misel. Tudi skozi skalo se je mogoče naučiti leteti, verjame avtor, ter v svojo pripoved vnese fikcijo in moč domišljije.

Jonathan kot učitelj pravi, da je treba v vsakem galebu prepoznati, kaj je v njem dobro, in mu pomagati, da to ugotovi

tudi sam. Če se galeb dokoplje do tega spoznanja, mu postane lepo, njegovo védenje je povezano z ljubeznijo.

Le kako bi bilo mogoče oblikovati lastna nebesa? Treba se je približati svojemu resničnemu jazu, iskati samega sebe in se zavedati, da ni nikakršnih meja. V vseh tem ni nič božanskega, Jonathan je samo galeb, zaljubljen v letenje in utelešen v brezmejni svobodi. Telo je zgolj utelešena misel, Jonathan je galeb kot vsi drugi, morda se od njih razlikuje samo po tem, da se je naučil stvari, ki bi jih lahko obvladali tudi oni, če bi le hoteli. V svojem življenju je doživel izobčenje, zdaj pa se zgodi, da ga drugi galebi po božje častijo. Jata se torej domisli, da bi ga spremenila v božanstvo. Ta odločitev je zanj brez pomena, saj njegova zgodba govori samo o tem, da se je z vztrajnostjo, pogumom in samoobvladovanjem naučil vrhunsko leteti, osvojiti nebo in premagati samega sebe. Spoznal je svobodo, ljubezen in dobrotljivost. Z vsem tem je bilo njegovo življenje izpolnjeno.

Richard Bach na koncu svoje knjige *Jonathan Livingston Galeb* zapiše, da pisatelj dogajanje, ki ga vidi okrog sebe, preljuje v podobe. Zgodbe vzniknejo iz skrivnostnega in tihega dotika ustvarjalčeve lastne domišljije. Skrbi ga, da bo moč voditeljev in obredov počasi ubila človekovo voljo, s katero svobodno izbira, kako hoče živeti. Knjigo je leta 1970 napisal kot mladenič, leta 2013 pa kot zrel moški v dodanem poglavju pravi, da tedaj nihče ni poznal prihodnosti, ki se je medtem zgodila.

V sedanjosti se marsikje dogaja omejevanje svobode. Svet kaže kaotično podobo, veliko je nestrpnosti, ogroženosti in nasilja, močno jo je zagodel koronavirus in svet pahnil v negotovost. Jonathan Livingston Galeb ohranja svojo aktualnost, saj poziva k temu, naj si ljudje, tako stari kot mladi, prizadevajo za svobodo in pri tem vztrajajo, zaupajo vase in se v primeru, da jih skupnost

zaradi drugačnosti in lastne izbire odžene od sebe, poberejo in se pritisku nad sabo tudi uprejo. Misel ima v resnici moč in lahko seže zelo visoko, toda potrebna so tudi dejanja. Bachova knjiga je večplastna, vsebinsko precej zahtevna in v marsičem namenjena odraslemu bralnemu občinstvu, dogajanje v njej pa je dovolj vznemirljivo in povedno tudi za najstnike, mlade ljudi, ki iščejo svoj prostor pod soncem in so pri tem vpeti v svet odraslih.

Knjiga *Jonathan Livingston Galeb* je izšla pri založbi Macmillian Publishers, v slovenski jezik jo je leta 1974 prevedel Janez Gradišnik, leta 2010 pa jo je na novo prevedel Dušan Ogrizek. Prevajalec v opombi pojasni, po katerih letalcih so dobili svoja imena liki v romanu, naslovni junak ga je dobil po ameriškem vrhunskem pilotu Johnu H. Livingstonu. Ogrizek doda tudi prikaz zračnih akrobacij – od drsnega leta do strmoglavljenja. Zgovorne in srhljivo lepe črno-bele fotografije galebav je prispeval Russell Munson.

Maša Ogrizek, slovenska sociologinja kulture, filozofinja in pisateljica, je ob ponovnem prevodu knjige v svoji spremni študiji premišljevala o romanu kot (pop)kulturnem fenomenu, paraboli o iskanju popolnosti, samouresničitve in svobode, pticah kot simbolu svobode, mitologiji ter dualizmu med visokimi potenciali in njihovo nizko izkoriščenostjo, dvojnostjo, ki je vpisana v samo jedro romana. Maša Ogrizek opozarja na nasprotja današnjega časa: visoko brezposelnost, socialno razslojenost, marginalizacijo številnih družbenih skupin, slabljenje socialne države, narcistično osredinjenost nase in z njo povezano neobčutljivost za stiske drugih. Do Bachovega dela je tudi kritična in meni, da se kljub svetlim sporočilom zdi danes nujno, da se Jonathanovo slavljenje samouresničitve in odgovornosti za lastno življenje dopolni z načelom solidarnosti

in družbene odgovornosti, in to do vseh tistih ljudi, ki zaradi različnih razlogov ne morejo poleteti tako visoko, kot bi si morda želeli.

V Bachovem pisanju je opaziti vpliv idej, ki so zgoščene v gibanju new age, morda pa tudi nekoliko poenostavljeno razumevanje azijske duhovnosti ter preinterpretacijo nekaterih prvin budizma, hinduizma in zena. Bach ne ponavlja Budovega spoznanja o tem, da je vse življenje trpljenje, priznava pa nekatere od odrešilnih osmih poti, na primer poznavanje resnice, pravo mišljenje, spoštovanje življenja, prave težnje – prizadevati si za osvoboditev duha vsega zlega, pravi premislek – nadzorovanje občutkov in misli ter pravo meditacijo – uporabo pravih oblik zbranosti. Besede modrosti govorijo o tem, da vse stvari vodi misel, misel jih rodi in oblikuje. V *Bhagavadgiti* ali *Gospodovi pesmi*, najbolj znani filozofsko-religiozni pesnitvi stare Indije, je navedeno, da so telesa uničljiva, v njih pa je utelešen duh, ki je nepremagljiv, neskončen in večni. Praven zahteva dolgotrajno in strogo urjenje, učenec naj bi z učiteljevo pomočjo dosegel razsvetljenje, nazadnje pa se od mojstra odmaknil.

Pisatelj Richard Bach razgrne Galebovo zgodbo, ki jo sprva res ima za ptičjo pripoved, sčasoma pa se še sam poistoveti z njo. Z lastnim preizkušanjem meja ptič (ali človek) nikogar drugega ne ogroža in mu ne jemlje cene. Iz Galebovega nauka se je mogoče naučiti, da je treba spoštovati posameznike in posameznice, ki hočejo več in presegajo lastne omejitve, hkrati pa se zavedati, da je preživljanje človeka vrednega življenja dodeljeno vsem, tudi tistim, ki so jih družbene skrajnosti, naključja in različni dogodki potisnili na rob ali pa so se jim zaradi neprijaznih okoliščin zgodile omejitve in oviranost. Ptice letijo daleč pod nebo, nekaterim ljudem je dano samo to, da s pogledom spremljajo njihov let, toda

domnevni višji um ali kakršen koli že je, jim podarja domišljijo, upanje in tudi zaupanje vase. Vso pravico imajo do dostojanstva in spoštovanja. Resnica in odločitve Jonathana Livingstona Galeba lahko obarvajo njihovo lastno življenje in jih spodbudijo k premisleku o lastnem položaju. Galebovo poudarjanje svobode pomeni tudi posebno obliko strpnosti in odprtosti do pojavnih oblik človekovega bivanja.

Marija Švajncer

MARTIN KRPAN – 1917 PRVA SLOVENSKA SLIKANICA, 2020 PRVO STOPENJSKO BERILO V SLOVENŠČINI

Fran Levstik: *Martin Krpan*. Priredili Boštjan Božič, Jernej Ključevšek, Ivana Petric Lasnik, Petra Seitl. Ilustrirala Mateja Korbar Šimić. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021 (zbirka Slovenščina po korakih)

Martin Krpan, ki je izšel v zbirki *Slovenščina po korakih*, je prvo stopenjsko berilo v slovenščini. Vsi, ki poučujejo učence, katerih materni jezik ni slovenščina, se bodo drobne knjižice razveselili, saj se pogosto sprašujejo, kaj naj učencem priseljencem ponudijo za prostočasno branje. Stopenjska berila (angleško graded readers) učencem olajšajo prve bralne korake v tujem jeziku in jim omogočajo, da izberejo bralno gradivo, ki je za njih primerno. Posebna pozornost pri stopenjskih berilih je namenjena jeziku. Usklajena so z opisniki Skupnega jezikovnega okvirja (SEJO) za posamezne ravni jezikovnega znanja. *Martin Krpan* je pripravljen za učence ravni A2+, kar je na knjigi tudi zapisano.

Vsi, ki so znanje slovenščine osvojili na ravni A2, naj bi v besedilu prepoznali

besede in jezikovne strukture, ki so jih že srečali v učbenikih, zato z branjem ne bi smeli imeti težav. Na vsaki strani je nekaj novih besed. Te so posebej označene in razložene, v pomoč pri razumevanju besed pa so tudi ilustracije. Ilustracije Mateje Korbar Šimić so nazorne, na nekaterih so s številkami označeni predmeti, da si bralci lažje razložijo njihov pomen. Čeprav je morala ilustratorica slediti besedilu in poudariti predmete, ki so ključni za razumevanje zgodbe, je v svoje ilustracije vpletla tudi humor. Podobe literarnih likov izražajo njihovo razpoloženje, vsaka ilustracija je lahko izhodišče za pogovor.

Besedilo je razdeljeno na krajša poglavja, prirejevalci so razmišljali, kako oblikovati stavke in odstavke, da bo količina informacij porazdeljena čim bolj enakomerno. Na občutek kompetentnosti pri branju vplivajo dolžina povedi, izbira besed in tudi oblikovanje besedila. Vse to so pri priredbi upoštevali. Dodali so naloge, s katerimi učenci preverijo razumevanje besedila. Stopenjska berila so namenjena obširnemu branju (extensive reading), poudarek je na užitku ob branju in ne na razlagi jezikovnih struktur. Bolj poglobljena razlaga besedil je značilna za podrobno branje (intensive reading). Bralec stopenjskih beril naj bi se med branjem ne zaustavljaval zaradi prevelikega števila neznanih besed, pomembno je, da razume zgodbo, pri razumevanju pa mu pomagajo tudi ilustracije. Na sprejemanje besedila vpliva tudi možnost poslušanja besedila – 26 minut in pol dolg posnetek je prosto dostopen, objavljen je na spletni strani Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik.

Učenje slovenščine je tesno povezano s spoznavanjem slovenske kulture. Prav zato so se ob načrtovanju stopenjskih beril na Centru za slovenščino kot drugi in tuji jezik odločili, da bralcem predstavijo slovenske junakinje in junake. Začeli so z Martinom Krpanom, nadaljevali

bodo z Lepo Vido, Desetnico, Povodnim možem, Veroniko Deseniško, Kraljem Matjažem in drugimi. Ta literarna dela nimajo sodobnega besedišča, zato imajo tudi učenci, katerih materni jezik je slovenščina, pogosto težave z razumevanjem. Dela zahtevajo razlago kulturnega ozadja in umestitev v kontekst. Pri Martinu Krpanu je uvodoma pojasnjeno, kdaj se zgodba dogaja in kako je v njej Fran Levstik realiziral svoje ideje, naj pisatelji pišejo v preprostem jeziku, glavna oseba pa naj bo slovenski kmet ali druga zanimiva in originalna oseba. Zgodba se dogaja v času, ko je bilo slovensko ozemlje del Habsburške monarhije. V uvodu izvemo, kje leži Notranjska in zakaj sta pomembna Dunaj in Trst. Povest ima za Slovence poseben pomen, saj je pisatelj duhovito opisal, kako je preprost junak s kranjskega podeželja bogati Dunaj rešil pred nasilnim Brdavsom. Martin Krpan je postal simbol moči, zdrave pameti in ponosa.

Metodologijo priprave stopenjskih beril so na Centru za slovenščino kot drugi in tuji jezik razvijali več kot eno leto, sodelovali so učitelji, ki imajo izkušnje pri poučevanju slovenščine kot tujega jezika. Avtorjem priredbe je uspelo ohraniti temeljne značilnosti besedila, ki kljub temu da je nastalo leta 1858, ostaja aktualno tudi danes. S stopenjskimi berili v slovenščini bomo pomagali učiteljem, ki iščejo gradiva za učence priseljence. O tem sem obširneje pisala v prispevku *Izbira bralnih gradiv za učence, katerih materni jezik ni slovenščina* (Otrok in knjiga 110), prispevek je nastal pred izidom te priredbe Martina Krpana.

Zgodba o Martinu Krpanu je danes skoraj ponarodela, samo pri založbi Mladinska knjiga je skupna naklada slikanic že leta 2017 (ob stoletnici prve slikanice) presegle 240.000 izvodov. Najbolj prepoznavna Krpanova upodobitev je delo Toneta Kralja, slikanica z njegovimi ilustracijami je izšla leta 1954. Martina

Krpana slovenski učenci poznajo, o njem se večkrat pogovarjamo, pokažemo jim različne izdaje te povesti. Z ilustracijami je prvič izšel leta 1917, dvanajst prizorov je upodobil Hinko Smrekar. To je bila prva slovenska slikanica. Hinko Smrekar je v ilustracije vnesel satirično ost, Tone Kralj je poudaril nasprotje med dunajskim dvorom in kmečkim človekom in izpostavil nekatere folklorne prvine slovenskega kmeta. Zanimive so tudi ilustracije Suzane Bricelej, ki jih je leta 1998 pripravila za svojo diplomsko delo na Akademiji za likovno umetnost, za njih je prejela nagrado Zlata ptica. Pripovedko Martin Krpan so ilustrirali še Lojze Perko, Ive Šubic, Marjan Amalietti, Klavdij Palčič in drugi. Miki Muster je narisal strip Martin Krpan.

Fran Levstik je besedilo napisal v dveh delih, a javnosti je znan le prvi del, ki je prvič izšel leta 1858 v celovškem časopisu *Slovenski glasnik*. Drugi del je ostal v rokopisu, leta 1931 ga je Anton Slodnjak vključil v Levstikova zbrana dela. Prešernova družba je leta 2009 izdala prvi in drugi del (ilustrirala Igor Ribič in Andrej Potrč). Vsi se strinjajo, da je prvi del umetniško bolj dovršen, zato je izdaja naletela tudi na nasprotovanje, saj naj bi se Fran Levstik sam odločil, da drugega dela ne bo izdal.

Besedilo je doživelo veliko izdaj, posneli so radijsko igro in animirani film (režija Nejc Saje, 2017, video je dosegljiv v nekaterih slovenskih knjižnicah). Na spletu so dosegljivi zvočni posnetki besedila, ogledamo si lahko tudi del gledališke predstave (režija Janez Burger, vlogo pripovedovalca igra Janez Škof), ki sta jo leta 2013 v koprodukciji pripravili SNG Drama Ljubljana in Slovensko narodno gledališče Maribor. Vse to lahko učinkovito uporabimo pri predstavitvi literarnega dela učencem, tudi v času pouka na daljavo so bile priredbe v druge medije iskane.

Leta 2018 je zgodba zaživela na lutkovnem odru (režija Tin Grabnar). To je bila že tretja uprizoritev Martina Krpana v Lutkovnem gledališču Ljubljana – prva je bila leta 1950 in velja za prvo pravo lutkovno predstavo, druga leta 1984 kot prva predstava na novi lokaciji in zadnja leta 2018 ob sedemdesetletnici gledališča. Martin Krpan nas s svojo kobilico že od leta 1986 vsako polno uro pozdravlja s stolpiča gledališča pod Ljubljanskim gradom. Vse to priča o njegovi izjemni vpetosti v slovensko kulturo. To je umetna pripovedka, ki jo pozna vsak Slovenec.

Kako pa Martina Krpana približati tujcem? Slikanico *Večjezični Martin Krpan* je leta 2015 izdala OŠ Martina Krpana iz Ljubljane. Šola je znana po narodni, jezikovni in kulturni različnosti učencev in staršev. Pripravili so povzetek zgodbe v slovenščini, učenci priseljenci pa so povzetek prevedli v svoje materne jezike. Tako besedilo beremo v hrvaškem, bosanskem, srbskem, črnogorskem, makedonskem, albanskem, romunskem, kazahstanskem in ruskem jeziku. Ilustracije so delo učencev in tako ilustracije kot tudi oblikovanje kažejo na kakovostno delo likovne mentorice Maje Žura. Vodja projekta je bila knjižničarka Majda Ilc Hussein.

Za učence priseljence lahko poiščemo izdaje Martina Krpana v njihovem maternem jeziku (makedonskem, hrvaškem, srbskem, italijanskem, nemškem, madžarskem, angleškem, ruskem, v Cobiss je vpisan tudi zvočni posnetek v nemščini). Ob stoletnici prve slikanice o Martinu Krpanu je v Argentini izšel prevod knjige v španščino. Predstavitve je bila 30. novembra 2017 v Buenos Airesu. Uvod k izdaji knjige je napisal slovensko-tržaški pisatelj Borut Pahor. V spremni besedi je zapisal, da je pisatelj Fran Levstik s povestjo Martin Krpan simboliziral boj Slovencev za svobodo in samostojnost. Povest ima trajen nauk,

da se vedno lahko upremo nasilju in zatiranju.

Ob številnih izdajah besedila o tem priljubljenem literarnem junaku knjiga *Martin Krpan*, ki jo je izdala Znanstvena založba Filozofske fakultete, nudi dodatne možnosti za branje, opazovanje ilustracij in obravnavo dela. Stopenjska berila so običajno namenjena prostočasnemu branju, a morda bo drobna knjižica z nalogami uporabna tudi kot učno gradivo pri pouku. Ne le za priseljence.

Barbara Hanuš

PRAZNIK ZLATIH HRUŠK 2021

Pred 31 leti je Toto Cotugno skupaj s slovensko skupino *Pepel in kri* zapel znamenito *Insieme* v podporo idealom, ki naj bi jih prebivalci Evrope simbolično združili s pogodbo v Maastrichtu leta 1992. Po naključju, na pragu 30-letnice omenjene pogodbe, letos ta ideal odmeva tudi v prazniku zlatih hrušk: skupaj.

Po tradiciji je praznik zlatih hrušk uglasen z naslovom Priročnika za branje

kakovostnih mladinskih knjig, letos z naslovom *Skupaj*. Seveda ta naslov, razen s sprejetjem Slovenije v skupnost OZN, ni v neposredni povezavi z omenjeno 30-letnico, toda mladinske knjige, ki so tokrat dobile zlato hruško, s svojimi izvirnimi upodobitvami posameznih življenjskih okoliščin ter z izvirnimi razlagami dejstev opozarjajo na potrebno sodelovanje: človeka z naravo, napredka s pravičnostjo ter predvsem človeka s sočlovekom. Ne pridnost ali iznajdljivost posamezne čebele, ampak šele sodelovanje vseh v skupnosti rodi hranilen in zdravilen med.

Tak med, sad sodelovanja mnogih, je tudi Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig. Vsako leto ga pripravi MKL Pionirska, center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, izdajo pa podpirata Mestna občina Ljubljana in Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Tokrat je v njem ocenjenih 778 mladinskih knjig z letnico 2020, med njimi je še posebej predstavljenih 105 novih knjig, ki jim je strokovni odbor Priročnika podelil znak za kakovost zlata hruška (tabela spodaj je hiter pregled, kako je strokovni odbor Priročnika ocenil prostočasne mladinske izdaje 2020).

Za vse, ki bi radi o Priročniku izvedeli kaj več, si lahko ogledate posnetek Strokovne srede (<https://www.youtube>.

Tabela 1: Celostna predstavitev vrednotenih knjig 2020

Vse vrednotene knjige z letnico izida 2020					Od tega slovenske		
		Skupaj	Novo	Ponatis	Skupaj	Novo	Ponatis
	Vse	778	672	106	311	242	69
Od tega	Leposlovje	642	548	94	275	216	59
	Poučne	136	124	12	36	26	10
	Slovenske	311	242	69			
	Tuje	467	430	37			
Od tega	Odlično	155	105	50	73	40	33
	Zelo dobro	188	157	31	57	40	17
	Dobro	186	175	11	60	50	10
	Pomanjkljivo	249	235	14	121	112	9

com/watch?v=yDyI4okE-FY), na kateri je bil 10. novembra 2021 ta Priročnik predstavljen. O priročniku nasploh, o vrednotenju mladinskih knjig in o zlatih hruškah pa so vam na voljo informacije na spletni strani MKL.

Poleg rdeče niti, ki smo jo zaznali v dobrih in odličnih knjigah iz leta 2020, je naslov *Skupaj* podprla še ena pomembna okoliščina: zlatim hruškam, ki jih je doslej negovala Mestna knjižnica Ljubljana, je svojo podporo potrdila Zveza bibliotekarskih društev Slovenije in priznanje zlata hruška formalno sprejela kot stanovsko priznanje, s tem pa ga umestila med nacionalna priznanja za knjigo. Bolj podrobno o tem govorita dr. Sabina Fras Popovič, predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (Priročnik 2021, str. 5) in mag. Darja Lavrenčič Vrabc, vodja Pionirske (Priročnik 2021, str. 28).

Dr. Sabina Fras Popovič, predsednica ZBDS, članica strokovne komisije ZBDS za priznanje zlata hruška

Njegova ekscelenca, g. Krzysztof Olendzki, veleposlanik Republike Poljske, in mag. Teja Zorko, direktorica MKL

Dve leti nazaj smo na tem mestu poročali o Prazniku zlatih hrušk v Cankarjevem domu v Ljubljani, kjer smo v okviru Slovenskega knjižnega sejma predstavili nove knjige, ki so prejele znak za kakovost zlata hruška, najboljšim med njimi pa podelili priznanje zlata hruška. Tako kot lani pa se je moral tudi letos Slovenski knjižni sejem zaradi zdravstvenih neprilik preseliti na splet, z njim pa tudi naš načrtovani praznik zlatih hrušk. In tako kot lani si lahko predstavitev novih knjig z zlato hruško ter dobitnike priznanja zlata hruška ogledate na spletni strani Mestne knjižnice Ljubljana.

Simbolično podelitev priznanj smo, ob upoštevanju zaščitnih pogojev za preprečevanje širjenja virusa corona, pripravili na mladinskem oddelku MKL v Knjižnici Otona Župančiča. Ob tej priliki smo posneli pozdravni nagovor direktorice Mestne knjižnice Ljubljana mag. Teje Zorko in predsednice Zveze bibliotekarskih društev Slovenije dr. Sabine Fras Popovič ter podelitev priznanj zlata hruška urednikom in avtorjem nagrajenih knjig, ki so:

Za izvirno slovensko mladinsko leposlovno knjigo *Skrivno društvo KRVZ*, avtorica SIMONA SEMENIČ,

ilustratorka TANJA KOMADINA
in ZALOŽBA MLADINSKA KNJIGA.

Za izvirno slovensko mladinsko poučno
knjigo *Osamosvojitev*,
avtorica NATAŠA STRLIČ,
ilustrator DAMIJAN STEPANČIČ
in ZALOŽBA MIŠ.

Za prevedeno mladinsko leposlovno
knjigo *Ana in Froga. – Bi Čigumi?*
avtorica ANOUK RICARD,
prevajalka ANDREJA BAJT
in ZAVOD VIGEVAGEKNJIGE.

ter v isti kategoriji za knjigo *35 kil upa-
nja*,
avtorica ANNA GAVALDA,
prevajalec BORIS JUKIČ
in ZALOŽBA MLADINSKA KNJIGA.

Za prevedeno mladinsko poučno knjigo
Čebele,
avtor WOJCIECH GRAJKOWSKI,
ilustrator PIOTR SOCHA,
prevajalka STAŠA PAVLOVIČ
in ZALOŽBA MLADINSKA KNJIGA.

Mag. Darja Lavrenčič Vrabec, vodja
Pionirske – centra za mladinsko
književnost in knjižničarstvo, njegova
ekscelenca, g. Krzysztof Olendzki,
veleposlanik Republike Poljske, dr.
Sabina Fras Popovič, predsednica ZBDS,
članica strokovne komisije ZBDS za
priznanje zlata hruška, mag. Teja Zorko,
direktorica MKL

Posneli smo tudi kratek nagovor pred-
sednice strokovne komisije ZBDS za pri-
znanja zlata hruška Katje Pinter Željko,
ter prisrčen pogovor z dobitniki priznanj,
ki ga je vodil Boštjan Gorenc – Pižama.
Na snemanje je prišel tudi g. Krzysztof

Pogovor prejemnikov priznanja z moderatorjem Boštjanom Gorencem – Pižamo

Olendzki, veleposlanik Republike Poljske, ki je prevzel priznanji za oba avtorja knjige *Čebele*. V sproščenem vzdušju pogovora je izstopalo prepričanje urednic Gaje Kos iz založbe Miš in Alenke Veler iz založbe Mladinska knjiga, kako pomembno vlogo imajo zlate hruške v svetu mladinske književnosti in kako dobrodošla in logična je formalna umestitev priznanja zlata hruška med nacionalne nagrade za knjigo. Z otroško čistim žarom pa nas je še posebej ogrela Anja Zag Golob, urednica Zavoda Vige-VageKnjige, ki je priznanje zlata hruška prejela prvič. Tako kot v »predkoronskih časih«, so dobitniki poleg priznanja z obrazložitvijo (tokrat Strokovne komisije ZBDS) prejeli še hruško (pravo), Priročnik 2020 in šopek, ki ga je tudi tokrat v povezavi z naslovom Priročnika kreirala cvetličarna Črni tulipan iz Ljubljane.

Avtor fotografij je Marko Lakovič in so del arhiva MKL.

Vojko Zadavec

SCHWENTNERJEVA NAGRADA 2021

Schwentnerjevo nagrado Zbornica založnikov in knjigotržcev podeljuje za pomemben prispevek k razvoju založništva in knjigotrštva, za odličnost in preseganje povprečnosti, za dosežene poslovne uspehe, za inovativnost in kreativnost, za pedagoški prispevek in predajanje znanja ter dosledno upoštevanje visokih moralnih in etičnih standardov.

Komisija v sestavi Slavko Pregl, Janez Miš, Tine Logar in Bedita Mlinar je odločila, da letošnjo Schwentnerjevo nagrado prejme Pavle Učakar, dolgoletni likovni urednik za otroški in mladinski program v založbi Mladinska knjiga. Nagrada je bila podeljena v okviru prireditve Slovenskega knjižnega sejma 5. 12. 2021.

Ob nominaciji so v založbi Mladinska knjiga zapisali: »Slovenija ima enega predsednika, dva nadškofa in enega likovnega urednika. Prvi je vrhovni poveljnik vojske, drugi načeluje vojski verujočih, tretji pa ima čisto drugačen vpliv, neke vrste mehko moč, ki jo simbolizira četica nadarjenih risark in risarjev na eni strani, na drugi strani pa praktično vsi ostali državljani, ki so se osebno in še kako drugače formirali ob podobah, natisnjenih v slovenskih slikanicah. Povsem jasno je torej, kdo od teh treh je zares in edinole nepogrešljiv, kateri ima najbolj vplivno in odgovorno delo. Eno je gotovo: likovni urednik ni fikus.«

Pavle Učakar je v svoji skoraj 40-letni karieri likovnega urednika pomagal najti svojo likovno govorico množici ilustratorjev in ilustratorjev, ki danes sodelujejo s številnimi založbam. Po diplomu iz slikarstva je najprej urednikoval na založbi Partizanska knjiga, od leta 1983 pa vse do upokojitve leta 2020 je bil zaposlen na Mladinski knjigi kot edini (knjižni) likovni urednik v državi. V teh letih je uredil nekaj tisoč slikanic in drugih ilustriranih knjig, še pomembneje pa je, da je prepoznal na stotine ilustratorjev in jim pomagal, da je njihov začetni talent prerastel v poznejše mojstrstvo.

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

dr. Tina Bilban, raziskovalka, literarna kritičarka, urednica in pisateljica; predsednica Slovenske sekcije IBBY (Mednarodne zveze za mladinsko književnost) in članica mednarodne žirije za Andersenovo nagrado

Urška Bonin, vodja Oddelka za mlade bralce v Osrednji knjižnici Srečka Vilharja Koper, vodja Sekcije za mladinsko knjižničarstvo pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, urednica spletnega glasila SeM@For

dr. Lilijana Burcar, red. prof. na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko Filozofske fakultete v Ljubljani; avtorica številnih znanstvenih in strokovnih člankov ter znanstvenih monografij

Meta Cerar, prevajalka

dr. Sabina Fras Popović, bibliotekarka, vodja Centra za spodbujanje bralne pismenosti v Mariborski knjižnici, predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, asistentka na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani

Katjuša Gorela: doktorska študentka Pedagoške fakultete, Univerza na Primorskem

Barbara Hanuš, profesorica slovenščine in pedagogike, višja knjižničarka, strokovna sodelavka revij *Ciciban* in *Cicido*, pisateljica in avtorica strokovnih člankov in beril

dr. Dragica Haramija, redna profesorica za področje mladinske književnosti na Filozofski in Pedagoški fakulteti v Mariboru, avtorica številnih znanstvenih in strokovnih člankov ter znanstvenih monografij, programska vodja festivala Oko besede, strokovna sodelavka žirije DSP za nagrado desetnica, predsednica žirije za večernico

Maja Kenda, bibliotekarka v Mestni knjižnici Kranj, članica izvršnega odbora Sekcije za mladinsko knjižničarstvo pri ZBDS, članica uredniškega odbora spletnega glasila SeM@For

dr. Gaja Kos, raziskovalka literarnih znanosti, mladinska pisateljica, literarna kritičarka, prevajalka, publicistka, urednica; članica uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*

Maja Logar, vodja službe za mlade bralce v Mariborski knjižnici, članica uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*, članica žirije za podelitev nagrade Kristine Brenkove, članica izvršnega odbora Sekcije za mladinsko knjižničarstvo pri ZBDS

Tatjana Pregl Kobe, umetnostna zgodovinarica, likovna kritičarka, esejistka, pesnica, pisateljica, publicistka, založnica, članica uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*

dr. Marija Švajncer, filozofinja, publicistka in pisateljica, avtorica številnih znanstvenih in strokovnih člankov ter monografij

Lavra Tinta, vodja Oddelka za otroke in mladino Knjižnice Bežigrad, Mestna knjižnica Ljubljana, članica izvršnega odbora Sekcije za mladinsko knjižničarstvo pri ZBDS, članica uredniškega odbora spletnega glasila SeM@For

Dr. Ana Vogrinčič Čepič, docentka sociologije kulture na Oddelku za sociologijo in na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, publicistka

Vojko Zadravec, knjižničar v Pionirski knjižnici KOŽ Mestne knjižnice Ljubljana, avtor številnih razstav in strokovnih člankov

NAVODILA AVTORJEM

Rokopise, ki so namenjeni objavi v reviji *Otrok in knjiga*, avtorji pošljejo na naslov uredništva: **Otrok in knjiga, Mariborska knjižnica, Rotovski trg 6, 2000 Maribor.**

Za stik z urednico lahko uporabijo tudi el. naslov: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si

Avtor naj besedilo obvezno priloži ime institucije, na kateri dela, in svoj domači ter elektronski naslov.

Če rokopis ni sprejet, urednica avtorja pisno obvesti.

Ob izidu revije dobi avtor 1 izvod revije in avtorski honorar.

Objava v reviji vključuje tudi objavo njene digitalne različice na spletnem portalu dLib.

Tehnični napotki:

Prispevki za revijo *Otrok in knjiga* so napisani v slovenščini, izjemoma po dogovoru z uredništvom v tujem jeziku. Pričakuje se, da so rokopisi, namenjeni objavi v reviji, jezikovno neoporečni in slogovno ustrezni. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole, tj. 45.000 znakov, drugi prispevki pa naj ne presegajo 10 strani (20.000 znakov). V rubriki Polemika bomo objavili samo prispevke v obsegu do 5000 znakov. Razprave morajo imeti sinopsis (do 300 znakov) in povzetek (do 2000 znakov oz. do 1 strani). Sinopsisi bodo objavljeni v slovenščini, povzetki pa v angleščini (za prevod lahko poskrbi uredništvo). Rokopis je potrebno oddati v dveh na papir iztisnjenih izvodih (iztis naj bo enostranski, besedila naj bodo napisana v enem od popularnih urejevalnikov besedil za okensko okolje, v pisavi Times New Roman, velikost 12 pik z eno in pol medvrstičnim razmikom na formatu A4. Naslov članka in naslovi ter podnaslovi poglavij (zaželeno je, da so daljši članki smiselno razčlenjeni) naj bodo napisani krepko.

Citati med besedilom so označeni z narekovaji. Daljši navedki (nad pet vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne) v velikosti pisave 10 pik. Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem oklepaju; na začetku in na koncu citata tropičja niso potrebna. Opombe niso namenjene citiranju literature, njihovo število naj bo čim manjše. Navajajo se tekoče. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločilom. Literatura naj se navaja v krajši obliki samo v oklepaju tekočega besedila, in sicer takole: (Saksida 1992: 35). V seznamu literature navedek razvežemo

za knjigo:

Igor Saksida, 1992: *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

za del knjige:

Niko Grafenauer, 1984: Ko bo očka majhen. V: Jože Snoj: *Pesmi za punčke in pobe*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Sončnica).

za zbornik:

Boža Krakar Vogel (ur.), 2002: *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

za članek v reviji:

Alenka Glazer 1998: O Stritarjevem mladinskem delu. *Otrok in knjiga* 25/46. 22–30.

V opombah so enote bibliografske navedbe med seboj ločene z vejicami:

Igor Saksida, *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1992, 35.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so postavljeni ležeče. Zbirka je v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Pri zaporednem navajanju več del istega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 2003a, 2003b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

VSEBINA

ČLANKI – RAZPRAVE

Lilijana Burcar, <i>Pozabljene proletarske pravljice Hermynie zur Mühlen:</i> <i>Včeraj je bilo ... jutri bo</i>	5
Dragica Haramija, <i>Otroška in mladinska dela Nataše Konc Lorenzutti</i>	22
Gaja Kos, <i>»Odbite/igrive« slikanice in kaj z njimi početi</i>	40
Tatjana Pregl Kobe, <i>Slovenski knjižni ilustratorji (4. del)</i>	55
Katjuša Gorela, <i>Revščina v slovenskih ljudskih pravljicah v berilih</i> <i>za drugo triletje osnovne šole</i>	81

LITERARNE DELAVNICE

Ana Vogrinčič Čepič, <i>Kako lahko zapeljujemo v branje skozi</i> <i>pogovor in poučevanje</i>	95
---	----

ODMEVI NA DOGODKE

Sabina Fras Popović, <i>Center za spodbujanje bralne pismenosti</i> <i>Mariborske knjižnice: negovanje strokovne samozavesti pri</i> <i>spodbujanju bralne pismenosti</i>	108
Tatjana Pregl Kobe, <i>14. Slovenski bienale ilustracij</i> <i>(15. 11. 2021–31. 3. 2022)</i>	117
Maja Logar, <i>Ilustratorka Ančka Gošnik Godec, mednarodni dan knjig</i> <i>za otroke 2021 v Mariborski knjižnici in 25 let bližin</i>	127
Urška Bonin, Lavra Tinta in Maja Kenda, <i>SeM@FoRjev utrip:</i> <i>mladi bralec in digitalni mediji</i>	139

IBBY NOVICE

<i>Nagrada in priznanja Slovenske sekcije IBBY 2021</i>	143
Tina Bilban, <i>Znani so nominiranci za nagrado Alma</i>	145

OCENE – POROČILA

Marija Švajncer, <i>Jonathan Livingston Galeb</i>	146
Barbara Hanuš, <i>Martin Krpan – 1917 prva slovenska slikanica, 2020</i> <i>prvo stopenjsko berilo v slovenščini (Fran Levstik: Martin Krpan)</i>	150
Vojko Zadavec, <i>Praznik zlatih hrušk 2021</i>	153
<i>Schwentnerjeva nagrada 2021</i>	156
<i>Avtorji v tej številki</i>	157
<i>Navodila avtorjem</i>	159

CONTENTS

TREATISES – ARTICLES

Lilijana Burcar, <i>Forgotten proletarian fairy tales: Once upon a time ... and it will be</i>	5
Dragica Haramija, <i>Children's and juvenile literature of Nataša Konc Lorenzutti</i>	22
Gaja Kos, <i>"Quirky / playful" picture books and what to do with them</i>	40
Tatjana Pregl Kobe, <i>Slovene literary illustrators (Part 4)</i>	55
Katjuša Gorela, <i>Poverty in the Slovene folk fairy tales in textbooks for the second three-year part of elementary school</i>	81

LITERARY WORKSHOPS

Ana Vogrinčič Čepič, <i>How to seduce into reading through conversation and instruction</i>	95
---	----

RESPONSES TO EVENTS

Sabina Fras Popovič, <i>The Center for Reading Literacy Promotion within the Maribor Public Library: cultivation of professional self-confidence in the promotion of reading literacy</i>	108
Tatjana Pregl Kobe, <i>14rd Slovene biennial of illustrations</i>	117
Maja Logar, <i>Illustrator Ančka Gošnik Godec, International Children's Literature Day 2021 in the Maribor Public Library and 25 years of closeness</i>	127
Urška Bonin, <i>Lavra Tinta in Maja Kenda, Sem@phore pulse: young reader and digital media</i>	139

IBBY NEWS

<i>Awards and recognitions of the Slovene IBBY Section in 2021</i>	143
Tina Bilban, <i>Nominees for the ALMA Award have been proclaimed</i>	145

REPORTS – REVIEWS

Marija Švajncer, <i>Jonathan Livingston Galeb</i>	146
Barbara Hanuš, <i>Martin Krpan – 1917 the first Slovene picture book, 2020 the first grade textbook in Slovenian</i>	150
Vojko Zadavec, <i>The 2021 Golden Pear Celebration</i>	153
<i>The 2021 Schwentner Award</i>	156
<i>Journal authors</i>	157
<i>Guidelines for contributors</i>	159

OTROK IN KNJIGA

112

Glavna in odgovorna urednica
Darka Tancer-Kajnih

Publikacijo je sofinancirala
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Za Mariborsko knjižnico
direktorica Dragica Turjak

Naklada 700 izvodov

Letna naročnina 17 EUR
Cena posamezne številke 7,5 EUR

Zanimajo me torej nekonvencionalne slikanice, ki temeljijo na netradicionalnih, inovativnih narativnih in/ali likovnih in/ali oblikovnih prijemih, torej na zelo izvirnih idejnih zasnovah; odbitost ali igrivost sta vezani predvsem na avtorjevo izhodiščno idejo, pri čemer je sama zgodba večkrat v drugem planu ali pa je zelo zreducirana.

Gaja Kos, »Odbite/igrive« slikanice
in kaj z njimi početi

S prepričljivo likovno govorico Ana Zavadlav že desetletja ustvarja barvne ilustracije za otroke, ki hudomušno vznikajo na krilih njene domišljije. Razpon njenih likovnih rešitev je zelo širok, saj obvlada tako zahtevne, barvno polne in likovno razigrane, iz grafike in slikarstva izvirajoče motive, likovno dramatične prizore, razkošje prefinjenih vinjet, ki jih prepleta med besedila, kot tudi minimalistične risarske postopke pri snovanju črno-belih ilustracij.

Tatjana Pregl Kobe, *Slovenski knjižni ilustratorji (4. del)*

Vodilni raziskovalci bralne pedagogike se zato zavzemajo za to, da se koncept branja odpre za raznotere variante in kombinacije, saj bomo lahko samo tako ostali v dialogu z mladimi, ki prakticirajo drugačna branja, obenem pa skozi diferenciacijo ustrezno ovrednotili in utemeljevali pomen tiste vrste branja, ki se zdi v tem času najbolj ogroženo – tj. poglobljeno branje daljših tiskanih besedil.

Ana Vogrinčič Čepič, *Kako lahko zapeljujemo v branje skozi pogovor in poučevanje*

Ilustracije Ančke Gošnik Godec vabijo in vznemirjajo, se dotikajo in se odtiskujejo: z do konca izostreno estetiko, z mnogimi drobnimi detajli, polnostjo, domiselnostjo in natančnostjo v izrisih pa s posebno mehko, ljubeznijo in tudi s pronicljivim in blagim humorjem.

Maja Logar, *Ilustratorica Ančka Gošnik Godec, mednarodni dan knjig za otroke 2021 v Mariborski knjižnici in 25 let bližin*

